

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Nicolai Svendsen

SØNDERJYDSK

SKÆBNE

ET LEVREDSLØB

1953

SØNDERJYDSK SKÆBNE

NICOLAI SVENDSEN

SØNDERJYDSK SKÆBNE

ET LEVNEDSLØB

I. BIND

1953

DANNEVIRKES FORLAG - HADERSLEV

Hovedkommission: »Danskeren«s Forlag - Aabenraa

**A/S Modersmaalets Trykkeri
Haderslev**

Indholdsfortegnelse

I. DEL

1. Slægtsgaarden	Side	11
2. Vesteregnet	„	16
3. Hjemmet og Skolen	„	23
4. Selvhjælp	„	36
5. Træk af Bondens Liv	„	45
6. Ud blandt Fremmede	„	58
7. To Aar i Aabenraa	„	70
8. Paa Tønder Seminarium	„	84
9. Lærer i Sydslesvig	„	109
10. Paa Grænsen mellem Holsten og Lauenborg	„	140

II. DEL

1. Tysk Lærer i København	Side	157
2. Hjemme igen	„	175
3. Mod Maalet	„	184
4. Et Tilbageblik	„	195
5. Andet Aar i København	„	198
6. Et Eventyr paa Fodrejse	„	207
7. Travle Maaneder	„	220
8. Ansvarshavende Redaktør af „Hejmdal“	„	231
9. Mine første Retssager	„	244
10. Dagligliv som Journalist	„	253
11. H. P. Hanssen, hans Hjem og et Par af hans Venner	„	270
12. I Fængsel, mens Stormen rasede	„	280

Forord

Det sønderjydske Slægtled, som jeg tilhører, er stærkt præget af Aarene under den nationale Kamp, af den første Verdenskrigs Oplevelser og Genforeningen. Derfor har denne Befolkning ogsaa sin egen indholdsrige Litteratur baade med Hensyn til Historie, Politik og oplysende Folkelivsskildring fra dette Tidsafsnit. Da det er faldet i min Lod i over et halvt Aarhundrede at have haft disse indgribende Omskiftelser indenfor et lille Omraade ikke blot paa nært Hold, men ogsaa at have taget Del i Udviklingen, har man fra flere Sider opfordret mig til at nedskrive mine Minder. Dette er sket i denne fordringsløse Fremstilling af min Barn- dom og Ungdom. Tak til „Historisk Samfund for Sønder- jylland“, til „Dansk Kultursamfund“, til A/S Den sydvest- jydske Venstrepress, Dagbladet „Vestkysten“ og til H. P. Hanssens Mindefond for Støtte ved Udgivelsen. Jeg skylder Lærer Niels J. Thiim Tak for Hjælp ved Korrekturlæsning.

Nicolai Svendsen.

I. DEL

Slægtsgaarden

Min Slægt er baade paa fædrene og mødrene Side runden af vestslesvigsk Bonderod. Ude i det sydvestlige Hjørne af det store Skærbæk Sogn, paa Randen af Gest og Marsk, laa for hundrede Aar siden ved en Vej, der i en Længde af nogle faa Kilometer førte ud til Vadehavet, syv gamle Gaarde i Række fra Øst til Vest og forbundne ved høje Jorddiger, maaske som et Værn mod Stormfloderne, der jævnligt hærgede Egnen, saaledes i 1634, da de udslettede en hel Landsby ved Navn Mithusum, som var opført paa saakaldte Værfter lidt længere ude i Marsken.

I den østligste af de gamle Gaarde, der som Bydel samlet kaldes Hjemsted, er jeg født den 10. August 1873. Gaardene var bygget i samme Stil i Midten af det syttende Aarhundrede, og der var hverken i det ydre eller indre sket større Forandringer siden den Gang. Skønt jeg kun var en lille Dreng paa seks Aar, da Bygningen blev nedrevet, husker jeg den indtil mindste Enkelthed: Indgangen nord fra til den mørke Forstue med de toppede Brosten, „æ Framgul“, hvorfra man kom ind i Køkkenet, hvor der fandtes et aabent Ildsted, et stort Egetræsbord med drejede Ben og en lang Bænk lige under de to Vinduer med blyindfattede Ruder. Fra Køkkenet førte to Døre ind til de to Stuer, der laa med Vinduer mod Syd, „æ stor Dørns“ og „æ lille Dørns“. Begge havde Alkovesenge, og de opvarmedes ved Bilæggerovn ude fra.

Min Mor hørte til femte Slægtled, om hvilket vi ejer udførlige Oplysninger. Men Slægten har sikkert haft hjemme her alle Dage. Den levede under Datidens Forhold i en ret afsides Egn. Intet Pust fra den store Verden skabte Bevægelse eller Fornyse, bortset fra Krigsbegivenheder og religiøse Strømninger, som senere skal blive omtalt. Hverken Sønner eller Døtre sendtes ud til Fremmede for at se sig om og lære

anden Skik. Livet levedes i Overleveringens Spor, og Traditionen holdtes højt i Ære. Den ældste af min Slægt paa mødrene Side, om hvem man ved noget nøjere, hed Tammes (Thomas) Andersen Toft og levede i første Halvdel af det attende Aarhundrede. Denne min Tip-Tip-Oldefar har været en gammeldags fri Kongsbonde, der lige saa lidt som de andre Mænd derude i Marsken kendte noget til Tynge, det være sig i Form af Hoveri, Stavnsbaand eller Vornedskab. Det var en saakaldt fri slesvigsk Gaard, han sad paa. Jeg forestiller mig ham en Sommerdag gaaende ad de Veje, der den Gang som den Dag i Dag omtrent i samme Tilstand gennemskærer den udstrakte Slette. Her græssede han sine Stude som Fædrene før ham og Slægten efter ham, og her avlede han det gode Hø, der var en Nødvendighed som Vinterfoder. Jeg kan ogsaa tænke mig ham gaa i Træsko bag den tunge Hjulplow op og ned ad de magre Gestagre nordvest for Gaarden, hvorfra han havde den smukke Udsigt over et godt Udsnit af sin Hjemstavn. Øverst oppe øjnedes Omridsene af Ribe Domkirke, mod Syd og Sydvest den flade Marsk, Landsbyerne langs Gestranden over til Ballum og det Par Gaarde, som efter den foran nævnte Stormflod i 1634 var bygget op paa Misthusums Værfter. Men ude i Kimmingen mod Vest bag Havets Sølvstribe skimtedes Rømhøns hvide Sandklitter. Tilsammen et ret enestaaende Landskab for den, der havde Øjne at se med og Forstaaelse for dets Ejendommeligheder.

Da Tammes Andersen Toft døde i Aaret 1743, raadede der endnu Velstand i Gaardene. Det skyldtes for en stor Del det lønnende Kvægopdræt og de stigende Priser. Men 1747 lukkede Hollænderne for Indførsel af Stude, og i de samme Aar hærgede Kvægpesten hele Vesterengen. Der begyndte dermed en Nedgangsperiode, som holdt sig i lang Tid. Ved Udskiftningen, der skete ca. 40 Aar efter Tammes Andersen Tofts Død, indleddedes Landboreformerne paa dette Strøg. Den foretoges i denne Del af Skærbæk Sogn i Aarene 1783 til 1785 og udførtes under mange Vanskeligheder og stor Misfornøjelse.

Ligtalen over Tammes Andersen Toft i 1743 holdt den lærde Andreas Fog, som i 1739, kun 26 Aar gammel, var kaldet til Sognepræst i Skærbæk. Han var en Præstesøn fra Guldager ved Varde og havde været Lærer ved Latinskolen i Ribe, hvor han ægtede Biskop Anchersens Datter Theodora. I Pastor Fogs Tid mærkedes i Sognet et rigt aandeligt Røre, skabt ved to kirkelige Retninger, som i Aartier derefter prægede vor Landsdel. Præsten var selv ret stærkt paavirket af Herrnhuterne

eller de mæhriske Brødre, som de kaldtes dengang. Det var før Grundlæggelsen af Christiansfeld, og Brødrene holdt i den Tid til i Stepping Præstegaard, hvorfra Udsendinge udgik til Landsdelens forskellige Egne, saaledes ogsaa til Skærbæk, hvor foruden Sognepræsten mangfoldige Mennesker blev greben af deres Forkyndelse. Adskillige forlod deres Hjemstavn og drog til Stepping, hvor der ved Præsten Jørgen Karstrup var skabt et herrnhutisk Samfund. Blandt dem var to af Tammes Andersen Tofts ugifte Døtre. Udløbere af Bevægelsen har holdt sig indtil vore Dage.

Syd fra kom samtidig med Brødrene Brorson og deres Jævnaldrende Pietismen, der ogsaa hurtigt fik Tag i talrige Sjæle. Den Vækkelse, som var skabt ved „det rare Kløverblad“ fra Randerup, havde sin ypperste Repræsentant i den store Salmedigter og Biskop Hans Adolph Brorson i Ribe. Det vides, at han med særlig Forkærlighed gæstede de vestslesvigske Sogne, og ved hans Tilskyndelse blev der ikke blot i 1742 bygget en Skole i Skærbæk, men ogsaa samme Aar med hans Tilladelse „af Hjemsted og en Del af Gesings Mænd“ opsat et Skolehus i et Bøsseskuds Afstand fra Tammes Andersen Tofts Gaard. Det var i Brug helt til 1857. Man maa gaa ud fra, at disse Skolers Opførelse indenfor samme Landsbydistrikt var et Vidnesbyrd om den ny Tid, der var ved at bryde frem.

Tammes Andersen Toft efterlod sig Enken, Karen Tammeses, der ifølge Testamentet skulde blive ved Stavnens og have et Husværelse, som det hedder, „hvorudi hun tager sin egen Kiste og Seng med. Item skal hun have aarlig tolv Skiepper Rug, otte Skiepper Malt, tre Skiepper Byggryn, ½ Part fed Svin, to fede Giess med Fjer, to Rixdaler til Humle, Salt, Hør og Offer. Desuden skal Stavnens Beboere daglig give hende en Kande sød Mælk, som ej er flydt“ o. s. v. Endelig skal der tilstaas hende saa meget, som hun ellers har fornødent: „Frie Heste til Kirke og Mølle skal hende ikke nægtes. Med Røgte og Tilsyn skal hende gaaes til Haande, som for Gud og Øvrighed forsvarlig kan være, og naar hun ved Døden afgaar, skal Stavnens Beboere hende en sømmelig Jordefærd bekoste.“ De fire Døtre fik som Arvepart 230 Mark lybsk hver, desuden 30 Mark lybsk til Klæde og endelig en forsvarlig Kiste og Seng „saa god som 100 Mark lybsk“.

Denne Skildring danner Indledningen til Slægtens Historie, saavidt vi kender den. Mine Barndomserindringer er paa flere Maader stærkt paavirket af Livet i den gamle Gaard, hvilket skyldtes min Mor, der

var utrættelig i at fortælle os om Forholdene der i henfarne Dage. Naar disse Mennesker ikke ejede noget større Udsyn, havde de til Gengæld en sjælden Hjemstavnsfølelse. En anden Følge var, at Ægteskaberne næsten altid blev sluttet mellem Parter, der havde hjemme indenfor de snævre og kendte Omgivelser, hvilket førte til det, som man kalder Indgifte, og sikkert virkede meget uheldigt paa Familiernes Udvikling. For den Slægts Vedkommende, som der her er Tale om, skete der imidlertid udefra en Blodtilførsel med fornyende Indflydelse. En cand. jur. ved Navn Nicolai Beck fra Ribe, der beklædte en Stilling som Herredsfuldsmægtig i sin Fødeby, indfandt sig engang i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede i Gesing i Skærbæk Sogn for at sælge en kongerigsk Gaard. Rejsen fik det Udfald, at han selv købte Gaarden og senere mageskiftede den med en Ejendom i Hjemsted, hvorved han blev Nabo til min Slægtsgaard, som paa dette Tidspunkt ejedes af Tammes Andersen Tofts Barnebarn, der efter sin Bedstefader bar Navnet Thomas Pedersen Toft. Denne giftede sig i 1786 med Nicolai Becks tyveaarige Datter Else Margrethe Beck, hvorefter man senere gav Børnene fra dette Ægteskab Stamnavnet Bech eller Beck, hvilket vistnok skyldtes Tilknytningen til den noget finere Ribe-Slægt, da Nicolai Beck, som rimeligt var, baade af Afstamning, Opdragelse og Uddannelse følte sig hævet over Bondestanden. En Bror til ham, Mathias Beck, var Sognepræst i Skærbæk fra 1779 til 1789 og blev Stamfader til en udbredt Slægt. Dette er Forklaringen til, at Thomas Pedersen Tofts og Else Margrethes førstefødte Søn fik Navnet Nicolai Thomsen Beck. Han var min Bedstefar og skal have været en meget særpræget Skikkelse, som nøje kendte Slægtens Historie gennem Tiderne og havde Evne til at fortælle. Derfor gjaldt han ogsaa for noget af en Sagamand. Hans Begavelse paa dette Omraade gik i Arv til min Mor, som navnlig i Vinteraftener, naar Familien sad samlet i Dørnset ved Petroleumslampens Skin, øste ud af sin rige Viden om Fortiden. Man fik da det Indtryk, at Slægtsbevidsthed og Slægtskultur havde givet Forfædrenes Liv et Indhold, som naaede langt ud over den daglige Gerning, og dette kan jeg ikke undgaa at fremhæve, naar jeg nu i det følgende skal gøre et Forsøg paa at skildre mit eget Livs Historie. Thi Slægten ligger jo, som det ofte med Rette er paapeget, og som det har været erkendt fra de ældste Dage, som et fast og bindende Net over hele det menneskelige Samfund i dets Udvikling og Gang gennem Tiderne. Ufødte Slægters Forhold hviler paa henfarne Slægters Færd.

Saaledes bør ogsaa Tilværelsen i den gamle vestslesvigske Gaard bedømmes. „Saaledes har vort Folk gjort“, sagde min Mor ofte. Med dette Udtryk mente hun vor Slægt. Eller hun sagde: „Det var nu vort Folks Skik.“ Naar vi fandt hende som ældre siddende hensunken i Tanker, og vi spurgte, hvad hun tænkte paa, lød Svaret næsten altid: „Paa vort Folk!“ Eller hvad der var det samme: „Paa vore salige Forfædre.“ Det var som en Fortryllelse for hende at føle sig hensat til deres Tid og Virke. Ja, Fortiden, Forhold, som hun kendte fra Faderens Fortælling, optog hende til Stadighed og fyldte en stor Del af hendes Tilværelse. I det gamle Dørns, hvor flere Slægtleds Liv saaledes gik igen, levede i Genfortælling Beretningen om deres Kaar og Færd blandt de samme uforandrede Omgivelser. Det blev næsten ubevidst for Familien et helligt Sted, og saaledes var det ogsaa paa mange Maader i de andre gamle Gaarde herude paa Vestkysten. I de mørke Alkover havde disse Mennesker set Dagens Lys for første Gang, og her havde de draget deres sidste Suk. I den udskaarne Egetræskiste med Indskriften: „Sæt til Gud al din Lid og Tro, saa fanger du Lykke og evig Ro“ fra 1580, som stod længst inde i Storstuen, „æ Pisel“, som den hed, gemtes deres Daabskjole, deres Brudelin og maaske ogsaa deres Jordeklæde. Den, der fra Barnsben har levet i den gamle Bondestue og saaledes som jeg indaad det Slægtsgaardens Tradition, bevarer Mindet om de hundrede Ting, der hørte hjemme her: Slægtens Arvesølv, fine Kopper og Kander, hentet i England, Skabe, Kister og Vægfliser fra Holland — thi der havde jo tidligere været stor Samhandel med Vesterhavslændene — og det hyggelige Panelværk, malet af en hjemlig Haandværker, alt dette tilsammen dannede Illustrationer til Fortællingen om dem, der før var gaaet ud og ind her.

Jo, Slægten — vort Folk — havde sin Historie, og den, der som Barn har nemmet den, glemmer den aldrig.

Vesteregnen

Faa Børn har haft en saa ejendommelig Legeplads som vi, der i Firserne i forrige Aarhundrede levede som Dreng længst ude paa Vestkysten ved Randen af den store Marskslette mellem Ballum og Astrup Banke. Hele dette Omraade, der skiftede Karakter fra Aarstid til Aarstid, laa lige udenfor vore Hjem, om Foraaret som et vældigt spraglet Blomstertæppe, oplivet af Strand- og Havfugle, i Høstens Tid fyldt med Tusinder af Høstakke og Mængder af græssende Stude, i Efteraaret en Stormnat forvandlet til et fraadende Hav og om Vinteren en næsten uoverskuelig Skøjtebane fra By til By. Den Ungdom, som fik Lov til at tumle sig frit herude, modtog varige Indtryk af den mærkelige Natur og Egnens omskiftelige Historie, og jeg kan ikke undlade derom at fortælle nærmere.

Ved Sommertide, naar Solen stod højt, og Himlen var blaa, legede Kystens Børn Tagfat med den vældige Nabo, Vadehavet. Med opsmøgede Benklæder løb vi hen over den fede Klægbund, ud mod Bølgerne, naar de sagte buldrende væltede sig ind mod Land fra Dybet derude. Vi fangede Fladfisk, der lagde sig i vore Spor, og kappedes med Bølge- linjen ind mod Strandkanten.. Eller vi stod oppe paa de tomme Værfter, der forstum bar store Gaarde, ja hele Landsbyer, og skuede ud over Havets vide Vandflade og Marskslettens udstrakte Engdrag. Da talte vi om, hvad vi havde hørt de Gamle berette om Fortidens Tildragelser, om Stormfloden, der en Efteraarsnat brød ind over Landskabet i al sin Vælde, kastede Gaardene omkuld, skyllede Tømmeret bort og lagde Landsbyerne øde. Torden, Hagl, Stormens Hyl og Udslag af Menneskers Rædsel blandede sig til et uhyggeligt Virvar, mens Bølgerne brødes med de sidste Bjælker, paa hvilke Gaardens Beboere havde søgt Frelse. Hvo er da den Dreng, der ikke har været opfyldt af al den betagende Rædsel,

som Havets Vælde indgyder dem, der har hørt dets Historie fortælle, eller selv har oplevet noget af denne storslaaede Naturbegivenhed.

En Vinteraften i Aaret 1901 sad jeg i min Fængselscelle i Byen Slesvig og nedskrev Minderne fra en saadan Stormnat, da jeg som Dreng af min Far sendtes ud i Marsken for at redde Faareflokken, medens de Voksne skyndte sig længere ud mod Stranden for at drive de kostbare Stude hjem. Jeg skal her hidsætte et lille Brudstykke af denne Skildring:

„Det er Nymaane, saa mørkt, at man næppe kan se en Haand foran Øjnene. Efteraarstormen farer fra Havet ind over den slesvigske Kyst. Store Regndraaber slaar mod Vinduene. Intet er mere uhyggeligt og tillige mere hjemligt end en Sydveststorm en Oktobernat ved Vesterhavets Kyst. I flere Dage havde det blæst fra Syd, og Vandet var steget ude paa Vaderne. Det hævede sig hver Dag betydeligt over den sædvanlige Højde, naaede op til Foden af det lille Dige, og truende lød Bølgernes Rullen ind over Landet. Det var tydeligt, at Havet var i Oprør, og saa var det Nymaane, altsaa Springflod. Hvis Vinden skulde springe om til Sydvest og tiltage endnu en lille Smule i Voldsomhed, var der alvorlig Fare paa Færde.

De store Porte i Marskgaardene klaprede, naar Orkanen med al sin Kraft kastede sig ind mod Længerne. Sparreværket knirkede ensformigt. Knæk-knæk-knæk lød det. Den Lyd kendte Bonden. Træværket klagede sig hvert Efteraar paa samme Maade.

En skurrende, skrigende Lyd kom ude fra Haven. Det var Hanen øverst paa Fløjstangen, der kastedes rundt af Vinden, og for hver Drejning skreg den, som om der var ondt i Vente.

Ude fra Engene hørte man Kreaturerens Brøl. Det lød som Nøds-krig. Det er jo bekendt, at Dyrene undertiden kan have en instinktiv Følelse af, at der er Nød paa Færde. Dertil kom Regnen, Kulden, Stormen, Mørket og den vaade Marskbund. Den Nat var der ikke mange, som lukkede Øjnene i Kystsognene. I Øjeblikket var der intet at gøre. Men Vinden svingede nu mod Sydvest, og saa gav det Flod. Man vaagede og ventede. I et Par Bøndergaarde var Folk staaet op og havde tændt Lys. Eksemplet smittede. Efter kort Tids Forløb skimtede man Lys ved Lys i en lang Række. Dermed var Landsbyens Udstrækning angivet. Orkanen hylede videre op ad Højderyggen, over de gamle Kæmpgrave deroppe og ind over Heden ad Midterlandet til.

En Flodnat og i andet Uvejr spiller Almanakken en vigtig Rolle for Vesteregnens Beboere. Hver Gang et saadant Uvejr trækker op, tager

Bonden sin Almanak frem og undersøger, naar det er Højvande; thi da kan man vente det værste. Saaledes skete det ogsaa den Nat, som der er skildret her.

Stormen steg i Strykke og kastede sig pludselig i et Par voldsomme Stød mod Gaarden. Det varede kun et Øjeblik; men det var, som om hele Bygningen skulde synke i Grus. Dørene knagede hurtigere, Sparreværket knirkede stærkere. Man hørte tydeligt Ungkvæget og Køerne brøle paa Stalden. Paa een Gang lød der et vældigt Brag, som om en Del af Murværket havde givet efter og var styrtet sammen. Et Par Døre blev revet op, og Vinden ude fra kom farende gennem Aabningerne ind i Stuen. Det var Slaaen for den store Port, som knækkede.

Medens man ved Naboers Hjælp søgte at bøde paa Skaden, maatte alt ungt Mandskab ud i Mørket for at hente Kreaturerne hjem. Det faldt da i min Lod at skulle frelse Faarene. Det var yderst vanskeligt at komme frem mod Stormen. Uhyggen øgedes ved det Bælgmørke, der rugede over Engene. Desuden var Vejen fuld af raabende Mennesker og brøllende Dyr, saa det tog Tid at naa Maalet. Længst ude fra lød en Lyd, en skæbnesvanger Hvislen, som tydede paa, at Floden havde gennembrudt det lave Dige og nu skyllede ind over det flade Land. Men Faarene var stædige, og Vandets Hvislen kom stadig nærmere. Paa een Gang stak Dyrene i Rend ud af Fennen, hen ad Vejen, saa vidt det var muligt, og hjem efter Gaarden. Det var ikke Vandet, som havde skræmt dem, men to Ræve, der i Dødsangst foer lige ind i Flokken. I det samme skvulpede ogsaa Vandet omkring Ledstolperne. Jeg husker ikke mere, hvordan det gik til, at jeg naaede frelst gennem Marskvejens Mylder uden at blive indhentet af Floden, der snart fyldte hele Sletten op til Menneskenes Boliger langs Gestranden og standsede ved vort Havedige, medens en Fiskerbaad strandede ude i Toften nogle Meter derfra. Andre Mennesker maatte den Nat føre en Kamp paa Liv og Død mod Elementernes Rasen.“

Saaledes formede min Oplevelse sig nogle Aar senere, da jeg søgte at genkalde den i Erindringen. Helt anderledes tog Minderne fra Sommerdage sig ud, naar vi Drengene ved Lavvande løb ud over Vadderne for at finde gamle Egestubbe i Havbunden, Resterne af de store Skove, som vitterlig forstum klædte alt Landet paa dette Strøg, saa langt man kunde øjne. Klangen af de Røster, der lød herude under de knudrede Eges Kroner, er forstummet for Aarhundreder siden. Men vi hørte Fortællingerne om Landsbyer med Gaarde og Kirker, der var bleven opslugt af

det graadige Hav. Fiskerne fortalte Drengene, hvorledes man ved Efteraarstide kunde høre Klokkerne klinge i Dybet, og Ungdommen søgte i mine Drengear ud til dette Hav, fordi det ved sin mærkelige Naturkraft under alle Omskiftelser, i Storm som i Magsvejr, prægede deres Sind og indpodede dem en Længsel efter det ubekendte, som det bragte Bud fra, en Verden, som var dem fremmed; men som Fantasien manede frem i utallige straalende Farver, saa levende, som var det Virkelighed og ikke Barnesindets Eventyr.

Men alt dette er blevet anderledes. Landskabet har helt skiftet Karakter. Et stort Havdige fra Ballum til Astrup beskytter nu Marsksletten mod Oversvømmelser, og Rømodæmningen har bidraget til at tømme Vadehavet. Mennesker regner med udstrakte indvundne Landarealer, hvor der endnu er Havbund. Stormfloderne er nu en Saga blot. Misthusums tomme Værfter taler dog deres tavse Sprog om Ulykkesnatten i 1634, men kun historiske Annaler indeholder Beretninger om den Handels- og Krigshavn, som Kong Kristian den Fjerde havde til Hensigt at anlægge herude, og om hans Søsejr i Listerdyb i Maj Maaned 1644, da Kartovernes Brag gav Genlyd over hele Kystlandskabet og opskræmte Befolkningen.

Set paa anden Maade har jeg i sin Tid skildret denne Egn i „Festskrift til H. P. Hanssen paa hans 70-Aarsdag 1932“. Indledningen skal her gengives:

„Øst for den gamle Randerup Kirke, umiddelbart op ad Kirkegaardens Kampestensmur, ligger noget ophøjet og endnu tydeligt kendeligt i Jordsmonnet Brorson-Slægtens Bosted. Nu er der ikke mere levnet Sten paa Sten. Stormfloder og Ildsvaade har lagt den ene Præstegaard efter den anden øde, indtil man for over hundrede Aar siden flyttede den ned mod Syd til Landevejen fra Brede.

Staar man en Oktobereftermiddag paa denne historiske Grund med Blikket vendt mod Nord, har man foran sig et ejendommeligt Stykke vestslesvigsk Natur, mærkeligt baade i landskabelig og kulturhistorisk Henseende. Følger man den Skæbne, som dette Strøg og dets Befolkning har været udsat for helt siden Middelalderen, er det som i en Række sammentrængte Billeder at tage et Udsnit af selve Sønderjydens Historie, økonomisk, politisk og aandeligt.

Minderne faar Magt over Sindet, medens man søger at lade Øjet fange de enkelte Linjer og Hovedpunkter i dette Kystlandskab. Marsken, hvor det om Sommeren myldrer med gule, røde og hvide Engblomster

og Fugleliv, henligger som et graagrønt Kæmpetæppe, indrammet længst ude mod Vest af den mørke Digestreg, der skjuler Havet. Til højre har man ude i det vide Engdrag den afsides liggende By Lunde, hvor man endnu kan finde Ensomhed og gammeldags Bondehygge. I en halv Mils Afstand længere fremme ser man paa Landevejens venstre Side Forballums smukke Smaagaarde ligge i Række langs med Vejen mod Vest og med alle Ruder mod Solsiden. Til højre for Hovedvejen og endnu noget længere borte fortøner sig Mjolden By ud af en sort Trægruppe omkring Kirken og Præstegaarden paa det høje Værft.

Kraftige graablaa Skyer kæmper mod Solen om Fordelingen af Lys og Skygge over dette Efteraarslandskab. I et Solstrefj øjner man helt oppe i Baggrunden Gasse Højene, der kroner den sandede Bakkeaa, som her skyder sig frem mod Havet, og Stationsbyen Skærbæks nye røde og graa Huse op ad Skraaningen og omkring det høje firkantede tørninglenske Taarn.

Men saa trækkes Skydækket for, og en Lysflage kastes ud bag Forballums Enge, saa man tydeligt skelner den brøstfældige Rest af en ældgammel Bondegaard ude paa Hybjerg, hvor Bredeaaens Vande i store Bugtninger langsomt glider frem mod Vadehavet.

Næsten umærkeligt hæver sig hist og her i Marsken en forladt Boplads, et saakaldt Værft, en Jordforhøjning, som skabtes for tusind Aar siden. Hvert af disse har sin Historie om Menneskeliv, der levedes her, og hvis Spor er udslettet, uden at Navne og Begivenheder, der knyttede sig hertil, kendes.

Men i de gammeldags Gaarde levede Sagn og Beretninger fra Fortiden, om Havet, der flere Gange hvert Aarhundrede brød ind over hele den store Slette med Rædsel og Død i Følge, om Krig og onde Tider, men ogsaa om Perioder, hvor et rigt aandeligt Liv, religiøst og nationalt, bredte sig fra Hjem til Hjem.“

Det bør endelig endnu nævnes, at vi Børn derude fra Grænsen af Marsken og med det her saa udførligt omtalte mærkelige Landskab som Tumbleplads kun sjældent kom over det Skel, som mod Øst dannedes af Landevejen fra Ribe til Tønder. En aarligt tilbagevendende Begivenhed var dog Besøget sammen med Forældrene paa det saakaldte Bartholomæus Marked i Løgumkloster i August Maaned, hvor saa at sige hele Vesteregnens Befolkning holdt Stævne. Fra Hviding, Rejsby, Brøns, Skærbæk og Døstrup Sogne kørte vi i uendeligt lange Vognvogter ind gennem et Strøg, der ved sine Smaaskove og den store Bakke, vi skulde

ned ad mod den i Dronning Margrethes Tid opførte Nørre Løgum Kirke, i høj Grad fangede vor Interesse og som noget helt nyt krævede nærmere Forklaring. Min Far fortalte os, saa godt han formaadede det, før eller under Køreturen, om Egeskove, der i gamle Dage havde strakt sig over hele Egnen, og at Menneskene kun langsomt var trængt ind paa disse tidligere ubeboede Enemærker, men at et stort Antal Kæmpehøje paa begge Sider af Vejen dog var et Vidnesbyrd om Bebyggelsen i Oldtiden. Ad den Vej, vi kørte, drog i Middelalderen Ribebispen med sit Følge paa Gæsteri hos Munkene i Løgum, og her saas i Datiden Lensmændene fra Møgeltønder og Trøjborg med deres Væbnere og Svende jage de graadige Ulve og Skovenes vingede Vildt. Her færdedes ogsaa den enlige Munk i sin grove Kutte med Reb om Livet og Rosenkrans om Halsen, naar han paa Vejen hjem mod Klostret en Stund vilde nyde Naturens Ynde. Alt dette, som vi senere fik Lejlighed til at læse om, optog os maaske mere og længere end Munkebyens brogede Markeds-gøgl og den ærværdige Kirke, som vi ikke fik Tid til at se paa nært Hold.

En anden nærmest tilfældig Udflugt om Sommeren til et Sted, som ellers laa lidt udenfor vor daglige Færden, gjaldt Gasse Højene, der hæver sig 52 Meter over Havspejlet. Heroppe, hvor man i Omkredsen kunde tælle 22 Kirker, var det ogsaa en egnet Plads til at fortælle Vestslesvigs Historie. Vi var jo i Reglen flere i Følge, og hvad den ene ikke vidste, det havde maaske den anden hørt fortælle. Langt ude i Synskredsen mod Nord saa man tydeligt Ribe Domkirke rage op af det flade Landskab. Egnens Børn kendte dette Syn, længe før de fik Lejlighed til at besøge Byen. Det indeholdt en Romantik, som de ikke kunde gøre sig nogen klar Forestilling om; thi der var jo for de fleste en lang Vej derhen, og der laa en Landegrænse med sine mærkelige Forhold mellem os og Kirken. Men da vi fik læst Ingemanns Bog om Valdemar Sejr, fyldtes Ribe By med Domkirken og Slotsbanken i vor Fantasi med sære Skikkelser og Skikke fra længst henfaren Tid, og det blev en Valfartsplads for de sønderjydske Dreng. De, der var saa lykkelige at faa Lov til at gæste Stedet, havde meget at fortælle, naar de vendte hjem. Da blev Ingemanns Beretninger først rigtig levende for os.

For Folk i Nutiden og for Børn i vore Dage i Særdeleshed vil det være vanskeligt at forstaa den Betydning, som vor Barndoms Landskab fik for os. Alt dette, som her kun har kunnet skitseres i Korthed eller blot antydes, blev for os en fyldig Anskuelsesundervisning. Skolen svigtede jo fuldstændig paa dette Omraade. Den var gold og trist og forkyndte os

intet om det, som vi daglig færdedes i, og som saa stærkt optog vore Sind. Da den saa helt forsømte disse Emner, søgte vi selv paa egen Haand at tilfredsstille vor Trang til Viden om vore rige, landlege Omgivelser, om Folkets Arv af dybe stærke Minder. Det skete ved Hjemmene, saa vidt de evnede det, og ved danske Bøger, som vi efterhaanden ad Omveje fik Adgang til. Men denne Undervisning ude i selve Naturen blev i hvert Fald for mit Vedkommende langt fyldigere og langt værdifuldere end den, som nogen Skole kunde have givet mig paa det Tidspunkt af Opvæksten, da jeg var i høj Grad modtagelig. Derved blev ogsaa Grundlaget til for min senere Livsførelse. Grundtvig har engang skrevet, at Ungdomstiden er Livets Blomst og Aandens Skabertime. Det er maaske en Overdrivelse at ville anvende disse Ord paa mine Barndomsminder; men jeg har gjort den Erfaring, at ikke blot jeg, men flere af mine jævnaldrende Bysbørn blev præget deraf for Livstid.

Hjemmet og Skolen

Min gamle Fødegaard med det mosgroede Tag, de smaa Ruder og de vejrbitte Mure forsvandt, da den ny Tid var i Vente. Allerede Trearskrigene havde bragt større Omvæltninger. Dette var i endnu højere Grad Tilfældet med Følgerne af Nederlaget i 1864 og Landsdelens Indlemmelse i Preussen tre Aar senere. Af Slægten levede nu kun min gamle Bedstefar, Nicolai Thomsen Beck, og hans Datter Else Margrethe, min Mor, og hun blev i 1872 gift med min Far, Peder Andersen Svendsen fra Sønder Vollum i Brede Sogn. Min Mormor og to af hendes Børn var døde i en tidlig Alder. Det er ikke umuligt, at den gamle Gaard med de uhygiejnske Forhold har været en Smittekilde.

Kort efter min Fødsel i 1873 døde ogsaa min Bedstefar, denne mærkelige Skikkelse, gammel og mæt af Dage. I Napoleonstiden havde han deltaget i Ægtkørsel syd paa og lært noget Fransk og Tysk. Det var nok hans eneste store Oplevelse, som han ofte kom tilbage til i sine Fortællinger om Fortiden. Som Type tilhørte han helt en svunden Tid. De nationale Brydninger, som var gaaet hen over Landsdelen i den sidste Menneskealder, var ikke naaet til det gamle Hjem. Nicolai Thomsen Beck kan bedst karakteriseres som Slesviger af dansk Støbning, loyal mod Konge og Fædreland, men uden Interesse for de Udslag, som Kampen mellem Dansk og Tysk gav sig i Slutningen af hans Levetid.

De andre gamle Gaarde i min Fødeby var ogsaa alle mere eller mindre mærket af Udviklingen. Slægterne uddøde, og Bygningerne forfaldt og blev saa brøstfældige, at de maatte enten bygges om eller rives ned. Deres Tid var ogsaa omme; de svarede ikke mere til de nye Forhold.

Da skete det, at min Mor omkring 1874 arvede en stor Sum Penge efter en Farbror, der havde været Købmand i Ribe. Far og Mor blev ved denne Arv velstaaende Folk. De kunde nu udbetale al den Gæld, der

hvilede paa Ejendommen og sætte mange Penge paa Rente. Jeg husker fra min Barndom, at der i en Skuffe laa gemt nogle Smaaposer af stærkt Lærred. De var bleven benyttet til Transporten af Arven, som i Ribe blev udbetalt i lødige danske Sølvmonter og i Vogn afhentet af mine Forældre. De havde været bekymret for, hvorledes det skulde gaa dem ved Grænsen og drog derfor hjem ad en lidet befærdet Vej mod Syd-øst, der i Hovedsagen fulgte den gamle Studevejs Spor, og de naaede saaledes Hjemmet, uden at det tyske Toldvæsen opdagede dem. Det har formentlig været Formaliteterne ved Arveafgiften, der har skræmmet dem.

De slettede imidlertid nu ikke blot deres Gæld, men nedrev ogsaa den gamle Gaard, som gemte saa megen Slægtshistorie. Det skete i Aarene 1877 til 1879, og der blev derefter bygget en ny Gaard med et rummeligt Stuehus og Avlsbygninger, som den Gang var tidssvarende. Denne ny Gaard staar endnu ved Vejen ned mod Mjolden Sogn, og den blev altsaa mit egentlige Barndomshjem.

Min Mor var en viljestærk og varmhjertet Kvinde, som nævnt saare ætstolt og med megen Almensans. Hun havde faaet en daarlig Skolegang og var aldrig kommen bort fra Hjemmet. Dette havde i tydelig Grad hemmet hendes Udvikling og Livsgerning. Hun holdt meget paa at hævde Bondestandens Anseelse, var godgørende overfor Smaakaarsfolk, men følte, at der var et Svælg befæstet mellem dem og hende. Denne Opfattelse af Bondestandens Stilling var ret almindelig, selv om den ikke altid kom saa stærkt til Udtryk som hos min Mor. Hun fulgte godt med i aandelige Spørgsmaal og var fra Barndommen af ydmygt indstillet overfor Kristendommen og den gamle Kirke, hvor hendes Slægt havde haft sin Gang i Aarhundreder, og ved hvis Side den havde fundet sit sidste Hvilested. Naar Forkyndelsen her ikke tilfredsstillende hende, søgte hun til Tider til Lægprædikanters Forsamlinger. I Nabsognet mod Syd bredte den grundtvigske Aandsretning sig indenfor Frimenigheden i hendes Tid. I mange Aar stillede hun sig afvisende overfor den. Senere, da Bevægelsen naaede Skærbæk, og Sognepræsten, Jacobsen, virkede forargeligt ved sin politiske Optræden, fandt hun dog Tilfredsstillelse i den ny Frimenighedskirke, som blev opført i Sognet. Dens Præst, Jørgensen, hørte derefter helt til sin Død til Familiens bedste Venner. Min Mor satte megen Pris paa ham, hvilket ikke forhindrede, at hun gerne læste Brødremenighedens Skrifter. I sin daglige Færd var hun venuesæl og gæstfri. Der holdtes aabent Hus for mange

Mennesker, baade Slægt og Venner, og ikke mindst for Folk, der kom fra Kongeriget og var interesseret i Danskhedens Vækst. Skønt hun ikke nærrede nogen Sympati i anden Retning, drøftede hun sjældent nationale Emner. I denne Henseende var hun nærmest noget tilbageholdende. Hun havde i det hele taget noget vanskeligt ved at fravige den fra Faderen nedarvede Indstilling. Paa den anden Side hørte det dog til hendes Livs store Oplevelser, da hun sammen med Tusinder andre Sønderjyder i 1884 gæstede Vestjylland.

Naar jeg søger i Hukommelsen at genopfriske, hvilke Emner der drøftedes i mit Hjem, naar flere var samlet, mindes jeg stadig den Plads, som Troen paa overnaturlige Ting indtog i disse Menneskers Sind. Min Mor og andre vidste at fortælle vidt og bredt om Varsler, mærkelige Tildragelser og Tegn, som gentog sig fra Generation til Generation. Adskilligt, som Anlæg af Jernbaner og nye Veje med Bilkørsel, har man senere søgt at fortolke som Opfyldelsen af det, man havde set. Der var ogsaa Folk, hed det, som kunde mere end deres Fadervor, og som man helst ikke skulde se indenfor Stue og Stald. Min Far havde hørt megen Tale om Bogen „Cyprianus“, der var skrevet med røde Bogstaver af Blod og gav sin Ejermand Magt og Myndighed til ved visse Trylleord eller Handlinger at øve mærkelige Ting: stille Blod, standse Ildebrand og løbske Heste. Far kendte Folk, om hvem der blev sagt, at de baade ejede og brugte Bogen. Men det skulde man helst ikke tale om, og det var nok bedst, at man holdt sig paa Afstand af disse uhyggelige Mennesker. Han tog dog ikke i Betænkning selv at benytte en Slags Trylleform. Om Foraaret, naar Kreaturerne skulde udstaldes, blev der stukket dem i Munden et Stykke Brød, hvortil der var hæftet en Papirstrimmel, paa hvilken han selv havde skrevet et Ord, der, saa vidt jeg husker, hed „Amalafaga“. Da jeg spurgte ham, hvad det skulde betyde, svarede han, at det efter gammel Overlevering beskyttede Dyrene mod Trolddom og den onde Syge. Overleveringen om, at der er Forhold mellem Himmel og Jord, som ingen Dødelig forstaar sig paa, hvorfor vor Forstand staar stille, naar de skal forklares, er stadig almindelig i vore Dage. Derfor nævner jeg i Korthed disse Forhold, der vilde være i Stand til at fylde et helt Kapitel, naar de skulde omtales nærmere.

Min Far nedstammede ligesom min Mor fra en gammel Slægt ved Vesterhavskysten. Hans Forfædre ejede i det attende Aarhundrede en Gaard i Hjerpsted og drev samtidig Søfart. De sejlede navnlig, hvilket var Tilfældet med mange i Datiden der paa Egnen, til Nederlan-

dene med Stude, men naaede ogsaa med Fragt ned til de store Havnebyer ved Middelhavet. Min Oldefars Søfartsbog, som findes bevaret, er med nydelig Haandskrift affattet baade paa Dansk og Hollandsk. Hans Far, altsaa min Tip-Oldefar, døde paa Søen omkring 1780 og blev begravet i Amsterdam. Sønnen købte senere en større Gaard i Sønder Vollum, der oprindeligt svarede Fæsteafgift til Trøjborg; men dette Forhold blev afløst omkring Aar 1800. En stor Del af Agermarken mod Øst henlaa den Gang endnu som Hede.

Min Far, der var født i 1832 paa denne Gaard, gik i Bredebro Skole og lærte ogsaa lidt Tysk „hos den gamle Degn“. Da Sømandsblodet flød hans Slægt i Aarerne, deltog han et Aarstid i Hvalfangst i Ishavet for at blive søvant. I 1864 blev han derfor indkaldt til Forsvar af Vesterhavsøerne. I Februar Maaned samme Aar var det nemlig blevet overdraget Kaptajnløjtnant Hammer at forhindre en fjendtlig Besættelse af disse Øer og at assistere Armeen eller Dele deraf paa Vestkysten. Til at løse denne Opgave stod der 8 paa Fanø oplagte Kanonjoller til Raadighed. Først efter længere Tids Forløb og indtrængende Anmodning sendte Ministeriet yderligere et lille Dampskib til Hjælp. Da det paa Forhaand syntes givet, at det var en haabløs Kamp med utilstrækkelige Midler mod en betydelig Overmagt, købte min Far sig fri ved at leje en Stedfortræder, medens hans Kammerater senere havnede i preussisk Fangenskab. Han var ellers udpræget dansk, hvilket medførte, at han som Gaardmand i Hjemsted flere Gange kaaredes til Valgmand. Som Følge deraf var han blandt dem, der rejste til Haderslev for at vælge den dansksindede Hans Andersen Krüger til Medlem af det preussiske Deputeretkammer. Han havde desuden Tillidshverv som Skoleforstander og Medlem af Kirkerepresentationen. Derved kunde det ikke undgaas, at han med Tiden kom i Konflikt med den tyske Modstander. Da Fortyskningen bredte sig, og den i Sognepræsten Pastor Jacobsen fandt en ivrig Forkæmper, forlod mine Forældre, som foran kort antydet, Statskirken og søgte over i Frimenigheden. Da min Far kort efter afgik ved Døden, tog de tyske Kirkemyndigheder en sælsom Hævn over denne Hædersmand. Kirkeklokken maatte ikke med Ringning bringe Budskabet ud over Sognet, og ingen fik Lov til at tale ved hans Grav. Far var ingen Fremskridtsbonde. Han vedblev, saalænge han havde Helbred dertil, at pløje med den gamle Hjulplow. Mergling yndede han ikke, og der blev vistnok aldrig i hans Tid købt større Portioner Kunstgødning. Roedyrkning paa vore Agermarker husker jeg heller ikke at

have hørt Tale om, da jeg som Dreng var hjemme. Agrenes Afgrøde var under disse Forhold kun ringe, men dog tilstrækkelig til at brødføde os med det Korn, som Karlene og en Daglejer Vinteren igennem fremskaffede ved Tærskning. Jeg har endnu i Øret Plejlens tunge Slag mod Logulvet, der kunde høres over hele Nabolaget, og som for Resten lød fra Stavn til Stavn.

En Marskgaard kunde trods alt give Udkommet til en Familie, og mit Hjem var da ogsaa i økonomisk Henseende grundmuret. Paa Landbrugets Omraade medførte Indlemmelsen i Kongeriget Preussen ingenlunde straks noget Tilbageslag. Tværtimod fortsattes Fremgangen fra den danske Tid endnu i adskillige Aar. Bønderne havde saaledes vedvarende gode Kaar, hvilket ogsaa gav sig Udslag i deres Levemaade, medens det var trange Tider for Landarbejderne. Min gode Ven, Niels Madsen Carlsen, som tillige er mit Bysbarn, har i sin Bog „Et vestslesvigsk Smaakaarshjem“ givet os en ypperlig Skildring af disse Forhold, der vil blive staaende som et vægtigt Bidrag til Sognets Historie.

„En Daglejer maatte svinge Plejlen i det meste af en Maaned for at tjene en Tønde til Brødkorn“, skriver Direktør P. A. Callø i en Beretning om den økonomiske Udvikling i disse Aar. Paa dette Tidspunkt, d. v. s. omkring 1880, begyndte for øvrigt nogle af Foregangsmændene et forsigtigt Forsøg med Tærsk- og Slaamaskiner. Da sidstnævnte Maskine blev almindelig, ophørte det ret enestaaende Folkelivsbillede, der opstod ude i Marsken ved Sankte Hansdags Tide, naar Høslætterne, kraftige unge Mænd og Kvinder, i Hundredvis, under Sang og Munterhed kørte ud i Engene og slog sig ned fra Fenne til Fenne, saa hele Omraadet genlød af denne Ungdoms muntre Færd. Mor havde fyldt deres Madskrin som paa ingen Tid af Aaret. Der maatte ikke spares; thi det var strengt Arbejde, især for den unge Høstkarl, der for første Gang skulde følge Trop med de ældre. Men der betaltes ogsaa en stor Dagløn, „en Preusser“ pr. Mand, d. v. s. tre tyske Sølvmark. Hver af dem skulde høste en Demat i Døgnet. Forklaringen ligger i selve det friske Ord. Tjenestepigerne og vi Drengene maatte rive det slagne Hø i lange Strengene. Jeg husker, at det godt kunde give smertende Vabler i Hænderne; men det var alligevel saa morsomt. Græsset var lettest at fælde ved Nattetide, naar Duggen var faldet paa. Hvor var det mærkeligt en saadan Sommernat at lytte til et helt Landskab, som laa under Leernes Klang.

Der vilde mangle noget i Skildringen af vort Hjem, hvis jeg ikke om-

talte vore Tjenestefolk nærmere. Mor holdt altid to Piger. De var i Reglen hjemmehørende paa Egnen, og om dem er der ikke meget at sige. Derimod fæstede min Far næsten uden Undtagelser jydsk Tjenestekarle. Helt fra gamle Dage havde der været et Træk af jydsk Tyende fra Egnen Nord for Ribe ned til de vestslesvigske Sogne og videre mod Syd til de frisiske Bygder. Det skyldtes flere Aarsager. For det første var Lønnen formentlig højere her hos os end i Kongeriget. Dernæst opstod der som Følge af Udvandringen fra Nordslesvig efter 1864 en stor Mangel paa mandlig Arbejdskraft overalt paa Landet. I mine Drengenaar fandtes jydsk Tjenestekarle i næsten hver eneste Bondegaard. Adskillige giftede sig, fik ogsaa Opholdstilladelse og levede her alle Dage som danske Undersaatter. Der var nogle af dem, som for Vindings Skyld desværre gik Tyskernes Ærinde. De kaldtes ringeagtende for Jyllandstyskere. Det var en Selvfølge, at vi Drengene havde Omgang med de jydsk Karle, og det kunde Forældrene trygt tillade; thi bortset fra de nævnte Undtagelser var det ordentlige Folk, som stod i god Yndest hos Husbonden. En vis national Indflydelse var forbunden dermed, idet vi ved Karlens Fortælling paa flere Maader modtog Oplysning om Dagliglivet paa den anden Side Grænsen, som vi ellers stod helt fremmede overfor, f. Eks. Skoleforhold, Soldaterliv, Handel og Vandel, og for øvrigt var deres Sprog jo ogsaa rent Dansk, medens der var Fare for, at tyske Benævnelser indsneg sig i vort. Naar saa mange Jyder rejste til Frisland, hvor de var velsete, havde det i ældre Tid sin særlige Aarsag. Mændene fra disse Kanter tog jo ofte til Søs og savnede derfor tilstrækkelig Føling med eller Forstand paa Landbrug, selv om de ejede Jord og Gaard. Røgten var derfor mangan Gang overladt til Fremmede, og til dette Hverv syntes Jyderne at være velegnede. Dette Træk var til Tider saa stort, at der kunde være Tale om en jydsk Islæt i Befolkningen i visse Sogne. Blandt de Karle, der tjente i mit Hjem, husker jeg een, der efter min Mening var noget for sig. Han havde nemlig været paa Højskole. Hvad det var, havde man kun en svag Anelse om indenfor vore Omgivelser. Han holdt „Højskolebladet“ og sang grundtvigske Sange for os. Det var en Røst fra en fremmed Verden. Baade vi Børn og de Voksne med havde Respekt for ham. Jeg tror næsten, at min Far var betænkelig ved at sætte ham i Møddingen og til at køre Gødning ud, hvilket jo ellers var en vigtig Bestilling indenfor Landbruget. Jo, det var en mærkelig Tjenestekarl.

I de første tyve Aar efter Adskillelsen fra Moderlandet bevaredes

Danskheden herude paa den vestslesvigske Slette med næsten uformindsket Styrke. Dette kan bevises ved officielle Tal. Ved Valget til det nordtyske Forbunds grundlovgivende Rigsdag i 1867 afgaves i de saakaldte Enklaver, det Omraade, som i Aarhundreder havde været i kongerigsk Eje, 96½ % danske Stemmer. I 1884 var Fordelingen i samme Distrikt 911 danske og 80 tyske Stemmer. For mit Fødesogn Skærbæks Vedkommende saa de tilsvarende Tal saaledes ud: I 1871 afgaves ved Rigsdagsvalget 110 danske og 10 tyske Stemmer, i 1884 var Forholdet 82, henholdsvis 23 Stemmer. Forskydningen til Ugunst for det danske Stemmetal skyldtes navnlig Udvandringen.

I hvert Fald fandtes der paa dette Tidspunkt ikke noget nævneværdigt Modsætningsforhold mellem Dansk og Tysk i min Fødeby. Det kom først senere for Alvor med Sognepræsten Johannes Jacobsen, som skal blive nærmere omtalt i det følgende. Paa en Gaard i Byen boede ganske vist en indvandret Holstener, hvis Hjem var noget af et tysk Centrum; men han var vellidt og velset blandt de Indfødte. Nogen Betydning som Udgangspunkt for Tyskhedens Fremme fik dette Hjem dog længere frem i Tiden. Ingen Strømning syd fra førtes ind paa vore Enemærker. Al Forbindelse med den ydre Verden skete nord paa, navnlig over Ribe. Ved det jyske Tyende opretholdtes og fremmedes Forbindelsen med det gamle Land. Ribe By udøvede stadig nogen Paavirkning, Tønder saa godt som ingen. København var vedvarende Hovedstaden. Mange Traade forbandt endnu Vestslesvig med den store By. Ved Familieforbindelser og gensidige Besøg holdtes denne Tilknytning vedlige. De, der var Børn i Firserne, vil huske Forældrenes, Slægtningenes eller Naboernes Beretninger fra Rejser til København. Naar de kom hjem, kunde de fortælle om al den Stads og Storhed, de havde set, om Hoffet paa Fredensborg, om de kongelige Personer, de havde mødt, om Guldkaarten, om Besøg paa Rosenborg, Frederiksborg, i Tivoli o. s. v. Det lød næsten som Eventyr for os og satte Drengfantasien i Bevægelse. Det var H. C. Andersen om igen. Den danske Befolkning fulgte saaledes nøje med i det, der foregik paa den anden Side Grænsen. Mangt og meget fik naturligvis i Forestillingen et romantisk Skær over sig. Ved Dagbladenes Beretninger spredtes der jævnlige og ret indgående Oplysning om danske Forhold. Kun den politiske Udvikling derovre havde man ringe Forstaaelse for.

Naar jeg skal skildre min Opvækst, maa jeg næst efter Hjemmet omtale Skolen. Under normale Forhold vilde der jo i hvert Fald i vore

Dage være adskilligt at berette om dens Indflydelse paa Barnets Udvikling. I Datiden var det helt anderledes. For mit Vedkommende havde selve Skolen kun ringe Betydning. Besøget var i disse Aar forbunden med en stærk Ulystfølelse, og det skyldtes ikke alene den Omstændighed, at en stor Del af Undervisningen meddeltes paa et fremmed Sprog, men ogsaa Valget af det Stof, vi skulde lære.

Vi var tre Drengene i Hjemmet, og af dem var jeg den ældste og altsaa den, som først sendtes i den treklassede Skole i Skærbæk. Undervisningen var tvesproget og forlængst omdannet efter preussisk Mønster. Dermed var dens Opgave givet, nemlig saa at sige ved et bestemt Ritual at bringe det næste Slægtled, altsaa os, ind under det tyske Riges Udvikling. Om dette Maal bestod der ingen Tvivl og om dets Midler heller ikke. Det er derfor nødvendigt at skildre denne Institution noget udførligt for at forstaa dens Virkning. Efter Magthavernes Mening skulde den jo indadtil fuldbyrde, hvad Kanonerne paa Dybbøl havde erobret udadtil, og Forsøgsobjekterne i dette — man kan vel godt kalde det storpolitiske Spil — var vi smaa uskyldige Landsbybørn. Det vilde kræve en lang Omtale i store Træk at skulle fremstille en Bondedrengs Tilværelse som Brik i dette Spil. Jeg maa nøjes med her at dvæle ved Hovedsagen, for saa vidt som det drejer sig om mig og min Skolegang, de Mennesker, som var sat ind for at vinde Spillet, og de Resultater, som blev naaet. Jeg skriver altsaa dette ud fra egen Erfaring.

Naar vi kom i Skole, blev vi først præsenteret for en dansk „Billed-ABC og Læsebog for Smaaabørn“, udgivet af et Par dansksindede slesvigske Lærere og trykt i Flensborg. Samtidig fik vi Tilhold om at købe en tysk „Fibel“, hvis Forfatter var selve den ledende Skolemand hos Regeringen i Slesvig, Geheimer Regierungs- und Schulrat Dr. Schneider, en født Rhinlænder, der sikkert tjente mange Penge ved Udgivelsen af denne Bog, som havde en stor Udbredelse.

Bøgerne skulde bruges jævnsides, og Læreren stod derfor ved denne Begynderundervisning overfor en meget vanskelig Opgave. Mor hjalp mig efter Evne med det danske Stof. Det tyske kendte hun ikke noget til.

Læreren hed Rasmus From og havde haft en ret ejendommelig Skæbne. Under Treaarskrigen var han Møllersvend i Haderslev og arbejdede paa Slotsmøllen. Engang under Krigen stod Kampen ved Indgangen til Byen syd fra, og de danske Soldater holdt Møllen og Broen overfor et slesvig-holstensk Angreb. From vendte midt under Træfningen tilbage

til Møllen for at hente sit Ur, som han havde glemt, da Svendene af Militæret fik Ordre til at forsvinde. Han ramtes her af en Kanonkugle og mistede venstre Arm. Da han derefter ikke mere duede til sin Haandtering, forberedte han sig til Gerningen som Skolelærer, blev ansat i et mindre Embede og gik næsten automatisk i 1864 over i tysk Tjeneste. Men Disciplinen og navnlig det tyske Sprog voldte ham vedvarende Vanskeligheder, og det sidste kunde jo næppe være anderledes. Ved Hjælp af en Bog og nogle kulørte Billeder drev han tysk Anskuelsesundervisning. Den tyske Fibel var en Plage baade for ham og os. I Anledning af Kejserens Fødselsdag lærte han os at synge et Vers, som lød saaledes:

„Der Kaiser ist ein lieber Mann,
er wohnet in Berlin,
und wär es nicht so weit von hier,
dann ging ich heut noch hin.“

Der er ikke Tvivl om, at Rasmus From var et grumme skikkeligt Menneske. Men Opgaven laa ham over Evne, ligesom der i det hele taget hvilede noget tragisk over denne Mands Gerning i den tyske Trædemølle. Naar han mente, at en Elev havde forset sig saa grundigt, at han burde straffes, greb han med højre Haand om i Baglommen og halede en tyk Rebamp frem, idet han raabte: „Komm mal her, jeg will mit dich sprechen!“ Det var hverken dansk eller tysk; men Meningens var god nok og blev ogsaa forstaaet. Synderen slap dog ofte heldigt fra det, fordi Læreren manglede den venstre Arm til at fastholde Delinkventen, medens Straffens Fuldbyrkelse stod paa.

Kom vi efter to Aars Forløb ind i anden Klasse, fik vi to nye Bøger, en tysk „Kinderfreund“, der ligesom Begynderbogen var udgivet af Dr. Schneider, medens den danske „Læsebog for Over- og Mellemlasser i Slesvigs danske Skoler“ med stor Forstaaelse og Hensyntagen til de raadende Forhold var udarbejdet og udgivet af de to slesvigske Lærere B. N. Juhl og D. A. Noisen. Bogen indeholdt et ret afvekslende Stof fra alle Skolens Fagomraader, endog af dansk Digtning. Vi lærte Forfatternavne som Kingo, Brorson, Blicher, Ingemann, Grundtvig, H. C. Andersen, Hostrup og Bjørnson at kende, men modtog ellers aldrig nogen Oplysning om dem og deres Betydning. Selv om Læsningen af denne Bog ikke affødte nogen større Aandsberigelse, fik vi dog paa denne Maade et Indblik i danske Emner og kærkommen Adgang til at læse Moders-

maalet. Denne Læsebog har utvivlsomt været til stor Nytte for Datidens nordslesvigske Skoleelever. Man kan endnu træffe ældre Folk, som ved Lejlighed gerne citerer Brudstykker af Bogens Indhold. I Modsætning dertil var det altid med stort Ubehag, vi gik i Lag med „Kinderfreund“. Den blev saa sandelig ikke Barnets Ven, men snarere dets Fjende, fordi Læsestykkerne trods al Tydning længe forblev os uforstaaelige.

Læreren i anden Klasse hed Jens Andersen Jensen. Han var udgaet fra et Smaakaarshjem i Ballum og allerede i sin Barndom bleven stærkt dansk vakt i en stor Nabogaard. I Halvfjerdserne besøgte han Tønder Seminariums danske Afdeling, hvor Eleverne saa godt som alle var dansksindede. De fleste af dem kom efter Uddannelsen til at virke ved Slesvigs danske Skoler, hvor de efter Evne ved Maadehold søgte at hemme den paabudte Fortyskning. Et større Antal brød dog snart med den ulidelige preussiske Tvang og udførte en paaskønnelsesværdig Gerning som Forkæmpere for Danskheden. Bedst kendt af disse er Redaktør Jessen som Udgiver af „Flensborg Avis“ og Rigsdagsmand. Min gamle Lærer og Ven Jens Andersen Jensen derimod blev en typisk Repræsentant for den Gruppe, der trods de strenge Kaar holdt ud i Skolens Tjeneste, skønt han var kernedansk i hele sin Indstilling overfor Datidens Livsytringer. Der fandtes intet andet Sted i hele Sognet, hvor Danskheden blev dyrket med en saadan Optagethed og Inderlighed som i hans og hans begavede Hustrus Hjem. Men de førte i denne Henseende et Katakombeliv. Udadtil maatte Jensen optræde som den loyale Embedsmand, deltage i tyske Foranstaltninger, bruge Tysk i Samkvem med den indvandrede Flok, fremme Interesser, som han i Virkeligheden hadede, og gøre gode Miner til slet Spil.

Jeg har engang set ham stærkt opreven efter et Samvær med Fortyskningsmændene vende tilbage og i Sindsoprør udraabe: „Et saadant Rak!“ Han levede saaledes en Dobbelttilværelse, der maatte tynges haardt paa hans Sind. Det sled paa Nerverne at skulle tjene et System, som han dybt foragtede. Paa den anden Side maa det ikke glemmes, at en anden i denne Stilling kunde have gjort Fortræd ved at gaa Fortyskningens Ærinde baade indenfor og udenfor Skolen. Naar jeg mange Aar senere ofte besøgte ham, skete det altid om Aftenen og bag laasede Døre, og for alle Tilfældes Skyld havde han sat en stærk Haspe i en særlig Dør, ad hvilken jeg maatte forsvinde, naar der mødte uvelkomne Gæster. Saalænge han endnu var i Embede, vovede han ikke offentligt at lade sig se i Selskab med mig. Men talrige Breve, som jeg i Aarenes Løb har

modtaget fra ham, er lige saa mange Vidnesbyrd om dansk Troskab i onde Tider. Hvor var han glad, da det lykkedes ham at blive pensioneret i en forholdsvis tidlig Alder! Det laa i Forholdenes Natur, at han ikke gjorde særlig god Fyldest som Lærer, og at hans Gerning som saadan heller ikke var videre værdsat. Under den første Verdenskrig fremsatte han en Dag paa Skærbæk Station en uforsigtig Ytring. Den blev af en Hjemmetysker meddelt det tyske Politi, og Jensen maatte derfor døje den Tort paa brutal Maade at blive ført til Flensborg, hvor han hensattes i en skummel Arrest. Dette Ophold tog stærkt baade paa den aldrende Mand og hans Hustru. Det var hans store Lykke, at det blev ham forundt at opleve Genforeningen.

I Modsætning til de to nævnte Mænd ved Skærbæk Skole nærede Degn og Førstelærer Jes Peter Jacobsen tyske Sympatier. Han stammede fra Mellemslesvig, havde besøgt Tønder Seminarium i Tiden mellem Krigene og følte sig ogsaa i Taknemmelighedsgæld til denne Anstalt. Hans Indstilling i aandelige Spørgsmaal var dog afgjort tysk, og han talte altid Tysk til os og inden Døre til sine egne Børn. Kun naar han udenfor Undervisningen bad os Drengene om at hente sine Køer eller hjælpe i Høet, talte han Dansk til os. Det bør dog ikke glemmes, at han var politisk frisindet og en ivrig Modstander af Nordslesvigs Fortyskning. Han søgte derfor ogsaa kun Omgang med de danske Bønder, og de nærede en vis Ærbødighed for Degnen, der drev sin lille Jordlod som Mønstrebrug, samtidig med at hans Frugthave var den bedste paa Egnen. Som Lærer sad han inde med gode Evner og vilde have naaet bedre Resultater, hvis ikke Sproget havde været i Vejen. Hans Skole var vistnok den bedste paa hele Egnen. Til Trods for, at han levede i et bestemt Modsætningsforhold til Fortyskningens haandgangne Mænd og var udsat for grimme Angreb fra denne Side, deriblandt fra sin egen Sognepræst og Lokalskoleinspektør Pastor Jacobsen, paaskønnede de øverste Myndigheder hans Gerning. Dette er Forklaringen til, at han var dekoreret med to preussiske Ordener; men ingen har nogen Sinde set ham bære dem. Han var i det hele taget en helstøbt Skikkelse, som gik gennem Livet uden at lade sig blænde af Tysklands Storhed eller paavirke af de Kræfter, der vilde afnationalisere den danske Befolkning.

Det turde af denne Redegørelse for min første Skolegang fremgaa, at der ikke var nogen Fare for, at Lærerne skulde paavirke os i tysk Retning. Lige saa lidt var Undervisningsgenstandene, den kedelige Oplys-

ning om preussiske Kurfyrsters og Kongers Handlinger, den tørre Indterpning af de geografiske Emner, navnlig Tysklands store Byer, Bjerge og Floder, og af Naturfagene, egnet til at fange vor Interesse, i Særdeleshed da denne Undervisning meddeltes paa det tyske Sprog, som vi først lidt efter lidt nemmede og aldrig i denne Landsbyskole lærte til Gavns. Saa utroligt det end lyder, skal det i denne Sammenhæng nævnes, at vi danske Elever ingen Sinde hørte Tale om danske Forhold. De eksisterede ikke paa Undervisningsplanen. Ganske vist foregik Religionsundervisningen paa Dansk; men selv Bibelhistorien var ligesom for en stor Del Salmerne en Oversættelse fra Tysk.

Det eneste, som direkte tog Sigte paa en Paavirkning af vor nationale Opfattelse, var den af Myndighederne foreskrevne Maade at fejre de tyske Festdage paa: Sedan-Mindedagen og Keiserens Fødselsdag. Af min Hukommelses Dyb dukker op Erindringen om en saadan Begivenhed, der maa have gjort et saa stærkt Indtryk paa mig, at Enkelthederne har holdt sig levende indtil den Dag i Dag.

Den gamle Kejser fyldte Aar den 22. Marts, og vi Skolebørn fik i denne Anledning Tilhold om at møde i Skolen en Timestid for at ihukomme Dagens Betydning. Vi større Drengene var alt andet end feststemte og mødte modvillige. Nogle Forældre holdt deres Børn hjemme. Timens Forløb skulde ikke ændre vor Indstilling. Lærer Jacobsen begyndte med til alle Elever at uddele et stort Billede af daværende Kronprins Frederik Vilhelm. Jeg gaar ud fra, at det har været en Gave fra selve den preussiske Regering til alle Landets Skolebørn. Læreren fortalte os derefter om de store Begivenheder i den gamle Kejsers Regeringstid og sluttede med en Opfordring til at synge „Ich bin ein Preusse“. Maaske han selv skulde bruge denne Time til Selvforsvar mod Angreb. For os Drengene stod — ret uklart ganske vist — Ordet „Preusser“ som Indbegrebet af noget ondt. Vi følte Opfordringen som en Udæskning. I hvert Fald gik Sangen trent, og værre var det, da vi kom til sidste Vers, som var skrevet og tilføjet Sangen af den foran flere Gange nævnte Geheimer Regierungs- und Schulrat Dr. Schneider. Verset lød saaledes:

„Und wir, die wir am Ost- und Nordseestrände
als Wacht gestellt, gestählt von Wog und Wind,
wir, die seit Düppel durch des Blutes Bande
an Preussens Thron und Volk gekettet sind,

wir wollen nicht rückwärts schauen,
nein, vorwärts mit Vertrauen.
Wir rufen's laut in alle Welt hinein,
auch wir sind Preussen, wollen Preussen sein.“

Vi var store nok til at afsky en saadan Selvbekendelse til Preussen, og de, der endnu sang med, lavede selv om paa Ordene, saa sidste Linie kom til at lyde saaledes:

„Wir sind nicht Preussen, wollen nicht Preussen sein.“

Det var en noget pinlig Affære; men Lærer Jacobsen var klog nok til at lade, som om han ikke hørte denne Demonstration. Timen var endt, og forinden vi gik hjem, benyttede vi i vor Ophidselse Lejligheden til at banke den eneste Elev i Klassen, som bekendte sig til Tyskheden. Da vi derefter forlod Lokalet, tog vi Kronprinsens Billede frem og sønderrev det, saa Stumperne af Vinden hvirvledes et Stykke op i Luften og dalede ned og dækkede hele Skolepladsen. Læreren foretog sig ikke noget. En kollektiv Afstraffelse vilde have afstedkommet megen Blæst; men der skete intet. Jeg tvivler dog ikke om, at vi ved disse ubesindige Udslag af vor Ungdomskaadhed har voldt Lærer Jacobsen store Bekymringer. Men i Virkeligheden var jo ikke vi, men Systemet Aarsagen til denne Tildragelse.

Selvhjælp

Jeg mindes disse gamle slesvigske Lærere med Sympati, om end ikke med Taknemmelighed. Ved deres Passivitet forhindrede de i lang Tid, at Fortyskningsbestræbelserne kom til at svare til Hensigten. Dette gælder navnlig om de brydsomme Aar i Halvfjerdserne og langt ind i Firserne, da man fra dansk Side satte sin Lid til Opfyldelsen af Pragfredens Paragraf 5, og da Folkekraften svækkedes ved den store Udvantring og Tab af baade Ungdom og Kapital. Da Preusserne saa et kvart Aarhundrede efter Erobringen paa Skolens Omraade satte ind med en brutal Tvangsfortyskning, som her kun skal omtales i Korthed, og bestemt regnede med et sejrrikt Udfald, var en ny Ungdom undervejs. De danske Nordslesvigere havde da lært at sætte sig til Modværge. Kampens Tid var nu inde. Det blev en haard Dyst, før det lykkedes at vriste Modstanderen Sejren af Hænde.

„Men just i Sejren laa Forliset,
Preussens Sejr blev Preusserriset.“

Allerede i Halvfjerdserne havde den ledende Skolemand, Dr. Schneider i det tyske Kultusministerium, overfor Slesvigs Biskop, Generalsuperintendent Theodor Kaftan udtalt, at om tyve Aar vilde Nordslesvig være tysk. Det var denne Pædagog, som sammen med Ministerialraad Dr. Kügler alene bærer Ansvar for den indgribende Bestemmelse, ved hvilken man haabede at naa det saaledes tydeligt udtalte Maal. For Nutidens Mennesker maa det næsten være umuligt at fatte, at Befolkningens Modersmaal i Skolen fra en bestemt Dag at regne, nemlig fra 1. April 1889, ved Lovbud udslettedes paa et Par Religions-timer nær, og at et vildfremmed Sprog sattes i Stedet. Derimod vil en-

hver kunne forstaa, hvilken Fare der ved denne Forholdsregel i Fremtiden truede den opvoksende Slægt baade moralsk og med Henblik paa dens Dygtiggørelse i det praktiske Liv. Da alle Indsigelser syntes ørkesløse, greb et Antal danske Mænd til Selvhjælp og dannede i min Fødeby Skærbæk i 1892 „Den nordslesvigske Skoleforening“. Naar man nu skuer tilbage paa Resultatet af denne Virksomhed, der udførtes med Mænd som Tyssen Hansen, Hinrich Thomsen og senere H. Jepsen Christensen i Spidsen, er det næppe for meget at sige, at det ved Foreningens Stiftelse var nogen af en Stordaad, som blev indledet. Det danske Hjem sejrede i Kampen mod Hærskaren af preussiske Skolelæreres og Underofficerers Paavirkning af sønderjydsk Ungdom.

Paa denne Baggrund maa en dansk Drengs Oplevelser og Skæbne i Datiden ses og bedømmes.

Godt fjorten Dage efter, at vi i Skolen havde maattet deltage i Festen for den tyske Kejser, tændte vi hvert Aar efter gammel Skik den 8. April Kongeblus til Ære for Christian den Niende. I Tusmørket puslede de to jyske Karle, Lars og Bertel, ude i Laden og hentede med Fars Tilladelse et Par store Halmneg, saakaldte Klapninger, frem. Dem tog de paa Nakken, da Mørket faldt paa, og gik tavse, hver med en Høfork i Haanden, ud af Porten, fulgt af os Dreng og andre fra Naboejendommene, indtil vi naaede Bakkens Højdepunkt nordvest for Gaarden, hvor vi standsede. En eller to af Deltagerne stilledes paa Lyttepost, for at der ikke skulde ske nogen Overrumpling. I Nabsognene nede i Enklaverne saa vi nu det ene Lys efter det andet dukke op, ogsaa ovre paa Rømo. Vi talte 8, 12, 15 ja 20 Lysskær spredt over Eggen. Nu blev der af en af Karlene hos os strøget en Tændstik og een til. En spæd Flamme slikkede op ad Halmen, som Karlen ved Hjælp af Forken strakte op i Luften. Det blev til to store Luer, som foldede sig ud og slog op mod den mørke Himmel som en Hilsen hen over Mark og Eng til Ligesindede, som en Protest mod Landets Styrelse og som et Vidnesbyrd om trofast dansk Sindelag. Endnu stærkere og smukkere blev disse lysende Tilkendegivelser, naar det lykkedes os i Stedet for Halmknipperne at faa fat i en Tjæretønde, der kunde stikkes i Brand. Men Varsomhed var i høj Grad paakrævet. Vi vidste, at Gendarmen var undervejs denne Aften, og hvis vi blev opdaget og paagrebet, vilde der vanke Straf for grov Uorden og Udvisning for Karlens Vedkommende. Derfor var det ogsaa saa spændende Øjeblikke at staa paa Lyttepost. Men jeg husker ikke, at Gendarmen nogen Sinde fik Held med sig indenfor vore Enemærker.

Den preussiske Gendarm var jo i det hele taget en Person, der staa i Forgrunden, naar jeg skal berette om Indtryk fra min Barndom. Han var saa godt som ene om at repræsentere tysk Magt og Myndighed i den nordslesvigske Landsby. Alle Børn kendte og frygtede denne martialske Skikkelse, naar han i fuld Krigsmaling med den glinsende Ørn paa Pikkelhuen, iført mørkeblaa Uniform med hvidt Bandoler over Brystet, Revolver i Bæltet og en Ryttersabel dinglende ned ad Hestens Side med et selvbevidst, barsk Udtryk i det skæggede Ansigt red gennem sit Distrikt. Han benyttedes af Mødrene som Bussemand for de Smaa: „Naar I it er artig, saa kommer æ Gendarm!“ Og han var saamænd ogsaa i Begyndelsen noget af en Bussemand for de Store. Thi det var ikke blot hans Opgave at sørge for Ro og Orden, at rense Egnen for Vagabonder og andet løst Rak, men der paahvilede ham desuden politisk Tilsynspligt. Man maa huske, at næsten hver Familie havde en Søn eller anden mandlig Slægtning, som var udvandret til Danmark for ikke at blive preussisk Soldat, og at de dermed havde fraskrevet sig Retten til at opholde sig i deres Hjem. Men alle vidste jo, at mange i mørke Nætter, særlig ind under de store Højtider, eller naar der fejredes Familiefest, sneg sig over Grænsen og i kortere eller længere Tid holdt sig skjult hos Far og Mor. Der blev derfor lyttet, naar der hørtes Hovslag udenfor. Det kunde jo være et Varsel om, at der var Fare paa Færde; thi det var Gendarmens vigtigste Pligt at finde disse Flygtninge, at anholde dem og føre dem frem for Retten. Derfor vakte Gendarmens pludselige Besøg ofte Opstandelse paa en dansk Gaard. Da Bølgerne gik højt i de følgende Aar, maatte Gendarmen ogsaa overvaage de mange danske Møder, baade nationale og kirkelige. Det virkede ofte forargeligt; men man vænnede sig til at se Fænomenet siddende oppe ved Talerstolen, og man morede sig endog over ham, naar han begyndte at notere de Tilstedeværende, for at de eventuelt kunde drages til Ansvar, eller naar han rejste sig for at forbyde en dansk Sang eller undersøgende kaste Blikket mod Loftet for at finde en Revne, der berettigede ham til at erklære Huset for brøstfældigt, hvorefter Mødet skulde hæves. Hans Nærværelse satte nu nærmest Kulør paa Dagens Oplevelse. Og mange Aar derefter, under den første Verdenskrig, var Glansen helt gaet af den preussiske Gendarm. Naar han var ude paa Embeds Vegne og hos en Landmand kunde faa en Skæppe Havre til sin Hest for en billig Penge og et halvt Pund Smør med hjem til Kone og Børn, da lod han med Glæde Loven hvile.

Oplevelsen hin Aften paa Hjemsted Bakke, da der tændtes Kongeblus, medens vi Drengene i Spænding lyttede til hver mistænkelig Lyd ude fra Mørket, staa saa dybt indprentet i min Erindring, at jeg i Tankerne genoplever Situationen paa ny, hver Gang jeg passerer Stedet. Dette er ogsaa Tilfældet med følgende lille Tildragelse, som kom til at staa for mig som en Aabenbaring fra en anden Verden og blev af stor Betydning for min Udvikling.

Jeg havde faaet Lov til at ledsage vor Tjenestepige Marie, som engang hen paa Eftersommeren i 1883 eller 1884 vilde besøge sine Svigerforældre i Lustrup udenfor Ribe. Denne Tilladelse virkede des stærkere paa mig, eftersom jeg kun havde været over en Mils Vej borte fra Hjemmet det Par Gange, da jeg sammen med mine Forældre rejste til Kloster Marked. Mine Forventninger var saa spændte, at jeg ikke fik Søvn i Øjnene Natten, før vi skulde af Sted. Rejsen foregik fra Skærbæk ad den brede Landevej mod Nord med Dagvogn, en skummel Kasse med to Træbænke og et Par smaa Vinduer ud til Siden. Men hvem tænkte paa Bekvemmelighed i disse Dage! Nogle Tjenestekarle, der skulde hjem, og en enkelt Handelsrejsende var, saa vidt jeg husker, til at begynde med de eneste Passagerer foruden os. Anton Dagvognskusk gav et Smæld med Pисken som Afgangssignal, og de to Helmisser satte i med det vante Luntetrav. Ved hver Landsbykro, d. v. s. hver halve Mil, blev der gjort et længere Ophold, og her var der altid en af de Rejsende, som gav Anton en Punch, medens de selv nød adskillige Genstande. For øvrigt var der Rejsende, som skulde staa af, og andre, som skulde tages med. Desuden fik Anton Anmodning om at besøge forskellige Ærinder i Ribe. Han kunde efter det almindelige Skøn godt trænge til en Hjertestyrkning under den trivielle Kørsel, som nu engang var blevet hans Livsopgave. Efterhaanden steg Stemningen. Da vi forlod Rejsby Kro, var der en af de Medrejsende, som sang:

„Højre og venstre, og hvor skal vi hen?
Skal vi nu atter til Værtshus igen?“

Mange Aar senere lærte jeg Originalen til denne Sang at kende. Det er en tysk Studenter- og Drikkevisе, skrevet i de unge Aar af en glad Gut ved Navn von Mühlert, der i sin Manddomsalder blev preussisk Kultusminister og i denne Stilling saa inderlig skal have fortrudt denne Ungdomsubesindighed.

Hen imod Aften stoppede vi op i den gamle Egebæk Kro. Vi havde for et Øjeblik siden passeret Grænsen, og nu skulde der ske dansk Told- eftersyn. For første Gang i mit Liv saa jeg her danske Gendarmer. Marie forklarede mig den Forandring, som var sket. Nu var vi i Danmark, sagde hun, og det var jo helt mærkeligt. En ældre Vagtmester eller Stabssergent kom hen til mig, gav mig venligt Haanden og spurgte mig ud om Forholdene, hvor jeg kom fra. Det var ham en synlig Glæde at nyde min Overraskelse. Han havde vel gaaet her i Aarevis og grundigt lært Grænsens Tragedie at kende. Hvor ofte havde han ikke set en Mand dernede syd fra komme kørende ind i Kroens Rejsestald med Sønnen ved Siden af sig i Agestolen. Der var ikke Tvivl om den unge Mands Maal. Han var enten udskrevet til Danmark, som det hed, eller skulde fortsætte til Amerika. Nu var de undervejs til Ribe for at faa de sidste Formaliteter i Orden. Dagen efter saa man Faderen køre ene syd paa.

Der gik nu disse Mænd i deres smukke blaa Uniform og talte Dansk, og de var saa flinke og imødekommende. Hvilken Modsætning til den tyske Bussemand derhjemme. Marie og jeg blev oven i Købet bedt indenfor. Vi havde en Hilsen med til Krofolkene, Laust og Lisbeth, som begge i sin Tid havde tjent hos mine Forældre. Vi fik Kaffe og Kager og maatte fortælle løst og fast om, hvorledes det stod til hos Far og Mor. Vi var i Danmark! Dette Ophold i Kroen blev for mig Indledningen til en hel ny Indstilling overfor Omgivelserne.

En lille Times Tid senere forkyndte Hestenes Hovslag paa Stenbroen, at vi var naaet til Ribe. Vi tog Afsked med Anton og hans Dagvogn og gik gennem Byen. Det var Aftentide. Gaderne laa svagt oplyste; den mørke Aarstid var jo endnu ikke inde. Fra Stuerne trængte matte Lampeskær gennem nedrullede Gardiner ud i den stille By, og vi saa Domkirken tegne sig i Halvmørket som en kolossal sort Masse.

Dagen efter, da vi havde overnattet hos Smeden i Lustrup, tog Marie mig ved Haanden, og saadan vandrede vi ud i den gamle By for at se alle dens Mærkværdigheder. Det myldrede med nye Indtryk. Paa Stationen saa jeg et Jernbanetog, hvilket var noget helt nyt. Vi var derefter nede ved Skibsbroen, hvor der laa nogle Smaaskuder, og Marie fortalte mig noget om, at Skibe i gamle Dage herfra sejlede ud i den vide Verden. Paa Turen gennem Gaderne passede vi de tre Vandmøller, som dreves ved, at Aaens Vande under stor Støj fossede ind under de store Hjul og saaledes satte dem i Bevægelse. Jeg vilde gerne have været op i

det høje Domkirketaarn, men maatte nøjes med at beskue det nedefra. Fra Tid til anden standsede jeg — næsten som den pantsatte Bondedreng hos Holberg — og stirrede paa de mange ukendte Ting, som laa udstillet i Butikkerne. I Særdeleshed vakte det min Forbavselse, da en gammel Bedsteborger kom ud af sin Dør og i en eller anden Anledning højste Dannebrog. Tænk, om det havde været hjemme. Det vilde have været en Forbrydelse. Og tilsidst kom vi ud paa Slotsbanken. Marie vidste ikke meget om dens Historie; men hun havde dog hørt, at der havde engang for mange Hundrede Aar siden selve Valdemar Sejr og Dronning Dagmar boet.

Da jeg Dagen efter med Dagvognen vendte tilbage til mit Hjem, var der ingen Ende paa alt det, som jeg kunde fortælle, og Mor, der i sin Ungdom var kommen meget i sin Farbrors Købmandsgaard i Ribe, gav mig yderligere Oplysninger. Men mine Legekammerater, som aldrig havde været saa langt udenbys, lyttede maabende og beundrende, da jeg ret fik Munden paa Gled og paa min Vis fortalte om de mange store Seværdigheder, jeg havde mødt paa min første Udenlandsrejse.

Under min Færden som Dreng i de mærkelige Naturomgivelser var, som foran nævnt, mit Sind blevet modtageligt stemt for en Viden om Forhold udenfor vort snævre hjemlige Samfund. En slumrende Trang til at erfare nærmere om disse Ting vaagnede ved alt det, der fæstnede sig i den barnlige Forestilling paa denne paa omskiftelige Indtryk saa rige Udflugt. Jeg skulde snart finde nye Kilder til Berigelse. Hvorledes den nævnte Trang tilfredsstilledes, skal jeg nu søge at forklare.

Hjemme holdt vi i Vinterhalvaaret Bladet „Dannevirke“, der udgik fra Haderslev. I den øvrige Tid af Aaret havde man ikke Stunder til at læse Avis, blev der sagt. Naar man kender Folks Interesse i vore Dage for at følge med i stort og smaat gennem Radio næsten fra Time til Time, maa en saadan Opfattelse synes mærkelig. Men Udviklingen gik sin Gang, uden at man følte noget Savn. Indgribende Begivenheder rygtedes vel ad Omveje fra Kilder, der nogenlunde fulgte med. I Almindelighed var Avislæsning ellers selv i Bøndergaardene kun forbeholdt Vinteren. I denne Henseende stod Vesteregns Befolkning langt tilbage for Midterlandets og Østkystens, hvor der raadede større Forstaaelse for folkelige og økonomiske Spørgsmaal. I en Alder af elleve Aar blev jeg opmærksom paa, at Avisen indeholdt et Stof, som ogsaa jeg kunde forstaa. Den første længere Beretning, jeg læste i „Dannevirke“, var Skildringen af Christiansborgs Brand i Oktober 1884. Fra

da af blev Bladet min kæreste Læsning. Det var Dagens store Begivenhed, naar Postbudet, gamle Christian Binnet, som han kaldtes, nærmede sig Hjemmet ad den plørede og mørke Markvej. Derfor gik han ogsaa altid i Træsko. Længe stod jeg ved Vinduet om Aftenen og ventede, indtil en Lygte langt borte forkyndte, at han var undervejs. Efter som jeg med Alderen fik større Færdighed i at læse og flere Forudsætninger for at forstaa Indholdet, udvidedes min Sans for mange Emner, som ikke blev omtalt i Hjemmet, og om hvilke Skolen tav, først og fremmest gjaldt dette om Forholdet mellem Tysk og Dansk. Naar mine Forældre ikke direkte paavirkede os i den Henseende, skyldtes det den Omstændighed, at det jo betragtedes som en Selvfølge, at vi var Danske. Først efterhaanden opdagede jeg paa forskellig Maade, at vi levede i et Modsætningsforhold til Tysk. Jeg beundrede de Mænd, som omtaltes i Bladet som Danskhedens Forkæmpere. I min barnlige Enfoldighed besluttede jeg at ville være Redaktør af „Dannevirke“, naar jeg blev stor, og det Forsæt fastholdt jeg for øvrigt under hele min Opvækst og Uddannelse. Skulde det ikke lykkes, haabede jeg at komme til Søs ligesom mine Forfædre. Hvad jeg læste i Avisen, beholdt jeg ikke for mig selv, men fortalte det til mine jævnaldrende Kammerater, navnlig til min Ven Niels Carlsen, der senere skrev sin foran nævnte Bog om Barndomsaarene i et vestslesvigsk Smaakaarshjem. Vi blev efterhaanden en lille Flok, som fulgte Dagens Emner gennem Avisen, og vi slugte i Spænding og med Begærlighed Føljetonen med Beretningen om den brave svenske Fændrik Flink og hans Bedrifter i Trediveaarskrigene. Vi lærte i det hele taget ad denne Vej Navnene paa Danskhedens gæve Stridsmænd baade ude og hjemme.

Engang kom en Skuespillertrup til Byen, og da den i en af Gæstgivergaardene opførte „Jeppe paa Bjerget“, tog min Far mig med derhen, for det Stykke kendte han, og det morede ham. Vi ejede ogsaa et Eksempplar af Holbergs Komedier, maaske den eneste Bog af litterær Værdi paa Boghylden. Et Par Aar senere kom Direktør W. Petersen med „Børsbaronen“, som blev spillet i en nyopført og mere tidssvarende Pavillon. Det fik jeg imidlertid trods min indtrængende Bøn ikke Lov til at se. Jeg maatte saa ligesom andre Drengene nøjes med at fatte lidt af Spillet ved at kikke gennem Vinduerne.

Hvad Skolen forsømte, søgte vi selv at indhente paa forskellig Maade. Min Far kom en Dag hjem med „Den blaa Sangbog“ og et Eksempplar af A. D. Jørgensens „Fyrretyve Fortællinger“. Det varede ikke længe, før

vi kunde ikke blot Melodien, men ogsaa Teksten til en Række gode danske Sange. Det gav sig Udslag under vor Leg og for øvrigt ved hver Lejlighed. Derimod laa Fortællingerne til at begynde med noget over vor Fatteevne. Men saa anmodede min Far en af vore to jydsk Karle, Lars, som senere blev gift med Marie, om i Ribe at købe en mindre dansk Fædrelandshistorie af Skolemanden J. T. A. Tang til mig. Der opstod rigtignok Nysgerrighed blandt Børneflokket, da Lars kom hjem med den Bog. Vi lærte omtrent dens Indhold udenad og eksaminerede hverandre gensidig. Her lærte vi altsaa historiske Skikkelser og Begivenheder at kende, som Skolen med Flid skjulte for os. Vi havde en maaske noget uklar Følelse af, at der fra Skolens Side laa en bevidst Hensigt bagved, naar vi skulde kende og synge om Kejser Barbarossa, men ikke maatte høre et Ord om Valdemar Sejr. Vi tog da ogsaa en grundig Hævn over denne Hensigt. Den lille danske Historiebog eksisterer endnu. Jeg kikker stundom paa dens lasede og flossede Blade, der bærer Spor af meget Slid. Sjældent har en Skolebog gjort saa meget Gavn og været til saa stor Berigelse og Fornøjelse som denne, som man ikke havde Brug for i vor Skole.

Og ubeskrivelig blev Glæden, da mine Forældre viste mig Vej til „Sprogforeningen“s Bogsamling. Den fandtes ganske vist i Nabobyen Gasse; men ingen Vej var mig for lang og intet Vejr for daarligt, naar det gjaldt om at komme i Besiddelse af disse Bøger, der fyldte fire-fem Smaahylder og stod opstillet i en Gaardmands Storstue. Med underlige Fornemmelser af Forventning og Spænding betraadte jeg første Gang dette Værelse. Her hentede jeg saa Ingemanns Romaner, „Gøngehøvdingen“, P. P.s historiske Fortællinger, noget af Skolelærerlitteraturen og af Holbergs og Heibergs Skrifter blandt meget andet, som jeg ikke husker mere. En Gang om Ugen gik jeg med min Skoletaske til Gasse for at aflevere det læste og hente ny Forsyning, og det, som jeg bragte med hjem, delte jeg med mine Venner, om ikke selve Bindene, saa dog Indholdet. Ofte var jeg saa interesseret i Læsningen af en Bog, at jeg satte mig paa en Grøftekant undervejs og fordybede mig i den. Der udviklede sig i disse Aar hos os alle en Danskhedsfølelse, som modnedes og fæstnedes mere og mere, eftersom Tiden gik. Til Trods for vor unge Alder lærte vi at forstaa den Situation, vi levede under, og vi var os alle bevidst, at vi maatte tjene Danskhedens Sag, naar vi engang kom til Skelsaar og Alder. Foreløbig var jeg grebet af en umættelig Kundskabstørst. Jeg var blevet en Bogsluger, der ikke yndede anden Syssel.

Jeg har dvælet saa udførligt ved disse Enkeltheder fra Barndommen, fordi de viser den næsten ubevidste Kamp om Barnets Sjæl, som foregik mellem den systematisk med et bestemt Formaal og paa Trods af alle pædagogiske Grundsætninger indrettede tyske Skole og den naturlige og selvfølgelige Indflydelse fra Hjemmet og dets Omgivelser. I langt højere Grad end andre Steder og under helt andre Forhold fandtes her en dyb Kløft mellem Hjem og Skole. Naar jeg tænker tilbage og søger at overskue Resultatet deraf, viser det sig, at Skolen kunde meddele Eleverne noget Kendskab til et fremmed Sprog, en Del Kundskaber, som til Dels var fremmede for os, og visse Færdigheder, som vilde have været større, saafremt Undervisningen var foregaaet paa Modersmaalet. Overfor de danske Børns Sjæleliv stod den tyske Skole med dens forskellige Midler virkningsløs. For mit Vedkommende blev den overleverede Arv hjemmefra afgørende for hele den efterfølgende Udvikling, ogsaa for min Gang gennem de højere tyske Skoler i Tiden, der fulgte efter, og saaledes var det ogsaa Tilfældet med saa godt som alle af mine Jævnaldrende. Den tyske Skole havde tabt i den nævnte Kamp om Sjælene. Den naaede dog at hemme Ungdommens aandelige Udvikling. Modstanderne indsaa senere den store Fejltagelse, som de havde begaaet; men da var det umuligt for dem at rette den. Lægger man ud fra disse Betragtninger mine her beskrevne Barndomsoplevelser op til Bedømmelse i et højere Plan, maa man sige, at de fik blivende Betydning for Landsdelens Historie.

Træk af Bondens Liv

Naar vi Børn om Morgenen i vort Vadmelstøj og i Træsko med udstoppet Læder over Vristen vanemæssigt traskede til Skolen, ved Vintertide i Mulm og Mørke, forekom det os nærmest som en Vandring til en Tvangsanstalt, hvor al Glæde var lukket ude. Da Hjemmet, hvor vi saa at sige var stavnsbundne, samtidig prægedes af en trist Ensformighed, voksede vi op uden den Afveksling i Barnealderen, som vi kender i vor Tid. Paa den anden Side havde vi det rige Fritidsliv udenfor vor Dør, og indenfor deltog vi i de fra Fortiden nedarvede Skikke og nemmede den Livsopfattelse, som var gaaet i Arv fra Slægt til Slægt. Under disse Forhold blev vi ret modtagelige overfor de gamle og enkle hævdvundne Livsytringer, saa fattige de end kunde være. I Stedet for at skildre Bondens Dagligliv, som jeg husker det, før jeg tidligt kom hjemmefra, skal jeg her nøjes med at gengive nogle Oplevelser og Iagttagelser.

Naar jeg nu om Stunder som Gubbe gaar gennem min Fødeby, søger mit Blik forgæves de grønne Stier, der over magre Marker førte fra Hus til Hus, og den sandede, bugtede Landevej, kantet mod Syd af de høje Jorddiger. Denne Vej, som i den mørke Tid af Aaret næsten var ufremkommelig, henlaa i sin Überørthed i den Skikkelse, som den havde faaet i Tidernes Morgen, og den var saa morsom som Tumbleplads for os Børn. Ad den Vej drev Bønderne ved Vaar og Efteraar deres Tusinder af Stude og Heste til og fra Marsken. Kreaturhandlere jagede, let kendelige paa deres flagrende hvide Kitler og deres Piskesmæld, gennem Landskabet for at syne Fennernes Flokke, før de drog til Marked i Tønder og Husum. Ad disse Spor agede ogsaa den fattige Husmand inde fra Heden med sit Studeforspand, undervejs til Strandengene for at hente en Smule kraftigt Hø, der kunde blandes med Lyngfoderet derhjemme. I Stedet for alt dette ser jeg nu veldyrkede Agre som et Ud-

slag af Fremskridt og Udvikling, og jeg færdes ad den asfalterede Kørebane, der er farlig for Børnene, og hvor de moderne Trafikmidler bringer Folk i Forbindelse med den store Omverden, som vi næppe kendte af Navn. Men de mærkelige Mennesker, disse Hjemmeføddinger, som jeg mødte her som Dreng paa de gamle Stier og den plørede Vej fra Gaard til Gaard og fra Landsby til Landsby, staar lyslevende for mig. De repræsenterede en vestslesvigsk Bondekultur, som nu er udslettet. De havde deres Historie, og af den skal jeg i det følgende fortælle nogle Træk, da de danner Baggrunden for Bondedrengens daglige Liv.

Gaardmændene kaldtes for Marskbønder, fordi de den Gang som nu havde deres største Indtægt fra Studeopdræt og Fedning paa Græsgangene ude i den frugtbare Lavning paa begge Sider af den brede Aa, der sindigt bugter sig frem gennem Engdraget paa Vej til Havet. Vilde man se Typen i hele sin oprindelige Udfoldelse, skulde man en Fredag fra Juni Maaned til hen i November besøge Tønder Marked, hvor Hundreder, ja til Tider Tusinder af vægtige Marskstude stod bundet i Garderne, medens deres Ejermænd i Byens tresindstyre Udskænkingssteder noget højrøstet paa Dansk, Plattysk og Frisisk købslog om Dyrene og drak Lidkøb i Tepunch. Marskbonden interesserede sig jo ikke meget for Landbrug den Gang. Det var forbundet med Slid, og det var vel heller ikke saa lønnende som nu.

Naar derfor Markederne i Tønder, den eneste Købstad foruden Ribe, man havde Kendskab til, ebbede ud, gik Bonden ved Mortensdagstide i Hi. Derefter øjnedes Julen noget forude som en Tid, der atter skulde sætte Slægtens overleverede Livsvaner i Sving. Der var dog nogle Forhold, som skulde ordnes forinden. Først maa nævnes Grandestævnet, „æ Grand“, som det kaldtes. Det var en ældgammel Sammenkomst til Drøftelse af Marsklandets Anliggender, saasom Landvindingsarbejdet, Digespørgsmaal og Bortforpagtning af Landet udendigs. Dertil kom Tilsynet med Vandløbene og adskilligt andet. Landvindingen i Vadehavet, som stadig er et brændende Spørgsmaal, havde i lang Tid sysselsat Sindene, og det var ogsaa i Aarenes Løb lykkedes at fravriste Havet betydelige Arealer. I vor Tid er Løsningen af disse Forhold jo blevet Statsopgaver.

Dette Stævne, „æ Grand“, var en stor Begivenhed indenfor det lille Samfund ligesom Kloster Marked. Saa vigtigt var det, at man talte om Ting, der var foregaaet før eller efter „æ Grand“ ligesom det endnu var Tilfældet med Pers, Pouls og Mikkels Dag og Kyndelmisse. I tidli-

gere Tid indvarsledes der til Grandestævne ved en Stok, der var omvundet med en Seddel, som indeholdt Oplysning om Dag, Sted og Klokkeslet. En saadan Grandestok er endnu i Brug i Hjerpsted Sogn.

I Mørkningen den Dag, da Stævnet skulde finde Sted, saa man Marskbønderne i Kisteklæder og holdende deres Merskumspibe med Sølvbeslag i Haanden værdigt skridte frem mod den gamle Kro i Gesing. Paa den Maade, de bar Piben, kunde man næsten skønne, hvad Manden var værd i Guld og Gods. Smaafolk, som kom i samme Ærinde, havde en Pibe af billigere Ud gave, ofte med et lille Billede paa Porcelæns hove det af Frederik den Syvende eller Hans Andersen Krüger. Øst fra mødte Gestbønderne, noget sindigere og mindre fremtrædende. For dem, der kom derinde fra de golde Agre, gjaldt det om at sikre sig en Afgrøde fra den frodige Marskjord.

Grandelaget kaldtes populært for „Gesing Grand“ efter Stedet, hvor det holdtes, og den Jord, det drejede sig om. Dets Medlemmer var Marskens Lodsejere. Dets Vedtægter var vel skrevet for mange Aar siden og holdtes i Hævd ved Overleveringen. Forsædet udøvedes med Myn dighed af en af Storbønderne. Med nøjere Kendskab til Egnen vilde man hurtigt opdage, at Deltagerne placerede sig nogenlunde efter Rang og Stand, efter Hartkorn vilde man vel sige i vore Dage. Selv om jeg end ikke som Dreng har deltaget i disse Sammenkomster, kender jeg nøje Forløbet, efter hvad Folk fortalte; thi det var en Begivenhed, som i lang Tid var Egnens Emne.

Naar de tørre Forhandlinger sluttedes, samledes man i et fornøjeligt Lag ved Punch og Sang. Naar Folk først havde faaet Tungebaandet løst under denne Del af Festen, kunde Stemningen blive meget livlig. Til at begynde med drejede Samtalen sig maaske om Studepriser, Studehandler og Studeprangere. Men eftersom Humøret voksede, sattes andre Ting paa Dagordenen. Man talte, som i 1884, om Junggreens Valg til Rigsdagen. En og anden spaaede om Udviklingen i Storpolitiken, men blev afbrudt ved, at der fra nederste Bordende istemtes en Sang som „Velkommen i den grønne Lund“. Eller man sang:

„Vi er kun faa; men det er det samme,
vi er en Gren af den danske Stamme.“

Eller „Om hundrede Aar er alting glemt“. Det kunde ogsaa hænde, at der i en bevæget Tid lød kendte danske Fædrelandssange ud i den

mørke Aften. Gendarmen lod sig aldrig se ved en saadan Lejlighed. Derimod vakte det ikke liden Opsigt nævnte Aar, at den ny Sognepræst, Jacobsen, som senere skulde blive kendt viden om, og just ikke for sine Dyders Skyld, indfandt sig og gjorde alting med; thi — som han sagde — Beboerne skal ikke blot kende Præsten paa Prædikestolen. Det lakkede ud ad de smaa Timer, før de sidste brød op, og da var man enig om, at det havde været „et glant Grand“.

Naar der holdtes Grandestævne, betragtedes det som en Festdag. Det manifesteredes ved, at Bagerne bagte Grandekager, som de dertil beskikkede „Bækkerkoner“ gik omkring med og solgte fra Gaard til Gaard. Om Aftenen samledes saa Kvinderne, vi Børn og Tyendet ved det lange Bord i „store Dørns“, hvor Kagerne og andet Bagværk serveredes, og hvortil man drak Mjød, som længe i Forvejen var købt med dette Gilde for Øje.

Den næste Begivenhed, som varslede om den forestaaende Jul, var Svineslagtingen. Man holdt i Regelen kun det ene Svin, som blev fedet, for at der kunde sættes Sul paa Julebordet, og desuden maatte man forsyne sig til Vinterens mange Gæstebud, der nu var i Vente; thi der dyrkedes megen Selskabelighed. Naar Svineslagtingen skulde foregaa, optog denne Begivenhed hele Gaarden og Nabolaget med. Op ad Formiddagen, efter at de første Bidder var kommen i Gryden eller Gruekedlen, sendtes Børnene, som var holdt hjemme fra Skolen i Dagens vigtige Anledning, rundt til Naboer og gode Venner for at indbyde til „Svinærøl“, og det varede ikke længe, før de mødte Mand af Huse for at syne det døde Dyr, hvorefter de tog Plads ved Langbordet i Køkkenet. Saa kom Husmoderen med den første Svinemad, og nu skulde man „værsgod at tage ved, som om man var hjemme“, og det gjorde man da ogsaa. Ejeren satte en Ære i at præstere et særdeles vægtigt Dyr, og man begyndte med at vædde om, hvor mange Lispund det vel maatte veje. De Smaapunche, som Madmoderen opvartede med, satte snart Kulør paa Selskabet, og saa tog man fat med at fortælle Historier. Peter Willesen havde været med i Trearskrigen og oplevet mange Hændelser, der blev mærkeligere for hvert Aar, og altsaa eftersom Tiden gik. Den gamle Slagter havde saamænd tjent under selve Kong Frederik den Sjette ved et jydsk Regiment i København, og hans Beretninger blev givet med et tørt Lune, som fik alle ved Bordet — og ikke mindst os Børn — til at lytte i Spænding, selvom vi havde hørt den fortalt med samme Ord og ved samme Lejlighed Aaret tilforn. Den gamle Johan-

nes Smed røg af sin sodede Pibe „som en Skorsten“ og lo i Smaagrynt. Han havde ikke været i Krig, men smedet mange Spyd og liget Leer til Landstormen, da den i 1849 drog mod Brøns, om hvilket Stenen endnu melder:

„Ej Minde om en Glimredag,
kun om et trofast Hjerteslag.“

Forkarlen, Jens Jyllænder, sad bare og skrannede som et Tegn paa, at han nød Samværet; men da han stemte i med at synge langt op ad Dagen, begyndte man at bryde op for at ses igen Dagen efter hos Naboen.

Det vil af de foregaaende Skildringer fremgaa, at Beboerne var noget henfalden til Drik. Det skyldtes Handelen, sagde Folk. Andre paastod, at det var en Følge af Marskbondens Mangel paa dagligt Arbejde og en Last, der fulgte med gode Dage. Til dens Bekæmpelse udbredtes Goodtemplar-Bevægelsen paa Egnen. Men den fik kun ringe Tilslutning, da dens Forkæmpere til at begynde med var Mænd, som tidligere havde været slemme til at nyde berusende Drikke. Det gjaldt derfor nærmest for en Skam, naar det blev sagt om nogen, at han var gaaet „i æ Goodtempel“. Tredive Aar senere saa man helt anderledes paa disse Forhold. Da var omtrent hele Egnen tørlagt som et Udslag af den danske Ungdoms ideelle Indstilling. Men paa den Tid, der her er Tale om, fandtes der jo ikke megen Ungdom i Sognet, da den — som nævnt — var udvandret til Amerika eller til Kongeriget for at undgaa preussisk Militærtjeneste. Derfor var Livet ogsaa paa mange Maader saa stillestaaende.

Man samlede endnu efter gammel Skik til Aftensæde. Man gik selv i Byen, eller Naboer og Venner kom paa Besøg. I disse lange Vinterafterner, hvor et lille afsides boende Landsbysamfund var henvist til sig selv, var der, som H. F. Fejlberg engang har skrevet, Lejlighed til at faa Øje paa en ældgammel Underbygning i Folkelivet, som nu forsvinder med rivende Hast. Jeg tænker i denne Forbindelse paa de foran omtalte mange Overleveringer om Overtro, om Varsler og Gengangere, der endnu var i Omløb og dannede Aftenens Emne. Det offentlige Livs Foreteelser interesserede ikke meget. Kun naar Fortyskningen fra Tid til anden satte ind med øget Styrke, rejste man sig til Modværge. Blot et Aarti senere var den nationale Kamp i Gang over hele Linjen. Den virkede omskabende og fornyende paa næsten alle Omraader, paa de nationale som paa de økonomiske.

Tankegang og Livssæt havde altsaa endnu overvejende Rod i Fortiden. Min Mor beherskede en næsten uudtømmelig Skat af Folkeeventyr, og hun kendte jo desuden Byens, Gaardenes og Menneskenes Historie indtil halvandet Hundrede Aar tilbage i Tiden. Det var, som jeg ogsaa har nævnt det foran, ofte Beretninger om mærkelige Skæbner, hun fortalte, medens hun lod Spindehjulet snurre, Pigerne kartede, og vi andre lyttede eller „trak fra“, som det hed, naar vi interesseret søgte nærmere Oplysning om Folk og Forhold i gamle Dage. Paa denne Maaede havde hun vel selv engang modtaget sin rige Viden om Fortiden. Nu gav hun den videre til næste Slægtled. Saaledes nedarvedes formentlig dette Almestof gennem Tiderne fra Generation til Generation. Det var en lignende Situation, som har fundet Udtryk i hin Spindeviser, som „Digterinden Anna“, der levede derovre i Nabobyen Vollum som Bondekone, havde skrevet, og hvem Mor saa ofte var kommen sammen med:

„Mens travle Fingre tvinder, og Foden træder som i Dans,
Omsvæve elskte Minder min Sjæl i Trylledans“.

Jeg tror, at Mors Evne til at fortælle, en Kunst, der ligesom hendes Fars kunde hæve sig til Sagastil, har paavirket mit Sind i de unge Aar stærkere end nogen Skoleundervisning. Det laa maaske i, at den rørte ved Strengene, der var nedarvet i Sjælelivet.

Naaede man helt ind under Jul, var der i et Par Uger næppe Tid til Aftensæde. Nu skulde der bages, brygges og støbes Lys, for at man godt forberedt kunde gaa Festen i Møde. „Bondens Liv er ikke en Blanding af paafaldende Skikke, men en tusindaarig Kulturudvikling, hvor bestandig Slægt har lært af Slægt“, skriver Fejlberg. Det maa man sande, naar man husker og har oplevet alt det, der efter gammel Fremgangsmaade skulde omsættes i kvindelig Handling før Jul. Det var saaledes en vanskelig og meget omstændelig Kunst at bage velsmagende Brød af hjemmeavlet Rug og i dette Øjemed at behandle Dejgen i den udhulede Egetræs-Stamme, der tjente som Trug, at skubbe den æltede og formede Masse ind i Ovnens paa Skødselen, at vide, hvad det var at gistne Brød og at beregne den rigtige Varme. Oppe paa Loftet laa en større Maltbeholdning i en gammel Bing. Den skulde sammen med fynsk Humle tjene til Ølbrygning paa Gaarden. Juleøllet var særlig paa-skønnet, men det krævede megen Omtanke, Øvelse og Dygtighed, for

at det skulde lykkes. At støbe Lys til Bordene de store Festaftener og ved Gæstebud, navnlig de trearmede, var heller ikke nogen let Opgave. Mor sørgede selv for det fine Bagværk. Det skulde jo kunne staa for de andre Kvinders Kritik, naar de kom paa Besøg; den udøvedes i Regelen paa Hjemvejen, og den var ofte skrap.

Bogsamlingen i Hjemmet var kun tarvelig. Den bestod i Hovedsagen af Bibelen, et Par Salmebøger, en Huspostil og, som nævnt, af et Bind med Holbergs Komedier. Desuden maa jeg i denne Forbindelse nævne „Drøhses Almanak“. Det var en aarlig Begivenhed, naar denne Almanak, der var uundværlig af Hensyn til Markedsfortegnelsen, Drægtighedskalenderen og Vandtiderne, henad Efteraaret udkom. Den afhændedes fra Bogtrykkeren i Tønder ved Hjælp af en Handelsmand fra Hjørsted, som gik omkring i de vestlige Sogne og falbød sine Varer fra Dør til Dør. I en Spaankurv over Armen bar han sin Forsyning af Træskeer, Trætallerkener o. s. v. Almanakken solgtes maaske sammen med en Grydeske og kostede 40 Penning. Dens litterære Indhold bestod af en Fortælling af den begavede Lærer Lorens Borst i Mjolden, som forstod at behandle Egnens Sagn paa en folkelig Maade. Dertil kom et Par ganske værdiløse Bidrag og maaske en Historie i vestslesvigsk Folkemaal, som kunde være meget morsom.

Ind mellem Marskbøndernes Gaarde laa der ikke saa faa jordløse Huse. Mændene tjente deres Udkomme som Daglejere hos Gaardmændene. Om Sommeren kunde de ved Nøjsomhed tjene til Føden. Om Vinteren var Indtægterne meget smaa. Deres Arbejde bestod i disse Maaneder blandt andet i at tærskes, bjerge Istag og gaa til Haande ved hvad som helst. Disse Familier blev efter Omstændighederne rigeligt betænkt til Jul fra Gaardene, baade med Penge, Sul, Mælk og Rug til Brød. Men jeg husker ogsaa en Flok af Mennesker, som saa at sige snyltede paa Julestemningen ved at gaa med Tiggerposen fra Gaard til Gaard. De samlede efter sigende paa denne Maade betydelige Forraad og kunde derfor se Vinteren i Møde uden større Afsavn.

Lille Juleaften stod Festen saa paa en Gang for Døren. De sidste Dage med deres Travlhed var gaaet meget hurtigt, og nu begyndte man at indstille sig paa det, der skulde komme. Al udvendig Syssel ophørte. Gaarden blev sat behørig i Stand, saa at den ogsaa kunde modtage Fremmede. De kom syd fra med Postvognen eller Dagvognen fra Tønder, men de allerfleste paa samme Maade fra Ribe. Der kunde jo nærmest være Tale om unge Mennesker, der vendte hjem til Jul; men af

dem var der desværre saa faa. Mange, alt for mange, levede saa langt, langt borte, og de andre havde fraskrevet sig deres Hjemstavnstret ved at gaa til Danmark. Men vi vidste jo, at nogle af dem i al Hemmelighed listede sig over Grænsen skjult af Mørket for at kunne holde Jul i Hjemmet.

Nationalt set saa det sørgeligt ud: En kæmpende Befolkning uden Ungdom, det vil sige uden Fremtid. Jeg har slaaet op i „Dannevirke“s gamle Aargange 1884 for at søge efter Udtryk for Folkestemningen ind under Jul. De er kun faa og fattige. Et Digt af Gaardmand H. I. Physant i Langetved begynder saaledes:

„Naar vi skue lidt tilbage,
Da hvor mange bitre Dage
Har vi ikke levet end:
Dage, der blev værre, værre,
mens naturligt vi blev færre
til at staa med Sværd ved Lænd.“

Samtidig spørger I. N. H. Skrumsager fra Københoved i en Artikel i Bladet: „Hvad har vi gjort?“ — Han svarer selv: „Vi har intet gjort; men vi staa som et Led af et af Gud skabt historisk Folk i Vejen for det i nærværende Tid herskende Statsbegreb, og dette Stade er alle Danske i Sønderjylland enige om fremdeles at indtage.“

Man havde naaet det skæbnesvangre Tidspunkt, da Folkedøden truede. Peter Skovrøy har med disse Forhold i Minde i „Sprogforeningens Almanak“ for 1898 givet en Skildring af „De Gamles By“. Det er fem Gaarde, og i dem er der ikke een Person, som ikke er over Støvet Aar. Det er blevet en stille Landsby. Der lyder ingen Latter eller Børneskrig fra disse Hjem. Ja, det er nærved, at der ikke er slaaet et Smil der i mange Aar. Derimod er der flydt mange Taarer og har der lydt mange Suk i de mørke Alkover i samme Tid. Ungdommen var naturligvis udvandet med Forældrenes Vilje og oven i Købet med Frænders og Kendingers Billigelse og rosende Lovord for deres standhaftige danske Sindelag. Kun Lægen er nu en jævnlig Gæst i de Gamles By, og ham lægger Forfatteren følgende Ord i Munden: „Af alle nationale Vildfarelser synes mig dog denne Selvlemlæstelse den vanvittigste.“

Der stod jo endnu en bitter Kamp blandt Danskhedens ledende Mænd og blandt Befolkningen indbyrdes om, hvorledes det nationale

Forsvar burde føres. De her kort omtalte Tilstande maatte ophøre. Et nyt Syn paa denne livsvigtige Sag sejrede da ogsaa efterhaanden. Jeg kan ikke undlade i denne Forbindelse at gøre et Spring paa tretten Aar frem i Tiden og fortsætte min Fremstilling paa Grundlag af den ny Udvikling. Hvilken Forandring er der ikke foregaaet i dette korte Aaremaal! Nu er Udvandringen standset. De Unge bliver i Hjemmet, men maa som Følge deraf ogsaa trække i preussisk Trøje og gaa paa tyske lærde Skoler, hvis de vil frem ad den Vej. Andre flokkes i Hundredvis paa de danske Højskoler, men blot for at blive dygtiggjort til Gerningen derhjemme. Og ud fra egen Erfaring skal jeg tegne et Billede fra Juletid 1897:

Jeg mindes en mørk Decembermorgen ind under Jul et Møde paa den gamle Klosterthor Banegaard i Hamborg. Toget, der skulde afgaa nord paa, holdt parat til Udkørsel, medens de Rejsende strømmede til. Man hørte mere og mere Dansk paa Perronen. Der havde allerede samlet sig en lille Klynge nordslesvigske Studenter fra tyske Universitetsbyer langt syd paa. Nu kom Toget øst fra med Soldater. De kom fra de polske Egne ved den russiske Grænse, og der var mange Kendinge iblandt dem. Snart rystedes vi sammen i et Par Kupeer som hørende til een Familie, og eftersom Toget naaede længere frem og nærmede sig vore egne Enemærker, øgedes Julestemningen. Hvad var det, som bandt denne brogede Skare sammen? — Ja, det var fælles Maal og Kærlighed til den Hjemstavn, som vi alle, hver paa sin Maade, var sat til at værne, selv om det kostede et Par Ungdomsaar under tyske Omgivelser og fremmed Tugt. Der var atter en dansk Ungdom undervejs i Sønderjylland. Dette Indtryk fik man stærkt bekræftet, naar vi et Par Dage senere ved et „ungt Gilde“ igen samledes i hyggeligt Samvær med de Jævnaldrende, der var kommen hjem til Jul fra de kongerigske Skoler. Denne Ungdommens Jul i Halvfemserne vil staa for mange Ældre i en særlig Glans, selv om den end den Gang maatte fejres i tysk Uniform. Det var denne Ungdom, der siden som modne Mænd sejrede i Nationalitetskampen.

Jeg vender nu tilbage til Udgangspunktet, Julen i 1884. Forventningens store Dag, Juleaftensdag, er oprunden. Den ligner ikke i Aar Billedbogens Jul med Frost og Sne; der ligger et tungt graat Skydække over hele Kystlandskabet. Det smuskegner, og en let Brise staar ind fra Sydvest. Som Tusmørket bryder paa, gør man sig færdig til at gaa i Kirke. Ad de foran omtalte mørke og plørede Markstier og Veje, der

snor sig frem mod Kirkebyen, ser man utydeligt andre Skikkelser skynde sig af Sted med samme Maal. Bortset fra Vindens Smaatuden hviler en højtidelig Stilhed over Egnen. Den brydes pludselig ved hurtige Kirkeklokkeklemte. Oppe i det svære firkantede tønninglenske Taarn staar den gamle Ringer og kimer Julen ind. En smal Lysstribe fra hans Lygte lyser ud over Kirkegaarden og viser et Stykke af den gamle Kampestensbygning i skarpe Omrids.

De Besøgende kommer fra alle Kanter af Sognet og samles i en Strøm, der gaar frem ad Stien mod Vaabehuset. Her inde hænger en anden Lygte paa Væggen og kaster et Skær over Indgangen til det store hvide, hvælvede Kirkerum. Mændene sætter sig til højre, Kvinderne til venstre. Det er mest ældre Mennesker og saa vi Børn, der har faaet anvist en særlig Plads. Men en Generation mangler. Kirken er efter Omstændighederne vel oplyst ved Stearinkærter i en gammel Lysekrone og ved smaa Kærter hist og her paa Væggene. Oppe ved Alteret, hvor vi sidder, straalder to store Juletræer og oplyser Prædikestolen fra Kristian den Fjerdes Dage og den ældgamle Døbefont.

Vi Børn har vel nok været i Kirke før, men vi har aldrig tidligere set et Juletræ. Dets Glans gør et mægtigt Indtryk paa os. Tonerne til „Glade Jul, dejlige Jul“ lyder fra Orgelet ud over Kirken, og snart synger hele Menigheden med. Jeg hører Præsten sige nogle Sætninger paa Tysk til Degnen, hvorefter han gaar op paa Prædikestolen. Præsten bærer endnu dansk Præstekjole med Pibekrave. Han taler ulasteligt Dansk, og det er jo ikke saa mærkeligt, da han har tilbragt nogle Barndomsaar i København, hvor hans Far var Præst ved den tyske Frederikskirke paa Christianshavn. Da Menigheden for faa Maaneder siden valgte ham til Sognepræst i Skærbæk, skete det, fordi man efter det Skudsmaal, han havde faaet fra Haderslev-Egnen, hvor hans Far senere blev Præst, og efter hele hans Optræden hidtil maatte mene, at han var dansksindet. Det var den samme Præst, som nogle Uger tilforn havde indfundet sig paa „Gesing Grand“ og været lystig med de Lystige. Hans fulde Navn var Christian Johannes Jacobsen. Der skulde, som sagt, snart komme til at staa et stærkt Røre om denne Mand og hans Gerning. Men det kan ikke nægtes, at han i Begyndelsen baade ved sin Færd og sin Tale forstod at faa Kontakt med Menigheden.

Den korte Gudstjeneste og den oplyste Kirke har skabt en særlig Julestemning. Med raske Skridt haster man, saavidt Mørket og Sydvestvinden tillader det, mod Hjemmet. Da vi træder indenfor, lugter hele Hu-

set af Steg, Bagværk og friskbrændt Kaffe. I Dagligstuen, hvor Bordet staar dækket med en skinnende hvid Dug, møder os Duften af Kongerøgelse, som Mor, der ikke har været i Kirke, for lidt siden har strøet paa Kakkelovnen. Stuen er usædvanlig stærkt oplyst og opvarmet.

Karlene kommer ind, lidt generte i deres Stadstøj og under de festlige Omgivelser, og faar anvist Pladser ved Bordet. Pigerne er i takkelig Pynt. Børnene møder renvasket og i Søndagstøjet. Et Par gamle og enlige Mennesker fra Nabolaget er efter Indbydelse kommen til Stede for at kunne fejre Jul sammen med andre Mennesker. Der er intet Juletræ og ingen Gaver. Det kendte man endnu ikke den Gang i min Hjemegn.

En af Pigerne bærer det dampende Fad med Svinestegen ind. Den anden kommer med Kartofler, Soves og Syltetøj, maaske ogsaa med stuvet Hvidkaal. Det er Retterne, og det er alt.

Da Maaltidet er forbi, og Pigerne har vasket op, samles vi igen omkring Dagligstuebordet. Far har taget den tykke Huspostil frem, paa hvis første Sider vort Slægtsregister fra det sidste halvandet Aarhundrede staar skrevet med forskellig Haandskrift, og begynder at læse om, hvad der skete hin Nat i Bethlehems Stald. Mor rækker derefter Haanden op i Boghylden og henter ned en anden ærværdig Bog med Guldtryk paa Bindet og med Sølvspænde. Det er „Den Pontoppidanske Psalmebog, som efter Allerhøjeste Befaling skal bruges i de danske Menigheder i Hertugdømmet Slesvig“, trykt i Byen Slesvig 1804. Den har gennem tre Generationer været Slægten en Kilde til Opløftelse og Trøst i Medgang og Modgang, siden Bedstemor, hvis Initialer blev præget i Sølv, fik den som Gave, da hun ved Aarhundredets Begyndelse indgik Ægteskab, og vi synger nu alle de Salmer, som Slægten formentlig har sunget hver Jul, og som saaledes er et Baand, der forener Fortid og Nutid.

Men der maa alligevel have været et Savn. Mor lægger Pontoppidans Salmebog til Side og tager en anden, efter Udseendet mere slidt og ældre Bog frem. „Her er de rigtige Julesalmer“, siger hun og læser et Par af dem højt. De Gamle, der er til Stede, nikker genkendende. Jeg faar bagefter Lov til at kikke paa Titelbladet og staver mig igennem de snørklede Bogstaver: „Troens rare Klenodie i nogle Aandelige Sange forestillet af Hans Adolph Brorson, Biskop udi Riber Stift, trykt i Kjøbenhavn 1742“, staar der. Min Mor forklarer mig, hvem Brorson var, og hvorfor hans Salmer ikke maa savnes i vort Hjem Juleaften. Derovre bagved Gaardene i Døstrup ligger hans Slægts Hjemstavn i den lille By Dreng-

sted. Ude fra Toften kan vi se Randerup, hvor han blev født, og Kirken, hvor han i sin Ungdom var Præst, før han kom til Tønder, hvor han ind under Jul 1732 skrev de herlige Salmer, som alle Danske elsker og faa Lande har Mage til. Ved denne rige Digtergave til „sin elskelige Menighed“ vilde han bl. a. opnaa, at der blev holdt Jul paa anden Maade end hidtil. Thi i Juleskikkene paa Vesteregnet var der endnu paa Brorsons Tid megen Arv fra det gamle Hedenskab. I Holbergs Komedie „Julestuen“ har vi en Skildring deraf fra en anden Egn af Landet. Mor fortæller ogsaa, at det var Biskop Brorson, som fik bygget de første Skoler i Sognet. Jeg kan selv overbevise mig om det; thi Beretningen om denne Begivenhed er prentet i Sten, og Stenen sidder stadig i Skolens Mur. Vi har altsaa god Grund til at mindes denne vor egen Landsmand og store og fromme Digter frem for mange andre. Men hvorfor hører vi ikke noget om alt dette inde i samme Skole? Jeg husker ikke, om jeg stillede dette Spørgsmaal; men en noget lignende Tankegang var det vel, som gik gennem mit Sind.

Dette var i al Enkelthed Julens Højdepunkt i sin overleverede jævne Form.

Nu sættes der Fade med „Knæpkager“, „Goi Rai“, „Bakkelser“ og finere Bagværk frem, og man søger en Tidlang at faa Aftenen til at gaa med uskyldigt Kortspil om Pebbernødder. De Gamle falder imidlertid snart fra og begynder at tale om svundne Dage. Minderne melder sig. Mor kan mange Fortællinger om mærkelige Præster, som før har været her paa Egnen, og som „kunde mere end deres Fadervor“, for Eksempel mane Gengangere ned. Og nu yder de efterhaanden alle deres Bidrag til Belysning af, hvilke sære Ting der var hændt i vore Forfædres Tid, og om de Skikke, der dengang var i Brug, om Julestuer, Ligstuer, om Folk, der var synske, om Trolddom og Hekseri. Ak, det var altid denne Fortid!

Derfor var der jo ogsaa nu dem, der sagde, at varer denne Udvikling ved, bliver vi en Befolkning uden Fremtid.

Talen falder da ogsaa paa dem rundt omkring, som sidder ene denne Aften med det store Savn, Forældre, hvis voksne Børn opholder sig i det fremmede. Man dvæler bl. a. ved en Familie, som for ikke saa lang Tid tilbage har sendt sine to Sønner til Amerika. Hvordan mon det skal gaa dem derovre under de fremmede Omgivelser? I Dag, henvend to Menneskealdre senere, da jeg skriver dette, kan dette Spørgsmaal besvares med den Oplysning, at begge Drengene kom godt i Vej der-

ovre. Den ene blev en overmaade rig Mand, som ved sin Død testamenterede de Ubemidlede i sin Fødeby en Sum paa en Trediedel Million Kroner. Renterne af dette Beløb uddeles hvert Aar lige før Jul til Landsbyens Trængende. En Marmorplade, som er indmuret i det lille fattige Hus, hvor han blev født, bevarer sammen med en Gade i Skærbæk hans Navn.

Klokken er imidlertid bleven mange. Vi Børn har tilsidst siddet mere eller mindre betaget af de Ældres forunderlige Fortællinger. Karlene er nu gaaet i Gang med „at røgte af“ ovre i Staldene. Da dette er overstaaet, bliver der serveret „Kvældsnavdver“ og en Kop Kaffe. Derpaa rejser de Gamle fra Nabolaget sig. De siger „Tak for i Aften“ og ønsker alle Gaardens Folk en glædelig Jul. Det samme gør Tyendet og Familie-medlemmerne indbyrdes. Forkarlen lyser med sin Lygte de Gamle ud af Gaarden, hvorefter de forsvinder i Mørket og trasker videre i Pløret mod de tomme og kolde Stuer derhjemme.

Blæsten er steget til Kuling. Far tager Drøhses Almanak ned fra dens Plads over det gamle Bornholmerur, der paa Skiven bærer Aarstallet 1763, for at se, naar der er Flodtid. Man kan høre Havets Rullen langt ude mod Vest. Det kunde tyde paa Uvej. Med denne Tanke sov man ind i Julenatten.

Ud blandt Fremmede

Med megen Bekymring saa mine Forældre paa min Udvikling. Jeg var ældste Søn, og det betragtedes som en Selvfølge, at jeg engang skulde overtage Gaarden. Derfor var det ogsaa nødvendigt, at jeg tidligt blev draget med ind i Bondens Arbejde, baade indenfor Murene og ude paa Mark og Eng. Det blev imidlertid snart en Kendsgerning, at Læsning havde grebet mig saa stærkt, at jeg ikke vilde være til nogen Nytte ved Landbruget, og tilsidst var der Enighed om, at jeg skulde gaa Bøgernes Vej. I saa Fald burde jeg forlade Hjemmet og sendes paa højere Skole. Men nu opstod det vanskelige Spørgsmaal: Hvorhen? — Fra gammel Tid var Vejen altid for slesvigske Drengene fra Vesteregnet gaaet over Ribe Skole, og det havde været Tilfældet helt ind til de senere Aar. Hvis man valgte den Vej, behøvede man heller ikke at tænke paa den tyske Militærtjeneste. Mor mindede om flere af dem, som hun kendte. Der havde i hendes Ungdom omtrent samtidig siddet fire begavede Elever i Degn Møllers gamle lavloftede Skolestue i Skærbæk. Hun nævnte Jannik Bjerrum, som nu var en fremragende Øjenlæge i København, og dennes Søster Kirstine, gift Meyer, som ogsaa gik den lærde Vej og allerede havde udmærket sig i videnskabelig Henseende paa flere Maaeder, og der var Erik Oksen, der som Student havde ledsaget Digteren H. C. Andersen paa Rejser, og nu levede som en anset Præst eller Provst paa Sjælland, alle tre Bønderbørn, og endelig maatte man ikke glemme Hans Andreas Nielsen, Postekspeditørens Søn, der siden blev Professor i Hygiejne ved Københavns Universitet. Min Far sad inde med mere Realitetssans. Han havde som Valgmand til Landdagen fulgt Junggreens Politik og holdt paa, at jeg skulde blive i Landsdelen. Han vidste, at der var i Færd med at udvikle sig utaaelige Tilstande. Man behøvede blot at se hen til vore Omgivelser. Hjulmageren havde allerede sendt sine

to ældste Sønner til Amerika. Vor nærmeste Nabo, en Gaardmand, vilde følge hans Eksempel. Smedens Børn drog derover til den ukendte fremmede Verdensdel, det ene efter det andet, eftersom de blev udskrevet af Skolen, og nu forberedte han sig paa selv at tage afsted med sin Hustru og den øvrige Familie. Hvad skulde det ende med! Man maatte se at finde en anden Udvej for mit Vedkommende. Tanken om min Fremtid tyngede vistnok stærkest paa min Fars Sind. Han øjnedes Vanskelighederne.

Selv havde jeg ikke større Betænkelighed ved at opgive Tanken om at blive Marskbonde i Skærbæk Sogn. Jeg higede ud efter, om end just ikke med et Brødstudium som Maal. Ønsket om at blive Redaktør af „Dannevirke“ var stadig levende. Men naar jeg nævnede det, blev det slaaet ned som et Udslag af vild Drengfantasi. Imidlertid var min Farbror Andreas pludselig og helt uventet kommen hjem fra Amerika. Han var som saa mange andre ogsaa udvandret i sin Tid og havde vistnok til at begynde med døjet adskilligt ondt. I mange Aar havde man ikke hørt fra ham. Man troede, at han for længst var død ukendt i det fremmede. Og saa dukkede han paa een Gang op hos sin ældste Bror, der ejede Slægtsgaarden i Vollum. Farbror Andreas var, saa vidt man efter hans Optræden kunne skønne, en saare rig Mand. Man vidste, at hans mange Penge hidrørte fra Aktier i Guldminer. Han var Frimurer af meget høj Rang, og derved raadede han tilsyneladende over gode Forbindelser herhjemme, Forhold, som laa helt udenfor det slesvigske Bondesamfund. I de to Aar, han opholdt sig hos Slægten, havde jeg naturligvis ofte Lejlighed til at se ham, og jeg hørte ham mangen Gang fortælle om Amerika. Jeg tænkte da, at min Udlængsel maaske kunde stilles ved, at jeg fik Lov til at følge hans Eksempel. Naar jeg var færdig med Skolen, vilde jeg da tage til Søs og opsøge min Farbror, som sikkert gerne vilde hjælpe mig i Vej i Amerika. Om han selv for Alvor opmuntrede mig dertil, husker jeg ikke. „Eventyr“, sagde min Far, og dette Ord anvendte han ogsaa som Udtryk for en vis Skepsis overfor min Farbrors Skæbne. Lad mig her kort indskyde, at Farbror Andreas drog tilbage til Amerika, hvor han døde efter faa Aars Forløb og blev begravet under store Æresbevisninger fra Frimurerens Side. Hans Formue — saafremt han har haft en saadan — tilfaldt den amerikanske Loge.

Med Hensyn til min Fremtid stod et Spørgsmaal stadig i Forgrunden for al Drøftelse: Valget mellem Udvandring eller Udskrivning til tre Aars preussisk Soldat, og det var jo samme Emne, som man ogsaa i anden

Forbindelse talte om i Hjemmet, ligesom det stod øverst paa Dagsordenen i den offentlige Diskussion vedrørende Landsdelens nationalpolitiske Forhold. At min ringe Person paa samme Maade som talrige Jævnaldrende var et Objekt i denne skæbnesvangre Brydning, havde jeg naturligvis ingen Anelse om. I Virkeligheden stod mine Forældre ogsaa helt raadvilde overfor Løsningen af dette for Familien saa indgribende Spørgsmaal, hvis Rækkevidde min Far dog fuldtud forstod. I sin Tid havde han selv afgivet en Optionserklæring, var ogsaa taget over Grænsen, men havde aldrig fuldbyrdet Optionen ved at tage varigt Ophold paa kongerigsk Grund.

Overvejelserne vedrørende min Fremtid blev forholdsvis brat afsluttet, da en fjern Slægtning, som beklædte en Embedsstilling som Sekretær ved Amtsretten i Toftlund, kom paa Besøg. Han foreslog, at man først burde grundigt undersøge, om jeg i det hele taget havde Evner til at studere. Denne Mand vidste Besked med en lille tysk Privatskole i Løgumkloster, der forberedte Drengene til Gymnasiet. Der kunde jo dog gøres et Forsøg i denne Retning. Paa denne Maade fik man god Tid til Overvejelse, indtil jeg havde naaet Konfirmationsalderen.

Og saaledes skete det saa. Da jeg for nogle Aar siden blev opfordret til at yde et Bidrag til en Bog om Løgumkloster Folkeskole og dens Historie, indsendte jeg en Skildring, der kan tjene som Fortsættelse af mine Drengoplevelser, efter at jeg var kommen bort fra Hjemmet. Jeg har kaldt den et Forsøg paa at tegne et lille Virkelighedsbillede fra en Drengs Skoleliv i Slutningen af forrige Aarhundrede, fortalt af ham selv. Skildringen lyder saaledes:

„Det var en smuk Septemberdag i Aaret 1886. Hedelandskabet vest for Løgumkloster laa badet i den flyvende Sommers klare Solskin. Ad Landevejen fra Bredebro kom et Enspænder-Køretøj ind mod Byen. Kusken var en ældre Bonde ude fra Marskegnen. Ved hans Side sad en Dreng, der lige var fyldt 13 Aar. Bagved Agestolen stod en lille brunmalet Kiste. Der blev ikke talt meget, medens Hesten i langsomt Lunte-trav fortsatte sin trevne Gang. De to paa Sædet sad der i Tavshed, hver hensunken i sine Tanker. Drengen skulde sendes til Skole i Kloster, i Grunden mod sin Vilje, og Faderen vilde selv ledsage ham, ligeledes med en vis Ulystfølelse. Sønnen havde Udsigt til engang at arve den gode Marskgaard derhjemme; men han vilde ikke blive ved Landbruget. Tidligt var han bleven grebet af Udlængsel. Hans Hu stod til Søn ligesom Forfædrenes i Fortiden, eller helst til noget saa mærkeligt som at

blive Redaktør af „Dannevirke“, det Dagblad, der dagligt kom til Føde-
gaarden, og som han stadig med stigende Interesse havde læst fra først
til sidst. Der havde derved aabnet sig for ham en hidtil ukendt Verden,
fuld af Kamp baade ude og hjemme. Særlig den sidste optog hans Sind.
Nu var han imidlertid bleven overtalt til at begynde at „læse“ paa en
helt anden Maade. En tysk Privatskole i Løgumkloster, en Slags For-
gaard til Optagelse paa et tysk Gymnasium, var Maalet for Drengens
Rejse. Moderen havde talt noget om at sende ham paa Ribe Katedral-
skole; men det vilde jo være at udvandre, og det var ikke mere velset.

Drengen sad og tænkte paa gamle Madam Godskesens Ord til ham
derhjemme i Landsbyen, da han i Gaar tog Afsked med hende: „Een
Ting maa du love mig, min Dreng, aldrig at gaa hen og blive tysk. Der
er nok Fare paa Færde; men du er en dansk Dreng, glem det ikke!“ Nej,
det skulde han ikke glemme. Han havde jo hidtil været Vejleder for
de andre Drengene ved Valget af dansk Læsning og ved bevidst Hævdelse
af dansk Sindelag baade indenfor og udenfor Skolens Mure. Han havde
givet den gamle fine og elskelige Madam Godskesen sit Løfte, og det
skulde blive holdt.

Og hans Far! Hvad tænkte han paa? — Han sagde det ikke; men
Drengen vidste det. Den Gamle havde i mange Aar været anset som
dansk Tillidsmand paa Egnen, og nu kørte han sin ældste Søn til tysk
Skole i en blakket By. De to Ting kunde jo ikke godt forenes, og derfor
var Samtalen gaaet i Staa mellem de tvende, medens de nærmede sig
Løgumkloster. De havde allerede længe kunnet se den ærværdige Ci-
stercienserkirke hæve sig op over Smaahusenes røde Tage. Den Gang
dækkede endnu ingen stor Plantage for Synet. Begge havde de en mere
eller mindre bevidst Følelse af det unaturlige i denne Køretur.

Naa, men Drengen kom i tysk Skole. Han følte sig indestængt, som
sat i Bur med sin Udlængsel. Læreren var en Fremmed, som ikke kunde
et Ord Dansk. Han havde ejheller nogen Anelse om danske Forhold og
forstod ikke, hvad der rørte sig i Drengens Sind, skønt de daglig færde-
des sammen baade ude og inde paa en næsten kammeratlig Maade.
Drengen sled i det med tre fremmede Sprog paa een Gang: Tysk, La-
tin og Fransk. Modersmaalet var der aldrig Tale om, skønt Dansk var
eneraadende i Byen og hele Omegnen. Der blev aldrig talt andet, naar
Eleverne havde sat Foden udenfor Skolestuen. Man tænkte slet ikke
paa, at en saadan Undervisning var i Strid med al sund og naturlig Pæ-
dagogik. I to og et halvt Aar holdt Drengen til denne mærkelige Op-

dragelse, som saa mange andre Drengene ogsaa maatte gøre det i hans Tid og hans Alder. Ved stor Ihærdighed tilegnede han sig gode Kundskaber. Og saa kom den Vinter, da han foruden den øvrige Undervisning ogsaa skulde gaa til Konfirmationsforberedelse. Den foregik paa en ligesaa meningsløs Maade. Konfirmanderne fra selve Byen blev af Præsten forberedt paa Tysk, de fra Landsognet paa Dansk. Dette skete samtidigt og i samme Lokale. Danske og tyske Spørgsmaal, danske og tyske Svar, danske og tyske Salmever og Skriftsteder lød skiftevis eller i Flæng. Til Jens talte Præsten Dansk, til Peter Tysk. Han krævede desuden, at Konfirmanderne Søndag efter Søndag skulde besøge Gudstjenesten og nedskrive, hvad de kunde huske af hans Prædiken. Drengen gjorde sig Umage, og det lykkedes ham paa Tysk at gengive den danske Prædiken saa godt, at Præsten ydede ham megen Ros og aldrig glemte denne Præstation. Men det var jo mere en sproglig Øvelse og en Opgave, der vedrørte Hukommelsen mere end opbyggelig Belæring. Saa kom endelig selve Konfirmationen. Den foregik for alles Vedkommende paa Dansk. Saa underlig føjede sig denne Skolegang i Løgumkloster.“

Til foranstaaende Skildring maa føjes nogle yderligere Oplysninger til bedre Forstaaelse: Gamle Madam Godskesen drev en lille Handel i Skærbæk med Skolebøger. Hun var født i København, men som ung kommen til Byen. Blandt Landsbyens Familier var hun en meget anset Kvinde, og jeg tror ogsaa nok, at hun havde nogen Indflydelse i national Henseende. Hun talte alle Dage sit uforfalskede Læderstræde-Dansk.

Min Lærer i Løgumkloster hed Dr. phil. Walter Rudolphi og stammede fra Magdeburg. Han ejede gode Evner til at lære fra sig, og jeg maa indrømme, at denne kunstige Undervisning aldrig har været mig ubehagelig, da Læreren forstod paa en fornøjelig Maade at tilrettelægge Stoffet for os. Hvad jeg lærte under dette Skoleophold, har siden været mig til stor Nytte.

Jeg boede i Hus sammen med Læreren og var derfor stadig i hans Nærhed. Vi gik lange Ture sammen, for Eksempel til Draved Skov og op til de gamle Skovrester i Nørre Løgum Sogn. Paa denne Maade fik jeg god Øvelse i at tale Tysk. Læreren Bibliotek stod til min Raadighed, og jeg har ogsaa gennemløbet Schillers samlede Værker. Noget gjorde et vist Indtryk paa mig, andet var naturligvis uforstaaeligt for en Dreng paa 13 Aar. Jeg længtes efter danske Bøger, og det lykkedes mig da ogsaa i et Hjem i Byen, der for øvrigt var udpræget tysk, at finde en fyldig

dansk Bogsamling, og den voldte mig megen Glæde, naar jeg i Timevis opholdt mig ene i Skolestuen, efter at Undervisningen var forbi, og Læreren troede, at jeg flittigt forberedte mig til næste Dag. Størst Fornøjelse havde jeg dog af de Bøger, som jeg læste hos Møllersvenden Peter i den gamle Vandmølle. Han hentede dem i et Lejebibliotek og tog vel ogsaa venligt Hensyn til min Smag. I dette gamle Møllehus, hvis Oprindelse gaar tilbage til Munketiden, sad jeg nu næsten daglig og nød den noget tilfældige Læsning, medens de store Hjul udenfor under megen Støj dreves rundt af Dammens Vande, Stenene masede og maledede Brødkorn, og de talrige Smaahjul inde i Maskineriet knirkede og knagede, alt tilsammen et øredøvende Spektakel.

Morsomt var det ogsaa at gaa den gamle Graver til Haande, naar han puslede rundt i den store og smukke Kirke og faa ham til at fortælle om dens Fortid, om Cistercienserbrødrene og Klosteret, som nu var nedbrudt paa en Fløj nær, der tjente som Arrestlokale og sorterede under „Kæsten Blaafinger“, Byens eneste Politibetjent. Øgenavnet skyldtes hans tidligere Haandtering som Farver.

Sognepræsten, Lauritz Clausen, var „Slesviger“, som elskede sin Hjemstavn og helst benyttede det danske Sprog til sine Prædikener. Politisk havde han maaske nok en Hældning mod Syd; men Hjemmetykkerne yndede ham ikke, fordi han ofte fra Prædikestolen revsede deres Mangel paa aandelig Kultur og deres Drikkeskikke. Pastor Clausen og jeg mødtes senere, da han var bleven Præst i Maugstrup og jeg Redaktør i Haderslev, og vi bevarede en gensidig venlig Føling med hinanden.

Noget besværligere var mine Rejser hjem og tilbage til Skolen efter Ferien, før Vestbanen blev anlagt. Jeg har maattet gaa den lange Vej, over to Mil, til Fods flere Gange baade ved Sommer og Vinter. Disse Fodture benyttede jeg, naar Vejret tillod det, som Opdagelsesrejser for at lære dette særprægede, gamle Landskab med Kæmpehøjene og Egekrattet omkring Vongshøj at kende. Her fandtes den Gang, og det er i nogen Grad stadig Tilfældet, endnu næsten uberørt et af de mærkeligste Strøg i Sønderjylland, det saakaldte Lovrup Krat eller Skrup. Der hvilede og hviler vedvarende en vis højtidelig Stemning over denne Egn, som har ligget hengemt i en Afkrog af Landet fra Oldtiden. I tusind Aar har Verden rundt omkring været underkastet mangfoldige Omskiftelser. Blot her paa det udstrakte, golde Areal har intet forandret sig ud over, at Egeskoven, der dækkede hele Eggen, er bleven til forkrøblet Purre og Buskværk. Man kan godt tænke sig den vældige Egeskov,

der i Middelalderen bredte sig til alle Sider, fylde hele Landskabet. Allerskønnest var det maaske en Martsdag paa Vandringen hjemefter, naar den første Vaarsol efter Vintermørket som en rød Kæmpeskive allerede et Stykke hen paa Eftermiddagen var ved at synke i Havet, og hele den vestlige Himmel flammede luerødt op over Kystegnen, og der paa denne Baggrund tegnede sig Gaarde, Træer og hele Landsbyer der nedenfor Bakkedraget i skarpe Omrids, medens alt heroppe paa Højden fortonede sig i Hedens mørke Farver. En saadan Paaskevandring hjem blev for mig en ny Kilde til aandelig Berigelse i flere Henseender. Det blev ogsaa en Menneskealder senere, da jeg paa Embedsvegne færdedes gennem Amtet, den Plet, som jeg yndede mest næst efter min Hjemegn ved Vesterhavet, og saa ofte min Tid tillod det, har jeg opsøgt denne Ensomhed med dens store Stilhed, naar ved Sommertide Fuglenes Stemmer lød over mit Hoved gennem Vestenbrisen, der hviskede i Kæmpehøjens Lyng og i det stride og vindhærgede Krat.

Paa dette Sted har jeg siddet saa mangen Gang en Junidag og søgt at aflokke Landskabet dets Fortryllelse og Hemmelighed. Her kan man endnu som i min Barndom, uhindret af andre Indtryk, i Fantasien danne sig en Forestilling om, hvad der i Fortiden foregik dernede ved den gamle Vej gennem den tykke Skov og samtidig nyde Naturens sælsomme Ynde. I et Foredrag, som jeg for adskillige Aar siden efter Opfordring holdt paa et Møde i „Historisk Samfund for Sønderjylland“, har jeg gjort et Forsøg paa blandt andet med følgende Ord at give en Skildring af, hvorledes man kan tænke sig, at Livet rørte sig der i Middelalderen, og af de Iagttagelser, man kan gøre sig i Dag, naar man har Øren at høre med og Øjne at se med:

„Vi ser et mærkelig Tog nærme sig ad en bred Skovvej fra Nordvest. Det er den hedengangne Ribebisp, hvis afsjælede Legeme bæres til Graven i Løgum. Præster, Kanniker og Klerke følger bagefter og synger vemodige latinske Vigilier og Messer, medens Almuen stimler sammen fra Egnens Landsbyer og øger det mærkelige Skuespil. Disse Ribebisper, som har haft saa stor Indflydelse paa Vesteregnens kulturelle Udvikling, var ingen Hjemmefødninger, men ofte betydelige Mænd. Om Biskop Ture berettes, at han, efter at Valdemar Sejr havde undertvunget Estland, opholdt sig to Aar der i Landet for at omvende de Indfødte. Han har rimeligvis deltaget i Volmerslaget ved Reval, ligesom han ifølge samme Beretning var med i Slaget ved Bornhoved, hvor han blev taget til fange sammen med Kongen. Han skal senere være blevet løskøbt mod

et Vederlag paa 700 Mark Sølv. Hans Efterfølger, Biskop Gunner, var Medforfatter til Jydske Lov.

Vi hører Klang af Horn og Hundeglam og ser Falke stige til Vejrs. Det er Lensmændene nede fra Møgeltønderhus og Trøjborg med deres Væbnere og Svende, som jager de graadige Ulve og Skovens vingede Vildt. Saadan kan det have været, og det kan ogsaa have været anderledes.

Fra Romantikkens Verden vender vi tilbage til Nutidens Virkelighed og opdager et rigt Dyr- og Fugleliv. Oppe ved Raadbjerg har baade Ræve og Grævlinge fundet et Skjul. Raadyrene sætter ved Synet af Mennesker i lange Spring ind i Plantagerne længere mod Nordvest. I Lyngen fjæler sig Mængder af Harer og andet Smaakrav. Krager og Skader og Solsorte ses overalt. Hvem kender Navnene paa alle de Smaafulge, som hopper omkring og bygger Rede i Krattets slyngede Vildnis? Ved Smaasørerne holder Ænder, Maager, Hjejler, Viber og Bekkasiner til. Selv Urhanen og Fasanen viser sig i Lovrup Krat.

I Bunden myldrer det med Skovmærker og Liljekonvaller, langakset Traadspore, Lyngvikke, pyramideformet Læbeløs, dunet Vejbred og mange andre, som er botaniske Sjældenheder i Danmark. Derfor kan man ved Sommertide se lærde Mænd gaa omkring her for at lede efter mærkelige Eksemplarer til deres Herbarium. Videnskabens Repræsentanter vilde med Græmmelse se dette Eldorado forsvinde. Det er i det hele taget en Naturpark af Rang.“

Eleverne i den tyske Privatskole i Løgumkloster kom i hvert Fald i de første halvandet Aar, da jeg besøgte den, alle fra tyske Hjem. Det var en Selvfølge, at vi færdedes sammen og kom godt ud af det som Kammerater ved Leg ude i Byen og i deres Forældres Huse. Omgangssproget var overalt Dansk, og jeg mindes ingen Sinde at have været Vidne til nationalpolitiske Tilkendegivelser, hverken Danskhedsytringer eller Udfald fra tysk Side, før en bestemt Tildragelse, som jeg i det følgende skal omtale, satte Sindene i Bevægelse baade blandt Byens Borgerskab og Befolkningen i de omliggende Landsbyer. Den slumrende Folkestemning gav sig da pludselig stærke Udslag og vakttes til Live ved et Røre, som der lang Tid stod Gny af.

Danskhedens Kaar havde ikke været gode. Der levede i Løgumkloster en Del brave dansksindede Borgere; men Føreremner manglede. I henved tyve Aar, fra 1871 til 1890, gik det danske Stemmetail tilbage fra 111 til 71, og det tyske steg samtidig fra 69 til 149. Det saa lidet lovende ud

med Fremtiden for Øje, og ude i Oplandet var Forholdene ikke bedre. H. V. Clausen skriver i Begyndelsen af Halvfemserne, altsaa kort efter den Tid, jeg foran har omtalt: „Landsbyen Løjtved har næsten alle Dage været rent tysk; men i Vester Terp og Nørre Løgum har der fundet en voldsom Tilbagegang Sted. Der har der været Mangel paa stedlige Ledere, medens Tyskerne har haft flinke og dygtige Folk. Hvor Forfædrene var blakkede, blev Sønnerne tyske. Hvor Forældrene var danske, blev Sønnerne blakkede og ofte tyske.“ Denne Karakteristik er utvivlsomt rigtig.

I Marts Maaned 1888 skete der en Begivenhed, som tydeligt røbede den enkelte Borgers nationale Indstilling. Den gamle Kejser Vilhelm døde en Vinterdag, da der rasede en forrygende Snestorm. Saa saare denne Efterretning naaede op til den nordslesvigske Flække, blev der til Trods for Uvejret flaget paa halv Stang med tyske, preussiske og slesvig-holstenske Flag fra ikke saa faa Huse. Sligt Syn havde jeg aldrig før set, og jeg var nu paa een Gang bleven meget klogere. Fanerne viste altsaa, hvor der boede Tysksindede. I danske Kredse vakte Budskabet næppe nogen synderlig Sorg, den Afdøde var jo Landsdelens Erobrer. Man mente at have Grund til at vente, at hans Efterfølger, Frederik den Tredie, vilde føre et mildere Regimente i Nordslesvig; men han var jo allerede dødsmærket og døde efter 99 Dages Forløb. Den gamle Kejsers Død affødte indenfor det tyske Borgerskab en Bevægelse, der gik ud paa at rejse et Mindesmærke i Løgumkloster til Ære for den Heden-gangne og som et Vidnesbyrd om Byens Troskab mod Tyskheden og som et Tegn paa, at man ikke mere regnede med nogen bevidst Danskhed paa Stedet. Vi skal nu se, hvor grundigt man tog fejl.

Tyskerne satte imidlertid Fart paa Udførelsen af deres Plan. Der var kommen en ny Amtsdommer ved Navn Schwartz til Byen. Han var særdeles nidkær i Fortyskningens Tjeneste; han blev Formand for Den tyske Forening for Nordslesvig og indtog senere en ledende Stilling i Kampen mod Danskheden. Det skyldtes vistnok hans Tilskyndelse, at man besluttede at føre en stor Sten, der laa i Lindetskov, til Løgumkloster og rejse den der som Mindesmærke for Kejseren.

Denne Sten har sin mærkelige Historie, og denne Historie danner blandt meget andet ogsaa et Bidrag til Oplysning om Datidens Forhold. Det drejede sig om en vældig Overligger paa en Jættestue fra Oldtiden. Den var ret kendt paa Egnen; thi der gik Sagn om, at det udgravede Rum mellem de stensatte Sidevægge i gamle Dage havde været en Rø-

verhule, hvorfra Stimænd spændte Snore fra Træ til Træ for at fange og udplyndre de Vejfarende.

Stærke Kræfter blandt Tyskerne kom nu i Gang for at fjerne dette ærværdige Mindesmærke fra Hedenold fra den Plads, hvor det havde ligget i Aartusinder, og føre det til Løgumkloster, hvor det skulde vidne om Tyskheden. Omfanget af den Vandalisme, som derved var i Færd med at ske, fattede Tankens Ophavsmænd ikke. At det muligvis vakte Forargelse paa dansk Side, brød de sig ikke om.

Det blev et besværligt Arbejde at transportere den tunge Sten ad af-sides Veje og over skrøbelige Broer til Brøns Station, hvorfra den skulde sendes med Banen; men det lykkedes omsider, hvis jeg ikke tager fejl, ved en Ribe Vognmands venlige Redebonhed til at hjælpe Tyskerne, og en Dag rygtedes det, at Kolossen laa ude ved Løgumkloster Station. Vi vilde ikke have været rigtige Drengene, hvis vi ikke straks havde taget Fænomenet i Øjesyn, og der fremsattes mange Gisninger om dets Fortid og dets Fremtid, og nu fulgte vi Stenens yderligere Skæbne. Vi var med i Følget, da den under mange Vanskeligheder paa Ruller trilledes ind til den Plads i Byen, hvor den efter Bestemmelsen skulde rejses som et vægtigt Vidnesbyrd om Løgumklosterboernes tyske Fædrelandskærlighed. Det tog Tid at faa den hugget til Rette, og Mindeordene om „den store Kejser“ indristet i Stenen. Da den blev indviet under Brask og Bram, var jeg ikke mere i Byen; men hele Landsdelen skulde erfare, at der hvilede en ublid Skæbne over dette Foretagende, og at der skulde ske store Omvæltninger, før den fandt sin endelige Plads i Nutiden.

Det var paa Tide, at den danske Befolkning i By og Omegn ogsaa gav Udtryk for sit Sindelag, „Vælgerforeningen“ for Nordslesvig indvarslede derfor ved offentlig Kundgørelse til et Møde for sine Medlemmer i Løgumkloster den 15. Oktober 1889 med Redaktør Jessen fra Flensborg og Peder Skau fra Bukshave som Talere. Det var for Resten et Led i en Række Forsamlinger, som Redaktør Jessen i disse Uger afholdt i hele Nordslesvig. Da de dansksindede Vælgere indfandt sig til Mødet i Løgumkloster, havde tyske Embeds- og Bestillingsmænd samt nogle Hjemmetyskere fra Byen og Omegnen med Amtsdommer Schwartz i Spidsen besat næsten alle Pladser, med det Forsæt ved Spektakel og Tilraab at forhindre den danske Sammenkomst. De danske Deltagere maatte nøjes med at tage Plads i de tilstødende Værelser eller udenfor Lokalet. Redaktør Jessen paatalte i stærke Ord paa Dansk og Tysk denne Op-træden, og de uindbudte Gæster maatte omsider rømme Salen; men

det lykkedes dem virkelig ved udenfor paa Gaden at postere et Musik-korps, der uafbrudt spillede patriotiske tyske Melodier, at forstyrre Mødet i den Grad, at de danske Talere ikke kunde komme til Orde. Tyskerne var stolte af denne Bedrift, og der blev ved samme Lejlighed digtet en Smædevisse paa Melodien til Sangen „Zu Mantua in Banden der treue Hofer sass“. Jessen skrev i „Flensborg Avis“: „Der er blevet luftet ud i de ravnkrogske Forhold. Tyskerne i Løgumkloster har haft Lejlighed til at vise, hvilke Midler de anvender, og hvilke Redskaber de bruger.“

Der blev straks indkaldt til et nyt Møde paa Stedet, som skulde afholdes den 9. November. I Mellemtiden var Redaktør Jessen blevet anholdt og ført til Glückstadt, hvor han skulde afsone en ham idømt Straf paa et Aars Fængsel. I hans Sted mødte „Vælgerforeningen“s unge Sekretær, H. P. Hanssen fra Sønderborg, som Taler. Der havde indfundet sig flere Deltagere end ved første Møde, og Stemningen var fortrinlig. Men ogsaa denne Gang lykkedes det Tyskerne at forhindre Mødets Afholdelse, idet Politimesteren krævede, at H. P. Hanssen skulde legitimere sig ved et af Øvrigheden udstedt Bevis, skønt omtrent hele Forsamlingen Mand for Mand sagde god for ham.

Tyskerne skulde heller ikke denne Gang faa varig Glæde af deres Forsøg paa at holde Danskheden nede. Deltagerne lejede straks Lokalet til et tredie Møde, som skulde finde Sted den 2. December. For at vise Modstanderne Danskhedens Styrke blev det besluttet, at man vilde møde Mand af Huse. Derfor maatte i Tide to Skillevægge rives ned, saa der kunde skabes større Plads til det ventede store Besøg. Da Dagen oprandt, strømmede danske Vælgere i Hundredvis ad Landeveje og med Banen til Løgumkloster. Det skete i Skarer, som man ellers kun saa Mage til, naar der var Bartholomæus Marked i Byen. Og denne Gang blev der talt med særlig Vægt overfor den tyske Udfordring af Rigsdagsmand Gustav Johannsen, Peder Skau og H. P. Hanssen. Et saadant Møde var ikke set paa Vesteregnen i lange Tider.

Tyskerne havde faaet Svar paa Tiltale og opgav al Modstand. Begivenheden bidrog til at genoplive Danskhedsfølelsen paa dette Sted, hvor Tyskerne havde ment, at den var døende. Disse Møder i Efteraaret 1889 danner paa en Maade ogsaa et Kapitel i Stenens Historie. Det næste Kapitel er lige saa mærkeligt. I anden Aargang af „Sprogforeningens Almanak“ for 1895 fandtes en Fortælling om „Røverne i Lindetskov“. Den afsluttedes med følgende Ord: „Af Røverstuen eller Kæmpegra-

ven ses endnu tydelige Spor; men den er for faa Aar siden, ligesom saa mange andre Mindesmærker i Sønderjylland, bleven forstyrret, idet Overliggeren er ført til Løgumkloster for at rejses der, ikke til Ære og Amindelse for Lindetskovs Røvere, men til Ære og Amindelse for en afdød Landsherre. Om Stenen nu vil blive nævnt efter Røverstuen eller Kæmpegraven, kommer ikke denne Historie ved.“

Den tyske Statsadvokat rejste paa Grundlag af denne Sætning Sag mod Almanakkens ansvarlige Udgiver, „Sprogforeningen“s Sekretær M. Andresen i Aabenraa, og det endte med, at han blev idømt 5 Ugers Arrest. Retten udtalte, at Forseelsen var saa stor, at den næsten grænsede til Majestætsfornærmelse. Andresen afsonede denne Straf i den gamle Fængselsbygning i Aabenraa, hvor jeg ogsaa nogle Aar senere tilbragte flere hyggelige Uger. Det føjede sig nu saadan, at H. P. Hanssen samtidig med Andresen maatte opholde sig nogle Dage i samme Fængsel som sigtet for Forberedelse til Højforræderi. Jeg har ofte hørt de to Mænd fortælle fornøjeligt om deres Oplevelser paa dette Sted.

Stenens Historie slutter med, at den i 1924, da Dommer Stegmann var Borgmester i Løgumkloster, blev flyttet ned til den smukke Mindelund for de Faldne fra Verdenskrigen, som er indrettet ved Siden af Løgumkloster Kirke. Efter at den var bleven forsynet med en til Stedet passende Indskrift, fandt den her endelig en værdig Plads.

Disse Forhold dukker op i min Hukommelse, hver Gang jeg mindes min Skolegang i Løgumkloster eller aflægger Besøg i Byen. Naar jeg foran har skrevet, at jeg under dette Ophold følte mig indestængt som i et Fængsel, sigter disse Ord til min daglige Tilværelse under udelukkende tysk Paavirkning. Undervisningen gav mig en betydelig Kundskabsfylde af fremmed Stof, medens Modersmaalet, Hjemmets Emner og alle de Tanker, der stod i Forbindelse dermed, var ukendte paa dette Sted, hvor jeg kun i Ny og Næ hørte noget om den nationale Brydning. Der var ikke Tale om, at man kunde formaa mig til at følge Kammeraterne til Optagelse paa Gymnasiet i Flensborg. Jeg følte Bortrejsen fra Løgumkloster som en Befrielse fra fremmed Tugt.

To Aar i Aabenraa

Nu var jeg altsaa vendt tilbage til Hjemmet. Jeg var voksen og skulde vælge mig en Vej fremefter, Men hvordan og hvor? — Studeringen var opgivet. Min Lyst og Vilje svigtede absolut ved Tanken om at skulle fortsætte Skolegang i mange Aar. Mine Forældre tilbød mig en Bondegaard, som var til Fals indenfor Slægten. Foreløbig kunde der sættes en Bestyrer paa den, indtil jeg havde opnaaet Alder og Duelighed til selv at tage fat. Men det var haabløst, jeg egnede mig nu engang ikke til at blive Landmand. Hvis jeg selv havde maattet raade, var jeg gaaet til Søs med det samme; men det modsatte min Mor sig paa det bestemteste. Hun henvendte sig til en ung Lærer, der havde nogen Tilknytning til vor Familie, og bad om hans Raad. Det havde han paa rede Haand. Han foreslog min Mor, at de skulde lade mig gaa Lærervejen. Den var overkommelig, og paa denne Maade kunde jeg undgaa den lange tyske Militærtjeneste; thi en Lærer indkaldtes i Datiden kun til faa Ugers Uddannelse, og det var jo nok værd at komme udenom de to til tre Aar hos Preusserne. Tilmed var Uddannelsen jo ogsaa forbunden med en Eksamen, som kunde give et Levebrød, om det saa skulde være. Saadan saa han nu paa det, og han fik ogsaa mine Forældre til at følge dette Raad, og saa maatte Fremtiden om Resten. Da der ikke syntes at aabne sig anden Udvej, maatte jeg lystre, men var baade skeptisk og nysgerrig overfor de nye Forhold, som jeg nu skulde gaa ind til. Det var jo slet ikke saadan, at jeg havde tænkt mig Fremtiden.

Nævnte Lærer Hansen boede i Brunde ved Aabenraa, og da Beslutningen var taget for mit Vedkommende, fik han mig i den ellefte Time indmeldt til Optagelse paa den toaarige Stats-Præparandskole i Aabenraa, der forberedte unge Mænd til treaarig Uddannelse paa et preussisk Statsseminarium. En herlig Morgenstund i Foraaret 1889 var jeg da

undervejs til den smukke lille By ved Fjorden for at aflægge Prøve. Det blev en Fodtur paa henved en Mil. Det forekom mig som et Eventyr. Jeg syntes aldrig at have oplevet noget saa betagende som denne Vandring gennem den udstrakte Bøgeskov, ned ad det stejle Skedebjerg og med Udsigt til Dalene med en rislende Bæk og de frodige Engdrag, som alt begyndte at grønnes. I Morgensolens klare Lys og i den Stilhed, som endnu raadede overalt, saa jeg det hele som et sammenhængende Landskabsbillede, som jeg aldrig havde oplevet Mage til, ganske vist i dyb Kontrast til min Hjemstavns store Slette, men netop som det nye og ukendte saa fængslende og spændende.

Udenfor en gammel Skolebygning paa Kirkepladsen i Aabenraa var der mødt et halvt Hundrede unge Mennesker, de fleste vel nok noget over min Alder, som stærkt optaget af Situationen ventede paa, hvad der vilde ske. De var kommen fra alle Egne af Hertugdømmerne, flere langvejs fra, og den ene kendte ikke den anden. Vi vidste, at kun de femogtyve kunde optages. Det vilde med Sikkerhed sige, at Halvdelen Dagen derpaa maatte vende tilbage til anden Gerning eller komme igen ad Aare med en bedre aandelig Udrustning.

Vi inddeltes i Hold i to forskellige Klasselokaler og fik et Par Timer til at skrive en Stil om Doktor Martin Luther og løse nogle Regneopgaver. Jeg syntes selv, at jeg klarede Prøven nogenlunde ulasteligt. Af samme Mening maa Eksamenskollegiet have været; thi jeg var blandt dem, der bestod og dermed fik Adgang til Skolen. Medens jeg skyndte mig hjem til Vestkysten med denne Efterretning og for i Løbet af en Dags Tid at blive udstyret til et længere Ophold i Aabenraa, sørgede Lærer Hansen for at finde et Pensionat, hvor jeg kunde baade bo og spise. Værelset skulde jeg dele med en Kammerat fra Burkal Sogn, hvilket senere viste sig at være ret ubehageligt paa Grund af Gemytternes Uoverensstemmelse. Hermed var de Forberedelser truffet, som dannede Forudsætningen for min Uddannelse paa en kongelig preussisk Præparandskole.

Jeg var jo nu en voksen ung Mand og ikke mere en Skoledreng som for kun fjorten Dage siden. Jeg stod ikke som et Barn under dagligt Tilsyn af en tysk Lærer og en moderlig Værtinde, men kunde indrette mig under eget Ansvar og tilbringe Dagen, nærmest som jeg selv syntes, det behagede mig bedst. Naar jeg blot fulgte Undervisningen, var der ingen, som krævede mig til Regnskab for, hvorledes jeg fik Tiden til at gaa. Jeg følte unægtelig den ny Tilværelse som en mærkelig Overgang. Sko-

lens Lærere og Menneskene i Pensionatet sagde De til mig, og de ikke just alt for rigelige Lommeskillinger, som jeg havde faaet med hjemme fra, kunde jeg holde Hus med efter eget Tykke. Men da nogle af de nye Kammerater vilde friste mig til at tage med til Traktørstedet „Sommerlyst“ for at drikke ØL, fandt jeg det forargeligt. Jeg brugte hellere mine Penge til at købe en billig Bog for hos den danske Boghandler Fester Sørensen. Desuden forsømte jeg aldrig, naar et Teaterselskab kom til Byen, at besøge Forestillingen. De Aftener, jeg saaledes tilbragte i det gamle Teater i Vestergade, staar for mig i Mindet som de behageligste i de to Aar, jeg boede i Aabenraa, skønt det vel ikke altid var lødig Kunst, som man bød paa.

I mit Pensionat var hele Omgangstonen dansk, og her havde jeg Adgang til at læse det gamle danske Aabenraa-Blad „Freja“ og saaledes Lejlighed til at følge Forholdenes Udvikling baade ude og hjemme. Et Par Kommunal lærere, som spiste til Middag ved samme Bord som jeg, nærede danske Sympatier. De søgte at vejlede mig som vordende Kollega paa god Maade. I dette Pensionat samledes fra Tid til anden nogle Unge fra Byen til selskabeligt Samvær, og jeg fandt snart Behag i at være med i Laget i Modsætning til at være sammen med den uensartede Flok, der var mine Kammerater paa Skolen. Dette Forhold ændredes dog efterhaanden, da vi blev rystet sammen og lærte sømmelig Opførsel. Vi fik nemlig ikke længe Lov til at gaa omkring i den Skikkelse, vi var mødt i. De ældre Elever tog sig af os for at virke i Retning af vor Opdragelse med Hensyn til Takt og Tone, dannet Optræden og klædelige Omgangsformer. Saaledes blev de Unge hvert Aar efter deres Ankomst taget i Skole for at blive befriet for Drengenykker og Mindreværdsfølelse.

Det Maal, som skulde naas, svarede omtrent til vore Dages Real-eksamen. Dertil kom dog betydelig videregaaende Krav med Hensyn til Religion og Musik. Det sidstnævnte Fag var mig en Plage. Jeg havde hverken Anlæg for Sang eller for Klaver- og Violinspil, og det var Undervisningsfag, som der af Hensyn til vor senere Uddannelse blev lagt Vægt paa. Jeg kan kort og godt sige, at jeg gav op fra første Begyndelse, men maatte alligevel Uge for Uge deltage i alle Musikøvelserne og taale Lærerens Bebrejdelser for min Uduelighed. Alt, hvad jeg under disse Forhold opnaaede, var at spille en lille tysk Sang paa Violin, halvanden Række Noder i en Klaverbog, og at synge en enkelt Melodi blandt de tyve, som Eksamenskravet lød paa. Disse Timer forbitrede mig Til-

værelsen mere, end jeg kan sige det. Som ved et Mirakel tog man dog ved den afsluttende Eksamen Hensyn til mine bristende Evner, sandsynligvis fordi mine andre Ydelser var mere tilfredsstillende.

Skolens Forstander hed Philip Krieger. Han nedstammede fra en til Tønder indvandret tysk Familie og havde været Seminarielærer i sin Fødeby, før han kom til Aabenraa. Det var en lille firskaaren Person med lyst Fuldskæg, stor Overkrop og korte Ben, hvilket medførte, at han havde en trippende Gang. Han underviste i Aandsfagene og forstod at indpode os Stoffet uden Terperi og i en let fortællende og titalende Form uden større forudgaaende Forberedelse.

Naar Dagens Emne var udtømt, satte han sig op paa øverste Skolebord med de smaa Ben hvilende paa Bænken og benyttede Resten af Timen til Belæringer og Samtaler om mange forskellige Ting, der laa ham paa Sinde eller skyldtes en pludselig Indskydelse. Med selve Undervisningen havde de ingen Forbindelse. Det kunde dreje sig om Avis-efterretninger, som optog ham, Artikler og Afhandlinger, han havde læst, politiske Begivenheder og lokale Byraadsmøder, historiske Personer fra Ind- og Udlandet og lignende. En Dag kom han med en Samling god gammel klassisk Billedkunst og søgte at give os en Forestilling om de enkelte Billeders Værdi. En anden Gang forklarede han udførligt Slesvig-Holstenismen i Forhold til preussisk Væsen. Derfra kunde han godt Dagen efter gaa over til en Omtale af Frederik den Syvende og Frederik Vilhelm den Fjerde af Preussen. Danske Tilstande interesserede ham en Del. Jeg husker saaledes, at han var stærkt optaget af den afskedigede Præst Henning Jensens Skribentvirksomhed og dennes Angreb paa Folkekirkens raadende Meninger og Mænd. Et yndet Tema, som han jævnligt kom tilbage til, var Ungdomsaarenes Vanskeligheder. Fra Dag til Dag kunde han saaledes springe fra det ene Emne til det andet. Thi vi skulde lære noget for Livet og ikke for Skolen alene, sagde han. Jeg fulgte disse Belæringer med Interesse, hvilket ikke undgik hans Opmærksomhed og vistnok var medvirkende til, at han uden min særlige Fortjeneste regnede mig blandt Klassens bedste Elever. I politisk Henseende havde han udviklet sig fra at nære slesvig-holstenske Ideer til at føle sig som Preusser. Han forklarede dette paa følgende Maade: At høre til Preussen er som at bære en Uldtrøje, i Begyndelsen kradser den, men senere varmer den saa dejligt.

Den anden ved Skolen ansatte Lærer hed Jens Peter Filskov, en høj og rank Skikkelse med stort Fuldskæg. Han var af vestslesvigsk Afstam-

ning og tilhørte en her paa Egnen udbredt dansk Familie. I sin Ungdom skal han ogsaa selv have været dansksindet, men blev under sin Uddannelse saa paavirket af Beundring for Tyskheden, at han betragtede sin Omvendelse til en ny Indstilling som en Selvfølge. For saa vidt er han en typisk Skikkelse fra denne Tid, da dansk Kulturudfoldelse var meget svækket. Han var det desværre ogsaa derved, at han nu lod haant ad al Danskhed og gav denne Opfattelse Udtryk i sin Undervisning og i sit Arbejde. Der var ikke saa faa, som under Indflydelse af den Magt, der udstraalede fra Tyskland, paa lignende Maade svigtede. Der hvilede derfor ogsaa ofte som en Forbandelse over disse Mennesker, der ikke kunde finde Ro i deres Omsindelse, uden at de maatte bekæmpe deres eget naturlige Væsen.

Denne Mand havde ved gode Evner og stor Flid fra smaa Kaar arbejdet sig frem til den Stilling, som han nu beklædte i Aabenraa. Om hans Undervisning er ikke andet at sige, end at den foregik korrekt efter Lærebøger; men kom han udenfor sin Begrænsning, d. v. s. det tillærte, førtes han til Tider ved en vis Selvgodhed, der var daarligt underbygget af Viden, paa Afveje, hvorved han, som jeg i det følgende skal henviser til, kom ud i det latterlige.

Forholdet mellem Forstanderen og Andenlæreren var tilsyneladende noget køligt, og jeg kan godt forstaa, at Krieger ikke følte sig tiltalt af denne Medhjælperes Opræden. Til Tider røbede han ogsaa denne sin Uvilje overfor os. Saaledes fortalte han os en Dag, da han havde indtaget sit Sæde paa Skolebordet, at Hr. Filskov nu ønskede at blive kaldt Hr. Vielschau. Vi tog dog ikke denne Meddelelse til Følge, men vedblev at kalde Manden Jens Peter, en Benævnelse, der faldt mere naturlig. Jeg havde den Gang en Tilbøjelighed til at lave Rim med Indholdet af „Fliegende Blätter“ og andre Vittighedsblade som Mønster. Disse rimede Skildringer af Personer og Tilstande gjorde Lykke blandt Kammeraterne, i Særdeleshed da Hr. Vielschau heller ikke gik Ram forbi. I Stedet for at lade som ingenting eller more sig over Rimeriet, hvis det var det værd, følte han sig saaret og kaldte mig i Fremtiden „Poeticus“, idet han spaaede mig en herostratisk Berømmelse som Digter.

Som Nordslesviger var Jens Peter Filskov bl. a. forpligtet til at give et Par Timers Undervisning i Dansk. Denne Undervisning bestod navnlig i mundtlig og skriftlig Oversættelse fra Tysk til Dansk samt i nogle elementære grammatikalske Øvelser. De fleste af Kammeraterne forstod ikke Dansk, og Timerne formede sig derfor som Begynderundervisning

i et fremmed Sprog med et ringe Udbytte. For mig var den derimod af Betydning, da jeg paa denne Maade lærte nogen dansk Retskrivning og Grammatik. Desværre faldt Læreren for Fristelsen til at fremkomme med helt uhjemlede og ubetimelige Sidebemærkninger om det nordslesvigske Folkemaal, idet han forklarede os, at det slet ikke var dansk, men en oprindelig tysk Mundart, og da dette Emne tydeligt nok var hans Kæphest, kom han jævnlig tilbage dertil. Jeg vidste godt, at hans Paastand var taabelig, jeg havde nemlig i Pensionatet fundet en af en tidligere Præst i Hoptrup, J. W. Marckmann, i 1860 udgivet livlig og let fattelig Fremstilling af Nationalitetskampen paa Grundlag af C. F. Allens Hovedværk og var saaledes veludrustet til at imødegaa falsk Belæring paa dette Omraade; men min beskedne Indsigelse blev naturligvis mødt med en af stor Overlegenhedsfølelse baaren Tilrettevisning.

Vi kunde ikke undgaa at lægge Mærke til, at Filskov indgaaende syslede med det nordslesvigske Folkemaal, dets Historie og dets Bygning, og det forblev heller ikke nogen Hemmelighed for os, at han havde den Dristighed at optræde som Historiker og Sproggranser ved at offentliggøre en Afhandling i det tyske Tidsskrift „Die Grenzboten“, i hvilken han gjorde Rede for sin Opdagelse med Hensyn til det nordslesvigske Folkemaal. Denne Afhandling blev selvfølgelig omtalt og stærkt kritiseret i den danske Presse og havde til Følge, at en kongerigsk Lærer af Filskov-Slægten offentliggjorde et aabent Brev til „min kære Fætter“, i hvilket han skaanselsløst hudflettede den uheldige Sprogforsker i Aabenraa. Hos Eleverne bidrog dette aabne Brev til at undergrave Respekten for ham som Videnskabsmand. Den lærde Professor Holger Pedersen i København har for øvrigt i Aargang 1899 af „Sønderjydske Aarbøger“ gjort Filskov den Ære at omtale hans Ukyndighed og Teori, der af enhver Sprogforsker vilde blive hilst med en Skoggerlatter, som en Forsyndelse mod Sprogvidenskabens A B C. Jeg har aldrig senere hørt eller set den uheldige Sprogforsker Filskovs Navn nævnt i Offentligheden.

I Skolens Bibliotek, der ellers ikke var meget værd, fandt jeg en Dag det store, gamle Værk „Neuwe Landesbeschreibung der zwei Herzogthümer Schleswich und Holstein“, udgivet af Dankwerth og Meier 1652. Jeg blev meget optaget af disse sjældne Kort og Beskrivelser og dvælede ofte i Enrum i Lokalet for at tilegne mig Indholdet, der for mig var langt mere værd end Jens Peter Filskovs Lærebøger og Foredrag. Noget lignende var Tilfældet med de tre Bind: „Bau- und Kunstdenkmäler

der Provinz Schleswig-Holstein“ af Richard Haupt, som netop udkom i de Aar, jeg gik paa Skole i Aabenraa. Disse Bøger laa naturligvis helt udenfor Skolens Læreplan; men jeg modtog derved en Viden, som blev afgørende for min Interesse for Egnshistorie. Jeg har bevaret den indtil den Dag i Dag, og det var maaske den vigtigste Opdagelse, som jeg gjorde i Aabenraa, selv om det skete paa det tyske Sprog.

Min Fritid benyttede jeg ellers, naar den ikke var optaget af et ret indholdsløst kammeratligt Samvær, til at se paa Livet nede ved Havnen, hvor rummelige finske og svenske Sejlskibe ofte lossede Træ til Byens store Tømmerfirmaer. Min Lyst til at gaa til Søs var forsvunden; den genoplivedes ikke ved at se paa det strenge Arbejde, som Sømændene maatte udføre. Ellers søgte jeg ud i de store Skove, som omgiver Byen paa de tre Sider, til den mørke Sønderkov med de smukke høje Bakke-
drag, eller forbi Dronning Margretes gamle Borg, Brundlund, til Hjælm Skov. En meget lønnende Tur var Vandringen mod Vest til Mønter-
høj, hvorfra man har en vidunderlig Udsigt over Skovpartier, Byen og Fjorden. Til Afveksling tog jeg op i det bakkede Løjt Land med de frodige levende Hegn, der hører til de yndigste Egne i Sønderjylland, ligesom Landskabet syd for Fjorden, der ikke giver de andre noget efter i Skønhed. Men i det lange Løb blev Østkysten mig for trang. Jeg savnede min Hjemegns vide Udsyn og dens Mennesker. Paa mine Vandringer kom jeg aldrig i Forbindelse med Befolkningen. Det var heller ikke Tilfældet i Byen. Aabenraa Købstad vedblev at være mig et fremmed Opholdssted. Jeg følte mig ensom og savnede Forstaaelse for Livet, som det levedes der, og for det morsomme danske Sprog, Folk talte. Jeg kendte ingen, og der var, bortset fra de Unge, som kom i Pensionatet, ingen af de Indfødte, som brød sig om mig — dog med een Undtagelse. Han hed Christian Haugaard og var en mærkelig Mand, nærmest en Særling, men optaget af en Danskhedsfølelse, der tidlig og silde gav sig de stærkeste Udslag. Han følte det som en national Opgave at holde Samling paa alle de unge Danske, der kom til Byen, navnlig Haandværkere, at bevare dem for Udskejelser og at øge deres nationale Forstaaelse. Jeg havde ikke været længe i Aabenraa, før Haugaard opdagede mig og straks erklærede, at jeg maatte være dansksindet. Da han fik denne Formodning bekræftet, slap han mig aldrig af Syne. Vi mødtes atter, da jeg ti Aar senere under helt andre Forhold igen kom til Byen.

Der er to Begivenheder, som jeg maa mindes, hver Gang mine Tanker dvæler ved dette mit første Ophold i Aabenraa. Begge fandt Sted det

sidste Aar, jeg var der. Som nævnt følte jeg mig ret ensom i Byen, og det var mig derfor altid behageligt, naar jeg paa en eller anden Maade kom i Forbindelse med Folk eller Forhold fra Vestkysten. Dette havde jeg Lejlighed til ved det store danske Fællesdyrskue, som afholdtes i Aabenraa de første Dage i Juli Maaned 1890. Skønt det drejede sig om et økonomisk Anliggende, bar det i Virkeligheden Præg af et nationalt Stævne. Derfor var der ogsaa mødt Deltagere fra nær og fjern. Man regnede med, at en halv Snes Tusind Mennesker fra alle Egne af Nord-slesvig var kommen til Stede, ikke blot for at mønstre Dyrene, men maaske endnu mere for at være med i det festlige Samvær af Ligesindede og — saavidt det var muligt — at deltage i Fællesspisningen i det store Telt.

I de to Dage opholdt jeg mig, efter at Undervisningen var endt, hele Tiden ude paa Festrpladsen i Nærheden af Hjælm Skov. Her mødte jeg Venner og Slægtninge hjemme fra, og her fik jeg Føling med andre, hvis Navne jeg kendte, men aldrig havde set. For første Gang saa jeg her Mænd, som jeg havde læst saa meget om i Avisen, og da Fællesspisningen skulde begynde, fandt jeg en Staaplads ovre ved en Teltpæl, hvor jeg kunde se og høre alt. Det vilde vistnok være blevet paatalt af mine Lærere, hvis de havde set mig staa der. Men de kom der selvfølgelig ikke, lige saa lidt som nogen af mine Kammerater.

For at undgaa Erindringsforskydninger har jeg ved efterfølgende Skildring benyttet et gammelt Dagbladsreferat.

Da alle Siddepladser var besatte, aabnedes Mødet af Dyr læge Bjørns-hauge fra Aabenraa, og til Ordstyrer valgtes V. Mussmann fra „Marias-minde“ i Haderslev. Mærkeligt nok var det netop de to Mænd, som ti Aar derefter, da Køllerpolitikken rasede, svigtede den danske Sag og derfor i Fremtiden behandledes som Frafaldne. Af andre fremtrædende Mænd, som var til Stede, kan nævnes Rigsdagsmand Gustav Johansen fra Flensborg, I. N. H. Skrumsager fra Københoved og P. Skau fra Buks-have. Jeg saa op til dem med Beundring. I mange Aar havde de jo været fremme i Offentligheden, og ofte var de blevet omtalt i „Dannevirke“. Jeg følte det nu som en stor Oplevelse at se dem her og at høre dem tale. Lidet kunde jeg dengang ane, at der vilde oprinde en Tid, da jeg skulde komme i nært Samarbejde med dem alle tre og til at staa i et mange-aarigt godt Venskabsforhold til de to sidstnævnte.

Talernes Række var lang, og jeg skal nøjes med at nævne et Par af dem, for saa vidt som de viser Mødets Karakter. Jeg forstod ikke den-

gang, hvorfor Musikken tav, naar visse Sange blev sunget. Der blev sagt, at de ikke havde Noder til dem. Men Forklaringen var nok den, at Musikkerne var bange for at blive draget til Ansvar. Man indledede med Sangen: „Du skønne Land med Dal og Bakker fagre“, uden Musik, „da Spillemandene ikke kendte den“, hed det. Det samme var Tilfældet med Sangen: „I alle de Riger og Lande“.

Mads Jensen fra Jægerup udtalte Ønsket om, at den danske Landmandsstand i Nordslesvig aldrig maatte svigte, men altid vilde være paa sin Post, naar det gjaldt om at udrydde Ukrudt og fremmede Vækster. Talen efterfulgtes af Sangen: „Jeg vil værge mit Land“.

Nis Callesen fra Lerskov talte for Modersmaalet, og man sang: „Vort Modersmaal er dejligt“.

Knud Windfeld fra Østergaards Mølle fandt en begejstret Tilslutning, da han talte for vore tilstedeværende parlamentariske Repræsentanter, Gustav Johannsen og Hans Lassen.

Gustav Johannsen traadte derpaa op paa Talerstolen og hilstes med rungende Hurraraab fra hele Forsamlingen. Han udbragte et Leve for „Kendingsmærket“, og ingen var i Tvivl om, hvad han mente dermed.

Skuets Resultat opgøres i det nævnte Dagblad saaledes: „Det fjerde nordslesvigske Fælleslandbomøde har atter givet et umiskendeligt Bevis paa den nordslesvigske Befolknings Flid og Dygtighed paa Landvæsenets Omraade samt paa dens ihærdige og begejstrede Sammenhold, naar det gælder en fælles Sag.“

For den lille og uanselige Præparand, som stod halvt skjult ovre ved en Teltpæl, var det en Begivenhed at være til Stede, og den øgedes, da Forsamlingen brød op, og jeg fulgte den lille Skare af Folk fra Fyn, formentlig en Landboforening, som var kommen ad Søvejen og nu skulde hjem. Deres Skib laa helt inde ved Broen med Dannebrog vajende fra Agterstavnen. Da de Rejsende var gaaet om Bord, og Maskinen sattes i Gang, begyndte deres Musikkorps at spille: „Der er et yndigt Land“. De Ombordværende sang med, og vi stod stille og tavse paa Land med Hatten i Haanden, medens Damperen langsomt til Tonerne af den danske Nationalsang gled ud af Havnen og forsvandt i Tasmørket. Det forekommer mig stadig, at det var et gribende Øjeblik.

Ret oplivet rejste jeg derefter hjem paa Sommerferie. I mit Fødesogn havde de politiske Forhold begyndt at tilspidse sig. Det skyldtes to Ting, Skolens Fortyskning og Præsten Johannes Jacobsens agitatoriske Virk-

somhed, hvorved han allerede var kommen i et Modsætningsforhold til Menigheden.

Da vi vendte tilbage til Skolen, fortalte Forstander Krieger, at han havde lagt en Plan, hvorefter vi vilde faa Lejlighed til at overvære den store Kejsermanøvre, som i Begyndelsen af September Maaned skulde afholdes under selve Vilhelm den Andens Ledelse i Terrænet omkring Dybbøl. Forstanderen havde været i Graasten og lejet et Kornloft med Halm i en Lagerbygning, hvor vi skulde have vort Kvarter, saalænge Øvelserne stod paa, d. v. s. et Par Dage. Vi syntes vistnok alle, at det kunde blive morsomt at være med, og Dagen før den store Øvelse skulde indledes, begav hele Skolen sig af Sted til Graasten. At det skete til Fods, var en Selvfølge. Vi fandt et efter Omstændighederne godt indrettet Logi. For øvrigt viste det sig snart, at det vilde være umuligt at holde Samling paa Eleverne. Vi fik derfor Lov til uden Ledelse at gaa ud i Manøvreomraadet og færdes der under eget Ansvar.

Da jeg nu saa mange Aar efter kun har bevaret en Totalopfattelse og nogle bestemte Iagttagelser og Indtryk fra disse Dage, maa jeg atter ty til trykte Beretninger som Baggrund for Skildringen af de egentlige Begivenheder.

Alt vidnede om, at det var et stort Militærskuespil, som skulde sættes i Scene. Det drejede sig om et Opbud af mindst otte Infanteriregimenter, Jæger- og Pionerbatailloner, Husarafdelinger, Artilleri og Træn. Paa Als stod en Division parat til at møde en anden, som trængte frem Syd fra. Dertil kom en stor Flaade paa 51 større og mindre Panserskibe og 3 Torpedodivisioner, som skulde gribe ind fra Vemmingbund.

Kejseren mødte om Bord i sit Skib „Hohenzollern“, ankrede op paa Flensborg Fjord og gik straks i Land. I Flensborg var alle Gader, som han skulde passere, strengt afspærret. I Anledning af Besøget tog et særligt Politikorps Vare paa hans Person. Medens Kirkeklokkerne ringede, kørte Kejseren iført Generalsuniform med Pikkelhue og vajende Strudsfjer ud til Paradepladsen vest for Byen. I hans Følge befandt sig Grev Moltke, Grev Waldersee og Krigsministeren med det franske Navn Verdy du Vernois. Noget senere kom Kejsersinden til Byen, hvor hun blev modtaget af hvidklædte unge Piger. I en Vogn, forspændt med 6 Heste, kørte hun samme Vej som Kejseren. Derefter fulgte Prinsesse Irene i en Vogn med 4 Heste og endelig Kejserens Bror, Prins Henrik af Preussen og nogle højtstaaende Officerer til Hest.

Blandt de indbudte Gæster var foruden den gamle Generalfeltmar-

skal Grev Moltke forskellige tyske Hertuger og Prinser, en engelsk Admiral, Marineattacheer fra Amerika, Rusland, Italien og Tyrkiet, Prins Julius af Lyksborg, Kong Christian den Niendes Bror, og dennes Søster, Prinsesse Luise, der var Abbedisse for det adelige Kloster i Itzehoe.

Kampen indledtes Dagen efter ved en Manøvre omkring Landsbyen Bov. Kejseren fulgte Udviklingen fra en Bakke ved Krusaa.

Den følgende Dag stod Hovedslaget. Meningen var ifølge tyske Blade, at Tropperne paa Als skulde slaa sig igennem i Retning af Jylland. Dette blev imidlertid forhindret af den Division, som kom syd fra. Afgørelsen faldt vel omkring Dybbøl Skanserne.

Masser af Mennesker var strømmet sammen for at overvære dette med vældige Styrker iværksatte Krigsskuespil. Tilskuerne fyldte alle Adgange til Egnen. „Flensborg Avis“ bragte daglig Meddelelser om, hvad der foregik, og en udførlig Skildring af den store Kampdag. Bladet oplyste samtidig med en vis Tilfredsstillelse, at der blandt de mange Tilrejsende kun saas faa Dansksindede.

Vi Elever, der fra vort Kornloft skulde søge ud til Valpladsen, maatte selv finde Vej, og det havde vi ikke noget imod. Jeg har dog et trist Minde fra den Morgenstund, da vi blev vækket af Kanonernes Bulder, og Menneskemasserne skyndte sig af Sted ad den brede historiske Landevej fra Graasten til Dybbøl. Jeg fik nemlig et Bistik i Kinden, og det voldte mig saa stærke Smerter, at jeg blev tilbage i Logiet og ikke fulgte Flokken. Først op ad Formiddagen, da Slaget var i fuld Gang, travede jeg tværs over nogle Marker, der ikke havde levende Hegn, og hvor der syntes at være forholdsvis stille og frit at færdes, Øst paa, medens jeg i det fjerne saa smaa og store Delinger af Soldater i forskellige Farveafskygninger haste frem og tilbage over Omraadet, og dernede fra Vemmingbund, hvor Marinen nu ogsaa sattes ind, lød et øredøvende Spektakel.

Selvfølgerlig kunde jeg hverken hitte ud eller ind i denne Heksekedel. Om Enkeltheder mindes jeg næppe noget som helst; men jeg husker dog endnu nøje, hvor rædselsslagen jeg blev, da et Par ridende og rasende Feltgendarmer i fuldt Firspring for hen imod mig og raabte, at jeg øjeblikkelig skulde forsvinde fra Stedet. Jeg kravlede da ned i en tør Grøft, hvor jeg ikke kunde være nogen i Vejen, og et Øjeblik efter kom saamænd selve Hans Majestæt Kejseren til Hest i Spidsen for sin Stab og satte i hurtigt Ridt netop hen over den Mark og den Grøft, hvor jeg i min Enfoldighed havde søgt Frelse. Det var i Nærheden af Skanserne,

og da jeg var kommen mig af min Overraskelse, skyndte jeg mig bag-
efter de høje Herrer, som standsede ved det bekendte, men nu forsvund-
ne tyske Sejrsmonument. Her holdt Kejseren, saa vidt jeg mindes, Kri-
tik over Kampens Ledelse og Udfald, og her havde jeg da Lejlighed til
paa tilbørlig Afstand tydeligt at iagttage selve Sceneinstruktøren til
dette Kæmpeskuespil, Hans Majestæt Kejser Vilhelm den Anden, som
nu, to Aar efter Regeringstiltrædelsen begyndte at udfolde den Magt
og Myndighed i Ord og Handling, som skulde skabe et Rige uden Side-
stykke i Verden. Disse Dages Kampege var et Led i denne Bestræbelse.
De afsluttedes med en straalende Festlighed.

Denne fandt Sted paa Strandhotellet i Lyksborg, og hertil var indbudt
flere Hundrede fremtrædende Personer fra begge Hertugdømmer og
Hansestæderne. Det skal blot nævnes, at Kejseren blev modtaget af
Prins Julius af Lyksborg, der mødte i dansk Generalsuniform. Den dan-
ske Rigsdagsmand Gustav Johannsen var ogsaa indbudt, men fandt en
gyldig Undskyldning til at udeblive.

Kejserens Festtale indeholdt intet saarende for andre. Han henviste
til, at Manøvren havde fundet Sted i hans Gemalindes Hjemstavn og
paa historisk Grund. Men der kunde, som nævnt, ikke være Tvivl om,
at denne vældige Militærudfoldelse var tænkt som en storpolitisk De-
monstration, og da den skete i det danske Nordslesvig, kunde det heller
ikke undgaas, at man tillagde den en nationalpolitisk Betydning.

Da jeg den sidste Dag, vi var der, gik gennem Graastens Hovedgade,
saa jeg en gammel Officer med et Ansigt præget af dybe Rynker. Det
var Generalfeltmarskal Moltke. Jeg ser ham endnu tydeligt for mig. Me-
dens Gamlingen i langsom Gang og med Kraven slaaet op over Hals og
Kind tog Vejen mod Slottet, mindedes han maaske Fortidens store Begi-
venheder paa denne Egn, den Gang, da der var Krig for Alvor her, og
han selv var dens ledende Igangsætter, han, der i Aarene 1812—18 blev
uddannet til dansk Officer paa Landakademiet i København, og som
gik i preussisk Tjeneste. Mange Aar efter lagde han Planen til Krigen
mod Danmark i 1864 og beklædte under denne Stillingen som Stabschef
ved Overkommandoen. En Juninat i nævnte Aar stod han deroppe paa
Dybbøl og iagttog Overgangen til Als. Dette var vel nok Aarsagen til, at
Oldingen havde faaet Indbydelsen til Kejsermanøvren. Han døde Aaret
efter i en Alder af 91 Aar.

Efter at vi var kommen hjem til Skolen i Aabenraa, fik vi til Opgave
at skrive en Beretning om, hvad vi havde oplevet. Min Fremstilling var

en Blanding af løst og fast, ret udførlig med Hensyn til personlige Iagttagelser, men sikkert helt blottet for patriotiske Vendinger. Den høstede alligevel megen Ros. Maaske var det Begyndelsen til min senere voksende Evne og Tilbøjelighed til at fabulere, der her gav sig Udslag.

De mange Indtryk efterlod naturligvis en stærk Virkning i Sindet. Der var alvorlig Fare for, at mange lod sig blænde af det store Skuespil og opfattede det som et Udslag af tysk Storhed, Kraft og Uovervindelighed, og at de faldt for Fristelsen til ikke blot at beundre, men ogsaa at tilbede. Derfor har jeg omtalt denne Tildragelse saa udførligt.

I og for sig skulde man synes, at det var ret uforsvarligt at overlade en Flok unge Mennesker i Alderen mellem 15 og 17 Aar saa helt til sig selv i en fremmed By, som det var Tilfældet med os. Lærerne overvaagede ikke paa nogen Maade vor daglige Færd, og da der ikke var andre til at tage sig af os, maatte vi selv se at finde os til Rette. Der skete Udskjelser, men de var faa og sjældne, og hændte det en enkelt Gang, at nogen gjorde sig skyldig i usømmelig Opførsel, maatte han straks forlade Skolen. Naar jeg tænker tilbage paa dette Ophold i Aabenraa, forekommer det mig, at vi modnedes under de frie Forhold, der saaledes blev til Gavn for vor Uddannelse og Udvikling.

De sidste Vintermaaneder benyttedes til at fæstne de nødvendige Kundskaber, og da vi i Begyndelsen af Marts Maaned 1891 ved en saakaldt Afgangseksamen med Seminariedirektør Castens fra Haderslev som Censor skulde aflægge Regnskab for, hvorledes vi havde udnyttet de to Aar paa Skolen, tror jeg, at vi alle mødte nogenlunde forberedt, og efter et Par Dages skriftlig og mundtlig Prøve, der ikke var særlig streng, fik vi udleveret det Bevis, der gav os Adgang til et Statsseminarium efter eget Valg.

Det var jo næsten en Tilfældighed, at jeg var naaet saa vidt og nu stod med dette Bevis i Haanden. Jeg maa indrømme, at Opholdet i Aabenraa ingenlunde havde frataget mig Lysten til at fortsætte. Ingen havde gjort mig Fortræd for mit danske Sindelags Skyld. Man tillagde det næppe nogen Betydning eller haabede, at det nok skulde rette sig under den paafølgende Uddannelse. Mine Evner syntes at være tilstrækkelige, og jeg behøvede derfor i Grunden ikke at nære Bekymringer med Hensyn til Fremtiden.

Ganske vist følte jeg ikke noget særligt Kald til at blive Lærer, og det var jo ogsaa et stort Spørgsmaal, om det, eftersom Fortyskningen øgedes, kunde tilraades en dansksindet ung Mand at gaa ind paa et preussisk

Seminarium. Men naar man saa sig om, var det en Kendsgerning, at der ved mange vestslesvigske Skoler endnu sad Lærere med danske Sympatier. De var trods alt vel lidt af Befolkningen, som jeg foran har antydnet det, fordi de hemmede Germaniseringen. Jeg kunde dog ikke tænke mig en saadan Stilling, i hvilken man skulde dølgge sit eget sande Væsen. Dette var ogsaa Aarsagen til, at adskillige Lærere fra danske Hjem straks var gaaet syd paa til Kiel og Hamborg, hvor ingen Øvrighed spurgte om Sindelag.

Flere tidligere Seminarister fra Tønder sad desuden nu inde med nationale Tillidsposter. N. P. Lycke var Frimenighedspræst i Rødding, Gustav Johannsen var Rigsdagsmand, og man behøvede blot fra en senere Tid at tænke paa Jessen, der var Redaktør af „Flensborg Avis“, og hans Svoger R. P. Rossen, der havde taget sin Afsked fra Lærergerningen for at blive Medarbejder ved dette Blad. Det samme var Tilfældet med Mathias Andresen i Aabenraa, som havde opgivet sin Stilling som Lærer i Ravsted og nu virkede som „Sprogforeningen“s Sekretær i Aabenraa, Udgiver af „Nordslesvigske Børneblad“ og Medarbejder ved det danske Blad „Freja“. Og endelig var der M. C. Mathiesen, som for kort Tid siden havde overtaget Redaktionen af „Dannevirke“. Jeg stod altsaa ved Begyndelsen af den Vej, der kunde føre til det Maal, som jeg i barnlig Enfoldighed havde sat mig i min første Skoletid. Jeg valgte Tønder Seminarium.

Paa Tønder Seminarium

Naar jeg forestiller mig Tønder By, som den saa ud for noget over et halvt Aarhundrede siden, medens mangt og meget har fortonet sig, bliver tilbage Billedet af en mærkelig og hyggelig lille Købstad, som henhænger ret afsides og havde kendt bedre Dage. Derom vidnede de skønne Borgerhuse, der havde deres Oprindelse i hin forlængst hensvundne Tid, da man tjente store Formuer paa Studehandelen og senere ved Knipplingsfabrikationen. Men nu levede Erindringen om disse Perioder kun som Kapitler i Byens Historie. Og om det rige Aandsliv, der herskede her i Pietismens Tid og kendes blandt andet fra Navne som Schrader og Brorson, var der saa godt som ingen Mindelser tilbage, det skulde da kun være de milde Stiftelser, som skyldtes Mænd, der var paavirket af denne Bevægelse. Man kunde gaa gennem Gaderne og glæde sig over de maleriske Strøg, der skabtes for Aarhundreder siden, og samtidig ligesom nu ærgre sig over de grimme Nybygninger, der uden al Sans for Bybilledets Renhed var rejst skæmmende op ad de ærværdige gamle Patricierhuse.

Foruden disse Bygninger var ogsaa Seminariet et Udslag af den store Foretagsomhed og en betydelig Mands Virksomhed i henfarne Dage. En Mindesten paa Skolens Grund bevarer hans Navn: Provst og Konsistorialraad Balthasar Petersen. Her i denne By mødtes som ingen andre Steder i vor Landsdel Dansk og Tysk gennem Tiderne. Snart var Seminariet tysk, og snart var det dansk. Aandelige Strømninger fra begge Kulturer og fra to Rigers forskellige politiske Livssæt prægede skiftevis den Ungdom, som her skulde uddannes til en vigtig Manddomsgerning blandt Befolkningen. Ingen, der her har været Elev, kunde undgaa at faa Føling med disse Forhold. Saadan var det, og saadan er det den Dag

i Dag. Men den Gang, da jeg skulde begynde min Uddannelse til Lærergerningen paa dette Sted, fløj Aanden ikke mere lavt hen over Sletten. Jeg maa i det følgende usminket skildre Livet, som det levedes i Begyndelsen af Halvfemserne i forrige Aarhundrede. Det var spidsborgerligt og fattigt paa aandelige Rørelser.

Det Forhold, der i Særdeleshed gav Byen sit Præg frem for de andre sønderjydske Købstæder, var stadig dens Beliggenhed paa Grænsen af Marsk og Gest i en fra gammel Tid dansktalende Egn og for største Delen omgivet af et dansksindet Opland fra Vest og Nord og nogle Sogne mod Øst, men for Resten af de i hjemmetysk Retning stærkt paavirkede Strøg i Slogs og Kær Herreder samt Friserbygderne mod Syd. Befolkningen dannede saaledes en broget Blanding af Mennesker med indbyrdes stærkt afvigende Tanker og Talemaader. Disse Mennesker mødtes i Tønder paa de store Markedsdage om Foraaret og Efteraaret og bragte mange Penge til Byen. Der kunde en saadan Dag være tilført Markedet op imod 4.000 Stykker Kvæg. Dyrene stod opstillet paa Hovedgaden fra Seminariet og ud til St. Laurentiusbroen og spærrede for al Færdsel. Det var derfor næsten umuligt for Seminaristerne, som boede i den indre By, at naa frem til Seminariet med uplettet Tøj. De maatte søge ad Smøger og over Baggaarde at naa ned til Alleen eller Gaderne bag Staldene, hvorfra der i Regelen var fri Passage. Men det kan nok være, at det i disse Dage gik livligt til i den lille fredelige By. Fra de rigelig tresindstve Huse, der ved denne Lejlighed havde Lov til Udskækning, lød der højroestet Tale paa Dansk, Plattysk, Højtysk og Frisisk og Slag i Bordene, hvor der handlede og blev drukket Lidkøb, medens Banknoter, der repræsenterede Tusinder, gik fra Haand til Haand. De Danske holdt mest til hos „Mutter Hage“ paa „Humlekærren“, hvor der gaves fersk Suppe og Kød samt et Glas Øl for 1 Mark 50 Pg. Friserne fandtes som oftest samlet paa den anden Side Torvet i „Weisser Schwan“, hvor der skænkedes den bedste Tepunch. Det var en Selvfølge, at Butikkerne bagefter kunde glæde sig ved stort Besøg. De Skikkelser, man mødte en Markedsdag paa Gader og i Værtshuse, var ikke helt almindelige. Det var stoute og selvbevidste Storbønder fra Nord og Syd, stortalende Prangere, Drivere, der brølede og bandede, idet de drev Dyrene frem, og forretningsdygtige Jøder fra Rhinlandet. Bybilledet var som forandret.

Ellers var Livet meget stillestaaende i Tønder. Et Pust ude fra den store Verden mærkede man kun ved Sommertide, naar Strømmen af

Badegæster syd fra stoppede op i den lille By for herfra i en lang Række Køretøjer at fortsætte til Højer Sluse, hvorfra der var Overfart til Sild.

Hvad der desuden kunde sætte Kulør paa Bylivet, var de Dage om Aaret, da Skyttelaget og Ringriderkorpset holdt Fest. Disse Dage havde jo Aarhundreders Hævd og var egnet til at bryde Dagliglivets Ensformighed. Thi det kunde ellers være træls nok at gaa til Stadighed og se paa hverandre, uden at der skete stort. De smaa Forhold skabte adskillige Særlinge, som ældre Folk endnu mindes. Paa sin Hundevagt gik Peder Andersen Skovrøy sindigt og lunt smilende sin daglige Gang ad Gader og Gyder, altid rede til som en skarp Iagttaget at nyde en Situation. De smaa Skildringer, Skitser og Notitser, som saaledes blev til, kan endnu med Fornøjelse læses i de gamle Aargange af hans Blad „Vestslesvigs Tidende“, som allerede paa dette Tidspunkt var en Aflægger af „Flensborg Avis“. Hans rige danske Lune fornægtede sig aldrig. Samtidig færdedes paa disse Enemærker den tysksindede Skribent Lorenz Holm Andersen, der ligeledes formaaede at tage Byens Spidsborgere paa Kornet, saa man endnu kan se dem, som de levede, tænkte og talte, naar hans mest kendte Lystspil opføres paa den hjemlige Scene af Dilettanter, der magter Tøndermaalet; det er lige op ad Holberg.

Thi dette Maal er noget for sig. En Fremmed kan umuligt lære at tale det. Nu er det omtrent forsvundet og lever kun paa lærde Sprogkyndiges Grammofonplader i København. Men den Gang, der her er Tale om, var det almindeligt dagligt Omgangssprog. Det var jo næsten aldrig blevet rigtig plejet. Skolen havde alle Dage — bortset fra nogle Aar mellem Krigene — været udelukkende tysk. Derfor fik det Lov til at udvikle sig frit, paavirket af Overlevering, Tilflytning og de gængse officielle Benævnelser. Naar Folk skulde rejse, gik de ud til „æ Sug“, som holdt paa „sveites Geleis“. Havde de Ærinde hos Øvrigheden, skulde de enten ned til „æ Landrat“ eller op „aa æ Rathaus“, hvor der var baade „Amtsgericht“, „Polizeibureau“ og „Stadtverwaltung“, og hvor der desuden fandtes Plads til „æ Stadtvertretungs“ Møder og til „æ Rats Weinkeller“. Administrationen var billig. Den eneste Politibetjent, Hr. Anthony, der døde i det Foraar, da jeg kom paa Seminariet, gik alle sine Dage værdigt gennem Gaderne og sørgede for, at der herskede den lovbevalde Ro og Orden. Han efterfulgtes af „Johann der Gerechte“, der fulgte i sin Forgængers Fodspor. Var et Menneske udefra kommen til Bys og havde faaet „en lille Snisser“ paa, blev han stiltfærdigt ad „Punchestien“ lempet uden om Byen til Banegaarden. Efter Mørkets

Frembrud paahvilede Opgaven et Par Natvægtere. De havde undertiden deres Hyre med de gale Seminarister, der kom sent hjem fra Svejterhallen og ofte lavede Postyr i den sovende By. Viste de sig alt for balstyrige, blev de Natten over hensat i Porthusets Arrest, hvor der endnu findes en Lem, ad hvilken de om Morgen ret ubemærket kunde slippe ud for at komme betids nok paa Seminariet. Eller de affandt sig Dagen efter privat med Vægteren i Henhold til en gammel gældende Takst paa 2 Mark i rede Sølv.

Det Tønder, som var den Gang, rummede op imod 4.000 Sjæle. Byen laa indrammet af Alleen paa tre Sider og desuden af det smukke Parti ved Vidaaen mod Øst svarende til det gamle Tønder, som vi kender den Dag i Dag. Vestergades Forlængelse fra Sankt Laurentiusbroen og ud til Jernbanen laa noget udenfor Byen og kaldtes lidt ringeagtende for „æ Heidentum“. Det lød, som om man ikke rigtig regnede dette Stykke med til Tønder. Ja, og saa var der jo endnu Skibsbroen. Ak jal Dernede kunde man sandelig sidde og drømme om gamle Dage. Thi der havde jo virkelig engang været noget her med Skibsfart. Saa sent som omkring 1840 var fem Skibe endnu hjemmehørende i Tønder. Byen havde jo et Skib i sit Vaaben, og der havde endog været et Toldkontor nede ved Havnen i Mands Minde. Nu henlaa dette Parti imidlertid uden Liv som en Levning fra gamle Dage i Lighed med det stille Vand i den fordums saa store og stolte Handelsstad Brygge i Flandern. Paa dette Strøg, fra „Stadt Copenhagen“ og ned til den gamle smukke, til Dels efter Tegning af den franske Arkitekt Jardin opførte Amtsgaard fra 1768, fandtes der for øvrigt vistnok ogsaa som en Rest fra en svunden Tid, seks Værts-huse, og naar Stemningen i et af dem var høj, hændte det, at der herinde fra lød munter Sang. „In der grossen Seestadt Tondern kam jüngstmal ein Dampfschiff an“. Saaledes begyndte Sangen, og den var et Produkt af tre Seminaristers forenede poetiske Evner engang i Begyndelsen af Halvfjerdserne i forrige Aarhundrede, da en lille Damper virkelig havde povet sig herind og ikke kunde komme ud igen. Nu stod der ved den tykke Stenmole endnu en rusten Jernkran. Men der kom aldrig mere noget Skib, i det højeste en lille sortmalet og fladbundet Baad nede fra de frisiske Egne med et Faar eller et Par Sække Korn om Bord.

Saa begrænset var dette Bybillede, og lige saa begrænset var en stor Del af Borgernes Tilværelse i anden Forstand. Videre gik deres Horizont kun, naar de om Søndagen spadserede til Lægan, Svejterhallen, Altona eller højest til Møgeltønder for at drikke Eftermiddagskaffe. Det

var under disse Forhold en saare hyggelig lille By, hvorfra der kun sjældent kom Bud om større Begivenheder.

Men saa skete det dog en Dag i Slutningen af August Maaned 1892, at alle Sind opskræmtes ved en uhyggelig Efterretning. Jeg gik i andet Aar paa Seminariet og husker tydeligt den Rædsel, der greb Folk, da et Telegram pludselig meldte, at der var udbrudt asiatisk Koleræ i Hamborg med langt over hundrede Sygdomstilfælde og godt et halvt Hundrede Døde den første Dag. Tallene steg fra Dag til Dag. Efter en Uges Forløb var flere Tusind afgaaet ved Døden, og Tallene voksede ustandseligt. Fra Berlin, Bremen, men ogsaa fra holstenske Byer kom der Beretninger om enkelte Tilfælde som et Vidnesbyrd om, at Sygdommen bredte sig og nærmede sig vore Enemærker. Dagbladene bragte udførlige Oplysninger om Tilstandene i den store By, hvor Handel og Skibsfart paa een Gang maatte standse. Amerikadampene indstillede deres Fart. Byerne i Hertugdømmerne afviste alle Besøg fra Hamborg. Den danske Grænse blev spærret. I de skumle hamborgske Fattigkvarterer laa Ligene i Bunker. Lighusene kunde ikke rumme dem. Begravelsesvæsenet var nærved at svigte, skønt henved et Hundrede Vogne til Stadighed var undervejs mellem Byen og Kirkegaardene. Skolegangen ophørte. Da et Par Soldater blev angrebet og døde, rømmede Garnisonerne Byen. Alle Forlystelsessteder maatte lukke. St. Pauli laa hen øde og forladt. De Rige, der havde Raad dertil, flygtede saa vidt muligt til Badestederne eller ud i Hedelandskaber. I flere gamle Gader herskede der en Elendighed uden Lige. Hele Familier uddøde. Uge efter Uge vedvarede Hjemløsgheden.

I Tønder, hvor vi flere Gange daglig havde Togforbindelse med Hamborg, kunde Faren snart blive overhængende. Den store By ved Elben var jo, hvad angik Handel og Vandel, Vestkystens Hovedstad, og mange havde Slægt og Venner boende dernede. Det var derfor nødvendigt, at man ogsaa i Tønder maatte se Faren i Øjnene. Vi boede jo ikke i nogen renlig By. Det flød i Gaderne med Spildevand. I Baggaardene herskede der en Stank af Affald, Møddinger og andre Uhumskheder. Det var ofte nok blevet paatalt; men nu vaagnede Sundhedskommissionen til Daad. Der udsendtes lange officielle Forskrifter om, hvorledes Borgerne skulde forholde sig. Seminariet blev desinficeret, og hver Seminarist maatte gøre Rede for sine hygiejniske Boligforhold. Paa Banegaarden opstilledes en Vagtpost. Ingen Tilrejsende fra Hamborg fik Lov til at betræde Byen i flere Dage. Først efter grundig Desinfektion og Lægeunder-

søgelse kunde der være Tale om, at Tilladelsen blev givet. Imens havde man travlt med at bygge en Kolerabarak ved Vejen til Møgeltonder, hvor Hamburgerne skulde interneres. Det mindede noget om Behandlingen af Spedalske i gamle Dage.

Det værste voldte maaske Valget af Levnedsmidler. Der udstedtes Advarsler mod at nyde ukogt Vand, Mælk og Fløde. Smør og Kød, der havde henstaaet i længere Tid, ansaas for at være farligt. Forsigtighed var paakrævet med Hensyn til friskbagt Brød og andet Bagværk, ligeledes til Frugt og Ost. Derimod betragtedes Nydelsen af Kaffe og Te som helt ufarlig. Det samme var Tilfældet med berusende Drikkevarer, og de blev derfor ogsaa nydt i Overmaal.

Først efter flere Ugers Forløb, engang hen i Oktober Maaned, ophørte Sygdommen lidt efter lidt. Folk var indtil da gaaet omkring med mere eller mindre Rædsel i Kroppen. I Tønder begyndte Borgerne nu, opskræmte af Tildragelsen, at kræve et ordentligt Sygehus opført; men Byens vise Fædre tog det med Ro. Der hengik endnu seks Aar, før Kravet blev opfyldt.

Tønder laa i en i national Henseende omstridt Egn. I selve Byen mærkedes dog kun grumme lidt til Brydningen mellem Dansk og Tysk. Alle offentlige Tilkendegivelser viste i Halvfemserne, at Byen beboedes af en langt overvejende tysksindet Befolkning. Ved Rigsdagsvalget i 1890 afgaves kun 3,6 Procent danske Stemmer. Der levede dog den Gang i Byen flere dansksindede Familier, som nød stor Anseelse, nemlig to Læger, en Apoteker, en Dyrslæge og et Par Købmænd. I selskabelig Henseende dannede de et lille Samfund for sig, men indtog allerede ved deres Stilling i Samfundet en fremtrædende Plads i Borgerskabet. De havde deres Betydning ved at bevare dansk Kultur baade indbyrdes og i deres Optræden udad til. Men Byens Beliggenhed i Brændpunktet mellem de to eller tre Nationaliteter gav sig ellers næppe større Udslag. De tysksindede Borgere ønskede at leve i Fordragelighed med de Dansksindede og først og fremmest med det danske Opland. Intet maatte forstyrre denne Idyl. Derfor forhindrede man Afholdelsen af danske Møder, ligesom det lykkedes i flere Aar at holde Den tyske Forenings Virksomhed udenfor Stadens Enemærker. Senere blev det anderledes.

Der fandtes i Tønder flere gode Forretninger, som nok kunde drage Publikum til Byen, og saa var der jo, som nævnt de store Markeder — og Seminaristerne, som dannede en sikker Indtægtskilde. Derfor sagde man ogsaa, at Tønder i Datiden levede af Stude og Seminarister, og det

var saamænd ikke nogen stor Overdrivelse. Ikke saa faa unge Tøndringer fik paa en billig Maade paa Seminarieret deres Uddannelse til Lærer og — hvad der vistnok var langt hyppigere — manges Seminarist giftede sig efter Skik og Brug med sin Filisters Datter. Jeg maa til Forklaring tilføje, at Seminaristens Vært altid kaldtes for Filister. Der kunde blandt Borgermadammerne ligefrem være Rift om Seminarister til deres giftfærdige Døtre. Foran nævnte Skribent Lorenz Holm Andersen har behandlet Emnet i et af sine Lystspil. Blandt Personerne er Madam Schwennesen, der for Resten er en stor Sladderhank ligesom Byens „Bækkerkælling“. Hun vil gerne have fat i Madam Lunds Seminarist og aflægger derfor sidstnævnte et Besøg. Medens de sidder ved Kaffen, hører man følgende kostelige Replikker:

Madam Lund: Men Di fær jo slet int. Tei da ved!

Madam Schwennesen: Guj bevar vos, de er jo olleree æ fjær Kop! Tak, Tak! — Hm, skal Djer Seminarist flytt? —

Madam Lund (af sides): Der har den Satans Bækkerkælling olleree væt o slarret! (Højt): Ja, ja, han skal saamind væk o de olleree o Morren.

Madam Schwennesen: Er Di da int tefreis med ham? Er de da int et skikkele Minnesk?

Madam Lund: Naa ja, sin Skikkelehed den æ no int saa vidt væk. Æ kan jo gjern fotæl Dem et, for æ veed jo, De slarrer int, o æ vil saa nøre staa te Nipstøvn for Slarreri. Men Di kan tro, han duer int.

Madam Schwennesen: Drikker han da?

Madam Lund: Ja, som et Svin, o saa forsømmer han sin Klass. Enno i Gaar bildt han vos ind, te han vo syg; men den Sygdom var saamind int vidt væk, for han loi æ heel Dav i æ Seng o tumlet rundt med Maria Stuart og den Jungfrau von Orleans, som di koller hind.

Madam Schwennesen: Nej, de er da gryssele o hør. Saarren skamle Kvind'; de sku orrentle ha, o saa ud a æ Staj med dem. Æ haj tændt, om vi int ku ha faat ham te den lille Stu, vi har lærre, for di Skillinger har jo olstei Ærind.

Madam Lund: Ja, de ku jo vær godt for Dem med de fem ugyvt Dæterer. De var jo slet int saa ring, hvinner jen a dem kund faa en Seminarist.

Madam Schwennesen: Naa, Djer Margaretha skal jo ha gøer sæ Umag nok med aa faa ham i hind Garn; men de ka jo vær, te de har int lykkes for hind.

Madam Lund: Margaretha behøves Gudskelov int o vint etter saarren

Snøsel, for — under vos soi — hun ska ha en Kømand i Hamborre. Di er saamind no ue ved æ Sug for o hint ham. Men de maa Di int fortællanner. — Aa, Di fær jo slet inneting. Et lille Kop Kaffe o et Styk Gewürzkringel ska Di da tei enno.

Man kender herhjemme fra, men navnlig ogsaa fra Udlandet, Byer, hvis gamle Skoler har præget Eleverne for Livstid og været medvirkende til at give dem varig Anseelse. Dette har ogsaa i nogen Grad været Tilfældet med Tønder Seminarium og de Seminarister, som udgik derfra. I henved et Aarhundrede beklædte de en meget stor Del af Landsdelens Embeder i nær Samføling med den Befolkning, som de tilhørte, og udstyret med et trofast Tjenersind overfor den. Fra første Halvdel af 1800-Tallet finder man mange smukke Skolemestertyper, som ved deres Undervisning og personlige Færd har haft Betydning for et helt Slægtleds Levesæt. De følte sig alle nøje knyttet til Tønder og bevarede Minderne fra Opholdet i denne By som deres Ungdoms store Oplevelse. Ikke saa faa hentede deres Hustru i Seminariebyen eller blandt Landsbyens Døtre, hvilket yderligere befæstede deres Stilling i det lille Samfund. Naar de kom sammen, dvælede de jævnlig i deres Tale ved den Gang, da de gik paa Seminariet, saa omskiftelige Forholdene der end havde været i Tidens Løb.

Sysler man med Slesvigs Historie i nyere Tid, kan man ikke undgaa at møde denne Tønder Seminarist, som var saa trofast overfor det Land og Folk, hvorfra han var udgaaet. Da de nationale Brydninger begyndte, ser vi ham ofte blandt Danskhedens Forkæmpere. Efter Ulykkesaaret 1864 gik nogle vedvarende over i Arbejdet for Danskhedens Bevarelse paa forskellige Omraader, i Frimenighederne og i Pressen, der for største Delen betjentes af forhenværende Seminarister fra Tønder og udøvede en enestaaende Indflydelse. Der var ganske vist ogsaa dem, der svigtede og gik Magthavernes Ærinde, men i det lange Løb til liden Glæde for dem selv og deres Slægt.

Da den danske Afdeling paa Seminariet i Tønder ophævedes i 1884, blev det efterhaanden for trangt for Dansksindede at følge denne Vej. Vi ser dem derfor fra Aar til Aar gaa over i den nationale Sags Tjeneste, medens preussisk Aand mere og mere vandt Indpas paa Tønder Seminarium, og denne Anstalt helt tabte sin Indflydelse paa den nordslesvigske Befolkning. Fra denne golde Tid hidrører den følgende Skildring af Seminarielivet i de Aar, da jeg opholdt mig i Tønder, altsaa under helt forandrede Tilstande. Da Tvangspolitikken endelig omkring Aarhun-

dredskiftet sætter ind og søger at kue Danskheden, forsvinder saa godt som alle, der hjemme fra var af dansk Sindelag. Da finder vi den forhenværende Tønder Seminarist, som foran nævnt, i de fleste og vigtigste Forsvarsstillinger. Det blev ogsaa min Lod. Forinden maatte jeg imidlertid tilbringe tre Aar under de nye Forhold.

Det havde været en mærkelig Udvikling fra den enevældige Frederik den Sjettes Dage til preussisk Seminarium i den unge Kejser Vilhelm den Andens tredie Regeringsaar. I Indledningen til Skoleloven for Hertugdømmerne af 24. August 1814 staar der paa Dansk, „at en hensigtsmæssig almindelig Indretning til Ungdommens Undervisning og moralske Dannelse i Skolerne er det sikreste Middel at skaffe Staten retskafne og nyttige Undersaatter“. Og for at opnaa Ansættelse af veludannede Lærere henviser et kongeligt Patent af samme Aar fortrinvis „til de fra Seminarierne i Kiel og Tønder udgaaede Subjekter“.

Det er ret interessant til Sammenligning med nævnte Formaalsparagraf at aftrykke nogle Retningslinjer for Ungdommens Opdragelse fra Kejser Vilhelms første Regeringsaar. I en personlig kejserlig Kundgørelse, udstedt paa Slottet i Berlin den 1. Maj 1889 og underskrevet baade af Kejseren og Fyrst Bismarck gives følgende Anvisning til Efterlevelse for dem, der skulde lede Ungdommens Opdragelse: „I længere Tid har jeg beskæftiget mig med Tanken om at benytte Skolens forskellige Trin til at modvirke Udbredelsen af socialistiske og kommunistiske Ideer. I første Linje er Skolen forpligtet til ved Guds frygt og Kærlighed til Fædrelandet at lægge Grundlaget for en sund Opfattelse af Statens og Samfundets Forhold. Men jeg kan ikke undlade at tænke paa, at i en Tid, da de socialdemokratiske Vildfarelser og Forvanskninger udbredes med øget Styrke, bør Skolen gøre sig særlig Umage for at fremme Erkendelsen af, hvad der er sandt, og hvad der virkelig er muligt i denne Verden. Skolen maa stræbe efter allerede at give Ungdommen den Overbevisning, at Socialdemokratiets Lære ikke blot er i Modstrid til Guds Bud og Sædelæren, men i Virkeligheden er umulig og i dens Konsekvens fordærlig for den Enkelte saavel som for det hele.“ Det kejserlige Budskab slutter med følgende Ord: „Navnlig gælder det om at sætte Lærerne i Stand til at optage den ny Opgave med Hengivelse og at gennemføre den med praktisk Evne. Derfor bør de Anstalter, som uddanner Lærere, yderligere udvides tilsvarende.“ Det skulde frem for alt ske ved særlig Henvisning til Preussens og dets Kongers Historie og ved at vise de Unge, hvorledes Arbejderen kun kan vente Retfærdighed

og Sikkerhed i sin Stand under Værn og Forsorg af Kongen i et ordnet Statsvæsen.

Til at løse denne Opgave indviedes altsaa ogsaa de Elever, der som jeg optoges paa Tønder Seminarium i Foraaret 1891. Man kunde derfor vente, at den fremtidige Undervisning vilde blive baaret af en ny Aand svarende til det kejserlige Budskab. Men der skete saa godt som intet i denne Henseende udover Anskaffelse af et Tillæg til Seminariets Læsebog med Beretninger om Hohenzollernfyrsternes store og gode Handlinger, et ret tarveligt og kedeligt Produkt. Om Socialismen og den Fare, som den skulde indeholde, vidste vi intet, og vi modtog heller ikke paa Seminariet nogen Oplysning derom. Der fandt altsaa ingen yderligere Paavirkning Sted, og jeg er den Dag i Dag forbavset over, at man vovede at henlægge det Paabud, som kom fra selve Majestæten.

Jeg skal nu meddele nogle personlige Minder fra min Seminarietid.

Det var den 23. April 1891. En skarp Vestenvind strøg fra Havet ind over det flade Landskab og videre gennem Tønders krogede Gader. Blæsten peb omkring Hjørnerne og øgede Foraarskulden. Ved Indgangen stod en Flok frysende unge Mennesker og ventede paa at blive indregistreret. De søgte bag en Gavl Læ mod det barske Vejrlig og saa sig nysgerrige omkring i disse Omgivelser, der snart skulde blive Dagliglivets for dem. Da en midaldrende Mand med kortklippet Fuldsæg og en Mappe under Armen traadte ud af Forstanderboligen, var det Tegnet til, at de kunde gaa indenfor og tage Plads i det største Klasseværelse. Her mødtes paa en lidet festlig Maade de tredive vordende Elever af yngste Klasse med Forstanderen, Direktør Hermann Løwer. Listen over de indmeldtes Navne blev kontrolleret. I alfabetisk Rækkefølge traadte vi frem for ved Haandslag at forpligte os til at overholde Skolens Ordensregler. Naar nogen traadte for haardt i Gulvet, viste en uklædelig Selvfølelse eller gik med Haanden i Lommen, blev han belært om, at det fremtidig var upassende paa dette Sted; det sømmede sig ikke paa et preussisk Seminarium. Vi fik anvist Værelse ude i Byen, saafremt vi ikke selv i Forvejen havde sørget for Logi, og uden videre Formalitet begyndte Undervisningen den følgende Dag efter en Plan, som vistnok var bleven fulgt fra Aar til Aar og ikke frembød nogen Overraskelse.

Det var altsaa et preussisk Seminarium og det Stof, der skulde behandles her, det samme, som var foreskrevet lignende Anstalter i de preussiske Provinser Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien og saa

videre. Med Lederen var der til daglig syv Lærere ved Skolen, deraf 4 syd fra og 3 Slesvigere. Bortset fra Rhinlænderen Peter Wendling, som var en god Vejleder i praktisk Pædagogik, gav ingen af de syv os Kundskaber eller Viden af varig Værdi. En vis Hjemstavnstroskab bevaredes dog stadig paa Seminariet, og alle Udslag af særligt preussisk Væsen blev modtaget med Uvilje. Det var jo slet ikke saa mange Aar siden, at Seminaristerne her endnu sang: „Schleswig-Holstein stammverwandt, jag die Preussen aus dem Land“. Der ulmede saaledes vedvarende trods Seminaristernes udpræget tyske Sindelag en almindelig Mistænksomhed overfor alle Strømninger, der kom Syd fra, og som kunde tyde paa, at gamle Skikke skulde ophæves. Om Danskhed var der dog aldrig Tale. Nogle helt fremmede Forhold var opstaaet ved tysk Paavirkning, saaledes den Skik, at de nye Seminarister først optoges i det lille Samfund efter at have gennemgaaet en Prøvetid, i hvilken de — som Fuchse — var underkastet megen Dressur fra de Ældres Side. Adskilligt af det, og i langt højere Grad end det f. Eks. havde været Tilfældet paa Præparandskolen, tog Sigte paa Almendannelse og var godt nok; men Resten kan ikke kaldes andet end ubehagelige Plagerier.

De tredive nye Elever dannede en broget Flok, som bestod af nogle stiltfærdige Nordslesvigere, en Del stejle og selvsikre Frisere, et Par livlige Angelboer og Flensborgere. De øvrige kom fra Holsten. Det var bl. a. stortalende Ditmarskere og enkelte fra Østholsten, om hvem det blev paastaet, at de endnu havde vendisk Blod i deres Aarer. Af Nordslesvigerne befandt to sig nærmest paa Overgangsstadiet fra Dansk til Tysk. Jeg lagde aldrig Skjul paa mit danske Sindelag. Det var kendt og afstedkom undertiden lidt Drilleri fra Kammeraternes Side, og det blev saa omgaaende ærligt gengældt for mit Vedkommende. Bagefter var vi lige gode Venner for det. Der ydedes vistnok efter Omstændighederne Seminaristerne ret store Stipendier. Derfor var de forpligtede til efter endt Eksamen at modtage Ansættelse i det Embede, som Regeringen maatte finde for godt at anvise dem. Det gik de formentlig alle med Glæde ind paa. Men de blev derved afhængige af Myndighederne og paatog sig en Forpligtelse, som kunde blive skæbnesvanger, hvis de maatte forlade Seminariet i Utide; thi i saa Tilfælde krævedes Understøttelsen tilbagebetalt. Jeg tog ikke mod Stipendier; jeg vilde bevare min Frihed, og dette sammen med andet gav mig en vis Særstilling.

Vi tredive unge Mennesker var altsaa meget forskellige baade med Hensyn til Landsmandsskab og Sprog. Det plattyske Sprog var fremher-

skende blandt Sydslesvigerne og Holstenerne, skønt ret afvigende i Formen. Frisisk hørte man sjældent og Dansk aldrig, hvis jeg ikke henvendte et Par Ord paa vort Modersmaal til mine Landsmænd i snævrere Forstand. Vi var dog nogle Nordslesvigerne, som talte Dansk indbyrdes, naar vi mødtes udenfor Seminariet. For øvrigt raadede Højtysk som det officielle Sprog. Trods al Forskel blev vi hurtigt rystet sammen, og der skabtes i de tre Aar et sjældent godt Kammeratskab og Sammenhold, som vi har bevaret indtil den Dag i Dag uanset de delte nationale Opfattelser. Der blev sagt adskilligt ondt om denne Klasse. Den var, saa vidt jeg husker, kun lidet estimeret af Lærerne, og det skal villigt indrømmes, at vi var langt fra at være Mønster elever. Men det skyldtes Forholdene paa Seminariet og efter min Mening mere Undervisningen, henholdsvis Lærerne, end Eleverne. Der var slet ingen Kontakt mellem de to Grupper, og det var en af de store Fejl, som Tønder Seminarium led under i disse Aar. En tysk Skolemand ved Navn Dr. Karl Kehr, hvis Navn er blevet kendt videnom fra hans Virksomhed som Seminariedirektør i Halberstadt, skrev engang: „Den, der vil undervise saaledes, at Undervisningen skal faa Indflydelse paa Elevernes Opdragelse og aandelige Dannelse, maa vogte sig for at ville dressere skablonmæssigt ved at støbe alt i een Form. Først bør man lære Land og Folk at kende, sætte sig ind i Sæder og Skikke, Forhold og Indretninger, i alle de lokale Forhold, under hvilke Anstalten virker, og indrette sin pædagogiske Optræden derefter.“ Denne vigtige Leveregel havde Seminarielærerne i Tønder ikke nemmet.

Disse tre Aar kunde af evnerige Lærere være blevet benyttet til en videregaaende og frugtbar Paavirkning af de netop i denne Alder saa modtagelige Sind. Ikke faa i min Klasse vilde have paaskønnet en saadan Vejledning og med Glæde have fulgt den. Det skulde da ogsaa synes at have været et Førstekrav, som maatte stilles til et Seminarium, at man søgte at fremme Ungdommens Udvikling ved at give den et aandeligt Indhold, der kunde modnes efterhaanden og gøre den egnet til at gaa ind i det vigtige Kald, som den forberedte sig til. Det bør ikke forties, at dette vel ogsaa nok krævedes i Regeringens Forskrifter; men de blev staaende paa Papiret. Vi mødtes aldrig sammen med Lærerne i festligt Lag eller fælles Drøftelse af vore Anliggender eller af andre Spørgsmaal, som kunde interessere os. Der blev ikke holdt noget Foredrag eller paa anden Maade sørget for god Underholdning og Udvidelse af vor snævre Horisont. Lærerne savnede fuldstændig Forstaaelse

for denne Side af Seminariets Opgave. Efter hele deres Indstilling evnede de heller ikke at løse den.

For at være helt retfærdig i Skildringen og Bedømmelsen af Forholdene skal jeg ikke forbigaa, at vi fik en god Vejledning i at undervise, baade i Teori og praktisk Skolegerning, hvilket navnlig skyldtes den Omstændighed, at ældste Klasse det sidste Aar forestod al Undervisning i Øvelsesskolens seks Klasser og i den særlige eenklassede Afdeling. Vi lærte i hvert Fald grundigt at beherske Formen. Hvorvidt en saadan Undervisning var gavnlig for Børnene, er en anden Sag.

Lærerne begrænsede sig ellers til at meddele os et gennem Aarene ved Flid tilegnet Stof, der ikke var meget omfattende eller fængslende, og som kun nogle faa flittige og pligttro Elever bevarede, og det skete uden Glæde, medens den store Flok ofte gik sine egne Veje og til Dels kom paa Afveje. Fire blev bortvist, og to fik som Straf for Lediggang i Tønder et ekstra Aar paa et andet Seminarium. Der blev under vor Uddannelse spildt megen kostbar Tid. Man kan godt sige, at Sæden faldt paa Stengrund; men den var heller ikke mere værd; den var uden Spireevne. Jeg har tidligere hørt gamle Lærere, der var udgaaet fra Tønder Seminarium, omtale deres Lærere, baade fra den danske og den tyske Tid, med Ærbødighed og Taknemmelighed. Dertil havde vi desværre ingen Grund. Vort Ophold paa Seminariet i disse Aar var en Ørkenvandring. Min Kammerat fra denne Tid, den senere ret kendte tyske Forfatter Wilhelm Lobsien, skriver i sin Selvbibliografi: „Hvoraf kommer det dog, at disse tre Aar for mig er helt døde og glemte? Jeg er ikke i Stand til at mindes en eneste Undervisningstime, som beredte mig virkelig Glæde eller senere har haft blivende Virkning paa mig. Paa det venskabelige Samliv med mange af mine Seminariekammerater tænker jeg derimod med Glæde.“ Ja, disse Ord er et uvildigt Vidnesbyrd, saadan var det i Virkeligheden, kort sagt.

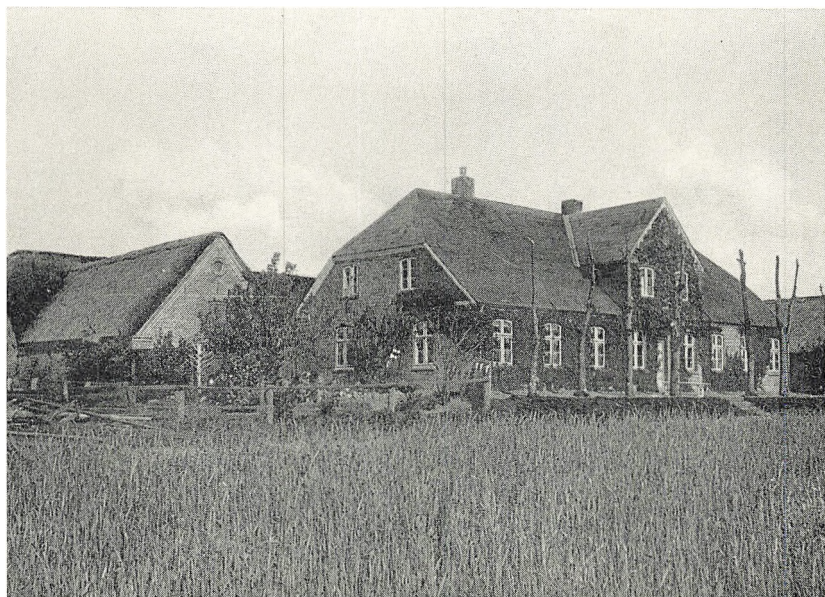
Jeg fandt dog for mit Vedkommende en Oase i denne Ørken, og den blev for mig ikke blot en Oplevelse, men en Kilde til stor aandelig Berigelse. Jeg opdagede, at der paa dette kedelige Seminarium stod hængt hele Bogsamlingen fra den danske Periode mellem Krigene, flere Hundrede Bind, hele den danske Guldalderdigtning sammen med gode Værker fra en senere Tid, men vistnok ikke efter 1884, da den danske Afdeling blev nedlagt. Det var som et Pust fra de gode gamle Dage indenfor disse Mure, og man vil vanskeligt kunne fatte, hvilken Betydning denne Opdagelse fik for mig, og med hvilken Glæde jeg hver Lør-

Min Far

Min Mor

Mit Barndomshjem

Den gamle Skole i Skærbæk, hvor jeg fik min første Undervisning

Den tyske Privatskole i Løgumkloster 1887 Nicolai Svendsen Nr. 3 fra venstre
den siddende Række, ved Siden af Læreren

dag Middag hentede to til tre støvede Bind, hvis Indhold fyldte saa godt som hele min Fritid i den følgende Uge. Jeg maa i denne Forbindelse tænke venligt paa den elskelige Bibliotekar, Seminarielærer Peter Christian Detlefsen, og det forstaaende Blik, han sendte mig, naar han rakte mig disse Bøger. Han var Alsinger af Fødsel og vistnok dansk hjemmefra. I sit stille Sind, tror jeg, at han følte med mig. Men i sin Stilling maatte han følge tysk Trit og Retning. Han var et fint Menneske, som var gaaet ind under Aaget, og der fandtes ingen Vej udenom. Min Regning for Petroleum til Lampen steg ved Vintertide meget over det normale. Men hvad betød det! Et Pund kostede dengang 13 Penning. Heldigvis har jeg i mine Gemmer som et Vidnesbyrd om min Læsehunger fundet en Bunke Laanesedler. De viser, at det har været en ret alsidig Læsning. Sedlerne indeholder blandt mange andre Navne som: Holberg, Ewald, Baggesen, Ingemann, Heiberg, Hostrup, Hertz, Paludan-Müller, Søren Kierkegaard og Grundtvig.

Jeg kan i Sandhed med A. D. Jørgensen sige, at hvor udpræget dansk end min politiske Opfattelse var, og hvor uudslettelige Indtryk jeg end i mit Hjem havde modtaget af den uophørlige Nationalitetskamp, saa har jeg hverken den Gang eller senere næret en uvenlig Tanke om det tyske Aandsliv. Men der var ved Siden af dette lige fra først af noget, som drog mig uimodstaaeligt mod det danske. Der var noget hos de danske Digtere, der laa mig nærmere, og som jeg savnede hos de tyske; et Blik paa Livet, en Maade at udtrykke sig paa, som var mig naturligere. Derfor nedskrev jeg fra nu af alle mine Tanker paa Dansk. Ligesaa gik det med Historien, der jo er Nationalitetens andet Kendemærke. Hvor meget end Verdenshistorien, ogsaa Tysklands, havde tiltalt mig, saa fandt jeg dog i Danmarks og Nordens Fortid et saa umiddelbart Udtryk for, hvad der forekom mig at være det herligste i Menneskelivet, at jeg ikke kunde være i Tvivl om, at det var Blodets Baand, som talte.

Det var kun naturligt, at jeg under disse Forhold længtes efter at se Danmark. Af Selvsyn kendte jeg jo ikke noget til det Land, som laa nord for Ribe. Derfor benyttede jeg ogsaa den første Sommerferie, altsaa i 1891, til en Fodtur Nord paa sammen med en tysktalende Kammerat. Han var født i Frisland, hvor hans Far virkede som Overlærer; men Hjemmet havde altid været venligt indstillet overfor Danskheden, og han var stærkt paavirket deraf.

Vi kørte med Toget til Hviding og tog derefter Turen til Fods, hvorved vi altsaa først oplevede Grænsen og dernæst især havde Lejlighed

til at se Ribe Bys Mærkværdigheder. Saavidt kunde jeg være Vejviser, men heller ikke længere. Vi havde foresat os at vandre omtrent i lige Luftlinje til Esbjerg, hvilket dog viste sig at være noget besværligt. Vi forlod imidlertid den slagne Landevej og gik ad tilfældige Stier og sandede Kørespor fra Landsby til Landsby, til Tider over Mark og Eng. Ved Vilslev kom vi over Kongeaaen, og ved den enligt liggende Sneum Kirke var en Mand, vi tilfældigt mødte, saa venlig at fæрге os over den brede Aa. Overalt traf vi gode Mennesker, som gav os Besked, efter at de havde forhørt sig om, hvem vi var, og hvad vi vilde. I Esbjerg kikkede vi lidt paa Nybyggerlivet og satte saa den følgende Dag Kursen Øst paa, idet vi kørte med Toget til Brørup og herfra gik imod Nordøst i Retning af Vejle. Jeg skal ikke dvæle ved alt det, der undervejs gjorde Indtryk paa os, Mennesker, vi mødte, og Egne, vi saa. Adskilligt var nyt for os, det jyske Sprog, Uniformerne, og den kørende Post med Kusken i sin røde Kappe, Skolehusenes Udstyrelse og saa videre. I Egtved overnattede vi hos min Farbror Christian, som i sin Tid var udvandret til Danmark som Optant, og han kørte os gennem det skovklædte, bakkede Landskab til Vejle, hvor vi blev en Dags Tid og med en Baad tog ud til Munkebjerg. Herfra fortsattes Rejsen, stadigvæk til Fods, til Fredericia, hvor vi naturligvis vandrede omkring paa Voldene og aflagde Besøg ved alle historiske Mindesmærker. Min Kammerat var forbavset over aldrig i Historieundervisningen at have hørt Tale om denne By og dens Betydning. Meget morsom var en Sviptur med Færgen til Strib og en Spadse-retur ad en fynsk Landevej. Og saa tog vi hjem. Vi havde været en Uges Tid undervejs og levet beskedent af de Par Kroner, som vore Forældre kunde afse til os til et saadant Formaal. Men Udbyttet var, syntes vi selv, meget rigt; thi vi havde ved at lægge Mærke til Masser af store og smaa Ting, som vi ikke tidligere havde kendt, set selve gamle Danmark og ved at tage Jylland fra Vesterhav til Østersø modtaget et grundigt Indtryk af Landets Natur, medens vi ved Samtaler med Folk fik Indblik i, hvad de tænkte og talte om. Hvad der for en Ungdom nu om Dage vilde være en almindelig Søndagsudflugt med Bil, blev saaledes for os paa Fodrejse gennem ukendte danske Egne en Vandring fuld af rige Oplevelser.

To Aar derefter, i Sommeren 1893, tog jeg ene af Sted. Denne Gang var Maalet for min Vandring først den jyske Hede. I et Par Dage stiledede jeg uafbrudt mod Nord gennem et Landskab, som endnu ikke var opdyrket og derfor i store Strækninger henlaa i den Skikkelse, som det

havde haft i Aarhundreder. Der var derfor langt mellem Bostederne. Men overalt, hvor jeg kom frem, tog Folk ligesom for to Aar siden godt imod mig. Naar de først havde faaet Oplysning om min Person og mit Ærinde, blev jeg ofte budt indenfor til et Maaltid Mad i al Tarvelighed eller til en Kop Kaffe og et Stykke hjemmebagt Sigtebrød med Honning. Jeg var optaget af at lære denne nøjsomme Hedebonde og hans Livsfilosofi at kende og blev ikke træt af ad Sporene gennem Lyngen at gaa fra Sted til Sted. Der var noget, der mindede mig om Hedens store Digter, hvis Bøger jeg havde læst paa Seminariet.

Da jeg paa denne Maade var naaet et godt Stykke op i Landet, drejede jeg ligesom paa første Fodtur mod Øst. Da jeg en Morgenstund fra en fattig Kro paa Heden var naaet ind i en frodigere Egn, saa jeg pludselig foran mig den smukt beliggende Nørup Kirke med sin middelalderlige Kerne og ikke langt derfra det hvide Slot Engelsholm med fire løgsnoede Taarne. Jeg gik ind i Kirken og saa her et Epitafium over Knud Brahe, som engang i Slutningen af det sekstende Aarhundrede havde bygget denne Borg. Efter at have nydt dette smukke Syn, der stod for mig i stærk Modsætning til den mørke Hede, som jeg lige havde forladt, gik jeg videre i østlig Retning, og nu var mit Maal Jellinge. Hvor længe og hvor langt jeg gik, mindes jeg ikke mere; jeg var en meget god Fodgænger og blev sjældent træt, naar jeg stræbte mod en bestemt Oplevelse. Betaget stod jeg paa Kirkegaarden og søgte at tyde Runerne, som for henved tusind Aar siden var ristet i de to Sten, medens mine Tanker dvælede ved det Stykke Danmarkshistorie, som de vidnede om. Jeg formaede næsten ikke at fatte, at det var Virkelighed. Seminariet gjorde derimod ikke noget Indtryk paa mig efter Besøget ved Jellingestene og de to Høje.

Henimod Aften gik jeg Nord paa i Følge med en Mand, som jeg tilfældigt havde truffet. Han vilde vise mig den Egn, hvor Gudenaas havde sit Udspring. Fra Stationsbyen Tørring rejste jeg Dagen derpaa med Toget til Horsens, og herfra drog jeg længere ud paa Landet til Seminariet byen Gedved, hvor jeg opsøgte den særprægede Seminarielærer Martin Kristensen. Vor Nabosøn hjemmefra, min Ven Niels Madsen Carlsen, havde faaet sin Uddannelse her og ofte med Beundring talt om de tre dygtige Lærere Boisen, Byskov og Martin Kristensen. Sidstnævnte modtog mig særdeles imødekommende og hørte opmærksomt paa mine vistnok meget enfoldige Betragtninger vedrørende forskellige Emner. Jeg fortalte ham om Seminariet i Tønder, og han gav mig Op-

lysning om de tilsvarende Forhold i Gedved. Hvor var de forskellige, og hvor var det mærkeligt for mig som Elev fra det preussiske Seminarium at sidde her og lytte til denne jævne og kloge danske Skolemands Tale! En saadan Samtale vilde have været umulig i Tønder. Aandeligt talt var der uendelig langt fra Tønder til Gedved. Jeg havde aldrig tidligere talt med en Mand nord for Kongeaaen om de Spørgsmaal, som den Gang laa mig paa Sinde. Derfor husker jeg saa godt dette Ophold hos Martin Kristensen i Gedved. Jeg vendte ogsaa fra denne Fodtur tilbage med stærke Indtryk af, hvad jeg havde set og hørt. Min Danskhedsfølelse, som var skabt ved Overlevering og Levesæt i Hjemmet, blev yderligere uddybet og rodfæstet ved disse to Rejser. Det var vel ogsaa paa Tide; thi jeg gik i mit tyvende Aar.

Foruden disse to Ture over Grænsen, var jeg engang i en Paaskeferie i Ribe for at overvære et Valg til Folketinget. Paa Torvet var rejst en Talerstol, og Pladsen foran fyldtes efterhaanden af flere Hundrede Vælgere. Det var Borgere fra Byen, men navnlig Folk fra Landet, mange endda langvejs fra, som var kommen til Stede for at stemme paa Jens Busk, der tog Plads paa Talerstolen og paa en grovkornet Maade, men under Mængdens stærke Bifald revsede Regeringen og dens Mænd. Jeg kunde ikke nyde denne Fremtoning, men følte mig frastødt af dette ejendommelige Skuespil. Jeg skulde jo imidlertid ogsaa lære denne Side af det danske Folks Livsytringer at kende.

Hvert Aar foretog Seminariet en længere Udflugt. Da det hver Gang var en behagelig, om end ikke særlig lærerig Afbrydelse af den ensformige Tilværelse i Tønder, og da Forløbet hører med til en Skildring af Seminarielivet, skal jeg nu ogsaa omtale en saadan Tur.

Det er en tidlig Morgenstund i Sensommeren med mildt og klart Vejr. I Seminariegaarden hersker stor Travlhed. Eleverne drysser oprømte og iklædt Søndagstøjet ind fra Gaden. Lærerne møder i Rejsedragt. Ovre fra Gymnastiksalen lyder lystige Melodier fra Messinginstrumenter, blandet med Trommehvirvler. Det er sidste Prøve før Udrykningen.

Snart derefter foretages en hurtig Opstilling, foran Musikerne i hvide snorebesatte Jakker med Distinktioner paa Skuldrene, bagefter hele Flokken ordnet to og to Mand i en lang Række, Lærerne i værdig Gang paa Fortovene. Udenfor Porten smælder Musikken Tonerne til den bekendte svabiske Folkevis:

„Muss i denn, muss i denn
zum Städtelenaus,
und du, mein Schatz, bleibst hier.
Wenn i komm, wenn i komm,
wenn i wiederum komm,
kehr i ein, mein Schatz, bei dir.“

ud over den sovende By, og de andre stemmer i med. Paa Vejen ned til Stationen, gennem Østergade, over Torvet, ad den nuværende Richtsensgade, fortsættes med Musik og Sang. Søvntrukne Filistre med hele Familien viser sig i Vinduer og Døre og vinker til de Bortdragende. Nogle raaber: God Rejse! Thi trods alle gale Streger er det jo dog deres egne Seminarister, som de af flere Grunde sætter Pris paa, og hvis Færd og Navne kendes af mange, som nu drager af By.

Over Kiel rejste vi til det smukke Landskab, som kaldes for det hollandske Svejts. Vi opsøgte den henrivende lille Uklei Sø og drog derfra videre paa Skib over Søen til Pløn. Det var henimod Aften, da vi med klingende Spil og i godt Humør holdt vort Indtog i denne By, hvor vi skulde overnatte i et Massekvarter. Den Gang kendte man ikke meget til Turistbesøg. I hvert Fald vakte vor Ankomst betydelig Opsigt, og ingen tog Forargelse af det, da Ledelsen senere lod udgaa Meddelelse til Stadsens ærbare Jomfruer om, at de var velkommen i vort Logi til en Svingom. Vi sørgede selv for Musik. Det blev et virkelig fornøjeligt improviseret Bal i Døgnets sidste Timer.

Den vidtberejste danske Diger Jens Baggesen har ogsaa engang gæstet denne By og prist dens Beliggenhed i høje Toner. Hans Dagbogsoptegnelse fra dette Besøg bruges nu som Reklame og findes gengivet i alle Beskrivelser af Byen. Jeg hidsætter den her i Oversættelse efter det tyske: „Det er den yndigste Plet paa Jorden. Jeg rejser ikke videre for at beundre Naturens Skønhed. Det er umuligt andre Steder at finde noget tilsvarende. Paa hele Kloden gives der ikke noget Paradis som dette. Her vil jeg knæle ned, indtil alt under mig, over mig og omkring mig forgaar.“ Vore Indtryk af de smukke Omgivelser var maaske ikke saa stærke; men der var heller ingen, som vilde vise os dem, lige saa lidt som vi fik noget at vide om Købstadens vendiske Oprindelse, dens senere Historie og danske Fortid. Christian den Ottende gjorde Pløn til kongelig Residensby. Han lod Slottet istandsætte og indfandt sig her hvert

Efteraar sammen med Dronning Caroline Amalie paa længere Besøg fra 1840 til 1846, hver Gang hilst og hyldet paa det hjerteligste af Borgerne, Omegnens Bønder og den holstenske Adel. Kongens Ankomst skete altid under Udfoldelse af stor Fest og Pragt, som man næppe kendte Mage til noget andet Sted i Monarkiet. Men da Urolighederne et Par Aar senere udbrød i Hertugdømmerne, var de gæve Borgere i Pløn blandt de første, som sluttede sig til Oprørerne.

Dagen efter besøgte vi den stille By Eutin. Her levede i sin Tid den tyske Digter Johann Heinrich Voss i tyve Aar, og her oversatte han en stor Del af den gamle græske Digtning til Tysk. Han var en god Ven af Mathias Claudius. Men det fortalte man os heller ikke. Jeg fandt dog Lejlighed til at opsøge Digterens Hus, som endnu bærer hans Navn. Der er ikke Tvivl om, at vi kunde have høstet adskilligt Udbytte af en saadan Rejse, hvis den havde været tilrettelagt med dette Formaal for Øje; men det var altsaa ikke Tilfældet, og derfor blev det nærmest andre og lidet værdifulde Minder, som for vort Vedkommende knyttede sig til Udflugten.

Det gælder saaledes om Oplevelsen den følgende Dags Aften, da vi kom til Gremsmühlen, hvor vi sov den Nat. Dette vil dog sige, at Søvnene blev afbrudt ved en kedelig Forstyrrelse. Det var nemlig rygtedes, at der var Marked i Nabobyen Malente, og saa skete det, at mindst Halvdelen af vort Selskab forsvandt i Retning af denne By. Hen paa Natten vendte de støjende tilbage og vækkede os andre. Vi erfarede da, at de ud paa de smaa Timer var kommen i Klammeri med de Indfødte i Malente og ynkeligt jaget ud af Byen.

Under hele denne Staahej stod pludselig selve Seminariets Forstander i en meget let Paaklædning midt i den store, svagt oplyste Sovesal. Han tyssede paa Flokken, og det kostede ham ikke større Umage at stede den til Hvile i Halmen. Vi havde ventet et større Opgør Dagen derpaa; men Forstanderen saa stort paa det. Han mælede ikke et Ord om Nattens Hændelse. Vi andre derimod, som ikke havde været med, undlod naturligvis ikke at drille den slagne Flok paa Grund af dens lidet heltmodige Afslutning paa Markedsrejsen til Malente.

Det er maaske forstaaeligt, at min Interesse for Seminariets Undervisning mindskedes mere og mere, eftersom Tiden gik, og jeg, som nævnt, havde fundet Adgang til det danske Bibliotek. Der var dog to Fag, som jeg vedvarende gerne syslede med, nemlig Verdenshistorie og tysk Litteratur. Desværre var Undervisningen i begge disse Fag tarvelig.

For at kunne fordybe mig i Stoffet købte jeg flere bindstærke tyske Værker, som gav grundig og fyldig Oplysning om de nævnte Emner, f. Eks. Oskar Jägers „Weltgeschichte“, L. Stacks „Deutsche Geschichte“ og Otto von Leixners „Deutsche Litteraturgeschichte“. De kostede mange Penge, og jeg købte derfor Bøgerne paa Kredit. Til Gengæld fik jeg ad den Vej gode og solide Kundskaber ved Siden af den danske Læsning og opnaaede saaledes paa disse Omraader en Viden, der langt overgik mine Kammeraters, og som ogsaa ved Lejlighed virkede imponerende paa Faglærerne. For Fuldstændighedens Skyld maa jeg ogsaa tilføje, at jeg i den danske Undervisning, som stod paa Seminariets Timeplan, som en Selvfølge udmærkede mig i den Grad, at den paagældende Lærer henstillede til mig at holde mig borte fra disse Timer, da det var ham ubehageligt, „at en Elev var dygtigere end Læreren“, og jeg maa indrømme, at jeg heller ikke var bange for at give det til Kende. Det var vel disse Forhold, som var Aarsag til, at jeg stadig bevarede min Plads paa Seminariet.

For øvrigt er jeg mig bevidst at have forsømt det øvrige Stof, som det kongelig preussiske Seminarium bød paa, og jeg glemmer heller ikke, at det medførte et utiltalende Optrin, da Lærerne, som naturligvis stod helt uforstaaende overfor Grunden til min Forsømmelighed, klagede til Forstanderen over min svigtende Interesse for en Del af Seminariets Opgaver. Et truende Uvejr drev dog over efter et pinligt Opgør med det samlede Lærerkollegium og en Samtale med Forstanderen. Under denne havde jeg ikke lagt Skjul paa, at saafremt det blev mig umuligt at arbejde som hidtil, vilde jeg søge til et Seminarium i Danmark. For Forstanderen, Seminariets Direktør, var denne Tilkendegivelse af stor Virkning. Han var en fremmed Mand paa Stedet og kendte kun Danmark som et geografisk Begreb. Udførelsen af en saadan Hensigt forekom ham sikkert som noget helt uhørt. Maaske blev han ogsaa skræmt ved Tanken om Følgerne. Efter den Tid behandlede han mig i hvert Fald med en næsten udsøgt — og jeg maa bekende — ufortjent Hensyntagen. Jeg havde ellers i en Kommodeskuffe liggende nogle Penge, som jeg agtede at bruge, hvis jeg af en eller anden Grund skulde lide Skibbrud i Tønder. Ved Hjælp af dette Beløb vilde jeg i saa Fald rejse til Haderslev eller Flensborg for at søge Plads ved „Dannevirke“ eller „Flensborg Avis“. Med en vis ungdommelig Selvgodhed og Overlegenhed over Situationen ydede jeg Lærerne en skyldig Tribut, men fortsatte ufortrødent min danske Syssel. Ved Læsning af Thomas Overskous Komedier

fik jeg Tilskyndelse til at skrive tre smaa Lystspil paa Tysk, et Par famlende, men ret betydningsløse Forsøg i Retning af Skribentvirksomhed. Nogle Kammerater, som fik dem at se, syntes godt om dem, og der var virkelig Tale om, at det ene Stykke skulde have været opført; men det blev opgivet, da man var bange for, at Lærerne vilde øve Censur. For at øve mig i Tysk oversatte jeg til dette Sprog en fornøjelig Fortælling af Carl Bernhard, „Kommissionæren“. En af mine Kammerater, som paa Grund af Gæld og Drik blev bortvist fra Seminariet kort før Eksamen, laante Manuskriptet for at gøre det i Skilling. Desværre havde han slettet Navnet paa en af de optrædende Personer i Fortællingen og sat mit i Stedet for, en Opmærksomhed, som voldte mig nogen Ubehagelighed, da Bladet ogsaa blev læst paa den Egn, hvor jeg senere fandt Ansættelse som Lærer. Det Honorar, som var blevet ham udbetalt, havde han drukket op. Et Par Aar efter denne Begivenhed solgte jeg Oversættelsen til et Forlag i Berlin for 50 Mark.

Min Eksamenslæsning blev næsten helt forsømt. Medens mine flittige Kammerater paa det sidste sled i det med Repetition af Stoffet, var jeg, som man vil se, optaget af noget helt andet. Men da den Tid kom, da vi ved den afsluttende Eksamen i Foraaret 1894 skulde staa til Regnskab for Summen af de Kundskaber, der var Betingelsen for at blive Skolelærer, kunde jeg kvittere for Undervisningen med et efter Omstændighederne meget hæderligt Eksamensbevis. Frejdigt og i et flydende Sprog klarede jeg uden Indblanding alle Spørgsmaal, vistnok til Lærernes og sikkert ogsaa til min egen Forbavselse. Min Uduelighed med Hensyn til Sang og Musik blev næppe nok ænset. Paa en Maade havde jeg altsaa Aarsag til at være taknemmelig for, hvad jeg fik ud af mit Seminarieophold i Tønder fra 1891—94. Udrustet med et godt Kendskab til den ældre danske Litteratur og en betydelig Viden i et Par tyske Fag forlod jeg Byen. Desuden fik jeg et godt Skudsmaal for min Smaabørnsundervisning.

Det kunde ikke være andet, end at en Ungdom, hvis Uddannelse bortset fra selve Undervisningen blev saa forsømt, som det var Tilfældet med os, maatte reagere, og det skete paa en Maade, som nu næsten lyder ufattelig. Eleverne levede udenfor Seminariet deres eget Liv i Overensstemmelse med Overleveringen fra den tyske Studenterverden. Deres Fritid optoges ofte af megen Lystighed, mangfoldige Løjer og for fleres Vedkommende desværre af Drikkeskikke, som var helt fremmede for dansk Væsen og i Strid med den Gerning, som de nu snart skulde

gaa ind til. Hvis Sport og Idræt den Gang havde været kendt, vilde adskilligt sikkert have været bedre.

Var der Krammarked, som afholdtes i Gaderne med Torvet som Centrum, og i Reglen med en Karrusel paa Lilletorv ud for Bredsidens af „Humlekærren“, faldt det ganske naturligt, at Seminaristerne undervejs til Haven vesterude i „Heidentum“ med Spaderne paa Nakken tog et Par Rundkørsler à 5 Penning pr. Person til en skrattende Lirekassemusik. Det hændte ogsaa, at man blev bedt med, naar en Kammerat skulde flytte, for Eksempel fra et Værelse paa Svinemarkedet, der vendte ud mod Alleen, til Østergade. Saa blev Peroleumslampen tændt, selv om det var højlys Dag. Han, der skulde flytte, gik i Spidsen med den tændte Lampe, og ham fulgte i Hælene den næste med en lang Pibe, en med et Par Støvler og en med et Par Bukser. En bar hans Ølkrus og den sidste med stor Vigtighed hans Bibliotek, der markeredes ved een Bog. I en lang Række fortsatte man gennem Alleen og Richtsensgade op til Torvet. Nu mindes jeg ikke mere saa nøje Enkelthederne og maa lade Fantasien diktere: Paa Torvet mødte man muligvis en Respektperson som selve den enevældige Politibetjent. Der var da straks en særlig god Lejlighed til at yde ham en Æresbevisning, ved at Optoget marcherede i en Kreds omkring ham, og han takkede beæret med Haanden til Huen for Opmærksomheden.

Til Seminaristernes glade Dage hørte først og fremmest Opholdet paa Svejtserhallen, en gammel Træbygning, som laa lige op ad Kirkegaarden. Væggene i den lille Forsamlingssal var fyldt med Gruppebilleder af Seminarister i forskellige Situationer gennem mange Aar. Selve Lokalet dannede saaledes et lille Museum. Det gik altsammen til Grunde med Bygningens Brand kort før Genforeningen. Da var dens Saga jo ogsaa ude. Her udfoldede der sig til Stadighed et utvungent Samvær, der til Tider blev til Udskejelser, som kunde ødelægge en ung Mands Fremtid, ved at Drik blev en Lidenskab, eller at han skabte sig en Gæld, der tvang ham til at forlade Seminariet. Et grimt Træk var det, at Værten havde sin egen Valuta, idet han havde ladet fremstille Penge af — Blik, lydende paa 1, 2 eller 3 Mark, af dette Metal. Dem udlaante han til insolvente Soldebrødre, som kun kunde benytte dem ved Betalingen af Værtens Drikkevarer. Gælden skulde saa berigtiges i Rigsmønt, naar Vedkommende modtog det fjerdingaarlige Stipendium. Der forekom da ogsaa Tilfælde, hvor Lærerkollegiet for at forebygge Skandaler maatte gribe ind med haard Haand; men meget blev mærkeligt nok tolereret.

Dertil hørte for Eksempel Seminaristernes Efterligning af tyske Studenterkikke ved de jævnlige Sammenkomster paa Svejserhallen, hvor de mødte i stivet, hvid Manchetskjorte uden Jakke med en lille rød guldtræset Kalot paa Hovedet og i dette reglementerede Udstyr tog Sæde ved de lange Egetræsborde, hvorpaa der var hensat Ølankre.

Man begyndte manges Gang Sammenkomsten med et Foredrag, som blev holdt efter frit Valg af en af Kammeraterne. Jeg mindes saaledes at have haft Ordet ved flere Lejligheder. Engang havde jeg som Emne ønsket at tale om den nordiske Mytologi, et Tema, som de fleste ikke havde noget Kendskab til. Nordiske Forhold laa jo helt udenfor det Stof, som Seminariet behandlede. Valget af dette Emne var vel nok dikteret af Ønsket om at give mine Kammerater et lædigt Indtryk af Forhold, som jeg vidste, de gerne vilde høre noget om; thi bevidst eller ubevidst fandtes hos dem alle en Ulystfølelse overfor det ensrettede preussiske Væsen, som mere og mere gjorde sig gældende i Tønder i Modsætning til Stedets Overlevering. Efter at jeg kort havde gjort Rede for Asalæren, tyede jeg til min egen Oversættelse af store og vægtige Brudstykker af Grundtvigs Værk om Nordens Mytologi, som jeg havde fundet hengemt i Seminariets Bibliotek i en gammel Udgave fra Trediveerne. Det var sikkert den eneste Gang i dette Tidsrum og maaske i lange Tider, at Grundtvigs Aand fik Lov til at give sig Udslag overfor Seminarister fra Tønder. Bortset fra et Par Nordslesvigere, som maaske havde hørt ham omtale, var der ingen i Forsamlingen, som vidste, hvem han var eller anede noget om hans Betydning. Det kostede mig ingen større Umage at gengive Grundtvigs aandfulde Syn paa de gamle Myter paa Tysk. Jeg syntes selv den Gang, at det næsten føjede sig bedre i Oversættelse end i Originalsproget. I hvert Fald blev Virkningen langt over Forventning. Det forekom mig under Foredraget, som om hans vældige Aandskraft greb alle Sind, da jeg med Grundtvigs Ord søgte at skildre Romantikens Opfattelse af Mytologien som en poetisk-symbolsk Iklædning af Folkets Livsanskuelse. Det viste sig i hvert Fald ved Foredragets Slutning, at de var stærkt betaget af Grundtvigs Syn og Tanker. De laa jo langt over den Tale, der til daglig lød paa Seminariet. For saa vidt var det en sjælden Oplevelse, som desværre stod i et daarligt Forhold til Sammenkomstens Fortsættelse.

Man drak ved en saadan Lejlighed Øl efter et nøje fastsat trykt Reglement eller rettere Kommentar i tysk Studenterprog med 54 Paragraffer, som fandtes hæftet ind som Tillæg til den ret indholdsrige, med store

Messingsøm beslaaede Visebog, som Tønder Seminaristerne havde udgivet paa eget Forlag. Man søgte ligesom den tyske Digter Wilhelm Hauff i sine bekendte „Phantasien im Bremer Ratskeller“ at lægge et Skær af Romantik og Poesi over disse Sammenkomster og Drikkeskikke. Men Virkeligheden var ofte en anden. Til et saadant Gilde blev ogsaa indbudt de teologiske Kandidater, der aarlig opholdt sig i nogle Uger paa Seminariet for at blive uddannet til Embedet som Lokalskoleinspektører.

Endelig bør ganske kort nævnes Seminaristernes uhemmede Adgang til at gøre Gæld. Hos Boghandler Severin Mathiesen i det gamle skæve Hus paa Hjørnet af Torvet og Søndergade var mange af de Ting til Fals, som de unge Mennesker havde Brug for, ikke blot Bøger og Blade, men ogsaa Piber, Tobak og Cigarer, alt paa Kredit. Naar man var i Forlegenhed for Penge, og det skete hyppigt, kunde der, saavidt jeg husker, ogsaa laanes hos Severin. Det noteredes altsammen i hans tykke Protokol. Naar de tre Aar var omme, blev Kontoen gjort op, og Skyldneren underskrev Veksler for Beløbet, som han siden som ung Lærer med en aarlig Løn paa 900 Mark og muligvis ogsaa andre Forpligtelser havde store Vanskeligheder med at indfri. Jeg maa i denne Forbindelse bekende, at jeg skyldte Severin 150 Mark og ved min Afgang underskrev 6 Veksler, hver paa 25 Mark. Det var dog ikke Følgen af Værtshusgæld, men skyldtes Køb af kostbare Bøger, som blev mig til varig Nytte. Jeg kunde godt have formaaet min Far til at betale denne Gæld; men jeg var for stolt til at bede ham om det. De 6 indfrieede Veksler ligger i mine Gemmer som et Minde om min Ungdoms Letsindighed.

Anden Gæld kunde der ikke være Tale om. Jeg kom kun en sjælden Gang paa Svejterhallen. Derimod skete det, at jeg gik ind paa „Humlekærren“, hvor danske Borgere samledes til Aftenpassiar ved en Romtoddy. Paa et Bord henne i Hjørnet laa kongerigske Aviser og Dagblade. Medens jeg kikkede i dem, lyttede jeg interesseret til den Samtale, der blev ført. Min Fortæring var sædvanligvis en Vintoddy til 20 Penning.

Afslutningen i min Klasse efter endt Eksamen formede sig ikke som nogen Fest. Den ledende Gehejme- og Skoleraad fra Slesvig, der sammen med en Kollega var kommen til Stede for at overvaage Prøven og lære de nye Skoleembedskandidater, som vi kaldtes, at kende, havde desværre faaet et meget ugunstigt Indtryk af Klassen. Vi blev kaldt sammen, og i en ret ubehersket Form og Tone rettede han stærke Bebrejdelser mod os. Ja, det var maaske ærligt fortjent. Vi kunde ikke paa

dette Sted gøre Indsigelse og henvise til, hvor Aarsagen maatte søges. Den Skyldige var selve det kongelig preussiske Seminarium, som i saa høj Grad havde forsømt sin Opgave. Under Indtryk af denne Pædagog's uhyggelige Ord forlod vi i samlet Flok Lokalet og gik stiltfærdigt ned ad Østergade for sidste Gang. Bagefter samledes vi i al Skikkelighed ved et Afskedsbæger paa „Stadt Copenhagen“. Med lidt Vemod i Stemmen bød vi hverandre Farvel og forsvandt Dagen efter i alle Retninger.

Mange af mine Kammerater har senere hen i Livet gjort god Fyldest og opnaaet stor Paaskønnelse og Anseelse i deres Virksomhed baade i By og paa Land.

Lærer i Sydslesvig

Ved den mundtlige Prøve paa Seminariet i Tønder spurgte Skoleraad Sass mig, om jeg var dansk. Dertil svarede jeg Ja. Han fortsatte: „Saa kommer De saa langt Syd paa, som det er muligt.“ Denne Meddelelse tog jeg med en vis Tilfredsstillelse til Efterretning. En Lærervirksomhed i Nordslesvig i Datiden vilde for mit Vedkommende være utænkelig. Jeg kunde ikke undervise danske Børn i min Hjemstavn paa Tysk. Da jeg tog hjem fra Tønder, var jeg endnu ikke naaet til Klarhed over, hvad jeg skulde tage mig for.

Jeg havde hørt, at man drøftede Muligheden af at give mig en Virksomhed som dansk Vandrelærer. Kampen for Modersmaalets Hævdelse var i fuld Gang. Skolens Fortyskning havde medført, at der i November Maaned 1892 paa Aablings Hotel i min Fødeby Skærbæk var blevet dannet en nordslesvigsk Skoleforening. Til det Møde, hvor den blev stiftet, var der udgaaet Indbydelse fra 63 kendte Mænd, særlig fra Vesteregnet. Indledningen til Indbydelsen lød saaledes: „Vort Modersmaal er nu snart fuldstændig fortrængt af den offentlige Skole, vore Privatskoler er lukket, og man forbyder os at lade vore Børn undervise i kongerigske Skoler.“ — Saadan var jo Stillingen, sagt med faa Ord, og den nydannede Forenings Formaal gik da ogsaa ud paa „at fremme Folkeoplysningen, navnlig ved paa lovlig Maade at drage Omsorg for Børnes og Ungdommens Undervisning paa Modersmaalets Grund“.

En Mulighed stod endnu aaben: der kunde antages Vandrelærere, som drog fra Hjem til Hjem for at undervise danske Folks Børn i Fritiden. Det skete under store Vanskeligheder, og det laa i Sagens Natur, at denne Virksomhed ikke kunde blive meget omfattende. Hvorlænge vilde Myndighederne tolerere den? Det viste sig jo ogsaa snart, at For-

eningens Hovedopgave kom til at bestaa i at sende de Unge paa danske Skoler efter Udskrivningen af Skolen herhjemme.

Foreløbig ønskede jeg at tage Konsekvensen af min Lærereksamen ved at samle mere Erfaring og Viden i det offentlige Liv. Det vil altsaa sige, at jeg regnede med en passende Ansættelse i en almindelig Folkeskole indtil videre — blot ikke i Nordslesvig. Ellers havde jeg ingen Anelse om, hvordan min Fremtid vilde forme sig.

Jeg havde imidlertid kun opholdt mig et Par Dage i Hjemmet, da jeg fra Regeringen i Slesvig modtog en til „Herrn Schulamtskandidat Svendsen“ stilet Anmodning, underskrevet Sass, om straks at overtage Andenlærerembedet i Brodersby i Egernførde Amt og at sende Landraaden i denne By en Meddelelse om min Tiltrædelse samt at indhente Kaldsbrev fra Skolens Patron paa Olpenæs. Det lød noget mærkeligt. Forklaringen fik jeg senere.

Jeg havde heldigvis i det sidste Aar paa Seminariet og i den følgende Tid under min Lærergerning ført Dagbog og er derfor i Stand til nøje at gøre Rede for min Færd. Den 20. Marts 1894 bestod jeg den afsluttende Eksamen, og den 26. i samme Maaned var jeg allerede undervejs for at finde Landsbyen i Egernførde Amt med det danske Navn. Det stod ikke paa noget Kort, som vi hjemme havde til Raadighed, og der var ingen andre blandt mine Omgiveleser, heller ikke min gamle Lærer ved Skolen, som kunde hjælpe mig. Der var derfor noget spændende over Rejsen, som maatte foregaa ud i det blaa. I Flensborg erfarede jeg, at Landsbyen laa syd for Slien, og at jeg derfor skulde tage gennem hele Angel til Kappel, hvor man nok vilde give mig nærmere Oplysning. Det tog en hel Eftermiddag at rejse med Smaabanen den anviste Vej, og efter at jeg havde passeret 24 Holdepladser, standsede Toget om Aftenen ved Endestationen i Kappel. Her sov jeg den Nat, og den næste Morgen gik jeg efter nærmere Vejledning ad en Pontonbro over Slien og rejste videre med et tilsvarende Smaabanetog mod Syd, som efter en halv Snes Minutters Forløb gjorde Holdt ved en stor Kro, hvorpaa der stod malet: Brodersby.

Jeg havde naaet Maalet og gik indenfor i Kroen og drak et Glas Øl. „Hvormange Lærere har De her i Byen?“ spurgte jeg Værtinden, som opholdt sig bagved Skænken i Færd med at skylle Ølkrus. „Ja, for Tiden har vi kun een, og det er en Drukkenbolt“, svarede hun, „vi mangler en Andenlærer; vi havde en Tidlang en Lærerinde; men hun løb sin Vej med et Mandfolk, naa ja i al Skikkelighed.“ — „Saa kan De faa

mig“, fortsatte jeg. Hun mønstrede mig et Øjeblik, og da Resultatet maa have været tilfredsstillende, begyndte hun at fortælle mig lidt om Folk og Forhold paa Stedet. Hun advarede mig mod at gaa til den drikfældige Førstelærer; thi saa vilde jeg faa et daarligt Førstehaands Indtryk af Landsbyen. I Stedet for anbefalede hun mig at opsøge Kommuneforstanderen. I Kroen fik jeg ogsaa nærmere Rede paa, hvor jeg var havnet; jeg befandt mig paa Halvøen Svansen, paa Dansk ogsaa kaldet Svans, oprindelig vistnok Svansø. Landskabet har sin særlige Historie, som jeg ogsaa skal omtale.

Kommuneforstanderen hed Nikolai Hansen. Han var Angelbo og havde i sine unge Aar faret til Søs fra Flensborg og engang i Tredserne gjort Tjeneste i den danske Marine om Bord paa det kendte danske Orlogsskib „Niels Juel“. Men da Preusserne i 1864 ikke vilde godkende hans danske Styrmandspatent, gik han fra Borde og blev Landmand i sin Hjemstavn. Han var venligt indstillet overfor det danske. Det var hans Kone derimod ikke; hun havde mistet en Bror, der laa ved Oprørshæren foran Fredericia og blev dræbt ved Udfaldet. Hun stammede ogsaa fra Angel, og de var saa vidt Fremmede paa Svansen, hvor de for mange Aar siden havde købt en Gaard. Jeg omtaler Ægteparret saa udførligt, fordi jeg hos dette fik Kost og Logi og havde det som Søn af Huset i de halvtredie Aar, jeg var Lærer i Brodersby.

Det var saaledes et Held, at jeg straks mødte Kommuneforstander Hansen, der beboede en Villa med smuk Udsigt over hele Halvøen. Han gav mig paalidelige Oplysninger om Stedet og Stillingen, og derefter nærede jeg ingen Betænkelighed ved at begynde en Lærergerning i denne ejendommelige Landsby. Med den Beslutning rejste jeg hjem for at træffe Forberedelse til en hurtig og endelig Flytning, og den 1. April, ti Dage efter at jeg havde bestaaet Lærereksamen, boede jeg allerede i et pænt Værelse, som jeg snart fik møbleret, som vordende Andenlærer i Brodersby paa Svansen.

Hele denne indgribende Forandring i min Tilværelse var foregaaet saa hurtigt, at jeg næsten ikke havde faaet Stunder til i Ro at overveje Følgerne. Det, der naturligvis først og fremmest maatte interessere mig, var de stedlige Forhold. Halvøen var ret ukendt Omraade indenfor det sønderjydske Landskab. Vi plejede tidligere, naar der var Tale om Inddelingen af Sønderjylland, at skelne mellem fire yderst forskellige Omraader: Nordslesvig, Frisland, Mellemslesvig og Sydslesvig, hver Del med sin særlige Historie. Sydslesvig er hele Landskabet syd for en Linje

Sli—Dannevirke, og som omfatter Svansen, Dänischwohld, Stapelholm og Ejdersted længst mod Vest.

Ved Historiens Gry henlaa de to førstnævnte Halvøer, Svansen og Dänischwohld, som et ubeboet Skovomraade. Der findes dog hernede Spor af en megen ældre Oldtidsbebyggelse. Nord fra trængte danske Kolonister over Slien frem mod Syd og ind i Svansen, hvor Landsbyerne endnu bærer danske Navne; men allerede i Middelalderen brød den holstenske Adel og en saksisk Befolkning med den ind paa Halvøen og fordrev lidt efter lidt de her bosiddende Danske eller opsugede dem fuldstændigt, samtidig med at fremmede Skikke, Vedtægter og Forhold som Livegenskab og saksisk Byggemaade bredte sig. Endnu i det attende Aarhundrede hørtes dog gammelt dansk Sprog ved Sliens sydlige Bred. Men i Aarhundredernes Løb var Halvøen ellers blevet et lille Rige indenfor Riget, et sammenhængende Herremandsland, som indtil den senere Tid dannede et selvstændigt Fællesskab med egen Jurisdiction, Politi- og Fattigvæsen for hver adelig Gaards Vedkommende og Adkomst til at kalde baade Præster og Lærere. Saa sent som i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var en stor Del af Beboerne endnu hoveripligtige Tidsfæstere, et Forhold, som for de fleste Gaardes Vedkommende dog forlængst var ophørt, da jeg kom til Egnen.

Halvøen Svansen hørte derfor fra gammel Tid til de saakaldte adelige Godsdistrikter, ligesom Godsejerne næsten uden Undtagelse bar kendte adelige Navne og i sin Tid havde været Medlemmer af Ridder-skabet for begge Hertugdømmer, den Institution, som ved sine Privilegier og sin Magtstilling saa ofte havde grebet ind i Landets offentlige Forhold. Landskabet omfattede ialt 26 Godser, fordelt over 6 Sogne. Landsbyen Brodersby laa i det nordligste saakaldte Svans Sogn, der havde et udstrakt Areal af 4 Kvadratmil med over 12 Tusind Tønder Land af udmærket lermuldet Beskaffenhed og altsaa var et meget frugt-bart Distrikt. Hovedbyen hed Karby, oprindelig Kirkeby.

Under preussisk Styre ophævedes adskillige af de gamle Vedtægter og Særrettigheder. Livegenskabet var jo forlængst afskaffet ved dansk Lovgivning i 1805. Men der fandtes dog paa min Tid saa meget bevaret fra en mærkelig Tradition, at jeg holdt det for nødvendigt saa hurtigt som muligt at sætte mig ind i de ejendommelige Overleveringer. Dette var jo ogsaa i Overensstemmelse med min Interesse for Hjemstavnsforskning. Til disse Forhold hørte min Forpligtelse til at indhente Kaldsbrev hos Skolens Patron paa Herresædet Olpenæs, der ejedes af en Godsejer

Præparand i Aabenraa
1889-91

Seminarist i Tønder
1891-94

Ung Lærer

Redaktør af »Hejmdale«
1899-1904

Hovedgaden i Tønder i min Seminarietid

Svejtserhallen, hvor Seminaristerne færdedes og holdt Møder

von Ahlefeldt, som jeg dog aldrig lærte personlig at kende. Formanden for Kirkens Kompatronat var, saa vidt jeg ved, Hertug Friedrich Ferdinand af Slesvig-Holsten-Glücksborg, som boede paa Slottet Grünholz (Grønholt), der ogsaa hørte til vort Sogn.

Jeg sendte for en Ordens Skyld Landraaden i Egernførde en Meddelelse om min Ankomst og aflagde pligtskyldigst Besøg hos Godsinspektøren paa Olpenæs. Han lovede engang ved Lejlighed at ville sende mig et Kaldsbrev, og han holdt sit Løfte. For øvrigt traf jeg ingen, som kunde give mig yderligere Vejledning. Da Sognekalderet var ledigt, varetoges Præstens Gerning, deriblandt ogsaa Embedet som Lokalskoleinspektør, af en Præst fra Nabosognet Vaabs. Ham gjorde jeg ogsaa min Opvartning og maatte i hans Nærværelse aflægge den foreskrevne Embedsed til den preussiske Konge, hvorved jeg lovede i Troskab at ville opfylde de mig paahvilende Kaldsforpligtelser og at overholde Forfatningen, hvilket omtrent svarede til det Embedsløfte, som tidligere afkrævedes danske Lærere.

Jeg følger nu mine Dagbogsoptegnelser fra de første Dage som Lærer. De er skrevet paa Dansk og lyder saaledes:

5. April 1894: I Dag blev jeg højtideligt indsat i mit Embede. Det skete ved Pastor Lohse fra Vaabs som stedfortrædende Lokalskoleinspektør. Han holdt en lille Tale i Dagens Anledning, og jeg svarede. Derefter talte jeg med Børnene om „Brylluppet i Kana“. Mange af Landsbyens Beboere var kommen til Stede og stod som Tilhørere op ad Skolestuens Vægge, medens Indsættelsen foregik. Det hele varede kun en Timestid.

Jeg har været i Kappel for at gøre Indkøb af lidt Inventar til min Stue: Et Bord til en Pris af 23 Mark, to Stole, som kostede 4,50 Mark Strykket. Desuden købte jeg et Bordtæppe og en lang Pibe.

Om Aftenen besøgte jeg Førstelæreren. Han tog venligt imod mig. Det er et usigelig fattigt Hjem.

6. April. I Dag holdt jeg for første Gang Skole i Brodersby. Jeg maa nu søge at lære Børnene og deres Forhold at kende. Da jeg ikke kan synge, underviser Førstelæreren i dette Fag i min Klasse, medens jeg leder Gymnastikken med de store Drengene. Vi begyndte i Dag med at gaa en Fællestur gennem Landskabet med Børnene som Vejvisere. Vi talte om, hvad vi saa undervejs.

7. April. Jeg gik til Fods til Kappel, en dejlig Tur over Stenter og frodige Marker. Hos Byens to Boghandlere gjorde jeg Indkøb af Bøger.

Om Aftenen arbejdede jeg med Timeplanen og Undervisningsplanen. Sidstnævnte volder mig noget Besvær, da den skal omfatte hele Undervisningen Uge for Uge gennem et halvt Aar.

8. April. I Dag begyndte jeg ret at se paa Omegnen. Jeg gik en lang Tur ned til en smuk gammel Bøgeskov. Her fandt jeg en Kæmpegrav, som desværre var ødelagt. Alt tyder paa, at man vil faa en god Høst her. Det er et sjældent Syn at se hen over de store Herregaardsmarker.

9. April. I Dag modtog jeg 100 Mark, som var sendt hjemmefra. De kom paa et tørt Sted, som man siger. Jeg indser nok, at jeg bør være sparsommelig, hvis jeg skal faa mine Penge til at slaa til. Min Lærerløn er 900 — ni Hundrede — Mark. Deraf skal Severin have de 100. Naar jeg skal betale Kost og Logi, Rejser, Bøger og Blade og andet, som jeg anser for nødvendigt, bliver der i hvert Fald ikke noget til overs. Jeg ved, at Mor har købt Tøj til en Klædning til mig. Far maa betale Skrædderlønningen. Min Overfrakke kan jeg faa vendt her i Byen. Saa jeg ser Fremtiden i Møde uden Bekymring.

11. April. I Gaar var der Bryllup hos Amtsforstanderens, en af Byens Honoratiorens, hvis Datter blev gift. Min Husvært Hansen og Hustru var indbudt og jeg ene hjemme. Om Aftenen, lige før jeg vilde gaa i Seng, hørte jeg en stærk Støj nede i Hansens Lejlighed. Jeg tog min Petroleumslampe i Haanden og gik ned ad Trappen for at undersøge Aarsagen. Jeg fandt et Skab aabnet, et Par Kommodeskuffer trukket ud og Pengeskabet rykket til Side, men ikke aabnet. Der havde altsaa været en Tyv paa Færde, som var bleven forstyrret, da jeg kom ned ad Trappen. Mærkeligt nok forholdt Hunden, der laa i Værelset, sig roligt. Det menes, at Fyren har skjult sig under Sengen, da jeg var nede i Stuen, og her har han ligget, indtil han senere kunde liste sig ud af Vinduet i Familiens Gæsteværelse.

Sagen vakte naturligvis nogen Opstandelse. I Dag var Gendarmen her. Han ønskede mig til Lykke med, at jeg var sluppet saa godt fra Mødet med Indbrudstyven. Der var kun stjaalet en lille Sum paa 15 Mark. I Haven fandtes Spor af et Menneske i Strømpesokker. Mine Værtsfolk ryster paa Hovedet. Men sligt kan man altsaa ogsaa opleve her paa Halvøen.

12. April. I Dag har jeg været nede ved Østersøen. Her ligger ved Kysten Herregaarden Schönhagen, kun 2—3 Kilometers Vej fra min Skole. Fra dette Gods kommer mange af de fattige og forsømte Elever. Det er en herlig Egn med Udsigt over Havet til Sydals, Ærø og Fyn i det

fjerne. Ude i Vandet laa flere store tyske Krigsskibe. Hansen fortæller, at de kejserlige Flaadeeskadrer om Sommeren næsten daglig holder Øvelser derude og forstyrrer Folks Søvn baade ved Skydning og Lyskastere.

13. April. Vinduerne klirrer uafbrudt som Følge af Kanonaden paa Østersøen. For første Gang var jeg paa Besøg hos en af Bønderne. Han hedder Henning Haar og er Skoleforstander. Vi havde det saamænd ret hyggeligt. I et Par Timer spillede vi Kort. Det duer jeg nu ikke til. De sagde imidlertid, at det maatte jeg lære, for det var almindeligt, naar de kom sammen, og Folk vilde gerne se mig; thi jeg var jo en Bondesøn og kendt med Forholdene paa Landet. Det er rigtigt; de er bare saa helt anderledes end hjemme.

14. April. Jeg har atter været i Kappel, til Fods baade hen og hjem. Hos Boghandler Kock opdagede jeg et Lejebibliotek, som indeholdt en Del virkelig gode tyske Bøger. Jeg tog et Par med hjem og gav mig straks til at læse i et Bind af den gamle Forfatter Gutzkow. Hver Aften, naar jeg ikke er ude, plejer jeg at bruge en Timestid til Skoleforberedelse.

15. April. Det er Søndag, og jeg har atter benyttet Formiddagen til at se mig lidt om. Til Karby har vi kun halvanden Kilometers Vej. Da den ny Præst endnu ikke er kommen, gaar jeg udenom Kirken. I Eftermiddags var jeg indbudt til Fødselsdag to Steder. Først hos Onkel Pinn, en rigtig typisk indfødt Skikkelse blandt det ældre Slægtled, lige til at tage paa Kornet, hvis man skulde vælge en Repræsentant hernede fra. Han fortalte om Forholdene paa Halvøen i gamle Dage; han kan ikke lide Preusserne. „Hvad mener Du saa om Danskerne, Onkel Pinn, dem har Du jo ogsaa kendt?“, spurgte jeg. „Ja, dengang havde vi altid Munden aaben og Pungen i. Nu er det omvendt“, sagde han. Derfra gik jeg atter hen til Onkel Henning for at ønske til Lykke. Her var samlet en hel Del Gæster, som jeg syntes var interesseret i at faa at vide, hvad jeg var for en.

Det er ellers en Mærkelighed, at Folk kun sjældent nævnes ved Fornavn, og at man helst skal sige Du til dem, man er Venner med og ønsker at omgaas. De kaldes for Onkel og Tante med Efternavn som Onkel Hansen, Tante Frahm o. s. v. Det falder mig lidt svært straks at sige Onkel Rathje og Tante Seehusen til Mennesker, som jeg kender saa lidt.

Dette er altsaa min Dagbogs Beretning om mine Oplevelser den første Uges Tid i Brodersby. Der var naturligvis flere andre Ting, man som

fremmed Iagttager lagde Mærke til, naar man kom til denne afsides liggende Halvø. For det første talte man her et rent Plattysk, der ikke som i Angel var paavirket af Dansk. Som det var en udpræget tysk Befolkning, der boede i disse Sogne, var Omgangssproget ogsaa overalt Plattysk. Kun en Fremmed som jeg talte Højtysk. Imidlertid havde jeg fra mit Ophold paa Præparandskolen og Seminariet saa meget Kendskab til Plattysk, at jeg uden Vanskelighed forstod alt, og jeg opnaaede ogsaa hurtigt saa megen Øvelse i at bruge det, at jeg ikke ved Sproget blev ved at være en Fremmed blandt Befolkningen. Jeg kom til at holde af dette djærve Sprog, der i sine Ytringsformer viser Dagliglivets Foreteelser i en helt anderledes oprindelig Skikkelse end det højtyske; thi Plattysk er jo det Modersmaal, der har udviklet sig gennem Aarhundreder som den jævne Befolknings Tale, medens Højtysk er det Syd fra indførte Kancelli- og Bogsprog. Naar Børnene kom i Skole, forstod og talte de kun Plattysk. Man vilde have skræmmet dem ved at bruge Højtysk overfor dem, og derfor talte jeg i Begyndelsen altid Plattysk med dem.

For det andet var det tydeligt, at Befolkningen paa Svansen havde en anden Afstamning end Angelboerne. Jeg syntes ogsaa at kunne mærke det i deres Tankegang og Talemaade. Ved Historiens Gang var Slien blevet et bestemt Skel mellem dem, der bor Nord og Syd for denne Vandvej. Dette fremgik allerede af Personnavnene. Medens de i Angel helt ned til Slien overvejende er danske, hedder Folk paa Svansen Dibbern, Jahn, Kruse, Neve, Schartau, Feist, Schnoor, Witt, Molter, Wulff, Sieck, Pinn, Frahm o. s. v. Navne som Dehn og Preuss tyder paa en Indvandring engang i Fortiden af en enkelt Dansker eller Preusser.

Endelig var der endnu i Svansen mange Spor af den saksiske Bygge- maade. I Brodersby fandtes der ganske vist kun to Bygninger af denne Form; men de gamle saksiske Gaarde laa ellers spredt over hele Landskabet og havde tidligere været almindelige. Midt i Byen boede en mærkelig gammel Almuekvinde i en saadan Gaard fra Fortiden, og hun hørte selv Fortiden til. Kun naar hun skulde skaffe Føde til Veje, kom hun udenfor Huset. Folk yndede hende ikke; de satte ikke gerne deres Fod over hendes Tærskel. Engang, da jeg skulde udfylde et Folketællingskort, besøgte jeg hende. Jeg fik da Lejlighed til at se nøjere paa den ejendommelige langstrakte Bygning. I den ene Ende ud mod Gaden havde man gennem en bred Port Adgang til et stort Rum i Gavlenden, altsaa med Indkørsel, men uden Gennemkørsel. Her havde Heste og Kvæg staaet opstaldet paa begge Sider med Hovederne vendt mod Rummet.

Gulvet i Midten dannede en Lo, hvor Kornet blev tærsket. Længst inde i Rummet, ved den anden Ende, fandtes Arnen og Bondens fattige Opholdsstue. Der var ingen Skorsten. Røgen maatte selv finde Vej ud ad Taget.

Det lykkedes mig at faa den gamle Kvinde til at fortælle lidt om Folkene dernede fra Herregaarden, som søgte hende for at finde Hjælp mod Gigt, bulne Fingre, Ve og Værk i Kroppen og naturligvis meget andet. Hun kurerede dem ved Strygning, medens hun mumlede nogle gaadefulde Sætninger, som formentlig var nedarvet gennem Tiderne. Jeg skrev dem op og fik paa denne Maade en lille Samling Trylleformler, som ikke var andet end naive Udslag af gammel Overtro. Men som hun sad der, den gamle fattige Skikkelse med det rynkede Ansigt, forekom hendes Tale mig som en Røst fra Livegenskabets Tid, der endnu i nogen Grad prægede Befolkningen omkring Herregaarden.

Hvor disse saksiske Gaarde ellers endnu fandtes i Brug, var de blevet moderniseret. Jo længere man kom syd paa, des hyppigere saa man dem. De var ogsaa Vidnesbyrd om, at her boede et Folkefærd, som var forskelligt fra det Nord for Slien.

Skolen i Brodersby kan kun betegnes som en gammel, grim og for sømt Kasse, der var sammenbygget med den af Herren til Olpenæs, Godske von Buchwald, Anno 1683 opførte Fattiggaard. Det vides ogsaa, at der har været holdt Skole her før denne Tid. Ingen Overlevering berettede om, naar den var opført. Den laa med Indgangen lige op ad Landevejen og Gadekæret og Bagsiden ud mod en Græsmark, saa det virkelig kunde hænde, at en Ko stak Hovedet ind ad det aabne Vindue. Bygningens Forhold baade ude og inde spotter i det hele taget enhver Beskrivelse. Paa Loftet laa Kromandens Korn og Hø. Her myldrede det med Mus, og det hørte næsten til Dagens Begivenheder, at en eller flere af Smaadyrene dumpede ned i Skolestuen gennem de hullede Fjæle. Børnene blev saa vant dertil, at de betragtede dem som vore Husdyr og i Frikvarteret fodrede dem med Madrester fra deres Smørrebrød.

Elevtallet i min Klasse var lidt over et halvt Hundrede og omfattede de første tre Aargange. Mange af Børnene kom fra de fattige Arbejderhjem omkring Herregaarden Schönhagen, Resten var velklædte Gaardmandsbørn og nogle, hvis Forældre drev et Haandværk. Hjemmene fulgte med stor Interesse Undervisningen. Da der var saa megen Forskel paa Børnene, maatte det være Lærerens Pligt at udjævne Skellet. Jeg tror, det lykkedes for mit Vedkommende. I hvert Fald opnaaede jeg, at de

Smaa gerne vilde gaa i Skole. Om Sommeren laa min Pult fuld af Blomster baade fra Gaardmændenes rige Haver og Arbejdernes lille Blomsterbed. Jeg gik fra første Færd stærkt op i Smaabørnsundervisningen og mærkede snart, at det var et taknemmeligt Arbejde. Hver Morgen lejrede Børneskaren sig udenfor Kommuneforstanderens Bolig for at vente paa mig og under almindelig Jubel at følge med ned til Skolen. Ofte ledsagede de mig ogsaa hjem, naar Undervisningen var forbi, og jeg var glad for at se, i hvilken Grad Arbejdet lykkedes og blev paaskønnet af Beboerne. Jeg havde jo egentlig slet ikke tænkt paa at blive Skolemester.

Langt hurtigere, end jeg kunde vente det, blev jeg af Gaardmandstanden betragtet som en af deres egne. Vore Samtaler drejede sig ikke blot om Skolen, men om alle Dagliglivets Forhold paa Landet, og paa disse Omraader var jeg jo ingen Fremmed. Gaardene laa ikke som hjemme i Nordslesvig samlet i Landsbyer, men spredt ud over det frodige og kornrige Areal med Marken omkring Ejendommen. Det var overalt velholdte Bygninger, og for saa vidt som de stammede fra Nutiden, syntes Byggemaaden kun at være lidt forskellig fra den, der anvendes i Angel og længere Nord paa. Inden Døre var Bohavet i hvert Fald ikke ringere end paa en tilsvarende dansk Bondegaard. Det kunde maaske endda gennemgaaende kaldes rigere; thi det var præget af de frodige og kornrige Agres Indtægter. Dem fandtes der kun Mage til faa Steder i Slesvig.

Bøndernes Interesse naaede ikke langt ud over Landbrugets Tarv og Landsbyens Anliggender. De læste et Lokalblad for at følge med Tiden og Begivenhederne ude i Verden. Men de var tilfreds med deres egen lille Verden, og jeg har aldrig været Vidne til nogen politisk Diskussion af Betydning. Jeg antager, at de sympatiserede med de tyske Agrarpartier og stemte paa dem ved Valgene. Den folkelige Oplysning og kirkelige Sans var ikke højt udviklet. I Kappel fandtes en Landbrugsskole. Det var Skik, at de unge Gaardmandsønner søgte derhen mindst een Vinter, i Reglen vistnok flere, og Forstanderen rejste meget omkring og holdt Foredrag for at holde Interessen og Forbindelsen ved Lige.

En Fremmed, som dengang gæstede Halvøen, vilde først og fremmest faa et stærkt Indtryk af den raadende Velstand og møde megen Gæstfrihed. Det var naturligvis ment som en Venlighed, men i Længden fandt jeg ikke Behag i alt det Gæsteri, der var almindeligt blandt Bønderne. Jeg maatte finde mig i at blive indbudt til deres Familiesammenkomster og i samme Grad til deres Gilder. Jeg har aldrig rigtig kunnet

forstaa, hvorfor jeg saaledes blev optaget i deres Samfund og lyst i Kuld og Køn som en Indfødt. Der kom en Tid, da jeg ikke kunde holde til det og søgte at finde Undskyldninger; men det blev stærkt bebrejdet mig: „De maa ikke tro, at vi vil nøjes med at se Skæret af Deres Lampe.“ Jeg maatte finde mig i min Skæbne. Som et Bevis paa, hvorledes det kunde gaa til ved en saadan Sammenkomst, kan jeg atter henvise til min Dagbog. Den 5. Oktober 1894 har jeg skrevet følgende: „I Gaar Aftes var jeg sammen med den kendte Vennekreds indbudt til Fødselsdag hos min Vært, Kommuneforstander Hansen. Efter at vi havde spist, og Punchen kom paa Bordet, holdt Kommuneforstanderen en Tale for den unge dansksindede Lærer, og alle Gæsterne gav deres Bifald til Kende. Jeg takkede og henviste til Nordslesvigernes Haab om, at § 5 i Pragfreden maatte blive opfyldt.“ — Denne lille Begivenhed maa ikke tolkes, som om de Forsamlede havde danske Sympatier; men der laa i deres Holdning en afgjort Venlighed, som jeg paaskønnede.

Stort set havde jeg gode Dage. Om Sommeren holdt vi kun Skole om Formiddagen, og jeg havde saa hele Eftermiddagen til min Raadighed. Der blev Tid til at lære Land og Folk at kende og til at dyrke de Emner, som særlig interesserede mig. Desværre maa jeg bekende, at selv om jeg end var stærkt optaget af disse Emner, blev mit Arbejde spredt og overfladisk. Men jeg havde jo ingen, som kunde give mig Tilskyndelse og Vejledning. I Førstelæreren fandt jeg ingen Støtte. Han var en ret begavet og vennesæl Mand, men tidlig forsumpet og helt forgældet. Alt hans Indbo var pantsat. Det hændte, at han kom beruset i Skolen. Da han ofte turede rundt i Kroerne, mistede han al Anseelse. Den eneste, som jeg kunde tale med om Spørgsmaal, som laa over de daglige Emner, var den ny Sognepræst, Pastor Carstens, en kundskabsrig Mand og dygtig Prædikant; men han var stærkt optaget af sit Begynderarbejde i det store og vanskelige Sogn.

En Dag kom et mærkeligt lille Køretøj ad Vejen fra Kappel til Brodersby og forbi Villaen, hvor jeg boede. Det lignede noget en lukket Trækvogn, trukket af to store Hunde, og ved Siden af travede deres Ejermand, en midaldrende arbejdsklædt Skikkelse.

— Hvem er det?, spurgte jeg min gode Ven og Husvært Hansen, som jeg traf udenfor Huset.

Han strøg, som han havde for Vane, naar en Sag krævede lidt Eftertanke, med højre Haand hen over det graa Fuldskæg, og saa sagde han:

— Egentlig kalder han sig vel Fiskehandler Vogt fra Kappel, og det

er ogsaa muligt, at han har et Par Slitorsk i sin Kasse; men det er ikke Hovedsagen. Han har nemlig en Mission. — Og hvori bestaar den?, spurgte jeg yderligere.

— Ja, han er socialdemokratisk Agitator paa Herregaardene, og hvis De fik Lov til at kikke i hans Kasse, vilde De se, at den er fyldt med socialistiske Flyveblade, Opraab og lignende. Nu er han nok paa Vej ned til Arbejderne paa Schönhagen.

Jeg havde ingen Sinde set Socialdemokrater og aldrig haft Lejlighed til at møde deres Virksomhed. For saa vidt var denne Mand med Vognen og Hundeforspandet for mig en helt fremmed Foreteelse, som jeg fik Lyst til at lære nærmere at kende. Da jeg imidlertid var fuldstændig uvidende med Hensyn til Socialisme, slog jeg op i en Samfundslære for at erfare lidt om Karl Marx og Lassalle og deres Teorier. Jeg var ikke klogere, end at jeg saaledes udrustet vilde være i Stand til at imponere Fiskehandler Vogt, hvis jeg traf ham. Det lykkedes ogsaa snart at møde Manden og faa ham i Tale. Han vidste godt, hvem jeg var, og syntes at interessere sig for mig. Den første Diskussion, som vi fik paa Landevejen, fortsattes. Han var altid oplagt, og jeg erfarede snart, at han kendte Partiets Katekisme til Fuldkommenhed og var mig overlegen, i Særdeleshed da han forklarede mig sit Syn paa Socialpolitik, som jeg var helt ukendt med, og paa Nødvendigheden af at forbedre Arbejdernes Kaar og at støtte dem i Kampen mod at blive udnyttet af Kapitalen. Hans Arbejdsmark var de smaa fattige Hjem paa Herregaardene, hvor Livegenskabet Aand endnu ikke var uddød, ikke saaledes at forstaa, at Godsejerne brugte ulovlige Metoder i Behandlingen af deres Folk; men i denne Egn var Arbejderspørgsmaalet endnu ikke blevet brændende, og hans Opgave var det nu at drage denne Befolkning ind i den socialistiske Bevægelse.

Det vilde føre for vidt at ville skildre disse Forhold meget udførligt. Men jeg maa nu henvise til, at der paa Halvøen fandtes tre Slags Mennesker efter deres sociale Stilling, som man skulde regne med, nemlig de store Godsejere, de velstaaende Bønder i Landsbyerne og Arbejderne paa de mange Herregaarde. Da en stor Del af mine Skolebørn kom fra en saadan Kreds, var det min Hensigt grundigt at undersøge det Arbejderspørgsmaal, som laa mig nærmest. Der var ikke Tvivl om, at der her i høj Grad trængtes til Forbedring. Disse Mennesker levede under yderst daarlige Kaar, og saaledes havde det været i umindelige Tider. De tjente naturligvis deres daglige Brød paa Gaarden og ejede Tag over

Hovedet. Men mine Besøg dernede overbeviste mig snart om, at det var paa Tide, at der skabtes bedre Levevilkaar for dem, baade økonomisk og aandeligt. Traf jeg en af Arbejderne udenfor Hjemmet og søgte en Samtale med ham, indtog han straks Retstilling, greb med et rask Tag Huen og holdt den i Haanden med strakt Arm ned ad Buksesømmen. Kom man ind i Husene, var Kvinderne meget tilbageholdende og ret mistroiske, naar jeg ønskede Oplysninger om deres Børn. Men eftersom mine Besøg blev hyppigere, og de lærte min Hensigt at kende, tøede de op, og nu mærkede jeg, at jeg var velkommen, og at de følte Taknemmelighed for min Interesse for deres Ungdom. Deres usle Rønner laa lige op ad den store nyopførte Herregaard, hvor Tilværelsen syntes præget af Rigdom og Pragt. Hvilken Forskel paa menneskelige Levevilkaar! Det er kun rimeligt, at der som Følge af mine mange Besøg blandt Arbejderne opstod Fejde mellem Herremanden og mig, og at det gav sig Udslag, naar jeg skulde have et Bidrag til Børnenes Sommerfest og lignende Formaal. Jeg forstod nu nok, at Fiskehandler Vogt havde en god Arbejds-mark paa dette Sted.

Det var slet ingen stor Overdrivelse, naar han sagde, at Aanden fra Livegenskabets Dage endnu hvilede over disse Steder. Jeg søgte derfor i Historien Oplysning om hin Tid for at finde Kendsgerninger, og jeg opdagede paa denne Maade et Materiale, som forklarede meget. Jeg maa kort skitsere den historiske Udvikling i denne Forbindelse. Adelsens store Ejendomme og afgørende Indflydelse var først opstaaet efterhaanden ved Mageskifte og Nedlæggelse af Landsbyer. Paa flere Maader havde den forstaaet at gøre sig den bosiddende Befolkning afhængig, og dette Afhængighedsforhold af Herremanden skærpedes stadigt og endte med, at Adelsmanden ligefrem fik Ejendomsret over Bonden og hans Stavn, og dermed opstod Livegenskabet, som i hvert Fald var indført overalt her i det østlige Svansen i det sekstende Aarhundrede. Var Herremanden en rettænkende Person, blev Bondens Kaar nogenlunde taalelige. Var han derimod en Tyran, og der gaves saadanne Eksempler, blev de umenneskelige. Egnens Godsarkiver indeholdt i min Tid Beretninger og udførlige Enkeltheder om de raadende Tilstande. De lyder næsten utrolige, men er absolut sandfærdige. Den Livegenes Tilværelse var Trællekaar. Man læser om, hvorledes Fogdens Pisk var over ham, naar han udførte sit Arbejde. Gamle Folk kunde endnu fortælle om de Grusomheder, der udøvedes i Naadigherrens Navn. Trællekaarene skabte Trællesind. Disse Mennesker kom aldrig udenfor Godsets Grænser. Flygtede

de, blev de brændemærket paa Kinden eller paa Panden. Var Herremanden utilfreds med en livegen Bonde, kunde han sælge ham som et andet Kreatur.

Det er en historisk Kendsgerning, at saaledes var Forholdene paa Svansen endnu i det attende Aarhundrede, og man kunde endnu stadig høre Fortællinger, som mindede om, at den Tid ikke var glemt. Da jeg for et Par Aar siden efter lang Tids Fravær atter besøgte Gaarden, hvorfra de fattige og forsømte Børn henved en Menneskealder tilforn sendtes i min Skole, var der sket en grundig og glædelig Udvikling paa Stedet. De frugtbare Herregaardsarealer var udstykket til Husmandsbrug. Spredt over hele Omraadet saas et stort Antal nyopførte pyntelige og praktiske Smaagaarde, og de Folk, der nu boede her, og som jeg talte med, var fornøjede med Tilværelsen. Af de brøstfældige, grimme Arbejderboliger fandtes intet Spor. Og Herremandens prægtige Slot var blevet et Ungdomshjem, hvorfra der lød Udslag af Livsglæde ud over det smukke Landskab ved Østersøens Bred. Jeg, der havde kendt de tidligere Forhold, kunde naturligvis kun fryde mig over denne Forvandling. Mine Tanker gik tilbage til Fiskehandler Vogt fra Kappel og hans Hundesforspand.

En af de store Herregaarde i vort Sogn, maaske den største, Grünholz (Grønholt), ejedes, som foran nævnt, af Hertug Friedrich Ferdinand af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Lyksborg, en Brodersøn af Kong Christian den Niende og gift med Karoline Mathilde af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg og altsaa med en Søster til den daværende tyske Kejserinde Auguste Viktoria. Gaardens Historie gaar tilbage til Middelalderen, og Slægterne Pogwisch, Thienen, Buchwald, von der Wisch, Scheel-Plessen og Moltke nævnes som skiftende Ejere i Tidens Løb, indtil Hertug Karl købte det 1418 Hektar store Gods i Aaret 1856 for en Sum af en halv Million Rigsdaler. Slottet er baade i det ydre og det indre en smuk og solid to Etagers Herskabsbygning fra det attende Aarhundrede, opført efter Tegning af den bekendte Arkitekt Sonnin. Den Omstændighed, at Familien i de Aar, da jeg opholdt mig paa Svansen, var nøje knyttet til det tyske Kejserhus, gav den naturligvis en særlig Betydning. Det hændte ikke saa sjældent, at Kejserinden tog Ophold hos sin Søster paa det sydslesvigske Slot, fjernt fra Storbyens Uro og Repræsentationspligter. Jeg læser saaledes i min Dagbog for 27. Juni 1894, at jeg besøgte Præsten, og at denne var meget optaget, da han

Dagen efter skulde døbe den lille Prinsesse paa Grünholz, som var født for nogle Uger siden og fik Navnet Viktoria. Præsten fortalte, at Kejserrinden vilde komme til Stede, og at han ansaa det for ønskeligt, at Sognets Skoler mødte op ved Ankomsten. Jeg var ganske vist af en anden Mening, men bøjede mig for hans Anmodning og Henvisning til, at det dog vilde være en Oplevelse for Eleverne. Næste Dag beretter Dagbogen, at kun 23 af Skolens Elever, det vil sige en Femtedel, fulgte Opfordringen. Forældrene paa Schönhagen holdt deres Børn hjemme. Det tænkte jeg nok. Endvidere indeholder Dagbogen et Par Ord om, at jeg var i Kirke den følgende Søndag, og at Kejserrinden og hendes Søster Hertuginde overværede Gudstjenesten. Da jeg ikke har tilføjet yderligere Bemærkninger, maa Besøget baade paa Slottet og i Kirken have formet sig ret stilfærdigt.

En anden Gang stod jeg blandt Tilskuerne, da selve Kejseren gæstede Grünholz. Det drejede sig om et Familiebesøg, og derfor skete Indtoget paa Slottet uden større Ovationer. Man hilste ærbødigt paa Majestæten, da han kørte forbi, nogle raabte maaske Hurra, og det var alt, Befolkningen havde i det hele taget ikke nogen Tilbøjelighed til at lægge yderligere Hengivenhed for Dagen. Det hele havde en privat Karakter, og Besøget var vistnok kun af kort Varighed. Man vidste jo ogsaa, at det var en tilbagevendende Begivenhed paa dette Sted, og at det derfor heller ikke krævede videre Opmærksomhed. Landskabets Idyl forstyrredes ikke derved.

Paa Slottet var der den Gang fem Døtre og en Søn. De to ældste Prinsesser blev undervist af en Guvernante. Denne Undervisning maa ikke have været helt tilfredsstillende; thi Præsten fortalte mig en anden Gang, at Hofchefen, Kammerherre von der Reck, havde bedt ham anbefale en af Sognets Lærere, der kunde bistaa Lærerrinden. Præsten sagde, at han havde tænkt paa mig. Jeg bad mig imidlertid fritaget for det ærefulde Hverv. Det vilde tage meget af min Fritid, og desuden følte jeg mig helt uegnet til at udfylde en saadan Plads ved Hertugens Hof. Blandt Prinsesserne var den seksaarige Helene, som senere blev Prinsesse i Danmark.

Mit Arbejde med Halvøen Svansens Fortid havde til Følge, at jeg allerede i den første Vinter blev opfordret til at holde offentligt Foredrag om dette Emne. Præsten havde faaet dannet en Forening til Oplysningens Fremme, og han mente, at Emnet maatte interessere mange. Jeg gjorde mig megen Umage og har endnu Manuskriptet liggende. Indhol-

det kan godt staa for Kritik nu over et halvt Aarhundrede senere. De fire Hundrede Mennesker, som havde indfundet sig, takkede mig bagefter ved et saa stærkt Bifald, at jeg som den Fremmede, der havde dristet mig til at fortælle dem deres egen Historie, næsten skammede mig over Forsøget. For øvrigt var der paa Egnen en ældre Lærer, Chr. Kock i Bonert, som i de følgende Aar syslede med Udviklingen paa Halvøen gennem Tiderne. Da han ejede den rette Indføling og foretog et grundigt Arkiv- og Kildestudium, fik han samlet et omfattende Stof til en Bog „Schwansen, historisch und topographisch beschrieben“, som udkom et Par Aar senere. Jeg opholdt mig den Gang i København og hjalp ham lidt ved at undersøge danske Kilder, navnlig i Nationalmuseet. Han paaskønnede denne Haandsrækning ved en Tak i Bogens Forord. Forfatteren har ogsaa paa anden Maade gjort sig fortjent som Hjemstavnsforsker.

Paa flere Maader kom min rigelige Fritid mig til Nytte. Især var det mig magtpaaliggende at udvide mine Kundskaber i pædagogisk Henseende. Den sparsomme teoretiske Lærebogsviden, som jeg havde tilegnet mig paa Seminariet, forekom mig nu, da jeg stod midt i Lærergeneringen og virkelig begyndte at faa Lyst til Virksomheden, at være alt for fattig til at danne Grundlaget for et saadant Arbejde i Praksis. Jeg mødtes ofte med Præstens Vikar, en ung og meget interesseret Teolog. Naar han talte om sit Studium som Forberedelse til sit Kald, maatte jeg overfor mig selv tilstaa, at min faglige Uddannelse havde været saa tarvelig, at det maatte synes i høj Grad paakrævet, at jeg søgte Lejlighed til at fordybe mig yderligere i pædagogiske Emner. I disse Aar drøftedes overalt i tyske Folkeskolekredse den Undervisningsform, der havde faaet Navn efter den tyske Filosof, Professor Johannes Friedrich Herbart, som i sin Tid havde virket som Professor i Pædagogik i Königsberg og Göttingen. Man har kaldt ham Pædagogen blandt Filosoferne og Filosoferen blandt Pædagogerne. Han var paavirket af Pestalozzi og en tro Elev af Kant, og det er i hvert Fald rigtigt, naar det er blevet sagt om ham, at han er en af de pædagogiske Tænkere, som har dannet Skole, og som gennem Opdragelsen vilde bidrage til at skabe en etisk Personlighed, hvilket jo formentlig maa være Formaålet med enhver god Børneskole. I mine unge Dage levede hans Navn paa alle Skolemænds Læber, og der fandtes næppe den Lærer, som ikke havde hørt Tale om ham eller søgt at benytte hans saakaldte Formaltrin, som saaledes baade i Teori og Praksis fandt en stor Udbredelse i hele Tyskland og til Dels ogsaa ud

over dette Lands Grænser og først afløstes af Arbejdsskolen med den tyske Pædagog Gaudig som Leder af denne Bevægelse.

Jeg har selv gjort den Erfaring, at den herbartske Metode, om man maa kalde den saadan, kunde være fortrinlig ved Behandlingen af visse Emner, navnlig ved Klarlæggelsen af Stoffet; men jeg har ligeledes oplevet, at Lærere, der blindt og uden Fordybelse i Herbarts Lære fulgte denne Anvisning, stivnede i en kedelig Formalisme. Det er maaske nok en Overdrivelse, naar man har villet betegne Herbart som Pædagogikens videnskabelige Grundlægger; men det er utvivlsomt, at hans Skrifter, som just i disse Aar udkom i en samlet Udgave, fik en stor Betydning for den tyske Skole.

For at følge med i Bevægelsen, tegnede jeg Abonnement paa et af Herbartianere udgivet videnskabeligt Tidsskrift „Für Philosophie und Pädagogik“. Jeg maa dog ærligt indrømme, at denne Læsning i Begyndelsen laa betydeligt over min Fatteevne baade med Hensyn til Terminologien og skolet filosofisk Tankegang. Et Forsøg paa at faa noget ud af Tidsskriftets Henvisning til Filosofen Kant strandede saaledes fuldstændigt. Hvis man paa Seminariet havde gjort sig Umage med at vejlede os vedrørende den Lære, som den Gang beherskede den tyske Skole, vilde det nok have bidraget til at lette mit Arbejde. Men der har jeg aldrig hørt, at hans Navn blev nævnt. Min Stræben efter at finde en videnskabelig Fremstilling af Opdragelsens Maal, Midler og Metoder blev derfor længe en Famlen i Blinde, indtil jeg blev gjort opmærksom paa en Bog af den frisiske Professor Friedrich Paulsen, der for Resten var en god Ven af den danske Professor Høffding. Bogen hed „Einleitung in die Philosophie“. Den var skrevet paa et letfatteligt Sprog, og dens Indhold voldte mig derfor ingen Vanskeligheder. Jeg havde megen Glæde af denne Læsning og nedskrev Hovedindholdet af hvert Afsnit for at kunne bevare det, da jeg havde laant Bogen i Universitetsbiblioteket i Kiel. Nu syntes jeg selv, at min Forstaaelse voksede fra Kapitel til Kapitel. Derefter kunde jeg med større Held give mig i Færd med det nævnte Tidsskrift. Jeg fik ogsaa i denne Henseende Hjælp af en lille Bog om Herbarts Pædagogik og Filosofi, skrevet af den kendte Professor i Pædagogik, Wilhelm Rein, der foruden sin „Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik“ har udgivet et syv Binds Værk om Teori og Praxis i Folkeskolens Undervisning efter de herbartske Grundsætninger. Nu følte jeg saa at sige fast Grund under Fødderne og fulgte i de Aar, jeg virkede paa Svansen, godt med i den offentlige Diskussion om denne

Undervisning paa et videnskabeligt Grundlag. Jeg maa bekende, at denne Læsning gav min Fritid et uanet Indhold.

For yderligere at kunne følge med i Datidens Samfundspolitik bestilte jeg gennem Boghandelen et anset konservativt tysk Tidsskrift „Die Gegenwart“. I dette fandt jeg engang en Afhandling af nævnte Professor Wilhelm Rein om den danske Folkehøjskole. Han havde besøgt Ryslinge Højskole og skildrede nu sine Indtryk fra denne Rejse. Afhandlingen var forstaaende og anerkendende; men den forekom mig at være langt fra udtømmende. Navnlig savnede jeg som Forudsætning den nødvendige Henvi sning til Grundtvig som Skolemand og hans Betydning for den danske Højskole. Fra det gamle Bibliotek paa Tønder Seminarium og et lille Skrift om Højskolen ligesom fra mit Kendskab til mange Elever, som havde besøgt disse Skoler, vidste jeg i hvert Fald mere om Folkehøjskolen end den tyske Pædagog. I et langt og sagligt Brev gjorde jeg ham opmærksom paa, hvad der efter min Mening manglede i Afhandlingen. Jeg blev glædelig overrasket, da han offentliggjorde dette Brev i „Die Gegenwart“, samtidig med at jeg modtog et meget venligt Brev fra Professoren. Mit Brev afstedkom en lille Skærmydsel med en tysk Amtsfors tander i Nordslesvig, som sendte Tidsskriftet et Indlæg, i hvilket han beklagede, at Redaktionen havde optaget de rosende Omtaler af den danske Højskole, da disse Skoler var bekendt for at være tysk fjendtlige Anstalter, der vedligeholdte den danske Propaganda i Nordslesvig. Professor Rein gav i et Par Linjer Amtsfors tander en et hvast Svar. Han opfattede Indsigelsen som et Vidnesbyrd om, hvilke Undermaalere der repræsenterede tysk Kultur ved Rigets Nordgrænse. Amtsfors tander tog ikke til Genmæle. Professor Rein lærte jeg personligt at kende to Aar senere paa et stort Lærermøde i Hamborg.

Ved Siden af min naturlige Interesse for Skolespørgsmaal søgte jeg efter Evne at udvide mit Kendskab til danske Forhold og at holde mig underrettet om Udviklingen derhjemme. Jeg læste ogsaa megen tysk Litteratur og holdt et berlinsk Morgenblad for ikke at tabe tyske Tilstande af Syne. Naar jeg i Ferierne havde været i Nordslesvig, medførte jeg altid paa Tilbage rejsen en Del danske Bøger. Desuden abonnerede jeg paa „Højskolebladet“ og et andet folkeligt dansk Ugeblad. Men det, der stadig optog mit Sind, var Muligheden af engang at komme til at gøre Gavn i min Hjemstavn. For at lære den nationale Modstander at kende, bestilte jeg hos Postvæsenet den danskskrevne Aflæg ger af det tyske Blad i Haderslev, for øvrigt et tarveligt Organ. Men min kæreste

Læsning var „Flensborg Avis“. Jeg nød med Begærlighed Redaktør Jesens Artikler og blev stærkt paavirket deraf, ligesom hans Sprog kom til at staa som mønsterværdigt for mig ved skriftlig Brug af Modersmaalet, og denne Læsning blev saaledes af varig Værdi for mig.

Mit Forhold til mine Kollegaer, Sognets Landsbylærere, var det allerbedste. Vi samledes i hver Maaned til saglig Drøftelse af Skolespørgsmaal. Præsten og hans Vikar deltog jævnlige i disse hyggelige Sammenkomster, og jeg havde, skønt jeg var den yngste, ofte Lejlighed til at faa sat paa Dagsordenen de Emner, som interesserede mig, og som jeg syslede med, flere Gange som Indleder. Mit faglige Tilsyn mærkede jeg ikke meget til. En Dag fik jeg dog Besøg i Skolen af en gammel ærværdig Provst med Hageskæg, der præsenterede sig som Kredsskoleinspektør. Han hørte paa Undervisningen og udtalte sin Tilfredshed med den. Da han var i Færd med at gaa og havde rakt mig et Par Fingre til Afsked, pegede han paa Kroen, som laa lige ved Skolen, og sagde: „Det Hus derovre skal ikke blive Deres Hus.“ „Nej“, sagde jeg noget krænket, „jeg bor godt hos Kommuneforstanderen.“ „Ja, jeg mener, at Fristelsen kan være stor“, fortsatte han. „Ikke for mig“, sluttede jeg Samtalen. Han lagde Haanden paa Dørgrebet, betænkte sig et Øjeblik. Saa fik jeg et let Nik. Han forsvandt, og jeg har ikke set ham siden. Jeg forstod, at han forinden havde haft en pinlig Samtale med Førstelæreren. Naar Præsten kom paa Visit, var det derimod altid fornøjeligt. Han havde selv i sine unge Dage været Lærer og nærede derfor en gammel Kærlighed til Skolen. Det var endnu almindeligt dernede, at han skriftligt tituleredes „Deres Velærværdighed“ („Hochehrwürden“), og han forsømte til Gengæld aldrig i Breve til mig at skrive „Velbaarne Hr. . . .“ paa Adressen. Det forekom mig i Begyndelsen lidt komisk. Men Lov følge eller Land fly! Der er jo adskilligt nyt, man skal vænne sig til, naar man er 21 Aar gammel og kommer til en fremmed Egn.

Naar den preussiske Regerings Afdeling for Skolevæsen ved at sende mig til den afsides liggende Halvø Svansen havde ment at kunne fjerne mig fra al Indflydelse paa Begivenhederne paa den politiske Skueplads i Nordslesvig, en hos denne Myndighed ikke ukendt Forholdsregel, havde den taget fejl. Min Trang til at gøre mig gældende i den nationale Kamp voksede, som lige foran antydet, med Aarene og med Overbevisningen om, at jeg endnu havde Tid til at vente, og at disse Aar burde udnyttes stadig med Maalet for Øje. Dertil var Opholdet hernede som lagt til Rette for mig af en usynlig Haand. Jeg følte mig fri og lykkelig

ved Tanken om, at det havde føjet sig saaledes. Mit Pligtarbejde bidrog til at vække en dyberegaaende Interesse for Skole og Samfund. Det gode Forhold, som jeg stod i til Befolkningen, overgik al Forventning. Alle Vegne mødte jeg Venlighed og Forstaaelse, og derhos var der tilmaalt mig saa rigelige Stunder til en omfattende og mangeartet Fritidssyssel, at jeg ikke kunde have ønsket mig det bedre. Selv om vi set paa Kortet boede afsides, var vi dog ingenlunde afskaaret fra Omverdenen. Der var kun en god Spadseretur til den smukt beliggende lille Købstad Kappel. Herfra var der Dampskibsforbindelse ad Østersøen til Kiel og ved en ligefrem romantisk og historisk Rejserute ned ad Slien til Byen Slesvig. Til Egernførde havde vi endelig kun et Par Mil at køre med Smaabanen. En Sommersøndag deltog jeg sammen med Folk fra Angel og Svansen i en Udflugt pr. Skib fra Kappel til Svendborg. Vejret var straalende, og Indsejlingen til den fynske Købstad sammen med mange smaa Oplevelser undervejs skabte nye og sjældne Indtryk af danske Forhold og dannede en saare behagelig Afbrydelse af det tilvante. Ingen Bekymring tyngede mit Sind. Jeg boede midt i et fredeligt, frodigt og ualmindelig smukt Landskab, som var en Fryd for Øjet og dannede en Beroligelse for Tanken. Selv om mit Arbejde nu længe bagefter synes at have været spredt og usammenhængende, havde jeg dog al Grund til at være taknemmelig for min Skæbne.

Da jeg i min første Sommerferie opholdt mig hjemme, ledsagede jeg min Mor paa en Rejse til Slægt og Venner i Østjylland. Under et Besøg paa en større Bondegaard oplevede vi en pludselig Indkvartering af en Deling danske Soldater, der var undervejs til en Øvelse længere Nord paa. Hvilken Modsætning at lægge Mærke til Landskabsbilledet i disse Omgivelser, naar jeg tænkte paa min daglige Arbejdsmark ved Kysten af samme Hav nede paa Svansen! Her oppe færdedes vi uden Forskel i Sind, Tanke og Tale som Danske blandt Frænder og Kendinge, som tilsammen nød det brogede militære Interiør. Dernede opfyldte jeg ellers min Embedspligt til almindelig Tilfredshed blandt en Befolkning, som følte sig inderligt knyttet til det tyske Rige og trods alt var mig fremmed. Jeg kunde ikke lade være med at dvæle ved det mærkelige i en saadan tvedelt Tilværelse.

Som Andenlærer i Brodersby skulde jeg paa nærmeste Hold opleve en Begivenhed, der blev af verdenshistorisk Betydning. I Begyndelsen af Juni Maaned 1895 modtog jeg efter Anbefaling af en ukendt Velynder tilsendt et Kort, som gav mig Adgang til fra reserveret Plads at overvære

Indvielsen af Nord-Østersø-Kanalen, Kiel-Kanalen, som den ogsaa hed, eller „Kaiser-Wilhelm-Kanalen“, som Tyskerne døbte den.

I otte Aar havde dette Arbejde, som kostede den tyske Stat over 150 Millioner Mark, staaet paa; men nu var der ogsaa i en Længde af 98 Kilometer skabt en Vandvej for store Skibe fra Østersø til Vesterhav, saa de kunde undgaa den længere Sejlads omkring Skagen. Større var dog nok dens Betydning i politisk og militær Henseende. Det er næppe med Urette blevet paastaet, at Indvielsen af denne Kanal betegnede et Vendepunkt i det strategiske Forhold mellem England og Tyskland, og at den gav Anledning til den Kaprustning mellem de to Lande, som nu foregik i stadigt stigende Tempo i de følgende Aar.

Højtideligheden fandt Sted en smilende Sommerdag, den 21. Juni 1895. Stærke Kræfter havde i Forvejen været i Gang med Forberedelserne. Fjorten forskellige søfarende Nationer var indbudt til at deltage med deres Skibe i Gennemsejlingen. Et Par af dem, Frankrig og Danmark, fulgte maaske nok nølende Indbydelsen. For Danmarks Vedkommende drøftedes i Pressen den Mulighed, at Kanalen kunde volde den Aaret i Forvejen aabnede Frihavn i København Skade.

Paa tysk Side var alene tre store Atlanterhavsdampere sat ind ved Aabningen af Kanalen. Om Bord opholdt sig omtrent alt, hvad der gav det tyske Rige Anseelse, Magt og Ære, for saa vidt det drejede sig om høje Gæster som Konger, Hertuger, Statsmænd, Diplomater og Officerer af den højeste Rangstige. En hel Skare af Rigsdagsmænd og talrige Repræsentanter fra Enkeltstaternes Parlamenter var ogsaa kommen til Stede.

Tidlig om Morgenen brød jeg op for i god Tid at naa den mig anviste Plads i umiddelbar Nærhed af den store Bro over Kanalen ved Levensau. Med Toget og ad alle Veje myldrede Folkemasser frem, ligesom ved den foran omtalte Manøvre paa Dybbøl Banke i sin Tid, for at se det nye og mærkelige Skuespil, som den unge Kejser havde sat i Scene for atter at overbevise Verden om det tyske Riges Vækst og Vilje til at hævde sig. Vi, der var saa heldige at faa udstedt et særligt Adgangskort, kunde bevæge os frit langs med en Strimmel Jord helt nede ved Kanals Bred. Det store Publikum derimod holdtes noget tilbage ved en vældig Militærkæde, som bestod af Rytteri, der bevogtede hele Strækningen paa begge Bredder.

Jeg opdagede snart, at jeg befandt mig i pænt Selskab, for saavidt som jeg hørte til de særlig Indbudte. Det var, saa vidt jeg kunde skønne, Folk,

som beklædte høje civile Embedsstillinger og Tillidsposter i Samfundet, deriblandt ogsaa kommunale Tjenestemænd. Fra denne Plads saa vi i Dagens Løb 23 Skibe passere forbi os i faa Meters Afstand, men med et bestemt fastsat Mellemløb. Først kom „Hohenzollern“ med selve Kejseren paa Kommandobroen. Man syntes at kunne se det paa hans Holdning, da han der drog frem ad den ny Vandvej i Spidsen for Skibe fra Alverdens Sømagter, at han følte det som den største Dag i sin unge Tilværelse som tysk Kejser. Fra Land lød en stærk Hyldest ham i Møde. Smilende takkede han fra Broen med militær Hilsen. Det var tredje og sidste Gang, jeg saa Wilhelm den Anden. „Hohenzollern“ gjaldt for at være Verdens dyreste Skib. Nogle Presse-mænd, som kort forinden havde været om Bord paa det, deriblandt den danske Redaktør Cavling, sendte deres Blade lange Beskrivelser af dets Indretning med en Snes luksuriøst udstyrede Selskabssaloner, udført efter Planer og Tegninger af Kejseren selv. Man dvælede i Bladenes Omtale særlig ved Skildringen af det mærkelige Arbejds-værelse, kun møbleret med et stort Skrivebord, mange Reoler ved Siderne og Tegninger paa Væggen. Fra dette Rum styrede Monarken til daglig Skib og Rige, hed det. Paa Bordet laa kun et enkelt Nodeblad, som vidnede om, at Kejseren ogsaa dyrkede andre Beskæftigelser.

Ingen af de fremmede Nationers Skibe kunde maale sig med „Hohenzollern“. Der taltes for Resten flest Orlogsmænd. Men det var unægteligt et stolt Syn at se dem styre frem gennem det smalle Farvand i Kejsereens Følge, nogle, deriblandt Tysklands Forbundsfæller, Østrigs og Italiens Skibe, hilstes af Publikum med Begejstring. Andre, saaledes det engelske og det franske Krigsskib, drog forbi tydeligt nok styret med kyndig Sømandshaand, uden at der lød Tilkendegivelser, og uden at Mandskabet ænsede Tilskuerne. Intet tysk Marinefartøj deltog i Højtideligheden. Det saa ud til, at man fra tysk Side lagde Vægt paa at fastslaa Kanalens Betydning som et Led i det almindelige Handelssamkvem. Derfor havde man valgt de tre store Hurtigdampere til at repræsentere tysk Skibsfart. En Hjerne, der var skolet i politisk Tankegang, vilde vel nok have grundet dybere end jeg over Synet af de mange Nationers Flag, som vajede fra de fremmede Orlogsmænd, der fulgte i det tyske Kejserskibs Køl-vand. For mig var det kun en stor Oplevelse, og som saadan har jeg bevaret den i Hukommelsen.

Jeg ser endnu for mig den store Kolos „Wilhelm II“, der tilhørte „Nordtyske Lloyd“ i Bremen, dukke op i Landskabet; thi paa Afstand

tog det sig ud, som om Skibene førtes ind gennem Land. Det var tydeligt nok, at denne Kæmpe krævede mere Plads end det snævre Kanal-løb. Det undgik derfor heller ikke Tilskuernes Opmærksomhed, at Skibet styredes frem under visse Vanskeligheder. Og paa een Gang standse det netop ud for det Sted ved Levensau Bro, hvor jeg havde taget Opstilling. Først vidste vi ikke, hvad der var i Vejen. Men snart rygtedes det, at Damperen, der havde Størsteparten af de tyske Fyrster om Bord, var gaaet paa Grund. De mange Journalister, som overværede Højtideligheden og forsynede Verdenspressen med Beretninger, fik travlt med til deres Blade at telegrafere, at „Kejser Wilhelm med sine høje Gæster sad fast i Kanalen“. Tildragelsen voldte nok et Skaar i Festglæden, og det er en Kendsgerning, at Telegrammet blev misforstaaet, saa man opfattede det, som om det var selve Kejserskibet, der sad paa Grund. Men ved denne Tildragelse skete der en yderst ubehagelig Forsinkelse. Der hengik nemlig lang Tid, før den store Damper kunde slæbes af Grunden og atter være sejlklar. Det næstsidste Skib i Rækken var den danske Krydser „Hekla“, det sidste et tyrkisk Fartøj, som havde haft Vanskeligheder ved Starten og maattet bede de danske Sømænd om Bistand. Dertil føjedes følgende Anekdote: Hvert Skib, der passerede Rendsborg, blev hilst af et Musikkorps, som under Forbisejlingen spillede det paagældende Lands Nationalmelodi. Men man havde ikke regnet med Tyrken eller glemt ham, og da hans Skib alligevel viste sig temmelig langt op ad Dagen, kom man i Forlegenhed; thi ingen kendte den tyrkiske Nationalsang. Da man imidlertid fik Øje paa Halvmaanen i Flaget, stemte Musikerne raadsnare i med Melodien til den tyske Sang: „Guter Mond, du gehst so stille durch die Abendlüfte hin“, som syntes at passe saa godt til Situationen. En tyrkisk Afsending skal Dagen efter have indfundet sig i Rendsborg og bedt om Noderne til Melodien, der havde gjort Lykke om Bord. Saaledes lød Historien, som gik gennem alle Aviser i de Dage.

Højtideligheden sluttede med Festligheder i Hamborg og Kiel. En stor Del af Repræsentanterne for Verdenspressen fulgte i de følgende Dage en Indbydelse til København, hvor de var Genstand for megen Opmærksomhed og nød en storslaaet Gæstfrihed. Saaledes gik det til, at Skildringen af København, Byens Frihavn og danske Forhold i det hele taget ude i den store Verden optog lige saa megen Plads i Datidens Dagblade som Kiel-Kanalens Indvielse, og det vakte vel nok nogen Fortry-

delse visse Steder i Tyskland. Vigtigt var det ogsaa, at det ingenlunde blev tomt i Øresund i Fremtiden.

Da jeg i Pinseferien samme Aar opholdt mig i nogle Dage hjemme i Nordslesvig, opsøgte jeg en Aften min gamle Lærer J. A. Jensen. Medens vi sad der bag laasede og lukkede Døre og talte om de nationale Forhold, følte jeg mig paany pinligt berørt af denne forkuede Mands Tilværelse i en Stilling, hvor han paa Trods af sin dybe Danskhedsfølelse nu i Aarevis havde maattet yde aandelig Hoveritjeneste ved Landsdelens Fortyskning. I Samtalens Løb røbede han overfor mig en Plan, som havde optaget ham helt fra de unge Aar. Det var nemlig Haabet om engang at faa Lejlighed til at besøge København. Skønt han aldrig havde været paa den anden Side Store Bælt, kendte han hver Plet derovre, hvortil der knyttede sig dansk Historie, og Navnet paa hver Mand, som havde gjort en Indsats i Fædrelandets Tjeneste. De levede i hans Fantasi og i hans Læsning om disse Forhold, naar han var fri for den tyngende daglige Gerning. Med en vis Højtidelighed fremsatte han nu Planen for mig i alle Enkeltheder. Han havde tilrettelagt en Rejse til København i den kommende Sommerferie og fortalte nærmere om, hvorledes han havde tænkt sig den, og nød ved Beretningen paa Forhaand i Forestillingen Glæden ved den forestaaende Oplevelse. Nu spurgte han mig, om jeg kunde tænke mig at ledsage ham.

Det kunde jeg godt, svarede jeg, og jeg var taknemmelig for hans Forslag. Men min Far maatte bevilge mig de nødvendige Rejsepenge, hvilket han ogsaa gjorde, og saa var da Rejsen besluttet. Men, mente Jensen, han ønskede ikke, at vi fulgtes ad fra Skærbæk Station; thi min Færd betragtedes jo af Tyskerne med Mistænksomhed. Han foreslog derfor, at jeg skulde tage over Kiel, hvilket ogsaa var behageligere, medens han rejste over Fredericia, og saa kunde vi mødes i Korsør.

Og saaledes skete det. Da Sommerferien begyndte for mit Vedkommende, tog jeg til Kiel, hvor jeg gik om Bord i den store danske Hjuldamper, der den Gang gik i Rute fart imellem Korsør og Kiel, købte en Førsteklasses Billet, og pludselig, efter at have gaaet de faa Skridt over Landgangsbroen, befandt jeg mig i et fuldstændig kongerigsk Mileu, bestaaende af danske Rejsende, som ad den Vej vendte hjem fra Udlandet. Jeg sad nede i Salonen og lyttede til deres Tale og blev paa ny optaget af den Forandring, der var sket med mine Omgivelser i det Par Minutter, da jeg fra Kiels Havnegade gik om Bord i det danske Skib.

I den lune Sommernat, da Skibet gled hen over Østersøen, laa jeg

søvnløs i min Køje og tænkte paa, hvad den følgende Dag maatte bringe. For Mennesker i vor Tid, da en saadan Rejse er en Svipetur, vil det være vanskeligt at forstaa de Følelser, som besjælede den unge dansksindede Lærer, som han laa der og med store Forventninger imødesaa Fortsættelsen af den paabegyndte Rejse til Danmarks Hovedstad. Det var ikke et Tilfælde, at den fik indgribende Betydning for mig, og det var heller ikke mig selv, der fandt paa Raad; men jeg tror stadig paa en højere Styrelse, som atter greb ind i min Udvikling, saa denne Rejse ikke blot fyldte mig med nye fyldige Oplysninger om danske Forhold, men særlig fordi den blev skelsættende for min Fremtid.

Allerede paa Afstand saa jeg Jensen staa ved Landgangen i Korsør med sin flade sorte Kasket i Haanden og Blikket stift vendt mod Skibet. Alt føjede sig efter Aftale. Snart sad vi i Hurtigtoget og saa ud over Sjællands gule Stubmarker. Min Ferie faldt nemlig ret sent. Jensen vidste Besked med det, som vi kunde se fra Kupeen: Sorø, Ringsted, Fjenneslev tvende Kirketaarne, Roskilde Domkirke o. s. v. Hvert Navns Historie blev genopfrisket ved de Steder, han hjemme i Tankerne havde syslet med i de mange Aar.

Det vilde føre for vidt paa disse Blade at skildre vore Oplevelser saa udførligt, som de i Virkeligheden fortjener det. Vi boede godt i „Høj-skolehjemmet“ i Krystalgade, hvor den kendte Frøken Karen Jensen var Værtinde, for en Krone pr. Logi, som der stod i „Højskolebladet“, hvor jeg havde fundet den Kundgørelse, som viste os Vej derhen. Herfra gik vi saa i en Uges Tid ud for at finde alle den store Bys Seværdigheder, i Begyndelsen i Fællesskab, senere Jensen alene. Jeg havde paa Fornemmelsen, at jeg til Tider var til overs. Det var rørende at se, hvorledes han reagerede over for Enkeltheder. For Jensen var denne Rejse en gribende Pilgrimsfærd til de Steder, der var hellige for ham, først og fremmest til berømte Personligheders Grave. Naar han kom tilbage, fortalte han mig for Eksempel, at han havde staaet ved Oehlschlægers eller H. C. Andersens Grav, og saa viste han mig et Blad, som han havde plukket af en Blomst paa Graven. Det gemte han i sin Tegnebog og bevarede det siden hjemme som en Relikvie. Vi besøgte sammen Kirkerne i den indre By og de vigtigste Museer. Samlingen paa Rosenborg virkede meget stærkt paa min Ledsager, mere end Nationalmuseet og Thorvaldsens Museum. De sidste Steder trættede ham; men han skulde jo derind for at kunne fortælle sin Hustru om dem, naar han vendte tilbage. Tivoli og Panoptikon morede ham kosteligt.

Vi var ogsaa oppe i Nordsjælland. Jensen gav hverken Rist eller Ro, før vi havde været i Fredensborg og set det Slot, hvor hele den kongelige Familie samledes med sin Slægt fra England, Rusland og Grækenland og ofte i Pressen skildredes som Centrum for europæisk Storpolitik. Vi gik til Fods en herlig Tur ad den brede Landevej fra Fredensborg til Frederiksborg, og vi maatte sande, hvad A. D. Jørgensen faa Aar forinden havde skrevet i sine „Fyrretyve Fortællinger“: „Ingen, som har set denne skønne Kongeborg, vil igen kunne tabe dens Billede af sin Erindring. De talrige Taarne med de forgyldte Fløje, de høje Mure, der spejler sig i Søen, Broerne og Gallerierne, Mangfoldigheden af Udhuse og Tilbygninger, Kobbertagene og Kuplerne, alt dette gør et Indtryk, som om man saa et Eventyr levendegjort for sine Øjne.“ Og vi mindedes, at det var her, Freden sluttedes i 1720 efter den saakaldte store nordiske Krig, som havde Sønderjyllands Generhvervelse til Følge, og at Kongen blev eneste Landsherre. Jensen kendte næsten Danmarks Riges Historie paa Fingrene.

Vi maatte ogsaa ud paa Landet. Her havde min Ledsager en god Ven ved Navn Hansen. For tyve Aar siden havde de begge besøgt Tønder Seminariums danske Afdeling og derefter faaet Ansættelse i deres Hjemstavn; men Hansen, en prægtig Skikkelse med et oprindeligt Lune og en brændende Ildhu for alt, hvad der var dansk, formaaede ikke at dølge sine Følelser og maatte derfor søge til Kongeriget. Det var ikke faldet ham vanskeligt at opnaa Embede her, da han havde dansk Uddannelse og som født før 1864 var i Besiddelse af dansk Indfødsret. Nu sad han i et stort Degnekald i Nordsjælland. Han var Førstelærer i en Landsby, der hed Uvelse, hvor han nød almindelig Anseelse. Men han led stadig under Følelsen af at være en Rømningsmand, der ikke kunde glemme sin nordslesvigske Hjemstavn og derfor fulgte nøje med i, hvad der skete derovre. Hans Ven Jensen var jo blevet i Landsdelen og maatte efter Omstændighederne døje trange Kaar.

De to midaldrende Mænd sad nu der i den nordsjællandske Degnegaard og talte om Fortid og Nutid, om glade Ungdomsdage i Tønder, om Soldaterlivet i Flensborg, hvor Hansen nærmest gav Rollen som senere den tjekkiske Soldat Svejik, om hvem der baade er skrevet en Bog og et Skuespil. Og de dvælede ved deres nuværende Stilling og navnlig ved Tilstandene herhjemme hos os. Hansen var Sangviniker og trøstede sin Ven med, at det tyske Herredømme nok skulde faa Ende i en overskuelig Fremtid. Det viste Historien, sagde han, og de vilde sikkert

begge komme til at opleve det. Men Jensen var Pessimist og uden Haab om snarlig Befrielse. Jeg maa her i min Skildring foregribe Begivenhedernes Gang og meddele, at Sangvinikeren fik Ret. De oplevede begge den 10. Februar 1920 og afgav deres Stemme for Danmark. Ingen glædede sig den Dag mere end Jensen.

For mig var det ingenlunde opmuntrende at sidde og høre de to gæve Venner fortælle deres Levnedsløb hidtil, som var saa stærkt mærket af det, jeg kalder sønderjydsk Skæbne, og kan være af baade det gode og onde og ofte præget af det tragiske. Da Talen faldt paa mig, husker jeg, at Hansen sagde: „Følg ikke min Vej!“ Og Jensen fortsatte „og heller ikke min“, men han tilføjede: „Jeg tror, at han sikkert vil forstaa at vælge sin egen Vej.“

Jeg forlod imidlertid Degnegaarden i Uvelse Dagen efter og gik derpaa ene til Egnen omkring Furesøen, Farum og Slangerup. Undervejs havde jeg Tid til at tænke dybere over de sidste Dages mangfoldige Oplevelser og Samtalen mellem de to gamle Tønder Seminarister. Da følte jeg det som en pludselig Indskydelse, at jeg ikke maatte ende mine Vandre- og Læreaar, før jeg ved et længere Ophold i København havde faaet Lejlighed til at fordybe mig i de danske Kulturværdier, som jeg nu havde faaet en svag Anelse om, samtidig med, at det tydeligt gik op for mig, hvor fattigt min Danskhed var underbygget. For saa vidt stod min Fremtidsvej klart tegnet foran mig, næsten som en Aabenbaring. Men hvorledes finde den?

Det føjede sig da saa mærkeligt, da jeg vendte tilbage til København, at jeg kom til at tale med „Højskolehjemmet“s Værtinde, Frøken Karen Jensen, der var en politisk og nationalt interesseret Kvinde. Hun fortalte mig, at hun i et Par Aar havde haft boende en yngre Slesviger, der var Lærer ved Byens tyske Skole, og at han tilsyneladende havde været glad ved Opholdet i København.

Det var muligvis Vejen, og jeg valgte den uden Betænkelighed. Det viste sig ikke at være vanskeligt at finde Oplysninger om St. Petri tyske Skole. Dens Historie gaar tilbage til Midten af det 17. Aarhundrede, og gennem Aarene har adskillige dansktalende og dansksindede Slesvigere været ansat ved denne Skole. De blev maaske foretrukket af Hensyn til Sproget. Dette bekræftes yderligere ved det store Værk, som Historikeren Louis Bobé tredive Aar senere har udgivet om „Die deutsche Gemeinde in Kopenhagen“. I Fortegnelsen over Lærerne findes endog en Mand ved Navn Nicolai Svensen fra Husum, død 1804. Jeg opsøgte

derfor den tyske Menigheds Sognepræst, en Mecklenborger, der hed Carl Wilhelm Kriel, og som ogsaa beklædte Stillingen som Skolekommissionens Formand, og stillede mig til Raadighed for det Tilfælde, at der skulde blive en Plads ledig ved nævnte Skole. Han lovede at tage min Anmodning under Overvejelse, naar han havde set mine Papirer, og et Embede blev vakant. Jeg rejste derefter hjem med Udsigt til før eller senere at blive Lærer i København. Jeg indsendte min Ansøgning og levede længe i Haabet.

Og dette blev altsaa for mit Vedkommende Rejsens uanede Resultat. Om Jensen er endnu at berette, at han tog hjem før mig, men at han undervejs besøgte de danske Kongers Kister i Roskilde og derefter ogsaa stod af Toget i Sorø for at dvæle ved Ingemanns sidste Hvilested. Mange Aar levede han endnu i Erindringen om denne Pilgrimsfærd, der i stille Timer gav ham Erstatning for alt det, han maatte savne og døje i den daglige Gerning.

Maaned efter Maaned svandt, uden at jeg hørte noget fra København. Jeg havde indstillet mig paa, at Lærerembedet i Brodersby blev mit eneste og sidste Kald i preussisk Tjeneste, og jeg længtes nu ogsaa efter en Forandring, skønt jeg jo havde gode Dage paa Svansen. Men der var stadig Uro i det unge Blod.

Ganske vist var jeg ikke uvidende om, at der fandtes en Bestemmelse om, at man skulde blive tre Aar i det første Embede, som blev os anvist af Regeringen; men den mente jeg at kunne lade uænset, da jeg ikke ved at modtage Stipendium under min Uddannelse havde paataget mig nogen Forpligtelse, og da der stadig ikke kom nogen Meddelelse fra København, undersøgte jeg i hver Uge Vakancelisten. Ved Nytaarstide 1896 indsendte jeg Ansøgning om at blive taget i Betragtning ved Besættelsen af en Lærerstilling ved Skolen i Sande, en By, der laa lige op ad den hanseatiske Købstad Bergedorf, to smaa Mil Sydøst for Hamborg og i et Omraade, som grænsede ind mod Hertugdømmet Lauenborg. Forholdene dernede kendte jeg ikke noget til; men der var to Ting, som blev afgørende for mig ved denne Beslutning. For det første laa Byen paa en Maade i Udkanten af Hamborg, i hvert Fald i daglig god Forbindelse med den store Handelsby. Dernæst virkede ved Skolen i Sande en af mine ældre Seminariekammerater, Ditmarskeren Johannes Paulsen. I det Aars Tid, vi boede sammen i Tønder, havde vi sluttet Ven-skab, og jeg vidste, at han var en anset Lærer.

Der skal have været 200 Ansøgere til Embedet; men der skete det

næsten uventede, at Regeringen i Slesvig indstillede mig som en af de tre, der skulde møde til Valg, aflægge en Prøve i Undervisningsfærdighed, og saa blev det Kommunens Sag at træffe Afgørelsen, dog med det Forbehold, at Valget skulde godkendes af de højere Myndigheder.

Da jeg i Begyndelsen af Marts Maaned fra Regeringen modtog Opfordring til at tage til Sande for at opfylde nævnte Betingelse, sendte jeg i Forvejen en Meddelelse til Johannes Paulsen. Han svarede omgaaende, at han kendte Indstillingen og glædede sig til et behageligt Samarbejde med mig; thi det var saa godt som givet, at jeg vilde blive valgt. Dette Svar forstod jeg ikke; men da de Emner, som Prøven drejede sig om, var fulgt med Regeringens Skrivelse, forberedte jeg mig hjemme i min egen Skole ved at tale med Børnene om Opgaverne og tog saa i god Tid over Egernførde, Kiel og Hamborg til Sande. Mit pæne sorte Tøj med Diplomatfrakke, som jeg havde ladet sy til Afgangseksamen i Tønder, laa indpakket i min Kuffert, og under et Ophold i Egernførde købte jeg en høj Hat og mente derefter i det mindste i det ydre at være repræsentabel.

Da jeg om Aftenen forlod Toget i Bergedorf, blev jeg modtaget af Johannes Paulsen. Han kikkede straks mistænksomt paa Hatteæsken og spurgte, hvad den indeholdt. „En høj Hat“, sagde jeg. „Den kan du sætte ind i Garderoben“, fortsatte han, „for den faar du ikke Brug for hos os“. Det gjorde jeg saa, og medens vi fulgtes ad op ad Gaden til hans Hjem, forklarede han mig Situationen. Saavidt jeg kunde forstaa, fandtes der i den store Kommune en indflydelsesrig Fabriksleder, som greb ind i alle samfundsvigtige Anliggender og sammen med sine Venner traf Afgørelsen. Til Vennerne hørte nok i høj Grad Johannes Paulsen. Han fortalte mig, at mine Forhold var blevet nøje undersøgt, og at der derefter ikke kunde være Tvivl om Valgets Udfald.

Dagen efter maatte jeg sammen med mine to Konkurrenter præsentere mig for Lokalskoleinspektøren, en ung og ny Præst, der gerne vilde gøre sig gældende, men raadede over ringe Autoritet. Om Aftenen skulde jeg saa, efter hvad der var Skik og Brug paa Stedet, mødes med mine Vælgere paa Jernbanehotellet. Det var jo rimeligt, at de lærte mig at kende, og det skete bedst ved et Glas Øl eller to, hed det. Jeg opdagede snart, at det var den paagældende Fabriksleder, som sammen med Johannes Paulsen havde tilrettelagt alt for mig. Jeg behøvede blot at holde de foreskrevne to Undervisningsprøver Dagen efter, og hvis min Tale med Børnene og min øvrige Optræden faldt ud til almindelig Til-

fredshed, vilde Resultatet være givet. Johannes Paulsen havde stillet sin egen Klasse til Raadighed, og Børnene var saamænd ogsaa vel forberedt, saa det var en hel Fornøjelse at tale med dem. Der taltes ikke meget om de andre to Kandidater, skønt den ene efter min Mening holdt en god Prøve og var Præstens Favorit.

Lige før Handlingen skulde foregaa, mødte „mine Vælgere“ og tog Plads paa de Stole, der var reserveret til dem bagved Børnenes Bænke, og da Stemmeafgivningen havde fundet Sted, viste det sig, at jeg var bleven valgt med 27 af 30 Stemmer. Det maatte jo kaldes et saare smukt Resultat; men jeg var ogsaa klar over, at det ikke alene skyldtes min Fortjeneste. Efter gammel Vane skulde den Valgte atter samles med sine Vælgere for at tale lidt om Forholdene og Fremtiden. Det skete samme Aften i en Kro, der laa ved den store Landevej til Hamborg. Ved vor Ankomst var der sat et Par Ølankre paa Bordene, og saa kunde vi selv tappe efter Behov. Johannes Paulsen drog for øvrigt Omsorg for, at alt foregik paa en sømmelig Maade. Jeg havde ellers paa Fornemmelsen, at Varsomhed i flere Henseender var paabudt paa dette Sted. At jeg betalte Gildet, betragtedes som en Selvfølge, og at Regningen lød paa 21 Mark, husker jeg saa godt; thi jeg betalte med 20 Mark i Guld og en Sølvmark.

Med blandede Følelser rejste jeg tilbage til det hyggelige Brodersby, hvor Udfaldet af min Rejse ikke just blev modtaget med Glæde, og jeg maa tilføje, at jeg heller ikke selv var videre stolt af, hvad jeg havde oplevet paa denne Udflugt til en Egn, hvor Forholdene langt fra havde virket tiltalende paa mig. Jeg var forberedt paa, at Fremtiden kunde bringe adskillige Overraskelser. Jeg følte det derfor heller ikke som nogen stor Skuffelse, at Regeringen tydeligt nok tøvede med at godkende Valget i Sande. Da Stadfæstelsen omsider kom, indeholdt den tillige en Meddelelse om, at jeg først skulde tiltræde det ny Embede til 1. Oktober 1896. Det vil sige, at jeg fik en Ventetid paa over et halvt Aar. Aarsagen har jeg aldrig erfaret; men der kan have været flere Grunde dertil. Min Virksomhed i Brodersby havde jo været ret kortvarig. Forholdene ved Skolen forværredes idelig som Følge af Førstelærerens Udskejelser. En Vakance maatte vel anses for at være uheldig.

Da jeg en Morgen mødte i Skolen, modtog Præsten mig i Døren med Budskabet om, at Førstelæreren var blevet anholdt, sigtet for Uterlighed. Han anmodede mig derfor om at ville forestaa Undervisningen i begge Klasser. Med andre Ord: Jeg fik nu den Opgave daglig og samtidig at

skulle undervise 120 Børn. Det kan lyde utroligt; men jeg efterkom Anmodningen, og Arbejdet lykkedes til Beboernes og min egen Tilfredshed, saa Begivenheden ikke vakte større Opsigt eller Forstyrrelse. Medens jeg underviste de Store mundtligt, sysselsatte jeg de Smaa med skriftlige Opgaver. Disciplinen led ikke ved, at jeg saaledes til Stadighed havde begge Klasseværelserne fulde af Elever. Det var mig desuden en særlig Glæde, at jeg kunde udbetale Vikarhonoraret til den nødstedte Familie.

Under disse Forhold længtes jeg dog tilsidst efter at kunne forlade Byen. Den 24. September 1896 meddelte „Eckernförder Zeitung“, at der var udnævnt en Efterfølger for mig. Der fandtes følgende Tilføjelse: „Med Hr. Svendsen mister Skolen i Brodersby en udmærket Lærer, hans Kolleger en djærv Kammerat og Lærerkollegiet et ivrigt Medlem. Det beklages derfor fra mange Sider, at han tager herfra.“ Dermed endte min Lærervirksomhed gennem halvtredie Aar i det sydligste Slesvig. Det havde i det store og hele været en lykkelig Tid for mig. Jeg skulde nu fortsætte i det sydligste Holsten. Førstelæreren i Brodersby blev straffet og afskediget. Men i lang Tid opretholdt jeg endnu skriftlig Forbindelse med mine Venner paa Svansen.

Paa Grænsen mellem Holsten og Lauenborg

En graa Efteraarsmorgen sidst i September 1896 forlod jeg trist i Sindet Brodersby. Jeg havde paa Fornemmelsen, at de gode Dage, som jeg her havde haft, ikke vilde vende tilbage. I Hamborg var der et Ophold, før Toget kørte Syd paa. Medens jeg ventede paa den gamle og skumle Berliner Banegaard, fik jeg Selskab af en Flok Arbejdere, som skulde samme Vej og fyldte min Kupee. De var lidt oprømte og styrkede yderligere Humøret ved at drikke af Flasker, som de førte med sig. Da Toget havde sat sig i Bevægelse, var der en, som spurgte mig, hvor jeg skulde hen. „Til Bergedorf“, svarede jeg. „Hvad for en Forretning driver De der?“, fortsatte han. Jeg fortalte, at jeg havde faaet Ansættelse som Lærer i Sande. Dette Svar interesserede Selskabet. Det oplystes nemlig, at de var Fabriksarbejdere fra denne By. „Og saa vil vi da klinke med den ny Skolelærer, som skal undervise vore Børn“, foreslog en, medens en anden rakte mig en Flaske, og saa klinkede vi. Resten af den korte Tid, det tager Toget at køre til Bergedorf, drejede Samtalen sig om Skoleforholdene i Sande. Men jeg har kun bevaret et Totalindtryk af, at jeg saaledes undervejs straks havde lært et Udsnit af Befolkningen at kende, og det Indtryk er sikkert rigtigt nok.

Paa Banegaarden blev jeg modtaget af Johannes Paulsen, som morede sig over mit Rejseselskab. Jeg fik nu af ham Oplysning om, hvorledes jeg skulde begynde min ny Virksomhed, og det var saamænd helt ligetil, idet jeg Dagen efter af Overlæreren fik anvist en Førsteklasse, og desuden skulde jeg undervise et Par Timer i næstøverste Klasse. Det første svarede til mit Skolearbejde hidtil; det sidste var vanskeligere. Der skulde Haardhed til for at tumle de store Drengene. De betragtede nemlig nærmest Læreren som Repræsentant for en fjendtlig Magt. Undervisningen i disse Timer var derfor meget anstrengende, hvis den

skulde lykkes og foregaa i Ro og Orden, og — jeg overdriver maaske lidt — hvis man skulde slippe helskindet fra det. En af Lærerne, der ikke magtede Opgaven, gik baade i Skolen og udenfor denne med en Revolver i Lommen for alle Tilfældes Skyld. Alvorlige Revselsler hørte til Dagens Orden; men lidet hjalp det.

For at forstaa disse Forhold maa man kende noget til Byens Oprindelse. Sande laa i det holstenske Amt Stormarn. Dette Navn forklares ved en Henviisning til, at Befolkningen her i gamle Dage stod rede til at ride Stormen af mod Indfald af fjendtlige Naboer, særlig med Hensikts paa Slaverne. Adam af Bremen kalder Beboerne for de ældste blandt de nordalbingiske Stammer. Da jeg kom til Sande, var Byen for et Par Aar siden skilt ud fra det store Steinbeck Sogn syd for Hamborg. Men Ordningen var endnu ikke gennemført. Der fandtes saaledes ingen Kirke i dette ny Sogn. Man havde ryddet en Granplantage, hvor Kommunen var i Færd med at anlægge en Kirkegaard; men da den endnu ikke var kirkeligt indviet, havde Præsten, der var ny paa Stedet, ingen Adgang dertil paa Embeds Vegne. Selve Kommunen var ogsaa en Nydannelse. Den havde kun bestaaet i to Aar og omfattede henved 6000 Indbyggere. For godt fyrretyve Aar siden boede her kun 600—700 Mennesker. Skolen havde den Gang 3 Klasser. Nu var vi over 20 Lærere ved to store Skoler. Byens Vækst og Kommunens Dannelse skyldtes store Fabriksanlæg. Der fandtes her saaledes blandt meget andet en Filial for „Kristiania Hesteskosømfabrik“. En Del norske Familier havde bosat sig i Byen i Forbindelse dermed, og deres Børn var ret forbavset, da jeg i Skolen begyndte at tale Dansk til dem.

Fra alle Egne af Tyskland strømmede Arbejdere til. Derfor havde det ikke været muligt hurtigt at skabe et roligt og ordnet Samfund. Befolkningen voksede fra Aar til Aar. Da man endnu ikke havde været i Stand til at følge en bestemt Byplan, nøjedes man med blot at anlægge Vejbaner gennem det Klitparti eller Indsande, som dækkede en stor Del af det Omraade, paa hvilket Sande Kommune var opstaaet, og havde givet den Navn. Man søgte forgæves efter Gadenavne paa dette Strøg. Nybyggeriet nummereredes som første, anden og tredie Gennemskæring i Arealet o. s. v., medens der paa begge Sider af Vejsporet rejste sig lange Husrækker for alle dem, der kom udefra. Det blev efterhaanden en meget uensartet Flok Mennesker, og det er en Selvfølge, at Bosættelsen og Udviklingen ikke kunde ske gnidningsløst. Kun ved Hovedgaden, et Strykke af den brede Landevej, der stod i Forbindelse med Bergedorf paa

hamburgsk Grund, boede nogle jævne og tiltalende Borgere, mest Næringsdrivende, som dog holdt sig for sig selv. Men det var dem, som viste Skolen den største Interesse og gjorde sig Umage for at skabe normale Tilstande. Til disse Borgere havde Johannes Paulsen god Tilknytning, og det var dem, som sammen med den foran nævnte Fabriksleder styrede Byens Udvikling.

Skolevæsenet bestod af en Dreng- og en Pigeskole i to særskilte Bygninger. Hver Skole talte otte Aargange med Parallelklasser, som var en Følge af Byens stærke Vækst, og med en Overlærer ved hver Afdeling. Tilsynet førtes af den unge Præst som Lokalinspektør i Forening med en særlig Kredsskoleinspektør, der boede i Wandsbek. Begge kom ofte i Skolen for at overvåge Undervisningen, og begge var i samme Grad ildeset paa Grund af deres bryske preussiske Optræden. Præsten holdt Gudstjeneste i et Skolelokale for nogle faa Tilhørere. Jeg havde den Opfattelse, at det for ham virkelig var en Samvittighedssag at gøre Fyldest som Sjælesørger under disse kaotiske Forhold, hvor der vistnok kun sjældent blev kaldt ad ham. Af den oprindelige Bebyggelse paa Stedet var der kun levnet fire gamle Gaarde og ligesaa mange Husmandssteder. Ellers var næsten alt nyt.

Sammenholdet mellem Lærerne ved Skolen var godt, og dette bidrog til at gøre Tilværelsen taalelig. Lærerkræfterne tilhørte en større Sammenslutning, som omfattede Egnen Sydøst for Hamborg og ned til Grænsen mod Lauenborg. Det var Skik og Brug, at en Lærer, som var ny paa Egnen, skulde vise sine Evner ved at holde Foredrag om et pædagogisk Emne, kort efter at han havde meldt sig ind i Foreningen. Det varede derfor heller ikke længe, før jeg fik en tilsvarende Anmodning. Jeg søgte i mit Foredrag at give en Fremstilling af, hvorledes Historieundervisningen skulde foregaa i vor Tids Skoler, idet jeg kritiserede Kejserens Befaling til Lærerne om at modvirke de nedbrydende Kræfter ved at henvise til Hohenzollerfyrsternes Handlinger. Ved Udarbejdelsen havde jeg god Nytte af mine Studier i Brodersby. Medens jeg talte, henvendte Foreningens Formand sig til Johannes Paulsen, der havde indført mig i denne Kreds, og spurgte, om jeg virkelig selv havde udarbejdet dette Foredrag. Da han havde faaet dette bekræftet og skulde sige et Par Ord til Indlederen, blev det en meget rosende Omtale af mine Meninger, som han kaldte for banebrydende. Det var naturligvis et for stærkt Udtryk, men tillige et Udslag af Lærerstandens Uvilje overfor Befalinger, som paa denne Maade kom ovenfra. Der er ikke Tvivl om, at jeg havde For-

samlingen med mig. Denne Optræden gav mig paa Forhaand en god Position blandt Egnens Lærere.

Som nævnt aflagde Kredsskoleinspektøren jævnligt Besøg i Skolen. Af flere Grunde kom jeg imidlertid til at staa i et spændt Forhold til denne Embedsmand, som mere lignede en preussisk Underofficer end en vejledende Pædagog. Da Lærerne holdt sammen i et godt kollegialt Forhold overfor hans Indgriben, formaaede han ikke at udrette stort. Jeg tror, at han nærmest var en Plage for Egnens Skoler.

En sollyls Dag ved Løvfaldstide, da jeg havde opholdt mig et Par Uger i Sande, foreslog Johannes Paulsen mig, at vi to skulde foretage en Spadseretur til Friedrichsruh, en Strækning paa henved en Mils Vej. Her boede jo i en Alder af over firsindstyve Aar den store tidligere tyske Statsmand Otto von Bismarck, og skønt der var hengaaet over seks Aar, siden den unge herskesyge og selvbevidste Kejser paa en opsigtvækkende Maade brat havde afskediget ham, stod der stadig Gny om hans Person. I sit Livorgan „Hamburger Nachrichten“ gav han sin Misfornøjelse med den ny Tids Mænd og deres Styre stærkt til Kende. Fra sit Sæde paa det lauenborgske Slot, der for øvrigt var en Gave fra Kejser Wilhelm den Første, skabte den Gamle ved sin Opposition Opmærksomhed om sig i vide Kredse, og Friedrichsruh var derfor den Gang et i den store Verdenspresse meget omtalt Navn. Dertil kom den Omstændighed, at Rigets højeste Rangspersoner og Deputationer som Repræsentanter for hans talrige Tilhængere ofte indfandt sig her for at hylde Bismarck for hans store Fortjenester. Stadigt saa man et tilfældigt Publikum valfarte til Friedrichsruh for at faa et Glimt at se af den Mand, der er gaaget over i Historien som Skaber af det andet tyske Rige.

Fra det holstenske Sande førte vor Vej os ind gennem den hanseatiske Købstad Bergedorf, en By med interessante gamle Huse, men tillige med Tegn paa, at den var inde i en stærk Udvikling. Vi fortsatte nu ind gennem et Landskab, der udmærkede sig ved megen Ynde, med Bøgeskove som paa de danske Øer, indtil vi atter betraadte holstensk Jord i den herligt beliggende Landsby Reinbek ved Billefloden, hvor mange nervøse Mennesker om Sommeren søger Helse efter opslidende Virksomhed, og saa endte vor Gang i Udkanten af den store Sachsenwald i Lauenborg ved Indgangen til Slottet Friedrichsruh. Her stillede Johannes Paulsen og jeg os op blandt de Nysgerrige, der stod og stirrede op mod et Vindue, hvor man sagde, at Bismarck ofte viste sig og hilste paa Publikum. Det var blevet hen imod Aften. Vi saa en Lampe blive tændt

inde paa Slottet og en mørk Skikkelse nærme sig Vinduet for at trække Rullegardinet ned. Det blev af Menneskene her udenfor paastaet, at det var Bismarck. Om det var rigtigt, ved jeg ikke. Det er ogsaa ligegyldigt. Da vi kørte hjem med Toget, var vi enige om, at det havde været en meget behagelig Tur gennem et Landskab, der virkede saa stærkt ved sin Naturskønhed og rige Afveksling.

Man maa nu ikke tro, at Bismarck var særlig yndet af sine snævre Omgivelser. En gammel Lærer fortalte mig, at den store Mand undertiden kom gaaende ud til Skolen fulgt af sine to glubske Hunde og gjorde Børnene bange. Desuden gik han uden videre ind til Lærerens Kone, kikkede paa Stuer og Køkken og viste sig ret nysgerrig. Det syntes hun ikke om. Hamborgs Bedsteborgere havde heller ikke noget godt Øje til den Gamle i Sachsenwald, som nægtede dem Adgang til Skoven, der tidligere havde været et meget besøgt Udflugtssted. Det var jo ogsaa kun godt et Aarstid siden, at Flertallet indenfor den tyske Rigsdag nægtede at ønske ham til Lykke, da han fyldte firsindstyve Aar. Senere rejste Hamborg By ham dog paa en stor aaben Plads et Mindesmærke i Form af en Kæmpestatue, der stadig knejser kun lidt berørt af Bomber i den hjemsogte By.

Under Udflugten til Friedrichsruh var det den eneste Gang, jeg satte mine Ben i Lauenborg. Saa vidt jeg kunde skønne efter det flygtige Besøg, syntes det at være en smuk og frugtbar Landsdel, et oprindeligt vendisk Omraade med en omskiftelig og interessant Historie. I 1815 kom Fyrstendømmet til Danmark, og der fandtes endnu nogle af de gamle Vedtægter fra den danske Tid, om hvilken Befolkningen, efter hvad der blev fortalt, havde bevaret et godt Minde. Det er ret betegnende i saa Henseende, at Lauenborgerne ikke deltog i det slesvig-holstenske Oprør 1848—50.

Vendte man sig fra Sande til den modsatte Side, kom man lige ved Landevejen til Hamborg ind i et Klitparti, der kaldtes Neu-Boberg. Her laa en Koloni, hvor en Del af Hamborgs Bærme havde slaaet sig ned i Huse, der for nogle Aar siden var opført af Storbyens Rigmænd som et Tilflugtssted for dem og deres Familie, medens Koleraen hærgede Hamborg. Nu, da der ikke mere var Brug for dem til dette Formaal, var de afhændet for en billig Pris, og her havde saa de lyseskye Elementer søgt til. Naar Mørket faldt paa, skulde man helst ikke færdes paa denne Egn. Senere er ogsaa her skabt ordnede Forhold. Nu tjener Husene til Arbejderboliger.

Medens der saaledes var meget utiltalende ved Lærervirksomheden i Sande, havde den ogsaa en Behagelighed, nemlig Hamborgs Nærhed. Byen laa ved Jernbaneruten Hamborg—Berlin, og der var livlig Togforbindelse til begge Sider. Jeg benyttede mig i høj Grad af denne Omstændighed og tog ind til Hamborg, saa ofte min Fritid tillod det. Den eneste Storby, som jeg hidtil havde besøgt, var København. De to Byer lignede kun hinanden med Hensyn til de mange Seværdigheder, til den værdifulde Underholdning, som de bød paa, og Skibsfarten maaske. Hvad derimod angik Kunst og Videnskab og i Særdeleshed Naturomgivelserne, maatte jeg indrømme, at København var Hamborg overlegen. Det gjaldt naturligvis ogsaa med Henblik paa Biblioteker og Arkiver og sikkert adskilligt andet. Men for mig havde Byen i hvert Fald mange Oplevelser.

Først besøgte jeg „Kunsthalle“ og vedblev at være en stadig Gæst her. De store Samlinger gjorde et stærkt Indtryk paa mig. Jeg kunde i Timevis opholde mig blandt disse Kunstskatte, til at begynde med uden videre Forstaaelse for deres Værdi. Efterhaanden fik jeg dog en Anelse om, hvad Malerkunst betød, og jeg lærte lidt efter lidt at skelne mellem lødige Kunst og det, der ikke var af blivende Værdi.

Dernæst gik jeg mangan Gang ind paa Byens Børs, som jo ogsaa var dens Hjerne. Den Opdagelse gjorde jeg ret hurtigt. Jeg plejede at tage Plads oppe paa Galleriet, hvortil der var uhindret Adgang. Herfra saa jeg ned paa Menneskemængden i de to eller tre store Sale, hvorfra en ustandselig, men utydelig Summen af utallige Stemmer lød op til mig. Børsmatadorerne var samlet dernede, og her var det, hvor der handlede, pruttedes og spekuleredes, hvor mangan Mand maaske i Tidens Løb blev Millionær ved kloge Spekulationer, medens Rigmænd som Følge af fejlslagne Beregninger er endt som Stoddere. Det er et Emne, som man tidt møder i hamborgsk Forfatterskab. Morsomst var Børsbilledet i de travle Middagstimer, da Tusinder af Børsherrer opholdt sig i denne Bygning, der i det ydre slet ikke var videre imponerende. Handelsherrerne kom og gik. Telegrafbude ilede ind og ud. Telefonen var endnu ikke taget i Brug som senere. Der maatte handles hurtigt; Kurserne svingede maaske fra Time til Time. Den, der ikke kunde følge med, risikerede at tabe en Formue. Her fastsattes Kæmpeskibenes Fart og Fragter; her sattes Millioner og atter Millioner i Omløb. „Mein Feld ist die Welt“ var disse Mænds Valgsprog. Fra disse Sale reguleredes det

travle Liv i de store Forretningshuse. Her følte Hamborgs økonomiske Pulsslæg.

Dengang fandtes endnu i Hamborg de gamle Bydele, som først blev revet ned omkring Aarhundredskiftet. Jeg husker saa tydeligt, hvorledes Bybilledet tog sig ud, naar man færdedes ned ad Steinstrasse, som, før den nye Banegaard blev bygget, var en af den store Stads Hovedgader. Her laa kendte Forretninger og Handelshuse fra Fortid og Nutid. Butiksvinduerne fristede Beskueren med righoldige Udstillinger. Det syntes næsten, som om al Verdens Varer var til Fals paa dette Strøg.

Men ind blandt de pralende Butikker med deres indbydende Reklame aabnede sig mellem Murene i Massevis af smaa mørkladne, lave og snavsede Indgange, der førte bagud til Gadens Vrangside. Det er altid forekommet mig, at disse mørke Gange lignede store Rottehuller. Op og ned ad Steinstrasse gik et selvbevidst og fornemt Storstadspublikum. Det duftede i Strøgtiden af fin Parfume, det raslede med Silke, det myldrede med Hansabyens Rigmænd og deres Damer til Fods og til Vogns. Men imellem dem sneg sig Baggaardenes fattige, lasede og lastefulde Mennesker. Nogle var Forbrydere, andre led maaske ufor skyldt Nød. Udenfor Parfumeduften, kun nogle faa Skridt bagved, inde i sammenhængende Gaarde, mødte man den utaaelige Stank fra alskens usunde Uddunstninger. Her voksede Fattigmands Børn op. Mange gik maaske ogsaa til Grunde. Her havde Koleraen et Par Aar tilforn raset værre end noget andet Sted.

Saaledes ser det Billede ud, som jeg har bevaret af det gamle Hamborg fra Slutningen af forrige Aarhundrede. Tiden, Udviklingen og navnlig Frygten for en ny Smitte gjorde, at disse Kvarterer snart blev jævnet med Jorden. Nye brede Gader anlagdes, og store Forretningskomplekser rejste sig paa de gamles Tomter. De syntes at kunne modstaa Aarhundreders Udvikling frem i Tiden, og nu er alt dette, baade gammelt og nyt, mere eller mindre Ruiner.

Til foranstaende Skildring følger sig naturligt fra Vinteren i Hamborg 1896/97 en Oplevelse, der paa anden Maade kastede et grelt Lys over Livet i denne By. I flere Maaneder havde en Storstrejke, der omfattede 16.000 Sømænd, Havnearbejdere og Folk, der havde anden Sysselsættelse ved Skibsfarten, lammet Handel og Trafik. Da man naaede ind i Februar Maaned, viste det sig, at de Strejkende vilde tabe Slaget. Denne Kendsgerning fremkaldte megen Uro i Byen. Bladene bragte daglig Meddelelser om Sammenstød mellem Arbejderne og Politiet. Optøjerne

voksede for hvert Døgn. En saadan Aften var jeg kommen til Byen, og da jeg lagde Mærke til, at der hist og her skete Sammenflokninger, og at mange Mennesker var i Bevægelse under Raaben og Hujen, fulgte jeg nysgerrigt bagefter i Retning af en Politistation, hvor der tydeligt nok skulde demonstreres. Heldigvis holdt jeg mig i Udkanten af Skaren og tog i Tide Flugten ned ad en Sidegade, da Situationen blev alvorlig. Enkelthederne husker jeg ikke; men jeg har bevaret det Indtryk, at det gik paa Livet løs. For at undgaa Overdrivelser eller Forskydninger i Hukommelsen skal jeg gengive følgende Beretning om Begivenheden, som Dagen efter stod at læse i et tysk Blad: „I Aftes skete der Udskejelser baade i Altona og Hamborg. En Masse Mennesker, omkring ved 5.000 Personer: Sømænd, Arbejdsløse, lysskye Elementer og halv vokse Fyre, tog Opstilling foran Politivagten paa „Venusberg“ og begyndte ved Tilraab, Hulen og Skældsord at udæske Myndighederne. En Politimand traadte frem og opfordrede den sammenstimlede Menneskemasse til at forlade Pladsen. I Stedet for at adlyde støjede Urostifterne værre end forhen. Da aabnedes Døren til Politistationen og 50 Betjente styrtede sig med dragne Sabler ind i Flokken og huggede hensynsløst ned for Fode, Gamle og Unge, Mænd og Kvinder. Fra modsat Side kom 15 Konstabler til Hest. De red ind i Flokken og nedtrampede alt, der ikke vilde eller kunde vige. Mange Mennesker blev revet omkuld. Blodet flød under Hestehovene. Til højre og venstre segnede de Saarede, og de, der vilde flygte, stormede hen over dem, der laa blødende paa Gaden. Gasledningen blev afbrudt og Lygterne slukket. Fra Vinduerne kastedes kogende Vand, Askespande, Blomsterpotter og Sten ned over Betjentene. Der opstod en ubeskrivelig Tumult, som dog kun varede faa Minutter. Bagefter lignede Gaderne en Valplads.“ Derefter gav de Strejkende op og besluttede at gaa i Arbejde.

Opholdet i Sande gav mig saaledes Indblik i mange Samfundsforhold, som jeg ikke havde kendt tidligere. Paa mine mange Besøg i Hamborg saa jeg Tilstande, som ligeledes var fremmede for mig. Jeg samlede paa denne Maade en Erfaring, som jeg senere skulde faa god Brug for. Det kunde, kort sagt, ikke undgaaes, at min Menneskekundskab i det hele taget udvidedes fra de Opfattelser, som jeg havde tilegnet mig under de hyggelige landlige Omgivelser paa Svansen, til Bedømmelsen af en urolig Storbys mangeartede Foreteelser. Dette var blandt andet den Vinding, jeg havde opnaaet ved at flytte.

Til Hamborg kom ofte kendte Mænd ude fra Riget for at holde Foredrag om baade politiske og kulturelle Emner. I de store Lokaler hos Sagebiel „auf der grossen Drehbahn“ samledes ved saadanne Lejligheder en stor Tilhørerskare, navnlig, naar det drejede sig om Tidens brændende Spørgsmaal. Det var her, at jeg lærte Tysklands store Pædagog, Dr. Wilhelm Rein, at kende, med hvem jeg allerede havde staaet i Brevveksling fra Brodersby. For mig var det derfor særlig interessant at se og høre ham tale om de Emner, der den Gang havde optaget mig saa stærkt. Hans Ord paahørtes med stor Opmærksomhed af mange Tilhørere, som nærmest bestod af Pædagoger fra hele Hamborg og Omegn.

I min Erindring fastholder jeg ogsaa Billedet af den særprægede Moritz von Egidy, den tidligere preussiske Officer, der ved sin Brochure „Ernste Gedanken“, som var udkommen for nogle Aar tilbage, havde sat Sindene i Bevægelse hos vide Kredse indenfor det tyske Folk. Jeg mindes fra Skolemøder og private Sammenkomster, at Diskussionen kunde blive meget livlig, naar hans Navn blev nævnt. Egidy prædikede Kristendom som Kærlighedens Religion og vilde gennem sin Tale og sine talrige Skrifter, der Aar efter Aar udkom i store Oplag, frigøre Kirken for dogmatisk Indsnævring. Religion skulde ikke findes ved Siden af vort Liv, men gennemtrænge det, saa selve Livet blev Religion. Han havde samlet fuldt Hus til sit Foredrag i Hamborg. Viden om fra var Folk mødt for at se denne mærkelige Mand, som havde formaaet at skabe et saa stærkt Røre indenfor Datidens Tyskland. Det havde man næppe oplevet Mage til i Mands Minde. At mange blev grebet af hans Tale, skyldtes vel ogsaa den Omstændighed, at hans Forkyndelse var let at forstaa, og at hans Tanker navnlig havde Ærinde til jævne Mennesker. Han var saaledes en ejendommelig Skikkelse, og han virkede ualmindelig fængslende baade ved sin Tale og sin Fremtræden. Egidy døde Aaret efter, og hans Bevægelse ebbede efterhaanden ud. Den ejede efter min Mening en ret stærk hvervende Kraft, men savnede Dybde, Klarhed og Styrke til at holde sig levende, en Erfaring, man jo ogsaa siden har gjort med lignende Bevægelser indenfor den evangeliske Kirke.

De to Mænd, Rein og Egidy, styrede, saa vidt jeg kunde skønne, mod samme Maal, nemlig at opdrage Tyskerne til etisk-religiøse Mennesker. Medens Egidys Oprtræden næppe blev af større blivende Virkning, hører Reins Skrifter til dem, der er blevet staaende i den pædagogiske Litteratur i Tyskland. Jeg har her nævnt disse to Tyskere, ikke blot fordi jeg

mødte dem paa min Vej, men særlig fordi de stærkt paavirkede mit Sind i Ungdommen.

Det var mig en stor Sorg, at jeg kun en eneste Gang fik Lejlighed til at besøge et Teater i Hamborg. Forestillingerne sluttede nemlig saa sent, at det blev over Midnat, før jeg naaede hjem til mit Logis i Sande, og paa den Tid af Døgnet var Gaden fra Banegaarden i Bergedorf gennem Fabriksbyen ikke helt sikker at passere for ensomme Mennesker. Men der gaves jo i Storbyen saa meget andet, som fængslede min Interesse, saa jeg aldrig blev træt af at gaa paa Opdagelse i de forskellige Bydele. Da jeg saaledes engang gik over „Pferdemarkt“, en større Plads i Byens Centrum, læste jeg paa et Skilt „Skandinavisk Afdeling af Kristelig Forening for unge Mænd“. Jeg traadte indenfor og befandt mig derefter straks i nordiske Omgivelser. I en Læsesal laa flere danske Dagblade og Ugeskrifter. I Restaurationen var dansk Tale almindelig, og jeg fik Oplysning om, at der i Foreningens Lokaler jævnligt afholdtes Møder med Foredrag paa et af de tre vigtigste skandinaviske Sprog. Derfor indfandt jeg mig ogsaa her til en saakaldt „litterær Aften“. Det var bebudet, at en dansk Mand ved Navn Sørensen vilde tale om „Oehlschlägers Liv samt lidt om hans betydeligste Værker“. Jeg lærte ved denne Lejlighed en Del af Foreningens Medlemmer at kende. Det drejede sig nærmest om unge Forretningsfolk og Haandværkere, baade danske, svenske og norske, som til Stadighed holdt til her, og for mig var det en Fornøjelse at blive Medlem af Selskabet. Jeg havde her et behageligt Tilflugtssted til enhver Tid, naar jeg kom til Hamborg. Af Hr. Sørensens Tale husker jeg ikke andet, end at den blev Aarsag til, at man opfordrede mig til ogsaa at holde et Par danske Foredrag i Foreningen, og jeg var letsindig nok til at give et bindende Tilsagn, skønt jeg ikke var sikker paa, om jeg vilde være i Stand til at indfri det. Men jeg havde staaende paa min Boghylde hjemme i Sande en Aargang af „Husvennen“ fra Halvfjerdserne, og i den fandtes der flere Levnedsskildringer af danske Digtere, skrevet af den kendte sønderjydske Skolelærer og Forfatter Bendix Hansen. Det vilde ikke volde mig videre Vanskelighed at tilegne mig dette Stof og at supplere det med, hvad jeg ellers vidste. Jeg lovede derfor i to Aftener at ville holde Foredrag om Ludvig Holberg og Johannes Ewald. Da de hamborgske Blade indeholdt Meddelelse om Møderne, og enhver havde Adgang, kom der en Del Landsmænd til Stede foruden nogle Svenskere og Nordmænd, og de udtalte deres Paaskønnelse af min Op-

træden. Jeg maa altsaa notere, at første Gang jeg holdt offentligt dansk Foredrag, var i Februar Maaned 1897 i Hamborg.

Mit Ophold hin Vinter i Holsten var saaledes ret rigt paa Afveksling. Men da Virksomheden ved Skolen ikket tiltalte mig, og da jeg stadigt var optaget af Tanken om, at noget andet ventede paa mig, gik jeg omkring med Uro i Sindet. Jeg var bange for at fjerne mig for meget fra Maalet for mine Læreaar, selv om jeg end sørgede for at bevare Føling med Udviklingen i Nordslesvig. Men der var nu en lang Vej derop. Under mit sidste Besøg hjemme i Juleferien havde jeg faaet et stærkt Indtryk af, at de nationalpolitiske Modsætninger var i Vækst. Hvor jeg færdedes, kom disse Forhold paa Tale, og der rettedes nu fra flere Sider Henvendelse til mig om at søge Uddannelse som Frimenighedspræst, en Anmodning, som ikke var helt ny. Jeg var ikke for gammel dertil, mente man, og der kunde henvises til, at de bestaaende Frimenigheder alle betjentes af Mænd, som tidligere havde været inde paa Lærervejen. Jeg følte dog ikke noget Kald i den Henseende og maatte afvise Opfordringen. Det kirkelige Spørgsmaal var blevet brændende overalt i Nordslesvig, ikke mindst efter at Modersmaalet nu i flere Aar havde været bandlyst fra Skolen paa et Par Religionstimer nær. I Begyndelsen havde Præsterne gjort alvorlig Indsigelse mod denne Forsømmelse af Børnenes Opdragelse, som jo rettere maatte kaldes en Forsyndelse overfor den opvoksende Slægt; men nu havde de opgivet deres Modstand som haabløs. Forholdene forværredes, eftersom de tyske Statspræster, blandt hvilke der fandtes mange nidkære og velmenende Mænd, paa Grund af deres politiske Indstilling ofte havde mistet den danske Befolknings Tillid. De allerfleste havde tysk Sindelag og Uddannelse og savnede Forstaelse for Befolkningens nationale Krav. Nogle stillede sig ligefrem fjendtligt overfor Danskheden og søgte at bekæmpe den. Til disse Undtagelser hørte først og fremmest Pastor Christian Johannes Jacobsen i mit Fødesogn Skærbæk. I et Foredrag, som Redaktør Jessen i denne Vinter holdt i Christiansfeld, valgte han som Emne „Politik og Religion“ og benyttede Lejligheden til af nævnte Grunde at gaa i Rette med Landsdelens tyske Præster. Meget betegnende for Jessens Maade at tale paa er følgende Skildring af Skærbækpræsten, som her skal hidsættes i ordret Gengivelse:

„Naar der tales om politiserende Præster i vor Landsdel, saa fremhæves ofte Sognepræsten i Skærbæk, Hr. Jacobsen. Jeg er tilbøjelig til paa et enkelt Punkt at tage Pastor Jacobsen i Forsvar. Vel rejser han

rundt til Kiel, Hamborg og andre tyske Byer for at ophidse Tyskerne imod os og samle Penge ind til den tyske Agitation, vel udsendes der, rimeligvis under hans Medvirkning, idelig til tyske Aviser store Reklamer for den tyske Bank i Skærbæk, tyske Bosættelsesforeninger og Den tyske Forening for det nordlige Slesvig, vel hører man, at Laantagere i Hr. Jacobsens Bank og Købere af de under hans Ledelse opførte Arbejderboliger forpligtes til at at hejse tysk Flag paa preussiske Festedage; men — Pastor Jacobsen har, saa vidt jeg ved, aldrig forlangt, at nogen skulde anse hans politiske Agitationsrejser for kristelige Apostelrejser, hans Fortrykningsreklamer for Missionsbreve eller Paabudet om tysk Flagning for en kristelig Kærlighedsgerning. Med andre Ord: Præsten i Skærbæk driver Politik; men det er ikke bekendt, at han sammenblander Politik og Religion.“

Denne Karakteristik var ikke helt ueffen; den var maaske ret ramnende, og den morede Folk.

Befolkningens Harmen var netop den Gang vendt mod tre politiserende Dommere, Dr. Hahn i Nordborg og Lindemann i Aabenraa, der begge senere blev berygtet for at have frakendt Forældre Opdragelsesretten over deres Børn, som de havde sendt paa danske Skoler. Dommerne begrundede deres Forholdsregler med, at Forældrene paa denne Maade forsømt Børnenes sædelige og aandelige Vel. Forannævnte Amtsdommer Lindemann kom samtidig i Folkemunde, da der blev rejst Sag mod ham ved Flensborg Landsret for at have udæsket sin Kollega, den skikkelige og fromme Amtsdommer Clausen i Aabenraa, til Duel. Domstolen fastslog, at den Anklagede havde gjort sig skyldig i Udfordring til Tvekamp med dræbende Vaaben og idømte ham en mild Straf paa 1 Uges Fæstningsarrest. „Flensborg Avis“ bemærkede dertil meget forsigtigt: „Paa Befolkningen her i Nordslesvig gør det et ejendommeligt Indtryk, naar den ene Dommer tilbyder den anden at skyde ham ned eller lade sig skyde ned af ham.“

En tredje Dommer, Schwartz i Flensborg, blev Formand for Den tyske Forening, som var stiftet med det Formaal paa alle Maader at bekæmpe Danskheden og lægge den for Had. Da denne Forenings Mænd i Januar 1897 tog Afsked med den fratrædende Overpræsident von Steinmann, lagde denne dem følgende Ord paa Sinden: „De bør kæmpe uden at fornærme, uden at krænke og uden Haardhed; thi vor Stræben maa gaa ud paa at forsone Danskerne og gøre dem til gode Tyskere“. Denne Formaning tog de imidlertid ikke til Efterretning. En almindelig

Forfølgelse var allerede forberedt, før Hr. von Køller kom hertil, og den gav sig stærke Udslag. Adskilligt tydede paa, at onde Tider var i Vente.

Under Paavirkning af Forholdene hjemme modnedes min Beslutning om at benytte den første, den bedste Lejlighed til at forlade Skolen. Og hvad saa? — Jeg vilde da paa en eller anden Maade søge Uddannelse til et endeligt Kald i Danskhedens Tjeneste. Hernede gik jeg og truedes af Faren for at blive fremmed overfor det, jeg først havde kært. Denne Beslutning om at bryde op voksede i Styrke, da min Ven Johannes Paulsen meddelte mig, at han søgte en Lærerstilling i Hamborg. Lad mig straks her tilføje, at han fik sit Ønske opfyldt og flyttede ind til Byen, hvor han i Aarenes Løb blev en kendt Mand, der nød megen Respekt i Skolekredse. Et Minde om hans Virksomhed er det store og smukke „Curio-Haus“, Lærernes Forsamlingsbygning i Hamborg. Baade Planen og Udførelsen skyldes hans Tilskyndelse og utrættelige Arbejdsevne. Han var udset til at beklæde en ledende Stilling indenfor den hamborgske Stats Skoletilsyn, men faldt for Rænker, som han aldrig havde forstaaet sig paa. Og nu er han død.

Johannes Paulsens Bortrejse var et smerteligt Tab for mig. Men midt i denne Situation, da jeg længtes bort fra de Forhold, jeg levede under og pønsede paa at finde en Mulighed til at flytte, skete det mærkelige, at jeg atter som ved et Vidunder fandt Vejen fremad. Jeg fik netop i disse Dage en Forespørgsel fra Pastor Kriel i København, om jeg var sindet straks at begynde en Virksomhed ved St. Petri Knabenschule.

Med Glæde vilde jeg svare Ja. Men først skulde jeg løses fra min Lærergerning indenfor den preussiske Skole. Det maatte ske straks; der var ingen Tid at spille. Militærtjenesten kunde ikke mere være nogen Hindring; jeg havde opnaaet Fripas efter to Gange at have været til Mønstring. Først tyve Aar senere, under den første Verdenskrig, blev dette Spørgsmaal atter aktuelt.

Jeg meddelte Lokalinspektøren, Præsten i Sande, at jeg saa mig nødsaget til en Dags Tid at forlade Skolen, da jeg vilde rejse til Slesvig for hos Regeringen at ordne et vigtigt personligt Anliggende. Han stirrede først maalløst paa mig og nægtede mig saa Tilladelsen, hvorefter jeg tog af Sted uden Forlov. Det var med en ejendommelig Fornemmelse, at jeg gik ind ad Porten til den store, røde Regeringsbygning ved Slien. Nu stod jeg jo paany ved et Vendepunkt i mit Liv; men jeg haabede hurtigt at komme tilbage med en god Løsning. For saa vidt tog jeg

fejl, Besøget varede meget længe; men jeg skal nøjes med at referere det i Korthed efter Hukommelsen.

Den Mand, der den Dag i et saadant Tilfælde repræsenterede den preussiske Regerings Afdeling for Skolevæsen, en Departementschef, hørte paa mig med synlig Forbavselse, da jeg fremsatte mit Ønske om straks at blive afskediget fra det af mig beklædte Embede. Han lagde ikke Skjul paa, at han i høj Grad maatte misbillige, at jeg uden videre havde begivet mig paa Rejse i dette Ærinde og nu uden at iagttage den foreskrevne Form traadte ind paa selve Regeringens Kontor. Jeg maatte dog vide, at Afskedigelse kun kunde ske efter en ad tjenstlig Vej indsendt Ansøgning. Han vilde derfor ogsaa meddele mig, at der ikke kunde være Tale om, at jeg uden videre blev afskediget efter mundtlig Begæring, Andragendet skulde først nærmere undersøges. Da jeg imidlertid under Henvisning til Kaldelsen fra København fastholdt mit Krav, sendte han Bud efter mine Personalakter, hvoraf en Del beroede i Regeringens Arkiv. Den Gang var der ikke nogen Forbindelse mellem det tyske Riges Embedskontorer og det tyske Skolevæsen i Udlandet. Efter at Departementschefen i nogen Tid havde bladet i mine Papirer, lod det dog til, at han i nogen Grad havde faaet et andet Syn paa Sagen. Han søgte i venlige Ord at fraraade mig mit Forsæt og nævnte ogsaa min nationale Indstilling. Efter hans Opfattelse var jeg bedst tjent med at blive i det sydlige Holsten, hvor Regeringen havde været medvirkende ved at give mig et godt Embede. Her vilde jeg jo ikke være udsat for anden Paavirkning.

Dertil svarede jeg, at jeg aldrig havde fortiet mit danske Sindelag. Ogsaa dette Spørgsmaal drøftede vi frem og tilbage, uden at jeg husker Enkelthederne; men jeg er nu bagefter, ved at tænke tilbage paa Samtalen, forbavset over den Taalmodighed, som denne preussiske Embedsmand lagde for Dagen overfor den unge Skolelærer, der saa formløst var stormet ind paa hans Kontor. Han sluttede Forhandlingen med at sige, at jeg under de raadende Omstændigheder ikke kunde regne med at opnaa Afskedigelse. For øvrigt vidste han ogsaa, at Forholdene i Danmark ikke var saa gode som her i Preussen. Han henviste mig til en gammel Sekretær, som engang før 64 havde haft Ansættelse i det tyske Kancelli i København. Han vilde nok fraraade mig at tage til Danmark, mente Departementschefen. Deri tog han imidlertid fejl. Da jeg fortalte den Gamle om Aarsagen til mit Besøg, dukkede hengemte Minder op i

hans Bevidsthed. Han begyndte at tale om svundne Ungdomsdage og sluttede med at sige: „Ak ja, København er en dejlig By!“

Med denne Besked vendte jeg nu tilbage til Departementschefen. Men han afbrød al yderligere Drøftelse med Ordene: „Som sagt, De faar ikke Deres Afsked.“ Jeg svarede lige saa kort: „Saa maa jeg erklære, at jeg ikke længere ser mig i Stand til at holde det Løfte, som jeg i sin Tid har aflagt ved min Embedsed, og som det hidtil har været min Pligt at efterkomme, hvilket jeg ogsaa har gjort!“

Saaledes faldt omtrent Ordene.

Departementschefen traadte et Par Skridt tilbage og sagde meget behersket og høfligt: „Da den ledende Regeringschef ikke er til Stede, vil De først i Morgen faa Deres Afsked; det vil ske telegrafisk!“

Det var, som om han først nu blev helt klar over Situationen.

Jeg bukkede og takkede. Vi gav hinanden Haand. Foretrædet var forbi. Da jeg gik ud ad Porten, var jeg en fri Mand.

Den følgende Dag modtog jeg det bebudede Telegram. Det lød kort og godt paa, at jeg var afskediget fra preussisk Skoletjeneste. Jeg meddelte Præsten i København, at jeg efter Paaske vilde tiltræde Stillingen ved Petriskolen.

Jeg havde afbrudt Broen mod Syd. Der førte ingen Vej tilbage. Fra mine Forældre fik jeg ingen Bebrejdelser.

II. DEL

Tysk Lærer i København

Der var hengaet tre Aar, siden jeg forlod Seminariet i Tønder, og nu var jeg en Dag i April Maaned 1897 undervejs til København for at begynde en Virksomhed som Lærer der i Byen. Det korte Aaremaal havde været rigt paa skiftende og ofte mærkelige Oplevelser, som paa flere Maader havde vist mig Omverdenen og dens Mennesker i forskellig Belysning. Under mit Ophold i Sydslesvig og Holsten havde jeg samlet adskillig Erfaring. Jeg var bleven klogere og havde lært lidt af hvert, som man siger, men haabede nu at nærme mig Maalet for min Uddannelse.

Og saa stod jeg paa Gaden i København som en Fremmed. Jeg havde ingen Slægtninge, ingen Venner eller Bekendte i denne By, ikke nogen som helst Forbindelse at ty til. Derfor opsøgte jeg Karen Jensens Højskolehjem, hvor jeg i sin Tid havde boet sammen med Lærer Jensen. Det var imens flyttet hen til Nørrevold Nr. 24 og laa der lige overfor Ørstedsparken. Der tog jeg ind og blev boende det første Aar. Det var for saa vidt, som man senere vil se, et heldigt Valg, eftersom Karen Jensen huskede mig fra mit første Besøg og straks viste mig Venlighed og gav mig den nødvendige Vejledning, men ogsaa fordi jeg her i Aarets Løb mødtes med mange Mennesker og modtog Tilskyndelse i forskellig Retning. Det er muligt, at de i Begyndelsen syntes, at jeg var en noget underlig Fremtoning indenfor disse Mure; thi jeg saa naturligvis paa mangt og meget gennem tyske Brilller. Jeg magtede ikke helt Skriftsproget, og i Tankerne dvælede jeg stadig ved Forholdene i Slesvig. Hvorledes kunde det ogsaa være anderledes efter 7½ Aars tysk Skolegang og dertil 3 Aars Ophold som Lærer i tyske Egne?

I København dumpede jeg jo ogsaa nu, hvad angik mit daglige Arbejde, ind i et tysk Milieu. Det tyske Skolevæsen, ved hvilket jeg fik min Virksomhed og tjente mit Brød, var kun lidet egnet til at virke oply-

sende for mig i dansk Retning. Det omfattede tre Skoler: Realskolen paa Graabrødretov, en Dreng- og en Pigeskole i St. Pedersstræde. Drengeskolen hed officielt „Sankt Petri Knaben-Kirchenschule“. Den havde fra gamle Dage staaet i Forbindelse med den tyske St. Petrikirke i samme Gade og var vel nok et ærværdigt Levn fra Fortiden, da hele dette Kvarter var præget af Tyskhed med Kirken som det aandelige Midtpunkt.

Det var dengang, da to Femtedele af det danske Monarki var tysk. Den fremmede Paavirkning var i det attende Aarhundrede af vidtrækkende Betydning og betegnede ogsaa paa en vis Maade, som A. D. Jørgensen har paavist, et Opsving i den folkelige danske Udvikling; men den medførte tillige sine store Ulemper, og den maatte derfor inden ret lang Tid fremkalde en stærk Bevægelse i modsat Retning. Det var selve Statsmanden J. H. E. Bernstorff, som indkaldte de Fremmede, dog ikke blot Tyskere, for at de kunde tjene som Forbillede og virke befrugtende paa dansk og norsk Aandsliv. Kong Frederik den Femte bevilgede saaledes Klopstock, som kaldtes den germanske Verdens største Digter, en rundelig Understøttelse, saa at han i Danmark uden økonomisk Bekymring kunde skrive første Del af sin „Messiade“. Ved Petrikirken virkede den kendte Præst Balthasar Münter, Hovedstadens mest skattede Prædikant og Sjælesørger for den tyskorienterede høje Adel. Her levede hans berømte Datter, Digterinden Frederikke Brun, som blandt andet i sin Bog „Wahrheit aus Morgenträumen“ har givet os en fængslende Skildring af de betydelige Personer, som i hendes Tid var de Ledende indenfor det tyske Samfund i København. Virkningsfuldt omtaler hun ogsaa Petrikirken og Pladsen omkring den med dens Gravmæler, der hørte til det Omraade, som fyldte hendes rige Barnefantasi med blivende Indtryk, og hvor hun selv har fundet sit sidste Hvilested. Om Søndagen saas saa kendte Mænd som Digterne Mathias Claudius, Gerstenberg og Brødrene Stolberg gaa ind ad Porten til St. Petri. Ja, vor egen Digter Johannes Ewald skrev sit Sørgespil „Rolf Krage“ under Paavirkning af Klopstocks Digtning.

Det er et Stykke Fortid, som ogsaa Dr. Bobé udførligt har behandlet i et Par Artikler i „Kopenhagener Zeitung“ i Maj 1929, en Periode, som ikke var ukendt for mig; jeg havde selv syslet med den under mit Ophold i Brodersby. Paa min Boghylde staar en smukt indbunden Udgave af „Messias“ fra 1775, som jeg jævnlig havde taget frem. Den indledes med en lang og svulstig Ode til Ære for Kong Frederik den Femte.

Jeg drømte ikke om, at jeg engang skulde komme Erindringen om denne Tid, dens Mennesker og dens Tanker paa nært Hold. Det føjede sig jo da saa mærkeligt, at da jeg nu kom til København for at finde ny Næring til min Danskhedsfølelse, maatte jeg som Indledning daglig og Aaret igennem mindes disse Forhold, da Skolen laa lige overfor Petrikirken, som den vel altid havde gjort, og mit Klasseværelse vendte ud mod den og dens Omgivelser, hvortil der var knyttet saa megen dansk-tysk Historie. Jeg har senere tænkt, at den netop var en passende og lærerig Overgang for mig.

Det var jo imidlertid ikke for yderligere at fordybe mig i disse i og for sig saa interessante Minder, at jeg færdedes her. Det forekom mig heller ikke at være en Fornøjelse at undervise i den tyske Skole. Det var en gammel, skummel Bygning paa fire Etager, der bortset fra Inspektørens Bolig og Kontor optoges af Klasseværelser. Eleverne kom vel nok for største Delen fra Hjem, der hørte til den tyske Koloni, som til Tider samledes i en Forening, der dog ingenlunde havde nogen nationalpolitisk, men en ren selskabelig Karakter. Det hændte ogsaa, at Folk, der som Kunstnere, Artister og lignende forbigaaende opholdt sig i Byen, sendte deres Børn i den tyske Skole. Derimod kunde jeg ikke rigtig forliges med Tanken om at skulle undervise danske Bedsteborgeres Børn paa det fremmede Sprog. Det forekom dog ogsaa. Det var en privat Betalings-skole, og for hvert Barn maatte derfor udredes 4 Kr. 50 Øre om Maaned. Jeg havde det Indtryk, at man ved Behandlingen af Eleverne skulde tage Hensyn til denne Indtægt, og at Disciplinen led under det. Den var i hvert Fald ikke god, og Inspektørens Spanskrør formaaede kun i ringe Grad at bøde paa dette Forhold.

I forannævnte Artikelrække i „Kopenhagener Zeitung“ har Dr. Bobé, der selv var Elev fra den tyske Realskole, og som maa betragtes som et uvildigt Vidne, paa Grund af en Selvoplevelse tegnet følgende Situationsbillede fra Drengeskolen:

„Eleverne sendtes klassevis ud af Skolen med kort Mellemlum, for at de ikke allesammen paa een Gang skulde trampe ned ad Trapperne. En Dag var der ikke færre end tyve Syndere, der skulde stedes for Tugtemesteren, som just var i daarligt Lune og ved nederste Trappetrin forbitret slog om sig med Stokken. Næppe havde den første Elevs høje Skrig fortonet sig, før der fra det aabne Vindue øverst oppe lød et langtrukket mangestemmigt Hyl, som mindede om den hjerteskerende Klage hos Cooper over en af de ædle Krigeres Død. Kort efter istemtes

fra en anden, ligeledes ventende Klasse Klageraab, der var endnu mere øredøvende. Inspektøren var fuldtud beskæftiget, og Lærerne ovenpaa stod afmægtige overfor disse Tilkendegivelser paa Deltagelse. Jeg fandt den snævre Gade langs med Kirkens Mur fuld af Mennesker, som gav deres Harme frie Udtryk. En truende Røst lød saaledes: „Herut med den tyske . . . , han myrder Ungerne!“. Deltagende Kvinder trængte sig frem til mig for at faa nærmere Forklaring. Det lykkedes mig heldigt at undkomme.“

Saaledes lyder denne Skildring „fra de slemme Drenges“ Dage. Der kan ikke være Tvivl om, at saadan var Forholdene dengang. Ellers vilde den ansete Forfatter heller ikke have offentliggjort Fremstillingen af dette Optrin, som naturligvis ikke hørte Hverdagen til. Men med bedste Vilje var det virkelig til Tider umuligt at holde Styr paa Flokken. For øvrigt gjorde Lærerne sig Umage for at naa Skolens Maal, der svarede til en almindelig Folkeskoles, og efter Omstændighederne opnaaedes vistnok et tilfredsstillende Resultat. Saa vidt jeg ved, var Forholdene dog betydeligt bedre ved Realskolen og Pigeskolen.

Lærerne mødtes ofte til hyggeligt Samvær. Samtidig med mig var to unge Lærere fra Hannover blevet ansat ved det tyske Skolevæsen. Det laa i Sagens Natur, at vi i Begyndelsen holdt sammen. Men snart gik jeg mine egne Veje; thi det var jo heller ikke for at dyrke tysk Selskabelighed, at jeg havde søgt en Virksomhed i den danske Hovedstad.

Naar jeg nu havde faaet mit brændende Ønske opfyldt og var kommen til København, skyldtes det jo den tidligere omtalte stærke Trang til grundigt at lære Dansk og til at sætte mig ind i danske Forhold. Jo ældre jeg blev, des inderligere gjorde denne Trang sig gældende, da jeg mere end nogen Sinde følte, at en dansk Uddannelse var Forudsætningen for, at der kunde blive noget af mig. Jeg maa imidlertid bekende, at mit første Ophold i København ligesom Tiden hidtil var præget af en ret planløs Søgen efter de Værdier, der kunde danne Grundlaget for det endelige Kald, som jeg vedvarende noget uklart higede henimod.

I Sommerens Løb levede jeg mig dog noget ind i de nye Forhold. Det var en Selvfølge, at jeg benyttede en stor Del af min Fritid til som i Hamborg at besøge de offentlige Seværdigheder, i Særdeleshed Nationalmuseet, Statens Museum for Kunst og de to Glyptoteker. Søndag efter Søndag søgte jeg til disse Steder og lærte ogsaa med Tiden at værdsætte de sjældne Skatte, som gemtes der. Desuden opsøgte jeg de vigtigste Kirker, Slotte og andre offentlige Bygninger. Til at begynde med

havde jeg kun ringe Forstaaelse for dansk Bygningskunst. Jeg var da saa heldig paa Højskolehjemmet at møde en begavet dansk Lærer, Christian Brix-Hedegaard, som interesserede sig for den fremmede sønderjydske Kollega, der syntes at gaa saa hjælpeløst omkring. Under hans Ledelse fik jeg Øjnene opladte for meget af det, som Hovedstaden bød paa af baade gammel og ny Kunst. Endvidere skylder jeg ham Tak for, at han utrætteligt vejlede mig med Hensyn til danske Tilstande i Almindelighed, og jeg tror nok, at jeg var en lærevillig Elev. Han besøgte Statens eetaarige Lærerkursus — senere udvidet til Lærershøjskole — og tog mig ogsaa en Gang med til Deltagernes Sammenkomst Lørdag Aften. Det havde sin særlige Aarsag. A. D. Jørgensen var af Forstanderen for dette Kursus, Professor Hans Olrik, indbudt til at holde Foredrag om Udviklingen i Sønderjylland. For mig blev det en stor Fornøjelse at se og høre denne Mand tale, som jeg skyldte saa meget, og det blev mig tillige en mærkelig Oplevelse, fordi det var mit første Bekendtskab i København med en navnkundig Personlighed, og samme Mand var jo vor egen fremragende Historieskriver. Jeg nød nemlig den Ære af Professor Olrik at blive præsenteret for Taleren som en af de Unge, der forberedte sig til en Gerning i Sønderjylland. Det interesserede øjensynligt A. D. Jørgensen; men han udtalte sig dog med noget Forbehold. Han havde vistnok Erfaring for, at mangen en havde villet det samme, men var strandet undervejs paa Grund af manglende Viden og svigtende Karakterstyrke. Jeg husker ikke nøje, om det var ved samme Lejlighed og i denne Forbindelse, at han bemærkede: „Den, der vil være Pressemand i Sønderjylland, maa i Forvejen have syslet syv Aar med Landsdelens Historie“. Han har i hvert Fald engang sagt det. Jeg tror, at det senere ved H. P. Hanssens Hjælp vilde være lykkedes mig at komme i nærmere Forbindelse med A. D. Jørgensen. Han døde imidlertid samme Efteraar. Da hans Bibliotek blev solgt ved offentlig Auktion, købte jeg saa mange af Bøgerne, som jeg havde Raad til, og har bevaret dem som et Minde om ham til den Dag i Dag. Hos en anden sønderjydske Historiker, Skoleinspektør P. Lauridsen, hentede jeg Oplysning om nogle Kilder til vor Oldtidshistorie og fik baade paa Universitetsbiblioteket og i Nationalmuseets Samlinger min Viden paa dette Omraade beriget. Sidstnævnte Sted hjalp Museumsdirektør Sophus Müller mig til Rette.

Saaledes begyndte jeg i Sommerens Løb at faa lidt Føling med de Emner, som stadig interesserede mig. En behagelig Afveksling var desuden Smaature ud i Københavns Omegn. I denne Forbindelse maa jeg kort

omtale en lille Rejse af en noget sørgmunter Karakter. En af mine foran nævnte tyske Kolleger og jeg agtede i Pinseferien at foretage en Udflugt ud i det blaa. Uden at undersøge Fartplanen eller Rute gik vi derfor om Bord i et større Fartøj, som laa sejlklart, da vi naaede ned til Havnen. Vi blev ikke meget skuffet, da vi var kommen om Bord og opdagede, at vi sejlede med den svenske Færge. Fra Malmø tog vi til Lund, og her maatte vi desværre gøre den Erfaring, at det ikke mere var muligt at komme tilbage til København samme Dag, og at vi ikke ejede Penge til Nattelogi. Vi vandrede derfor ud paa Landet, passerede Valpladsen for Slaget ved Lund i 1676 og søgte forgæves at faa Lov til at overnatte paa en Bondegaard. Her pudsede man Hunden paa os. Da vi fortsatte videre ad Landevejen, naaede vi til en lille Stationsby, der hed Lackalänga, hvor vi tog ind paa Jernbanehotellet og for vore sidste Penge telegraferede hjem efter 50 Kr., hvorefter vi gav os Natten og Haabet om en heldig Skæbne i Vold. Men ak, Pengene kom ikke, og det blev tredie Dag, at vi som et Par gældbundne Ungersvende gik omkring i den lille skaanske Landsby. Situationen begyndte at blive kritisk; thi naar vi færdedes paa Gaden, syntes vi, at de Indfødte skulede mistroisk til os. Da kom Frelsen i Form af Stationsforstanderen, som uden noget Bevis laante os det paagældende Beløb. Det var jo saa sjældent, at der kom Turister til Byen. I vor Glæde indbød vi alle Jernbanemændene til en lille Sammenkomst paa Hotellet. Det blev en fornøjelig Aften. Vi drak dus med de svenske Brødre og tog Dagen efter en rørende Afsked med Tak for god Behandling. Da Toget satte sig i Bevægelse, lød et rungende Hurra fra det samlede Stationspersonale som sidste Afskedshilsen. Denne Pinseudflugt var i lang Tid derefter en Kilde til Drilleri fra vore tyske Kollegers Side. De havde for øvrigt gjort sig al Umage for at faa os frigjort; men det viste sig, at Postgangen mellem de to Naboriger var noget omstændelig i et saadant Tilfælde.

Hjemme i Skærbæk sad min gamle Lærer Jensen og fulgte med brændende Interesse min Færd i det Fremmede. Han læste i Smug „Flensborg Avis“ og bad mig sende Breve med Oplysning om Tildragelser i København, som jeg vidste optog ham og hans Hustru. Jeg maatte saaledes en Gang efter Opfordring sende en lang Beretning til ham om en ejendommelig tysk-dansk Skikkelse, Grevinde Adeline Schimmelmänn, som ofte blev omtalt i Dagbladene. Hun var født paa Familiens Stam-sæde Ahrensburg i Holsten, men havde ogsaa Tilknytning til Slægten paa Lindenberg i Danmark. I sin Ungdom havde hun opholdt sig ved

den tyske Kejsersinde Augustas Hof. Derefter blev hun grebet af Missionsgerningen og tog ud og prædikede i Arbejderkvartererne. Dette havde til Følge, at Familien udstødte hende, og at den fik hende erklæret for sindssyg. I flere Maaneder sad hun siden indespærret paa Kommunehospitalets 6. Afdeling i København, men blev tilsidst befriet, efter at Sagen var bleven paatalt i Rigsdagen. Det var vistnok noget af en Skandale. Nu drev hun Sømandsmission og besøgte paa eget Skib, der hed „Duen“, Storbyernes Havnekvarterer, hvor hun samlede Arbejderne omkring sig og sin Forkyndelse. Jeg overværede et Møde, som hun holdt i Socialdemokraternes Forsamlingsbygning i Rømersgade, og hvor hun fortalte udførligt og livligt om sit Levnedsløb og sin Mission.

I Sommeren 1897 blev Prinsesse Ingeborg af Danmark gift i København med Hertugen af Vestergrøtland, Prins Oskar Carl Vilhelm af Sverige. Vielsen fandt Sted i Slotskirken en Solskinsdag sidst i August, og jeg havde taget Plads blandt de Tusinder af Mennesker, som fyldte de Nygiftes Vej fra Kirken til Residenspalæet paa Amalienborg. Forrest kørte Brudeparret i Kong Christian den Syvendes tunge Guldkaret, derefter Majestæterne i Guldbryllupskareten, og saa fulgte Skaren af høje Gæster fra Ind- og Udland. Jeg saa tydeligt fra min Plads Kong Christian sidde ved Siden af Kong Oskar af Sverige, og mange af de øvrige kongelige Herskaber, som jeg nu har glemt. Det var en af Hovedstadens store Dage, og jeg veed, at min Skildring af al den Storhed og Stads vakte megen Glæde i det lille Lærerskole i Skærbæk.

En anden Gang omhandlede mit Referat den engelske Socialistfører Tom Manns meget agitatoriske Foredrag i Arbejdernes Forsamlingsbygning paa Enghavevej. Han var jo en af Datidens betydeligste Personligheder indenfor Arbejderbevægelsen, og Mødet havde derfor samlet et stort Publikum.

Paa denne Maade fik Lærer Jensen fra Tid til anden et Pust ude fra en Verden, som han gik og drømte om derhjemme under trange Forhold. Det hændte ogsaa, at jeg voldte ham Bekymring. Paa min Vandring gennem København var jeg en Dag gaet ind i den katolske Jesu Hjerterkirke i Stenosgade, hvor jeg kom i Samtale med en ved Kirken ansat ung Præst. Han indbød mig til at gentage mit Besøg og at gøre mig bekendt med Gudstjenesten. Det var mit første Møde med Katolicismen, og jeg maa indrømme, at jeg ikke gik upaavirket bort. Jeg kom ogsaa igen og skildrede mine Indtryk derfra i et langt Brev til Jensen, hvilket medførte, at han i sit Svar stærkt advarede mig mod dette Bekendtskab.

De meget udførlige Skildringer, som jeg saaledes sendte Jensen om mit Ophold i København, gav mig en god Øvelse i at skrive Dansk. Hidtil havde mit Sprog været tungt og fattigt, da jeg jo aldrig havde modtaget nogen rigtig Vejledning. Nu begyndte jeg ved Læsning af Bøger og Blade og under Samtale at lægge nøje Mærke til dansk Udtryksmaade, Ordforraad og Sætningsdannelse. Dermed vakte og voksede min hidtil slumrende Lyst til at bruge Pennen. Den havde jo før givet sig nogle Udslag, uden at jeg tilstrækkeligt magtede mit Modersmaal. Jeg blev nu fuldtud tvesproget, men vidste, at det var nødvendigt at holde de to Sprog strengt ude fra hinanden. Om Formiddagen tænkte, talte og skrev jeg paa Tysk i Skolen, Resten af Dagen gjorde jeg mig Umage for helt at kunne beherske det danske Sprog, saaledes at det villigt føjede sig efter min Tanke.

I det Aar, der her er Tale om, udgav den kendte tyske Politiker, Præst og Forfatter Friedrich Naumann, der var Fører for den kristelig-social Bevægelse i Tyskland, og med hvem H. P. Hanssen ogsaa senere som Rigsdagssmand stod i Forbindelse, et Dagblad i Berlin, der hed „Die Zeit“. Da det ikke indtog nogen uvenlig Holdning overfor Danmark — det indeholdt saaledes som Føljeton en Roman af Henrik Pontoppidan — tilbød jeg mig som københavnsk Korrespondent. Tilbudet blev modtaget, og jeg fik ogsaa skrevet og trykt nogle Artikler om danske Forhold; men saa gik Bladet ind. Det havde været Organ for nogle Idealister, uden at man ved Udgivelsen tog tilbørligt Hensyn til den realistiske Baggrund som Forudsætning.

Jeg har nævnt disse Forhold og omtalt dem saa vidtløftigt for at forklare, hvorledes min Lyst til praktisk Skribentvirksomhed opstod. De mange Breve, jeg fra København skrev til min gamle Lærer, vilde vistnok være egnede til at give en udtømmende Skildring af mig i helligt og søgnt, da jeg som en Fremmed gik søgende omkring i Hovedstaden. Men jeg antager, at han har brændt dem af Frygt for Husundersøgelsen, og det viste sig nogle Aar senere, at en saadan Frygt ikke var ubegrundet. Hans egne Breve til mig bar aldrig hans Navn, men kun et Mærke, jeg kendte jo hans Skrift. De var meget indholdsrige og bar nye Vidnesbyrd om, hvorledes tysk Tvang tyngede paa hans Sind.

Foran nævnte Lærer Christen Brix-Hedegaard, der er jævnaldrende med mig, og nu lever i Hasseris ved Aalborg, har nedskrevet nogle Erindringer fra Karen Jensens Højskolehjem og deri omtalt de Mennesker, som han der mødte blandt de faste Gæster, til hvilke hørte henved tyve

Folketingsmænd, deriblandt flere af Venstrereformpartiets ledende Skikkelser som de senere Ministre Anders Nielsen, Thomas Larsen og Jensen-Sønderup. Jeg kan ikke undlade at gengive nogle Brudstykker af disse Optegnelser, da de supplerer, henholdsvis udvider min egen Skildring og giver et Billede af mig, saaledes som han saa mig i den første Tid, jeg levede i København. De virker nærmest som et gammelt Portræt, der er taget for over et halvt Aarhundrede siden, og som man ikke har set i lange Tider og derfor næsten har glemt. Det har den Fordel, at det er ægte og ikke retoucheret af Tiden. Han skriver:

„Det daglige Samvær med disse højtbegavede Mænd fik stor Indflydelse paa mig, der netop begyndte at interessere mig stærkt for Politik. Men samtidig dukkede ogsaa en anden ung Mand op i dette Eldorado for unge interesserede Mennesker, og jeg tager næppe fejl, naar jeg siger, at hans Ophold paa dette Sted blev af stor Betydning, ikke alene for ham selv, men ogsaa for det Land, der fra nu af blev hans rette Fædreland. Det var Sønderjyden Nicolai Svendsen.

Han havde lige overtaget en Lærerstilling ved den tyske Petriskole, hvilket naturligtvis bevirkede, at Karen Jensens Plejebørn i Begyndelsen og i Betragtning af, at han var Sønderjyde, modtog ham lidt køligt. Men efterhaanden, som vi lærte ham at kende, tøde Isskorpen om vore Hjerter op. Med sine markerede Ansigtstræk gjorde Nicolai Svendsen Indtryk af at være nogle Aar ældre, end han i Virkeligheden var, hvilket dog atter afsvækkedes en Del ved et vist Anstrøg af barnlig Troskyldighed i Væremaade og Argumentation. Da vi andre en Dag drøftede hans Alder, sagde en af Folketingsmændene: „Han hører til de Mennesker, hvis Udseende ikke vil forandres synderligt med Aarene, og som man eventuelt vil genkende om 50 Aar.“ For mig selv fik det ny Bekendtskab en mægtig Betydning. Det blev egentlig ham, der først lærte mig, „at der findes en Verden udenfor Verona“. For Nicolai Svendsen maa det daglige Samvær med de mange ledende Mænd i dansk Politik have været meget værdifuldt, ikke mindst, naar man tænker paa hans senere Stilling som fremtrædende Redaktør i Sønderjylland. Jeg ser ham ogsaa endnu i Tankerne sidde med aaben Mund og lytte til deres Samtaler ved Middagsbordet og i Læsestuen.“

Dette er altsaa en uvildig Iagttagers Kontrafei af mig fra 1897, da jeg mødtes med danske Kredse. Brix-Hedegaard beretter desuden udførligt om vore Diskussioner, særligt vedrørende Historie og faglige Spørgsmaal. Som nævnt foran var mine Opfattelser jo endnu mærket

af min tyske Uddannelse og mit Ophold i tyske Omgivelser, uanset mit danske Sindelag, medens Brix-Hedegaard var stærkt fransk orienteret og paavirket. Vore Samtaler fik derfor en befrugtende og vejledende Virkning til begge Sider, og vort Bekendtskab blev til et varigt Venskab. Han nævner ogsaa i sine Erindringer Mødet med A. D. Jørgensen og henviser til den Betydning, som det fik for mig. Jeg skal derfor gengive Fremstillingen af denne Begivenhed, saaledes som han har bevaret den i sin Hukommelse:

„Hen paa Foraaret 1897 skete der noget, der maaske mere end alt andet kom til at sætte Skel i Nicolai Svendsens Tilværelse. Sønderjyllands store Historiker A. D. Jørgensen skulde tale paa Lærershøjskolen. Nicolai Svendsen ytrede Lyst til at høre det, og jeg bad Forstanderen Hans Olrik om Tilladelse dertil. Men da han hørte om Ansættelsen ved Petriskolen, ytrede han forsigtigt: „Han er vel ikke Spion?“, hvortil jeg svarede: „For hans absolute Hæderlighed garanterer jeg. Desuden har han en Hilsen at overbringe A. D. Jørgensen, bl. a. fra Frimenighedspræst Jørgensen i Skærbæk“, hvorpaa Tilladelsen omgaaende blev givet. Nicolai Svendsen fulgte med til Mødet og blev, før det begyndte, præ-senteret for de to Historikere.

Foredraget, som alle Tilhørerne sikkert vil huske eller har husket til deres Dødsdag, handlede udelukkende om Fejlgreb i dansk Styrelse i Mellemslesvig i Tiden mellem de slesvigske Krige. Nicolai Svendsen sad som sædvanligt, naar han var bange for at gaa Glip af noget, med opspilede Øjenlaag bag Lorgnetterne og Munden paa Højkant. Her hørte han for første Gang Historie doceret paa en anden Maade end den, der anvendtes i Kiel. Ved Kaffebordet blev han placeret ved Siden af A. D. Jørgensen. Det blev sidste Gang, denne optraadte som Taler.

Og saa indmeldte Nicolai Svendsen sig som Elev paa den danske Lærershøjskole, hvor Professor Olrik modtog ham med aabne Arme. Og naar jeg senere anbefalede yngre Kolleger til Professorens Bevaagenhed, sluttede han som Regel sine Overvejelser med følgende Bemærkning: „Men det bedste Kup, vi nogen Sinde har gjort, var nu alligevel, da De bragte os Nicolai Svendsen.“ Lignende Betragtninger blev gjort gældende af vore fælles Bekendte fra Højskolehjemmets Rigsdagskreds, naar vi traf hverandre i de følgende Aar og drøftede Kursen i Nicolai Svendsens Tilværelse og Udvikling.“

Ja, min gode Vens Fremstilling af denne Tid og Følgerne af vort Bekendtskab for ham og for mig er langt udførligere. Jeg har her kun villet

gengive disse Brudstykker, fordi Indholdet sammen med de foregaaende Oplysninger viser, hvor vanskeligt det var, og hvorledes det lykkedes mig, for en stor Del ved Brix-Hedegaards Bistand, at finde mig til Rette, og det er ogsaa ham, jeg kan takke for, at jeg Aaret efter fik en god dansk Uddannelse ved, at han viste mig Vej til Statens eet-aarige Lærerkursus, som havde Lokale i Stormgade. Adgangen skete dog ikke saa let som skildret af Brix-Hedegaard. Jeg var jo preussisk Statsborger og havde ikke dansk Lærereksamen, d. v. s. at jeg manglede de vigtigste Forudsætninger for at kunne blive optaget. Men Professor Hans Olrik var utrættelig med at finde en Udvej, og han var da ogsaa saa heldig hos Kultusminister Sthyr at opnaa Tilladelse til at modtage mig som hospiterende Deltager i Undervisningen. Resultatet forelaa dog først hen paa Foraaret 1898.

Det er rigtigt, hvad Brix-Hedegaard skriver om vort Samvær med Rigsdagsmændene. Hvor tydeligt husker jeg ikke Vinteraftenerne i Højskolehjemmets Opholdsstue! Der sad vi næsten som i en Familie-kreds sammen med Folketingsmændene, naar de kom hjem fra Fredericiagade, hvor Rigsdagen dengang i en Overgangstid havde til Huse, og saa blev Dagens Emne grundigt drøftet. Jensen-Sønderup sad i den røde Sofa og røg paa sin lange Pibe, Thomas Larsen gik sindigt op og ned ad Gulvet, og Anders Nielsen, stor og svær, sad henne ved det brede Bord og docerede Venstres Sag med en Alvor, der fik os alle til at lytte. Estrup var endnu den grumme Modstander; men hans Stilling var stærkt svækket, og disse Bønder regnede med snart at blive hans Arvtagere. Der serveredes saa en Kop Kaffe, og naar Klokken slog 10, satte en Dame sig til Klaveret, og vi sang i Fællesskab en Aftensang. Derpaa fulgtes vi ad op ad de mange Trappetrin, og hver gik til sit. Jeg har et uudsletteligt Indtryk af dette hyggelige Aftensæde, om jeg saa maa kalde det. Min Ven har Ret, naar han skriver, at det blev af stor Betydning for mig. Saaledes sluttede Dagen, der for mit Vedkommende var begyndt med 6 Timers Undervisning i den tyske Skole.

Det var vistnok engang hen paa Efteraaret, at Karen Jensen meddelte mig, at Magister H. V. Clausen agtede at holde et Møde med unge Sønderjyder paa Højskolehjemmet. Hun mente med Rette, at jeg ogsaa hørte hjemme i en saadan Forsamling. Derfor indfandt jeg mig da ogsaa og meldte mig hos Magisteren, men modtog straks her det Indtryk, at jeg ikke var særlig velkommen. Det skyldtes den Mistro, jeg tidligere havde mødt, naar Folk hørte, at jeg var ansat ved den tyske Skole. Han havde

tydeligt nok en Mistanke om, at jeg kunde være en i Dagens Anledning udsendt Spion, og jeg blev derfor ogsaa af Forsamlingen modtaget med Kulde, indtil et Medlem af Selskabet, Frøken Marie Hjorth fra Langeved, der studerede Medicin i København og senere nedsatte sig som Læge i Haderslev, sagde god for mig. Mit Forhold til H. V. Clausen, som var begyndt paa denne Maade, udviklede sig siden ved nærmere Bekendtskab til mangeaarigt Venskab og Samarbejde. Han samlede de unge Sønderjyder, som midlertidigt opholdt sig i København til forskelligt Samvær, om Vinteren til Besøg paa Museerne og Drøftelse af nationale Spørgsmaal, om Sommeren til Udflugter i Københavns Omegn. For mig blev disse Sammenkomster altid en behagelig Oplevelse, ikke blot fordi Clausen var en grundig Læremester og gav os gode Oplysninger, f. Eks. om dansk Malerkunst, men navnlig ogsaa fordi jeg her traf unge Mennesker hjemmefra, der ofte ligesom jeg gik ret ene omkring i Byen. Saa vidt jeg husker, var det her, jeg lærte Præstesønnen, cand. theol. Jørgen Høyer fra Vilslev at kende. Hans Forældre var begge Sønderjyder og kom i mit Hjem i Skærbæk. Jørgen Høyer nærrede en sjælden og dyb Kærlighed til vor Landsdel. Den gav sig senere gennem hans Rejser til Mellemslesvig Udslag i Skildringer, der har bevaret deres Værdi indtil denne Dag. I det hele taget fandt jeg her en lille sønderjydsk Bekendtskabskreds, som holdt sammen, saa længe vi færdedes i København.

Jeg følte mig derefter ikke mere saa ensom, men vænnede mig mere og mere til Livet omkring mig og opdagede ogsaa nogle af de Kilder, som jeg havde søgt; men det skete ganske vist ofte ret tilfældigt. En Kundgørelse meddelte saaledes, at Historikeren Johan Ottosen en Aften vilde holde Foredrag for Arbejdere i et Lokale, som laa ude ved Godthaabsvej. Jeg kendte hans „Nordens Historie“; den havde jeg købt, da jeg gik paa Seminariet i Tønder. Hans Sang „Det haver saa nyligen regnet“ var allerede paa alles Læber derhjemme, skønt den først var skrevet for et Par Aar siden, og jeg vidste ogsaa, at han var gift med Gustav Johannsens Datter Martha. Jeg fik derfor Lyst til at deltage i Mødet for at lære ham at kende. Stærkt fængslet af hans Foredrag, der for Resten havde samlet fuldt Hus, fulgte jeg paa Afstand Taleren, da han bagefter gik ind mod Byen, og da vi var naaet ned paa Aaboulevard, tog jeg Mod til mig og tiltalte ham, idet jeg henviste til, at jeg havde overværet Mødet og gerne vilde sige ham Tak for Foredraget. Da jeg derefter havde givet ham nogle Oplysninger om mig selv og min

Gerning, viste denne vennesele Mand mig straks fra det Øjeblik stor Fortrolighed. Han gav mig sit Kort og indbød mig til Studentersamfundets Sammenkomster, som, saa vidt jeg husker, holdtes i det gamle Lokale ved Nørrevold. Jeg gav ogsaa trofast Møde, hver Gang Studentersamfundet samledes. Naar jeg de første Gange viste Johan Ottosens Kort ved Indgangen, var jeg altid velkommen. Jeg mødte første Aften med en vis Ængstelse. Hvad vilde man mene om min Tilstedeværelse, naar det maaske blev opdaget, at jeg kom fra den tyske Skole? Jeg var jo nu næsten vant til overalt, hvor jeg meldte mig, at blive modtaget som den grimme Ælling i Eventyret. Da mit Tøj muligvis heller ikke var fint nok, og der var ikke Tid til at gaa til Skrædderen, søgte jeg ned i en Markandiserbutik, hvor jeg købte en god og ret pæn sort Frakke, saa jeg derefter syntes at kunne lade mig se i det ukendte Selskab. Det viste sig heldigvis, at jeg kunde have sparet mine Bekymringer. Ingen spurgte mig om, hvor jeg kom fra; der var vistnok ikke nogen, som lagde Mærke til mig. Alle Pladser i det snævre og røgfyldte Lokale var optaget af mange ejendommelige Skikkelser. Det var i det hele taget Besøget værd alene at se de forskellige Mennesker, som mødtes her. Paa Talerstolen dukkede Folk op, som jeg kendte fra Dagbladene eller fra Vittighedsbladet „Punch“. Det var Navne, som jævnlig var fremme i Datidens offentlige Diskussion, og selv om jeg kun nu ejer et Totalindtryk af, hvad der foregik her, bevarer jeg dog Mindet om nogle særdeles interessante Timer, som jeg tilbragte i dette ret brogede Selskab, der forekom mig at være en lille Verden for sig, om hvilken jeg ikke tidligere havde haft nogen klar Forestilling. Emnerne og Diskussionerne faldt just ikke i min Smag. Men jeg mødte som sagt flittigt og vænnede mig med Tiden til den Tale og Tone, som raadede her.

Noget større Udbytte havde jeg af en Række Møder, som den Vinter blev holdt i Forsamlingshuset „Bethesda“. Talerne var den grundtvigske Retnings ledende Mænd, og Møderækken tog særlig Sigte paa oplysende Foredrag om betydelige Skikkelser og deres Virksomhed indenfor det danske Aandsliv.

Naar jeg gik hjem fra et saadant Møde, længtes jeg efter det næste. Det var ikke alene Foredragenes Indhold, men ogsaa den gode Sang, som ligefrem virkede betagende paa mig. Jeg følte, at mit Sind her berigedes stærkere, end det noget Sted før havde været Tilfældet. Jeg modtog et varigt Indtryk baade af den Tale og den Form, som jeg mødte her. De var begge meget forskellige fra Studentersamfundets. Men jeg for-

tryder ingenlunde, at jeg fik Adgang til de to Steder og oplevede disse Udslag af, hvad der rørte sig i Datidens København, og saa stod det mig jo frit at vælge og vrage.

Paa Universitetet holdt Professor Claudius Wilkens Forelæsninger om Indledning til Filosofi for de unge Studenter, der forberedte sig til Filosofikum. Der var god Plads i Auditoriet; jeg søgte derfor ogsaa derhen og hørte flere af disse Foredrag, som bidrog til at klare mine Tanker og at opfriske og udvide de Begreber, som jeg kendte fra Friedrich Paulsens Bog om samme Emne. Jeg var ogsaa en flittig Tilhører blandt den store Skare, som i Vintersemestret fulgte Professor Valdemar Vedels Foredrag om fransk Litteratur, et Stof, som jeg aldrig havde hørt Tale om. Derved fik jeg Indblik i et Kulturomraade, som jeg var særlig taknemmelig for at lære at kende.

Endelig bør jeg ikke forsømme at nævne mine Teaterbesøg. Naar jeg havde Raad og Tid dertil, gik jeg i det kongelige Teater. Jeg fandt en bestemt Plads paa Galleriet, hvor jeg baade kunde høre og se, hvad der foregik paa Scenen. Der virkede endnu de gamle Skuespillere med de store Navne, f. Eks. Brødrene Poulsen og Fru Hennings, og det var da ogsaa her, at det rigtigt gik op for mig, hvad Scenekunst betyder. Stærkest Indtryk gjorde Ibsens Strykker paa mig.

Men jeg glemmer heller ikke Virkningen af at se „Der var engang“ af Holger Drachmann. Jeg fandt dog ogsaa Raad til at gaa i de andre Teatre, ikke blot til Lyst, men ogsaa for Sprogets Skyld. Naar jeg saa om Aftenen kom hjem fra Forestillingen, plejede jeg at skrive en Beretning til Lærer Jensen om mine Indtryk. Jeg vidste, at han sad derovre i Landsbyen og paa en Maade misundte mig disse Oplevelser, men dog ogsaa glædede sig med mig.

Disse Smaatræk fra min Tilværelse i København i Aaret 1897 turde tilsammen give en Forestilling om, hvorledes jeg efterhaanden levede mig ind i det daværende Hovedstadsliv. Jeg lærte at tale Skriftsproget og fik nogen Øvelse i at bruge Pennen. Men Hovedsagen var dog nok det, jeg nemmede i min daglige Omgangskreds med de mange Folketingsmænd og de andre Gæster, som kom i Højskolehjemmet. Samtalerne og Diskussionerne drejede sig naturligvis ikke blot om Politik, men om mange forskellige Emner, som var nye for mig.

Her maa jeg indskyde Beretningen om en lille Begivenhed, der morede mig, som et Bevis paa de Fremskridt, jeg havde gjort. Blandt Folketingsmændene var der en gæv Jyde, som var noget faamælt. I hvert Fald tog

han aldrig til Orde i Storpolitik, men nøjedes med hvert Aar, naar den Tid kom, da lokale Spørgsmaal kunde bringes paa Tale i Tinget, at fremsætte de Ønsker, der var brændende paa hans Egn, og det var jo vel ogsaa nærmest derfor, at han var sendt af Sted. Han boede paa fjerde Sal lige overfor mig, og dette Nabo- eller Genboskab havde til Følge, at vi i ledige Timer gik sammen og passiarede om løst og fast. Hen paa Vinteren var det vist, da han betroede mig, at nu vilde han melde sig til Ordet. Hvis jeg ikke tager meget fejl, var han Talsmand for Krav, man havde rejst om Anlæg af en Lokalbane derhjemme. Da han imidlertid ikke havde fremragende Evner i Brugen og Behandlingen af skriftligt Dansk og for alle Tilfældes Skyld skulde have Talen nedskrevet, lært udenad og i Tide sendt til det Venstreblad, som læstes paa hans Hjemegn, blev vi enige om, at han skulde nævne alle de gode Grunde, der talte for Anlægget, og jeg derefter fæste dem til Papiret i en Affattelse, som maatte gøre Indtryk paa det høje Ting og Ministeren. Efter at vi saaledes havde delt Rollerne, hørte jeg ham Aften efter Aften gaa frem og tilbage i sit Værelse og øve sig i at lære og holde den af mig udarbejdede Tale om Betydningen af bemeldte Bane for det tomme jydsk Rum. Den Dag, da den skulde holdes i Rigsdagen, fulgtes vi ad til Fredericiagade. Det gik saamænd meget hæderligt; han holdt Talen, som den skrevet stod, uden at bruge mit Manuskript, og dette blev derefter sendt med Nattoget til Redaktionen i Jylland som behagelig Læsning for den gode Rigsdagsmands trofaste Vælgere. Jeg har ikke fulgt Sagen; men hvis mine Ord i hans Mund har været medvirkende til, at Jyderne fik deres Jernbane, maa jeg have Lov til at tillægge mig en lille Smule af Æren derfor. Mens han talte, sad jeg paa den mig anviste Plads blandt Tilhørerne og mønstrede de kendte politiske Skikkelser, som gik værdige omkring dernede i Salen, optaget af at røgte deres vigtige Hverv. Ved Ugens Slutning kunde man se dem i Karikatur i „Punch“. De var ikke vanskelige at genkende, og Folk morede sig mangen Gang mest over at møde dem i denne Situation. Nu er enkelte af dem gaaet over i Historien. De fleste er glemte.

Da Aaret ebbede ud, færdedes jeg saaledes ret hjemmevant i de forskellige Kredse, som aabnede sig for mig. Efter at vi havde lært hverandre at kende, begyndte Folketingsmændene at interessere sig for min Fremtid, som syntes at tegne sig noget udenfor det almindelige. En af dem henledte min Opmærksomhed paa, at Officersskolen søgte en Lærer i Tysk. Han mente, at jeg maatte være særdeles godt egnet til at

udfyldte en saadan Plads og vilde gerne medgive mig en anbefaling. Ved Siden af min Lærergerning maatte der være Tid til at besøge Statens Lærerkursus, som københavnske Lærere havde for Skik. Paa denne Maade vilde jeg ogsaa være i Stand til at tjene Penge til næste Aars Ophold i København. Saaledes tilskyndet begav jeg mig ud til Frederiksberg Slot, hvor jeg blev modtaget af Officersskolens Leder, en Oberstløjtnant, hvis Navn ikke gør noget til Sagen. Jeg meddelte ham, at jeg muligvis vilde søge den paagældende Stilling. „Er De Kandidatus magisterii?“, spurgte han. „Nej“, svarede jeg, „men jeg har Lærereksamen.“ Ja, det skulde nu være en Kandidatus magisterii med Tysk som Hovedfag. Jeg henviste til, at jeg havde en mangeaarig tysk Uddannelse, at jeg i tre Aar havde virket i tyske Egne og for Tiden var Lærer ved Petriskolen. Jeg havde aldrig undervist i noget andet Sprog end Tysk, sluttede jeg min Oplysning om mine Kvalifikationer. Det gjorde et vist Indtryk paa Oberstløjtnanten; men maaske var det den tyske Skole og Spionfrygten, som atter blev Aarsag til Afgørelsen, da han tilsidst sagde, at det naturligvis stod mig frit at indsende Ansøgning, men efter Bestemmelserne skulde Pladsen besættes med en Kandidatus magisterii. Da jeg gik ud af Slotsporten, var jeg klar over, at det ikke var her, jeg skulde have min fremtidige Gerning. Jeg vendte tilbage til Højskolehjemmet, en Oplevelse og Erfaring rigere. Nu var jeg kun een Vej vist.

Det hændte, at jeg under disse Forhold henfaldt til Selvransagelse. Jeg stod i livlig Brevveksling med mine Kolleger fra Seminariet i Tønder, der med en Interesse, parret med Nysgerrighed, fulgte min mærkelige Udvikling. De sad nu som Lærere spredt over alle Egne af Hertugdømmerne og fortalte i deres Breve vidt og bredt om deres Forhold. De fleste var faldet godt i Leje og sad nu og syslede med Forberedelsen til anden Lærereksamen, en Prøve i praktisk Skolegerning, som enhver preussisk Skolelærer skulde aflægge, naar han havde været nogle Aar i Embede. Den tog derfor særlig Sigte paa Praktik, Undervisningsfærdighed og Folkeskolens Ordning. Jeg havde i sin Tid pligtskyldigst meldt mig til denne Eksamen, men var ikke mødt, fordi jeg saa hovedkulds tog min Afsked og flyttede udenfor den preussiske Stats Enemærker. Jeg overvejede nu, om det muligvis vilde være betimeligt eller tilraadeligt paa Trods af min forandrede Stilling at opretholde min Anmeldelse. Hvis jeg tog til Tønder til Eksamen, vilde jeg jo faa Lejlighed til at mødes med mange af mine gamle Kammerater og drøfte Tiden, der svandt.

Ved saadanne Overvejelser gik mine Tanker tilbage til mit hyggelige

Embede i Brodersby, hvor jeg ogsaa i sin Tid i Ro og Mag havde siddet og forberedt mig til anden Eksamen. Hvis jeg var blevet der, vilde jeg sikkert allerede have været forfremmet til Førstelærer og dermed haft Udsigt til et Levebrød for Livstid, agtet og afholdt af hele Befolkningen. Eller jeg kunde have levet i Sande og med Tiden søgt at finde mig til Rette paa dette mærkelige Sted, der vel nok omsider vilde udvikle sig til et ordnet Samfund. Jeg kunde maaske have fulgt Johannes Paulsens Eksempel og fundet en Gerning i Hamborg, den store By, som bød paa saa mange Behageligheder.

Og nu sad jeg i Stedet for her i Københavns Højskolehjem, hvor alt var anderledes. Men min Udvikling havde jo virkelig vidunderligt føjet sig efter mit eget Ønske. København var kun et kort og nødvendigt Stadium paa min Livsbane. Jeg begyndte at se til Vejs Ende; jeg skulde jo hjem for at tage fat der. Men hvorledes?

Mine to tyske Kolleger, der var kommet til Petriskolen sammen med mig, vilde ikke fortsætte, naar det første Aar var gaaet. Vi blev alle tre enige om at opsigte vor Stilling til Foraaret. De agtede at tage tilbage til Hannover efter dette korte Ophold i Udlandet, og jeg haabede jo at blive optaget paa Statens Lærerkursus hen paa Sensommeren. Indtil da kunde jeg tilbringe nogle Maaneder hjemme og benytte Tiden til at sætte mig ind i Forholdene, der helt havde forandret sig i de ti Aar, der var gaaet, siden jeg drog ud i det fremmede. Saaledes tegnede Fremtiden sig for mig, og saadan blev den ogsaa. Vi tre unge Lærere tog ved en lille Sammenkomst efter endt Foraarseksamen Afsked med Skolen og dens Lærere, som gav os de bedste Ønsker med paa Rejsen. De vilde helst have beholdt os.

Inden jeg forlod København, havde jeg dog en Oplevelse, som jeg ikke bør forbigaa, fordi jeg husker den, som om den var sket i Gaar. Paa det kongelige Teater og i de Kredse, der havde Tilknytning dertil, blev der i disse Dage truffet store Forberedelser til at hylde Digteren Henrik Ibsen, som lige var fyldt 70 Aar og ventedes til København i denne Anledning. Onsdag den 30. Marts stod jeg sammen med en lille Flok udenfor Nordbanegaarden og ventede at faa et Glimt at se af Hædersgæsten, der efter en noget besværlig Rejse skulde komme med Eksprestoget fra Helsingør. Jeg ser endnu for mig en lille forluden sortklædt Skikkelse med hvide Bakkenbarter — ikke ulig den Forestilling, man har om en ældre velærværdig Provst fra gammel Tid — gaa fra Stationen hen til Vognen, som ventede og skulde føre ham til „Hotel d'Angleterre“. Jeg

mindes ogsaa nøje den følgende Aften, da Festen fandt Sted. Masser af Mennesker havde samlet sig i Bælgmørket udenfor det kongelige Teater, hvor et festklædt Publikum, Landets fineste, overværede Forestillingen sammen med Digteren. Da den var til Ende, traadte den sjældne Gæst ud i den oplyste Loggia over Indgangen til Teatret for at modtage Ungdommens Hyldest. Musikken spillede „Mens Nordhavet bruser“, og Studenterne kom med Fakkeltog. Der blev sunget og holdt Taler, som jeg ikke kunde høre for Uro og Jubel. Men det blev stille, da Henrik Ibsen blottede Hovedet, purrede op i Løvemanken og tolkede i nogle faa Ord sin Tak for den Ære, der var vist ham.

Det er den Slags Begivenheder, som overskygger alle andre fra samme Tid. Med det friske og stærke Indtryk af den store norske Digter, som han stod der i Teatrets Belysning og Faklernes Skin, hyldet af dansk Ungdom, drog jeg den 1. April 1898 hjem til Skærbæk.

Hjemme igen

Foreløbig gik jeg omkring derhjemme tilsyneladende uden Maal og Med. Det forekom mig slet ikke forbavsende, naar Folk sammenlignede mig med den fortabte Søn. Thi jeg havde jo nu mistet baade Stand, Stilling og det daglige Brød. De kunde jo ikke vide, at der laa en bestemt Plan bagved min Færd. Mine Forældre, som kendte Sammenhængen, tog derimod Sagen med stor Ro. De nærrede Tillid til min Fremtid, og min Far, der ellers var en meget sparsommelig Mand, havde uden Betænkelighed givet mig Tilsagn om de Penge, som Opholdet i København det følgende Aar vilde koste. Der var blevet tommere i Hjemmet. Min ældste Bror, som havde været paa Ryslinge Højskole og nu skulde styre Gaarden, laa som preussisk Infanterist i Königsberg, og han kom ikke hjem i de to Aar, som Tjenesten varede.

Meget havde forandret sig her i min Hjemstavn i de faa Aar, der var gaaet siden den Dag i 1886, da min Far kørte mig til Skole i Løgumkloster. Det nationale Spørgsmaal var blevet brændende; Modsætningsforholdet mellem Dansk og Tysk mærkedes overalt. Befolkningen var i langt højere Grad end forhen blevet sig sin Danskhed bevidst. Paa mange Omraader mødte den nu Tyskheden som en paagaende fjendtlig Magt. Undertrykkelsen af Folkets Modersmaal for Retten, i Forvaltningen, navnlig i Skolen, men til Dels ogsaa i Kirken, havde skabt en Uvilje, der udviklede sig til sejt Modstand. Ingen Steder var Kampen blusset op som i Skærbæk, og det skyldtes den flere Gange tidligere omtalte Sognepræst Christian Johannes Jacobsen. Ved sin Bank haabede han at opnaa varig Indflydelse paa de økonomiske Forhold. Han tilrettede en storstilet Reklame for at indkalde tyske Nybyggere til Landskabet. Deres Bosættelse finansierede han med Bankens Penge. Tyske Lykkeriddere og løse Eksistenser havde allerede ad den Vej i stort Tal

faaet Virksomhed i Skærbæk og Omegn. Ved Anlæg af et Vesterhavsbad paa Rømø og Etablering af et Rederi, der skulde hidføre en bedre Forbindelse med Øen, troede han yderligere at kunne fremme Fortyskningen. Samme Hensigt havde han med Oprettelsen af en Væveskole for Kvinder fra Sognet og et Teglværk i Frifelt, og der gik Rygte om andre Planer, som først senere skulde blive udført. De tyske Nybyggere begyndte at blive en tydelig Islæt blandt Befolkningen. Meningen med hele denne omfattende Foretagsomhed var, kort sagt, at omskabe denne Landsby og Omegn til et stort Fortyskningscentrum. Hos den ny Overpræsident von Köller, om hvem man ellers endnu ikke vidste ret meget, stod Skærbækpræsten i høj Gunst. Dette bekræftedes ved et Besøg, som Overpræsidenten aflagde i Byen for ved Selvsyn at overbevise sig om Jacobsens Virksomhed. Ved samme Lejlighed besøgte han Skolen, hvor han forhørte sig om, hvor mange af Børnene, der talte Tysk hjemme. Der var 5 ialt i den paagældende Klasse, og deres Fædre var Bestillingsmænd og Tilflyttede.

Alt dette havde haft til Følge, at Livet nu formede sig anderledes blandt den danske Befolkning end i min Barndom. Den overleverede gamle Selskabelighed var ophørt og veget for politiske og oplysende Møder. Ungdommen udvandrede ikke mere. De unge Mænd vendte hjem fra Soldaterlivet upaavirket af tysk Storhed. De samlede til Idræt og lødige Sammenkomster. Man kunde nu se, at en god dansk Ungdom var undervejs for de Gamle, som faldt. Baade det offentlige Liv og det private Samkvem var præget af Nationalitetskampen. Jeg havde nok efter Evne paa Afstand fulgt denne Udvikling. Men nu lærte jeg den til Gavns at kende og blev stærkt grebet af den. Blandt den Ungdom hørte jeg hjemme. Jeg var glad for at have nogle Maaneder til Raadighed, saa jeg grundigt kunde leve mig ind i de nye Forhold. Og Tiden var netop egnet dertil.

Men forinden foretog jeg et Sidespring, man kan maaske bedre kalde det et Skridt bort fra Vejen, der var vist mig, og som jeg ikke kan lade uomtalt. Paa det sidste havde jeg fra København til Regeringen i Slesvig indsendt en Skrivelse, i hvilken jeg opretholdt min tidligere fremsatte Anmodning om Adgang til anden Lærereksamen, som afholdtes i Tønder. Jeg følte mig paa Forhaand gennem mit Skolearbejde ret vel forberedt, men gennemgik dog sammen med en god Ven, der var Lærer paa Rømø, de Forskrifter, Lovtekster og andre Bestemmelser vedrørende Folkeskolens Teori og Praksis, som man helst skulde kunne paa Fingrene.

Som skriftligt Eksamensarbejde havde jeg samtidig indleveret Op-skriften til det Foredrag om moderne Historieundervisning, som jeg Aaret i Forvejen holdt for Lærerforeningen paa Hamborgeggen, men i en meget udvidet Skikkelse, saa det fyldte en hel Bog, og derfor lod jeg ogsaa Manuskriptet indbinde som saadan. Paa en saglig Maade imøde-gik jeg paa ny Kejser Wilhelms „Allerhøjeste Ordre“ af 1. Maj 1889 om at udrydde de socialistiske og kommunistiske Ideer, og hvorefter det, som tidligere nævnt, i Særdeleshed paahvilede Lærerne at oplyse Ele-verne om, hvorledes bl. a. de preussiske Konger altid havde anset det for deres Opgave at beskytte Arbejderne og fremme deres Velfærd, „medens Socialdemokraternes paastaaede Ideal er tilstrækkeligt ken-detegnet ved deres egne Erklæringer, saa de kan skildres afskrækkende overfor Ungdommens Følelser og praktiske Sans“. Jeg havde i min Af-handling — ligesom i sin Tid i Holsten — tydeligt udtalt, at efter min Mening var Preussens Historie ikke særlig egnet til at bekæmpe Socialis-me og Kommunisme med.

Med Afhandlingen fulgte desuden i Overensstemmelse med Eks-amensforskrifterne min Levnedbeskrivelse. I denne havde jeg ogsaa om-talt mit Ophold i København, hvorledes jeg der havde arbejdet paa min Videreuddannelse og blandt andet nævnt, at jeg havde besøgt nogle Forelæsninger paa Universitetet.

Fra flere Sider advarede man mig mod at gaa til Tønder. Adskillige Tegn tydede paa, at man ovenfra var i Færd med at indlede en skarpere Kurs mod nordslesvigske Lærere, som mistænktes for at nære danske Sympatier. Min gamle Lærer Jensen opfordrede mig saaledes meget indtrængende til at blive borte fra denne Eksamen, som jo nu for mig maatte være uden nogen som helst Betydning. Han vidste med Sikker-hed, at Tyskerne havde mig i Kikkerten og kun vilde volde mig Ubeha-geligheder, hvis jeg mødte. Navnlig henviste han til et i disse Dage af Statsministeriet udstedt Reskript til Embedsmænd og Lærere. Hans Ad-varsel lød i mine Øren næsten som de Ord, den gamle Landsknægt Georg von Frundsberg henvendte til Morten Luther, da denne drog ind paa Rigsdagen i Worms.

Det paagældende Reskript var tilstillet Overpræsidenterne i de Lands-dele, hvor der boede Folk af fremmed Nationalitet, og begyndte saa-ledes:

„I de Provinser, der har en Befolkning med blandet Sprog og med nationale Modsætninger, maa Statsregeringens Opgave, der bestaar i at

styrke den tyske National- og preussiske Statsbevidsthed og holde den levende i Befolkningen, ogsaa paalægge Statens og Kommunens Embedsmænd, Lærerne medregnet, særlige Pligter. Ved Siden af en ligelig, retfærdig Opfyldelse af deres Embedspligter overfor alle Befolkningslag og fast Opretholdelse af lovlig og statslig Orden og Autoritet maa de ogsaa ved deres Forhold udenfor Tjenesten og selv i selskabelig Henseende arbejde med paa at opfylde den nævnte Opgave. Det paahviler dem ved deres Forbillede at styrke den fædrelandske Aand og understøtte de derpaa rettede Bestræbelser fra den tyske Befolknings Side. Hvor der bydes Lejlighed dertil, skal der, idet man undgaar kølig Tilbageholdenhed, foregaa en livlig Medvirkning ogsaa udenfor Tjenesten ved alle berettigede Anstrengelser til at fremme Folkets Velfærd, tysk Oplysning og tysk Kultur.“

Efter en Opremsning af Midler, hvorved denne Bestræbelse for at forstyrke den fremmede Nationalitet kan fremmes, slutter Reskriptet med følgende Ord:

„Ved Siden af, at tyskfiendtlige Bestræbelser bestemt afværges, bør der raade en forsonlig Aand med det Formaal efterhaanden at jævne de bestaaende Modsætninger, og denne Aand bør tillige være ledende i Embedsmændenes og Lærernes Færd. Statsministeriet veed godt, hvor heldigt de allerede virker i talrige Tilfælde; men man har dog paa Grund af Situationens Alvor endnu en Gang udtrykkeligt villet minde om, hvilke særlige og vanskelige Opgaver der i de nævnte Landsdele paahviler Embedsmændene og Lærerne, og man stoler gerne paa deres villige og patriotiske Medarbejde i Forening med alle kongetro og statsligt sindede Elementer.“

Formentlig for at understrege denne Tilkendegivelses alvorlige og højtidelige Karakter var den underskrevet af alle det preussiske Statsministeriums Medlemmer: Fürst zu Hohenlohe, von Miquel, Thielen, Bosse, Frhr. von Hammerstein, Schönstedt, Frhr. von der Recke, Brefeld, von Gossler, Graf von Posadowsky, von Bülow, Tirpitz.

Dette var jo ligefrem en Haandfæstning, som alle preussiske Embedsmænd og Lærere i Fremtiden forpligtedes til at overholde. Naar Statsministeriet henviste til, at Reskriptets Indhold var Udslag af en alvorlig Situation, maatte man ogsaa regne med, at det vilde blive strengt overvaaget. Den nordslesvigske Skole var dermed kommen ind i den preussiske Regerings Søgelys, og i denne Omstændighed har vi Forklaringen til adskillige Begivenheder paa Skolens Omraade, som vakte nogen Op-

sigt. Mine Oplevelser ved anden Eksamen i Tønder i Foraaret 1898 hører med dertil.

Efter en behagelig Passiar med gamle Kammerater Aftenen før Eksamen begyndte Prøven næste Dag med et skriftligt Arbejde. Vi skulde gøre Rede for Herbarts Pædagogik, nærmere betegnet ved de bekendte Formaltrin. Da jeg jo grundigt havde gennemarbejdet dette Emne under mit Ophold i Brodersby, skrev jeg med Liv og Lyst og fyldte det ene Ark efter det andet, til Dels ogsaa med Betragtninger over den preussiske Skole paa en Maade, som næppe svarede til den gængse Mening paa Bjerget, det vil sige til den preussiske Regerings Anskuelse.

Dagen efter mødte to Herrer som Repræsentanter for den kongelige Regering i Slesvig, Gehejmerraad Schöppe og Regeringsraad Sass, de samme to Mænd, som vi kendte tilstrækkeligt fra vor første Eksamen. Det var Skolestyrelsens ledende Skikkelser. De første, som blev indladt til mundtlig Prøve, var to af mine gamle Venner, som jeg vidste var dansksindede, og jeg. Denne Begyndelse og Valget af Eksaminander kunde tydes som et ildevarslende Bevis for, at noget ualmindeligt var i Vente. Hvorfor skulde vi ellers udsondres og prøves særligt. Jeg husker, at Spørgsmaalene var lagt saaledes til Rette, at mine Kammerater snart maatte give op, og jeg var saa ene tilbage.

Det forekom mig straks, at en isnende Kulde slog mig i Møde, da Gehejmerraad Schöppe henvendte sig til mig med det bekendte Citat af Schillers „Wilhelm Tell“:

„Ans Vaterland, ans teure schliess dich an,
das halte fest mit deinem ganzen Herzen!
Dort in der fremden Welt stehst du allein,
ein schwankend Rohr, das jeder Sturm zerbricht!“

„Vil De udtale Dem til disse Ord af vor store Digter!“ sagde Gehejmerraaden.

„Jeg er kommen til Tønder for at lade mig eksaminere i Pædagogik, ikke i Patriotisme“, svarede jeg, da jeg mærkede Hensigten. De lovede mig da, at der nok skulde blive stillet mig pædagogiske Opgaver, og jeg fik saa ogsaa Lejlighed til at udtale mig til et Par saglige Emner, men hver Gang fandt jeg Aarsag til at paatale Eksaminationen. Det blev saaledes overdraget Seminariedirektøren, Pastor Kramm, at eksaminere mig i Pædagogikkens Historie. Emnet var Bogen „Didactica magna“ af Johan

Amos Comenius. Det vakte straks Uvilje hos Regeringsherrerne, da jeg nævnte, at Forfatteren var Tjekker og oprindelig hed Cominsky. „Hvad vedrører det os!“ raabte Regeringsraad Sass, medens jeg mente, at det hørte med til Opgavens Besvarelse. Jeg kendte heldigvis hele Bogens Indhold, men opdagede snart, at Hr. Kramm kun vidste Besked med et Par Kapitler, som var aftrykt i Seminariets Lærebog. Da Konflikten nu allerede havde naaet Højdepunktet, uden at det i nogen Henseende var lykkedes at fælde mig paa Grund af Uvidenhed, hvilket jo nok var Meningen, fastslog jeg, at den kongelige Seminariedirektør ikke selv beherskede det Emne, som var stillet mig som Opgave med ham som Eksaminator.

Da jeg ret frimodigt havde konstateret dette, mistede Gehejmeraaden helt Fatningen. Frysende af Vrede for han op og slog i Bordet foran mig og erklærede, at nu kunde det være nok. Han overøste mig med Bebrejdelser: Ikke blot havde jeg haft den Dristighed i min indsendte Afhandling at skrive nedsættende om Indholdet af en „Allerhøjeste Kabinetsordre“, men ogsaa i mit Eksamensarbejde af Gaars Dato sat mig til Doms over den preussiske Skole, og nu optraadte jeg paa en Maade, saa jeg stillede mig selv udenfor Eksamen. Regeringsraad Sass fortsatte og lod en Skylle af Spydigheder regne ned over mit syndige Hoved paa Grund af mit Ophold i København og den Lærdom, som jeg havde hentet der.

Dermed sluttede denne mærkelige Eksamination foreløbig for mit Vedkommende. Fortsættelsen skete ved Seminarielærere, som behandlede mig korrekt og kollegialt, omend Hr. Sass et Par Gange greb ind og forgæves søgte at ødelægge min Position.

Efter det skildrede Sammenstød begav Regeringsherrerne sig ind til Lærerne, der ventede paa at blive eksamineret. Gehejmeraaden fortalte dem noget om det Sammenstød, han havde haft med mig, og advarede dem mod at følge mit Eksempel. Derefter trak Eksamenskommissionen, de to Herrer fra Slesvig og Lærerkollegiet, sig tilbage, maaske for at raadslaa om min Skæbne, medens mine Kolleger samledes omkring mig for af min Mund at erfare nærmere om, hvad der var foregaaet. Da Gehejmeraaden og Regeringsraaden vendte tilbage, blandede de sig i Flokken, tilsyneladende stadig paavirket af vort Møde. Jeg har straks efter noteret følgende:

Gehejmeraaden henvendte sig først til en bekendt tysksindet Lærer, men en saare god Kammerat, og udtalte sin Forbavselse over, at denne havde forlovet sig med en dansk Pige. Læreren svarede, at paa hans

Egn var saa godt som alle dansksindede. Hr. Schöppa haabede imidlertid, at Læreren vilde faa en saa stor Indflydelse paa sin Tilkommende, saa hun blev en god tysk Kone. En anden Lærer fortalte, at i hans Virkekreds var Folk ogsaa dansksindede. Gehejmraaden spurgte derpaa, om disse Folk da ikke var noget fanatiske med Hensyn til at rive ned paa tysk Væsen og det preussiske Kongehus. Men det kunde vedkommende Lærer ikke paastaa. Beboerne var efter hans Mening rolige og fredelige Folk, som kun blev vildledt af en agitatorisk Presse. I Tilslutning dertil fortalte Gehejmraaden en Oplevelse, som han havde haft. Den lød saaledes:

Jeg rejste i Søndags fra Slesvig. I Flensborg steg en Mand ind i Toget, som jeg havde set før og syntes at kende. Jeg hørte ham tale Dansk med flere Passagerer. Da vi kom til Bylderup, steg han ud, og jeg spurgte saa Konduktøren om, hvem den Rejsende var. „Der Redakteur von „Flensborg Avis“,“ lød Svaret. Paa Stationen blev han modtaget af tre jævnt klædte Mænd, og han begyndte straks en livlig Samtale med dem. En saadan Indflydelse burde vi se at opnaa. I Tønder kom jeg tilfældigvis ind i en Boghandel, hvor jeg saa et Soldaterbillede hænge og troede straks, at det var en eller anden preussisk Militærperson. Men hvem tror De, at det var? — En dansk Gardist. Derimod fandtes der ikke noget Billede af en preussisk Soldat i Butikken. Jeg bebrejdede Boghandleren, at han førte saadanne Billeder. Han undskyldte sig med, at de blev bedst solgt. For øvrigt har jeg aldrig set en dansk Soldat; men Ligheden med den franske Uniform var iøjnefaldende. Seminariedirektøren bemærkede, at man i Danmark efterabede fransk Væsen, og han tilføjede, at der Nord paa udfoldedes stærke Bestræbelser for at holde dansk Aandsliv vedlige her i Landsdelen. Men han var for øvrigt af den Mening, at de Dansksindedes Tal var ret ringe, Tyskheden var i god Fremgang. Den tyske Gehejmraad sluttede denne Samtale med at udtale sin Forundring over, at den danske Befolkning ikke vilde slutte sig til det store tyske Rige med dets uhyre Magtvælde i Stedet for at nære Sympati for det lille Danmark.

Det vilde føre for vidt yderligere at skildre denne Eksamen. Da den var endt, samledes Deltagerne i Seminariets store Sal, og Hr. Schöppa holdt en Tale, i hvilken han særlig dvælede ved Lærernes Betydning for det tyske Folks Opdragelse. Han sluttede med at omtale min Nærværelse og Opræden. Han henviste til, at jeg selv i sin Tid havde taget min Afsked, brudt med den preussiske Skole og var taget til København. Det var

paa Forhaand givet, at jeg ikke mere hørte hjemme paa dette Sted og i denne Forsamling. Ved mit skriftlige Arbejde og min Optræden her i disse Dage havde jeg yderligere stillet mig udenfor dette Samfund.

I og for sig kunde jeg give den preussiske Gehejmraad Ret. Men hvorfor afviste han mig saa ikke i Tide? Jeg har stadig de Herrer mistænkt for at ville foretage et Skræmmeforsøg og statuere et Eksempel. Jeg burde maaske ogsaa have været saa klog at lytte til Advarslerne og holde mig borte fra Tønder. Men denne Episode havde dog for mig det Resultat, at jeg nu tydeligt indsaa, hvor lykkeligt det var for min Udvikling, at jeg allerede for Aar og Dag siden havde taget min Afsked og nu ikke mere var udsat for nogen Paavirkning fra den Aand, der raadede indenfor den preussiske Skole. Heldigvis var jeg sluppet uskadt ud af den.

De fleste af de Lærere, der ligesom jeg havde deltaget i denne Eksamen, viste for øvrigt en rørende kollegial Følelse ved at tilkendegive deres Sympati med min Optræden. Det samme var Tilfældet med en stor Del af Seminaristerne, som nød Beretningen om, at jeg havde sat deres Forstander, som ikke var videre vellidt, til Vægs.

Begivenheden vakte nogen Opsigt. Den blev paa en forsigtig Maade omtalt i en længere Artikel i „Flensborg Avis“, der begyndte saaledes: „Følgerne af den preussiske Statsregerings Anordning af 12. April d. A. begynder at spores“. I det hamborgske Skoleblad „Pädagogische Reform“ fik min Ven Johannes Paulsen optaget en meget skarp Indsigelse mod den anvendte politiske preussiske Eksamensmetode.

Den slesvigske Regering begyndte nu i Overensstemmelse med Statsseminariets Reskript en Forfølgelse af de dansksindede Lærere. Af dem sad mange stadig i Embede i Nordslesvig. Myndighederne havde været overbærende mod dem, naar de forholdt sig rolige og fulgte Forskrifterne. Men nu forsvandt de efterhaanden. Hvor de maatte fratræde paa Grund af Alder og Svagelighed eller selv valgte at gaa, fordi Stillingen ikke var til at udholde, indsattes unge tyske Lærere, som mentes at være villige til at gaa Regeringens Ærinde.

Udrensningen tog Fart. De mere Fremtrædende blandt de Dansksindede fjernedes. I. H. Schmidt, Snogbæk, og Hans Lorenzen, Ballum, afskedigedes saaledes, da de nægtede at lade sig strafforflytte til sydligere, tyske Egne. De blev begge, efter at være frigjort, fremragende Tillidsmænd i Danskhedens Tjeneste. Men de, der blev tilbage, maatte mere eller mindre villigt gaa ind under Aaget. Vi ser dem i den følgende Tid saa

godt som alle organiseret i Den tyske Forenings Række, der som sit Formaal havde bebudet at ville føre en Kamp paa Kniven mod Danskheden. Sandheden tro bør det dog tilføjes, at gode tyske Lærere ofte var utilfredse med Virksomheden under disse Forhold. De søgte Syd paa, saa snart Lejlighed dertil gaves, og en varig Læremangel tyngede derfor Landsdelen gennem Aarene.

For mit Vedkommende var der jo heldigvis ikke mere Tvivl om, hvor min Plads var, og jeg fandt den, som man nu vil se, meget hurtigt. Hvor underligt skulde det Haab, som jeg havde næret fra min tidlige Ungdom og aldrig opgivet, gaa i Opfyldelse!

Mod Maalet

I Modsætning til mine Oplevelser i de gamle Seminarielokaler i Tønder under Mødet med de preussiske Skoleautoriteter fra det vilhelminske Tyskland skal jeg nu søge at samle de lyse Minder, saaledes som jeg har bevaret dem fra den nationale Brydning i Sommerhalvaaret 1898, da jeg tilsyneladende tilfældigt havde det Held for sidste Gang at tilbringe flere Maaneder i min Fødeby.

Som omtalt bredte Tyskheden sig nu i foruroligende Grad paa dette Sted som Følge af den utrættelige Pastor Jacobsens alsidige Virksomhed. Flere Begivenheder havde ved Aarets Begyndelse sat Sindene i Bevægelse. Saaledes var den tyske Kejsers Fødselsdag den 27. Januar blevet fejret med Brask og Bram. Til stor Forargelse hos Byens danske Beboere drog Tyskerne om Aftenen gennem Gaderne med Spillemand fra Ribe i Spidsen, da de hjemlige Musikere havde nægtet at medvirke. Mindet om den slesvig-holstenske Rejsning for et halvt Aarhundrede siden havde Modstanderne i Marts Maaned ligeledes benyttet som en given Lejlighed til at vise danskfjendtlige Tilkendegivelser. Paa den anden Side lagde den indfødte Befolkning sit trofaste Sindelag for Dagen, da Kong Christian den Niende den 8. April fyldte firsindstyve Aar. Fra alle Egne meldtes, at Kongeblossenes Tal havde været større end nogen Sinde før, og som et Udtryk for Folks Følelser den Dag skrev Redaktør Jessen i „Flensborg Avis“ bl. a. følgende:

„Malurten i Glædens Bæger er den vedvarende store Ulykke, at det tusindaarige danske Kronland mellem Kongeaa og Ejder er skilt fra det gamle Fædreland, at en dansk Befolkning vedvarende maa sukke under den Magts Herredømme, der i 1864 kom som vort Folks Fjende og sønderlemmede Landet. Men her er det en Trøst, at ligesom hverken Kongen eller hans Slægt eller hans Folk har glemt de gamle Landsmænd,

saaledes tænker ogsaa de bedste af disse ikke alene med gammel Tro- skab tilbage paa Fortiden, men ogsaa med Mod og Haab frem mod kom- mende bedre Tider. I denne Aand bringer den danske Befolkning søn- den for Aaen sin Lykønskning til Kong Christians Fødselsdag.“

De tyske Myndigheder var ikke mindre ivrige end de lokale Hjemme- tyskere i deres Stræben efter at kue Danskheden. Derom vidnede, som allerede omtalt, ikke blot Angrebene paa Modersmaalet i Skole og Kirke, men ogsaa de preussiske Myndigheders Forbud mod, at kongerigske Skuespillere, Foredragsholdere og Præster optraadte herovre. Paa flere Maader søgte man at fremme Tyskheden paa Danskhedens Bekostning. Jordkampen, der skulde fortsættes langt ud i Fremtiden, var i fuld Gang. Næsten alle Sønner, der var født i Aarene 1850 til 1875, var landflygtige. Som Følge deraf maatte man regne med et stort Tilbud af dansk Jord, uden at der var danske Købere dertil. I Løbet af faa Aar gik saaledes paa Røddingegnen et halvt Hundrede Gaarde over paa tyske Hænder.

Men nu var Udvandringen jo heldigvis ophørt, og den lange tryk- kende Nedgangsperiode endt. Valgene viste de første Tegn paa dansk Fremgang, og Ungdommens Indstilling tydede paa, at vi havde Tid til at vente. Dr. Mackeprang, der selv var ung den Gang, har skildret Stillingen saaledes:

„Der var i disse Aar en Kraft og en Varme, et Haab og en Stemning over Nationalitetskampen, som de, der var unge, aldrig glemmer, og som endnu slaar en i Møde fra Johan Ottosens prægtige Sang „Det haver saa nyligen regnet“.

Kortere og kønnere kan det ikke siges.

Og nu stod vi atter overfor et Valg til den tyske Rigsdag. Det skulde finde Sted den 16. Juni 1898. Paa begge Sider rustede man sig til Kam- pen. Alle politisk vaagne Sind var optaget deraf. Som danske Kandida- ter til Valget var i første Valgkreds: Haderslev—Sønderborg, opstillet den hidtilværende Rigsdagsmand Gustav Johannsen fra Flensborg, i an- den Valgkreds: Aabenraa—Flensborg, Gaardejer C. P. Wolff fra Gam- melgab og i fjerde Valgkreds: Tønder—Husum, Redaktør Jessen fra Flensborg. Da der kun kunde være Tale om at faa valgt een dansk Rigs- dagsmand, nemlig i første Valgkreds, sattes navnlig i dette Omraade stærke Kræfter ind for at opnaa et saa stort Stemmetal som muligt, uden at man dog forsømte de Egne mod Syd og Vest, hvor Danskheden end- nu var levende. Stemmetallene fra disse Distrikter skulde jo tælles med, naar det samlede danske Valgresultat blev gjort op. Af stor Betydning

var i den Henseende Udfaldet i de vestslesvigske Enklaver, som for største Delen hørte til Tønder Amt.

Anden Paaskedag holdt Rigsdagsmand Gustav Johannsen Møde med sine Vælgere i Nordborg paa Als. Der taltes 500 Deltagere, og Stemningen varslede godt for det Arbejde, som nu skulde begynde. Men kort efter blev han angrebet af den alvorlige Fodlidelse, som nogle Aar senere lagde ham i Graven, og andre maatte søge at fylde hans Plads. Øst paa og i Midterlandet var det navnlig Landdagsmand H. P. Hanssen, Gaardejer Peter Grau fra Pøl, Fabrikant M. Andresen fra Aabenraa og Redaktør R. P. Rossen fra Flensborg, der mødte som Talere ved Valgmøderne. De fik i den nordlige Del af Landet Hjælp af Redaktørerne M. C. Mathiesen og Hans Petersen fra Haderslev og Gaardejer I. N. H. Skrumsager fra Københoved.

Vesterude, altsaa i sin Hjemegn, rejste Redaktør Jessen i de to Maaneder forud for Valget utrætteligt fra Landsby til Landsby og samlede overalt fuldt Hus. Foruden at han flere Steder mødte sammen med de andre Ordførere, saaledes i Flensborg, holdt han selv i de faa Uger 16 Møder, f. Eks. i Skærbæk, Bredebro, Højkro, Ballum, Løgumkloster, Møgeltønder, Gram, Toftlund og paa Rømø. Paa sidstnævnte Sted havde der aldrig tidligere været afholdt noget politisk Møde.

Der var ogsaa anmeldt og kundgjort et dansk Vælgermøde paa „Skyttegaarden“ i Tønder med Jessen som Taler, og til denne Forsamling havde 46 agtværdige Vælgere fra 19 Sogne i Vestslesvig udstedt Indbydelse. Det tegnede altsaa til at blive en stor dansk Tilkendegivelse i denne tyskprægede By. Men i sidste Øjeblik blev Værten af den tyske Krigerforenings Medlemmer truet til at tage det givne Tilsagn tilbage og nægte de Danske at benytte Lokalet. Derimod var der intet til Hinder for, at Socialdemokraterne den følgende Dag kunde samles til politisk Møde paa „Skyttegaarden“. De danske Vælgere holdt saa deres Møde i Løgumkloster. Men den Omstændighed, at man i Tønder saa at sige lukkede Byens Porte for Omegnens danske Beboere, skabte naturligvis berettiget Harmе, og det er forklarligt, at man lod denne Harmе gaa ud over de Næringsdrivende i denne Købstad. Et Par Dage efter Valget mødtes saaledes en Forsamling fra Øst, Vest og Nord i Tønder for at tage Bestemmelse om Opførelse af et dansk Forsamlingshus. Det vedtoges at købe en Byggeplads ved Vestbanen af Fru Hansen, Kannikhus, for 15.000 Mark, og der tegnedes straks Andele til et Beløb af 29.600 Mark. Der skete dog aldrig andet, end at man ved denne Byggegrund

opretholdt en dansk Trusel overfor Byen; men et Par Aar derefter etableredes „Tønder Landmandsbank“ som et Tegn paa, at man i den danske Omegn ikke havde glemt hin Begivenhed.

Til mine personlige Oplevelser fra disse bevægede Dage hører navnlig min Deltagelse i Jessens Møder i Bredebro og Skærbæk. Begge Steder blev jeg budt hjerteligt Velkommen; nu vidste man til fulde, at jeg var parat til at gaa ind i et dansk Arbejde. I Bredebro saa og hørte jeg for første Gang Redaktør Jessen, der virkede stærkt ved sin Optræden, præget af Stejlhed og Selvbevidsthed. Hans Tale var ukunstlet og holdt i et rent Sprog, let forstaaelig og uden Spor af Fraser. Tilhørerne havde ikke vanskeligt ved at følge med fra først til sidst. Alle, ogsaa hans Modstandere, maatte indrømme, at Danskheden i ham havde fundet en stærk og myndig Talsmand. Men betegnende for Tyskernes Opførsel er følgende Tildragelse.

Da det kunde ventes, at en Del af de mange Tilhørere ved Afrejsen vilde følge Jessen til Toget, havde Stationsforstanderen i Bredebro ladet Adgangen til Perronen afspærre, og her stod opstillet en Flok Tyskere, som var forberedt paa at modtage Jessen med Sangen „Schleswig-Holstein meerumschlungen“, ligesom det var aftalt, at Deltagerne fra en Krigerforeningsfest i Skærbæk, som skulde videre med samme Tog Syd paa, maatte komme syngende paa nævnte Sang, naar de kørte ind paa Stationen. Det skete efter Aftale. Vi, der rejste Nord paa, var Vidner til, at Sangen pludselig standsede, og at Bredebro-Tyskerne luskede slukøret bort. Jessen tog nemlig ikke med Toget. Han var rejst med en Familie ud paa Landet. Det blev de Danske, som morede sig.

Til Mødet i Skærbæk havde der indfundet sig et Par Hundrede Mennesker, og Jessen talte om „Vort Program“, hvis jeg husker ret. Efter Talen blev der gjort et Ophold, og da man vilde begynde paany, var der gaaet en Times Tid. I et saadant Tilfælde krævede Loven, at der blev udtalt, at Mødet var genoptaget. Det forsømte man, og derfor maatte den tilsynsførende Gendarm forbyde al yderligere Tale. Det var ellers Skik, at der blev holdt Smaataler ved Kaffebordet. Men saa rejste sig en lille firskaaren Person ovre i det ene Hjørne af Salen. Det var Eskild Schack fra Astrup. Han spurgte med et lunt Smil, om det var tilladt at „synges en Skaal“. Det stod der ikke noget om i Loven, og da han fik det bekræftet, foreslog han, at Forsamlingen skulde „synges en Skaal“ for vor Mor. Folk rejste sig under almindelig Munterhed og sang: „Hun skal leve, hun skal leve højt, Hurra!“ En anden udbragte et Leve for vor

Far, en tredie et Leve for hele Familien. Alle vidste, hvad der var underforstaaet. Aldrig havde et politisk Møde haft et saadant Forløb, og sjældent havde det været saa fornøjeligt som den Dag.

Mit Hverv var at bistaa Tillidsmændene ved at tale med de danske Vælgere og gøre de Sløve og Afhængige opmærksomme paa deres Pligt. Desuden havde jeg den Opgave at uddele Flyveblade. I det danske Op-
raab hed det:

„Mere end nogen Sinde er det vor Pligt at give til Kende, at er vi danske Nordslesvigere ved dette Valg end ene om fuldtud at hævde Folkeligheden og Frihedens Sag, saa taber vi alligevel ikke Modet og er ingenlunde til Sinds at opgive vor Ret og svigte vor Pligt. Vi vil ikke fornægte os selv.

Det Valg til den tyske Rigsdag, som staa for Døren, er sandsynligvis det sidste, der afholdes, saalænge vi skriver 1800. Skal det gamle Aarhundrede udløbe, uden at der er sket nogen nævneværdig Forandring i vore Kaar, saa lad det ny Aarhundrede oprinde over en Befolkning, som den sidste Gang, der blev givet den Lejlighed dertil, vilde vise, at den havde Mod og Mandshjerte til at staa paa sin Ret.

Alle frie Mænd bør være med, ingen ærekær Nordslesviger lade sig af daarende Røster lokke eller true bort fra en Gerning, der hører til hans første menneskelige og borgerlige Pligter.

Ingen af de Unge bør lade sig indbilde, at han, fordi han har baa-
ret Soldatertrøjen, skulde være nødt til at kaste sit Sindelag over Bord. Snarere burde en ung Mand efter at have opfyldt sin tvungne Borgerpligt ved Militærtjeneste føle sig stærkere opfordret til at opfylde sin frivillige, men lige saa lovlige Borgerpligt: at stemme ved Valget efter sin bedste Overbevisning.“

Vi havde navnlig to Flyveblade, som var af stor Vigtighed. For det første drejede det sig om et Særtryk af Pastor Vilhelm Becks Artikel i „Den indre Missions Tidende“ om „Religion og Fædrelandskærlighed“. Det var en Henvendelse til Venner af Indre Mission om ikke at svigte ved dette Valg, som de havde gjort det tidligere ud fra den Opfattelse, at det var et rent verdsligt Anliggende, som de ikke kunde have med at gøre. Af dansksindede Medlemmer af den Sekt, der gik under Navn af „Bornholmere“, var der virkelig over en halv Snes, som udeblev fra dette Valg. Af større Vigtighed var en Artikel af Bjørnstjerne Bjørnson, som havde været offentliggjort i „Politiken“ i København, „Die Zukunft“ i Berlin og „Ringeren“ i Kristiania. Den store norske Digter

skildrede deri Preussernes Optræden i Kirke og Skole i Sønderjylland, deres Angreb paa Forældreretten, deres Forbud mod nordiske Sange og deres Indgreb i Forsamlingslivet som en Synd mod den hellige Aand. Denne Artikel, som naturligvis maatte vække betydelig Opmærksomhed, gav den kæmpende danske Befolkning en kærkommen moralsk Hjælp. (Jfr. H. P. Hanssens Omtale i II. Bind, Side 290 af „Tilbageblik“).

Paa den anden Side stod vi overfor en Modstander, som ikke skyede noget Middel, naar det gjaldt om at vise Tyskhedens Styrke i Tal. Det lykkedes mig at faa paalidelige Oplysninger om de Metoder, som Præsten og hans Mænd anvendte for at faa Vælgere optaget paa Listen, Folk, som i mange Tilfælde slet ikke hørte hjemme her til Lands. Der tilsigtedes tydeligt nok fra tysk Side et Kup, der grænsede til Falskneri. Det var derfor med nogen Bekymring, at vi Danske imødesaa Valgdagen i Skærbæk. Selv kunde jeg ikke deltage i Valget, da jeg manglede nogle Uger i at være fyldt 25 Aar.

Vor Ængstelse viste sig at være berettiget. Ganske vist blev der afgivet 87 danske Stemmer; det var 10 Stemmer flere end for fem Aar siden. Vi havde saaledes al Grund til at glæde os over, at Danskheden havde hævdet sig saa smukt. Men Tyskerne mødte med 97 Stemmer, og dette Tal var egnet til at gøre et nedslaaende Indtryk de Steder, hvor man ikke kendte Forklaringen. Vi vidste jo, at det af Modstanderne vilde blive udnyttet som et Bevis for, at Tyskheden under Jacobsens Ledelse var i stærk Fremgang i denne fordum saa danske Landsby. For fem Aar siden var det tyske Stemmetal 66. Medens Tyskerne nød deres Sejrsrus, samlede vi nogle faa til Drøftelse af Situationen, og vi besluttede hurtigst muligt at udsende en udførlig offentlig Beretning om, hvor ujemlet i Virkeligheden den paastaede tyske Sejr var. En Afsløring maatte virke oplysende og gavnlig i vide Kredse. Den var paakrævet, og det hastede. Iblandt os sad den brave danske Stridsmand Hjulmager Hans Jepsen Jepsen, der i de sidste Dage havde lagt sit Haandværk til Side for at faa Tid til at arbejde for et godt dansk Valg. Han var kendt som Meddeler til Bladet „Hejmdal“ i Aabenraa, og vi henstillede nu til ham ufortøvet at sende Redaktionen en Skildring af Valgdagens Forløb og Udfaldet i Skærbæk. „Jeg kan ikke“, sagde han. „Jeg magter ikke at redogøre for Sammenhængen i hele dette Rænkespil, ja, jeg kan jo godt sige Kæltringeri, som alene skyldes Præsten og hans Følgesvende. Du maa

gøre det“, fortsatte han, henvendt til mig. „Gør det, og gør det straks, saa Redaktionen har det i Hænde i Morgen Formiddag!“

Jeg lovede at tage Anmodningen til Følge, og saa gik hver til sit, jeg optaget af det Hverv, som var betroet mig. Næste Morgen stod jeg meget tidligt op. Da jeg ikke havde ordentligt Skrivepapir, og der ikke var noget Øjeblik at spille, maatte jeg skrive Referatet paa noget tilfældigt Karduspapir, som laa hjemme paa Gaarden. Jeg var imidlertid godt oplagt og fik Lyst til at give et Situationsbillede af Valget, saaledes som jeg selv havde set det. Da jeg var færdig, skyndte jeg mig op til Skærbæk Station for at naa det første Morgentog, som kørte Syd paa. Her traf jeg en Mand, der skulde til Aabenraa. Jeg bad ham tage Brevet med Artiklen med og aflevere det paa „Hejmdal“s Redaktion. Saaledes gik det til, at Bladet fik Skildringen i Hænde saa tidligt, at den kunde optages i det første Nummer med Valgmeddelelser. Da det blev den første danske Artikel, jeg nogen Sinde har skrevet, fik den stor Betydning for min Fremtid, og da den desuden var en nøjagtig, let henkastet Beretning om Valgdagens mærkelige Forløb, tilkommer der den en vis historisk Interesse. Jeg afskriver den derfor i det følgende uforkortet som Indledning til min journalistiske Løbebane:

„At Skærbæk Torsdag Aften havde 97 tyske Stemmer i Valgurnen, medens den dansksindede Befolkning kun kunde afgive 87, trænger til nærmere Forklaring. „Lad os ruste os til den Kamp, som den nationale Modstander i ophidset Lidenskab paatvinger os“, stod der i det tyske Valgopraab. De var godt rustede. Valgagitationen, der blev forberedt og sat i System paa et for godt tre Uger siden i Bankens Lokale afholdt Møde, hvor Præsten Jacobsen omgivet af trofaste „ehrenwerte“ Haandlangere udstedte sine Anvisninger, skete i Stilhed. Der gives i Skærbæk kun 27 faste tyske Stemmer, der kommer fra den forholdsvis store Stab af Embeds- og Bestillingsmænd. Ved direkte og indirekte Paavirkning haabede Tyskerne imidlertid at faa Stemmetallet bragt op paa 127. Hver af Præstens haandgangne Mænd fik et bestemt Antal Vælgere, som han skulde formaa til at afgive en tysk Stemmeseddel. Præstens noksom bekendte Bank med alle dens Midler viste sig at være det vigtigste Led i de tyske Valgoperationer. Valglisten blev i rette Tid afskrevet, og lige før den blev sluttet, paa ny efterset af en dansksindet Mand. Der blev ved denne Lejlighed protesteret mod 5 til Dels ukendte Vælgeres Stemmeret, da de ikke var bosatte i Kommunen. Der indløb imidlertid det Svar fra Landraaden, at Vedkommende var indmeldte i Kommunen og der-

for nok skulde give Møde ved Valget. Dertil kom 12 aldeles fremmede Individder, som uden Vælgernes Kontrol opførtes paa Listen fra den 6.—7. Juni eller maaske senere, i hvert Fald efter at Valglisten var afsluttet. Hvorfra disse Folk stammer, er der ingen uden de Indviede, der kan give Oplysning om. At de ikke har noget blivende Sted i Skærbæk, er en Kendsgerning. De var i de sidste Dage indkvarterede rundt omkring i Byen og lignede en vis Slags vandrende Svende, der saa tidt besøger Folk her paa Egnen og i Reglen ernærer sig ved at tigge. En Del havde man nok faaet Arbejde til ved det nye Teglværk ved Frifelt, der rigtig nok ligger udenfor Kommunen. Adskillige blev sysselsatte ved Lejlighedsarbejde i Byen. Saaledes saa man Dagen før Valget 4 af dem sysselsatte med at aflæsse en Vognfuld Sand. Dyrer Stemmer har det i hvert Fald været. Desuden var der ogsaa senere blevet opført 2 tyske Svende paa Listen, ialt altsaa 19 Stemmer, efter at Listen var afsluttet. Det vakte en Del Opsigt blandt Folk, da disse lurvet klædte Skikkelser med deres barbariske Navne og alt andet end intelligente Ansigtstræk mødte op ved Valgurnen straks om Morgenens. Et vittigt Hoved fik dem straks indregistreret under et tilsvarende Fællesnavn. Om Aftenen traf man dem rundt omkring i Byens Gader Arm i Arm. Flasken var fyldt og tømtes ugenert uden Glas paa Hjørner o. s. v. For Tyskerne er det imidlertid den Fordel, at den paatænkte Ændring af Valgordningen endnu ikke har fundet Sted, saa Stemmerne blev vejret i Stedet for talte.

Næsten hele Dagen saa man Gendarmen staa paa Vagt i Valglokalets Korridor. Præsten med sin Stab stod en Tid lang udenfor og antastede Folk, der kom for at afgive Stemme. Præsten uddelte selv Valgsedler. Den største Part af Tyskerne gav Møde om Formiddagen. Valgforstander var Bankens Kasserer, Bisiddere et Par tyske Gaardmænd og Haandværkere. Bankens Vogn hentede gamle og svagelige Folk. Klokkeren 1 var de „Trofaste“ atter samlede til Raadslagning i Bankens Lokale. Ved denne Lejlighed blev det sandsynligvis fastslaaet, hvem der endnu manglede; thi nogen Tid efter saas Præstens Mænd atter i fuld Virksomhed for at paaskynde de Sendrægtige. Det var nok „den endrægtige Storms hele Magt“, som det saa pænt hedder i det tyske Valgopraab, der blev udfoldet. En Tysker havde fast Sæde ved Valgurnen. Han skrev Navnene op paa dem, der endnu ikke var kommen. Bankens Skriver for frem og tilbage med Ordre.

Stormen brød løs. En Mand paa Ridehjul saas suse gennem Byen efter en Stemme. Der kom Bud efter Folk i Mark og Mose. Den almindelige

Mening var ellers den, at disse Vælgere helst vilde være bleven hjemme, især efter deres Udtalelse før Valget. En Mand med det gode danske Navn Mads Juhl var i Mosen og slet ikke i Valghumør. Det fortælles, at der var Bud efter ham tre til fire Gange. Men først da Politibetjent Schmidt fik talt et Alvorsord med ham, var Mads Juhl at formaa til at følge med op til Valglokalet. „Langsomt, men i sikker og klippefast Tillid, Skridt for Skridt“, som der staar i deres Valgopraab, førte Politibetjenten den omtalte Vælger gennem Byen.

Det Bord, hvorved Valgbestyrelsen sad, var mærkelig nok kun tilgængeligt fra een Side. I Modsætning til det store Flertal af tyske Vælgere kom den jævne danske Mand støt og selvbevidst og afgav sin Stemme. Klokkeren 6 var der samlet en stor Mængde Mennesker i og udenfor Lokalet for at høre Udfaldet. Valgforstanderen talte første Gang en dansk Stemme for lidt og maatte derfor tælle om igen. Da Resultatet var kommet, udbrod Valgforstanderen: „Die Leute haben sich gut bewährt“, og Tyskerne istemte et skingrende demonstrativt Hurra. Det fortælles, at Valgforstanderen ved de danske Sedler altid paa en spøgfærdig Maa-de sagde: „Gustav, Gustav, Gustav“ o. s. v. Derimod lød det hver Gang højt og tydeligt: „Hofbesitzer Henningsen!“ Fra Vesterhavet steg en mørk Skygge op over Landet. Det blev mørkt i Vejret ved 6—7 Tiden. Men oppe paa Præstegaardens Taarn saas en Mand ivrigt sysselsat, og et Øjeblik efter vajede som Signal „det store Fædrelands stolt flagrende Banner“, for atter at bruge Opraabets Udtryk, fra Taarnet. Banken og Væveskolen fulgte Eksemplet. Men Tyskerne holdt Gilde. Ved 10-Tiden saa man dem gaa med hverandre under Armen fra den ene Kro til den anden. Hos den danske Befolkning var der almindelig Glæde over Udfaldet. Vi havde jo ikke haft Bud efter Folk nede fra „det store Fædreland“.

Saaledes lød min Beretning. Den er præget af Hastværk og vidner om, at Forfatteren endnu ikke har haft nogen Øvelse i at bruge Pennen. Men den indeholdt dog en ret fyldig Skildring af denne Valgdag. Den læses nu, da der er gaaet over et halvt Aarhundrede, siden den blev skrevet, næppe med den Interesse, som det var Tilfældet den Gang. „Flensborg Avis“, som ellers kun sjældent benyttede andre sønderjydske Blades Stof, aftrykte hele Redegørelsen efter „Hejmdal“, hvorved der gaves den en stor Udbredelse. Jeg fik Mod til i en ny Artikel kort derefter at fremstille Pastor Jacobsens Vælgerflok eller Stemmekvæg, som den kaldtes, i al dens Ynkkelighed ved saa godt jeg kunde at portrættere de enkelte

Skikkelser, og paa denne Maade kunde enhver, der fulgte med i sønderjydske Forhold, danne sig en klar Forestilling om Værdien af dette Forsøg paa at stikke Offentligheden Blaar i Øjnene. Det var saaledes lykkedes mig helt at ødelægge Modstandernes Sejrsglæde. De tyske Blade indeholdt harmdirrende Angreb paa den ukendte Skribent i Skærbæk, som de beskyldte for at have krænket Valghemmeligheden; men de haabede, at Statsadvokaten nok skulde tage sig af ham. Et Forlydende vilde da ogsaa vide, at de opskræmte Tyskere virkelig rettede et Straffe-krav til Statsadvokaturen i Flensborg. Men Henvendelsen førte i hvert Fald ikke til det Resultat, man havde ventet. Jeg havde ikke overskredet Ytringsfriheden.

I det hele og store kunde vi Danske være tilfreds med Udfaldet af dette Rigsdagsvalg. I Haderslev—Sønderborg Valgkreds blev der paa Gustav Johannsen afgivet 10.421 Stemmer, medens der paa den tyske Kandidat, Henningsen, kun faldt 3.713 Stemmer. Paa den anden Side røbede Tallene fra Valget ogsaa de Steder, hvor Danskheden var svægest. I Tønder By blev der saaledes kun afgivet 13, i Højer 7, i Sæd 2 og i Rudbøl ingen danske Stemmer. De tre danske Kandidater: Gustav Johannsen, C. P. Wolff og J. Jessen kunde dog med Føje udtale en offentlig Tak til Deres Vælgere. Deri hed det:

„For første Gang, saalænge der har været afholdt Valg til den tyske Rigsdag, har der den 16. Juni været en Fremgang i det danske Stemmetal paa over 1.000 Stemmer. For første Gang har der været Fremgang i alle tre Valgkredse, i alle fem Amter. Medens den mindre Forøgelse af det tyske Stemmetal for største Delen skyldes Indvandrere, afhængige Personer, Embeds- og Bestillingsmænd, saa hidrører Tilvæksten til det danske Stemmetal ene og alene fra den hjemmehørende Befolkning.“

Min foran omtalte Debut som sønderjydsk Journalist fik ogsaa en Virkning, som jeg ikke kunde vente. Et Par Dage efter at de to Artikler havde været offentliggjort i „Hejmdal“, modtog jeg et Brev fra Bladets ansvarshavende Redaktør, Thade Petersen, som næst efter at have takket mig for Bidragene indbød mig til Aabenraa, da „Hejmdal“'s Udgiver, Landdagsmand H. P. Hanssen, ønskede en Samtale med mig.

Jeg fulgte omgaaende Anmodningen. Jeg glemmer aldrig denne Rejse og de Timer, som jeg tilbragte i H. P. Hanssens Hjem. Ved dette Besøg blev min Skæbne beseglet langt ind i Fremtiden. Han var den Gang 36 og jeg 25 Aar. Han stod som ledende Skikkelse midt i det nationale Arbejde, jeg ved Begyndelsen. Jeg troede, at jeg skulde staa til Regnskab

for min Fortid og udtale mig om min Fremtid, for at han kunde danne sig en Forestilling om mine Evner og Meninger. Der skete intet af dette. Han havde hørt Tale om mine Oplevelser ved Eksamensbordet i Tønder og indhentet Oplysninger om min Person. De to Artikler, som jeg havde skrevet til „Hejmdal“, havde yderligere henledt hans Opmærksomhed paa mig, og nu tilbød han mig uden videre Forhandling Stillingen som ansvarshavende Redaktør ved sit Blad, da Thade Petersen agtede at søge Præsteembede. Jeg nærede ingen Betænkeligheder ved at modtage Tilbudet. Ja, det vil næppe lyde forbavsende, naar jeg tilføjer, at jeg gjorde det med Glæde. Da jeg imidlertid netop i disse Dage havde faaet Meddelelse om, at der var tilstaaet mig Adgang til Statens eet-aarige Lærerkursus, stillede jeg dog den Betingelse, at jeg først saa mig i Stand til at begynde den ny Virksomhed efter et Aars Forløb, naar jeg havde gennemgaaet denne Uddannelse, som just nu maatte synes at være særlig paakrævet. Lønnen var 1200 Mark om Aaret.

Under dette Besøg fik jeg i Samtalens Løb det første stærke Indtryk af H. P. Hanssens vindende Væsen, af den ubetingede Tillid, han viste mig, og tillige af den Arbejdsfrihed, som vilde blive tilstaaet mig ved Bladet. Fru Helene var til Stede. Hun sagde ikke meget, men var sikkert mere skeptisk overfor den ny Medarbejder. Jeg husker fra Besøget en Flok livlige Smaapiger, som tumlede omkring i Stuen, og hvor Faderens Øjne lyste, naar han iagttog deres Leg. Senere har jeg saa ofte lagt Mærke til hans Kærlighed til Børn og Sans for deres SysseL. Naar dette Besøg staaer saa dybt indprentet i min Hukommelse, skyldes det ogsaa den Omstændighed, at der ikke var Tale om Arbejdsgiver og Arbejdstager. Vi mødtes fra første Færd paa lige Fod i et aldrig svigtende Venskab, selv i Tilfælde, hvor vore Meninger var forskellige.

Et Tilbageblik

Medens jeg endnu i nogle Uger opholdt mig hjemme, havde jeg Tid til yderligere at fordybe mig i Forholdene, der — som omtalt — nu var saa forandrede i Sammenligning med Tilstandene i min Barndom. Naar jeg om føje Tid skulde optage en Gerning i Danskhedens Tjeneste, maatte jeg se at finde min Plads indenfor det nye Slægtled, der nu ind under Aarhundredskiftet var i Færd med at bryde frem, og som jeg selv tilhørte. For saa vidt syntes jeg jo, at Lykken havde været med mig. Men med en Følelse af Vemod saa jeg det Livssæt svinde, som havde været min egen Slægts, før den nationale Kamp gav Menneskene i min Hjemstavn ny Retning for deres Færd, og det offentlige Liv et helt andet Indhold.

Det forekom mig, som om jeg i de Par Maaneder, jeg endnu havde til fri Raadighed, skulde tage Afsked med den gamle Tid og dem, der var præget af den. Hvor nøje husker jeg ikke disse Skikkelser endnu den Dag i Dag! Og før jeg nu paa de følgende Blade skal omtale mig selv i Forbindelse med min ny Virksomhed og helt forandrede Vilkaar, kan jeg ikke undlade at gengive et Par Træk af det Folkelivsbillede, som snart vilde være forsvundet.

Jeg har tidligere henvist til, hvorledes Danskheden her paa den vestslesvigske Slette i de første tyve Aar efter Adskillelsen fra Moderlandet bevarede sin Styrke næsten uformindsket. Siden var der, som ligeledes udførligt omtalt, sket den tilsyneladende saa skæbnesvangre Forskydning, at det tyske Stemmatal ved Rigsdagsvalget i 1898 naaede op over det danske. Aarsagen til denne Udvikling var jo den hemningsløse Fortrykning, som en Tidlang truede med at udslette Danskheden som Bærer af Egnens Fremtid. Betegnende for den tyske Opfattelse er følgende Notits, skrevet fra Skærbæk til „Tondernsche Zeitung“ i November 1898:

„Skærbæk By er i det sidste Aarti fortrinsvis ved ægte nationalt og socialt tænkende Mænds Virksomhed og fremadstræbende Aand med Hr. Pastor Jacobsen i Spidsen blevet forvandlet fra at være en øde Hede-landsby til en Fremskridtsby, paa hvis Opblomstring endog Købstæderne ser med Misundelse.“

Selv om dette Vrægebillede mere var blevet til som Udslag af et tysk Ønske end af Kendskab til de virkelige Forhold, er det dog en Kendsgerning, at man som Følge af den allerede skildrede Udvikling var naet til et Vendepunkt. Hvor vilde mine gamle Venner, de gode Skærbæk Bønder i Datiden, som ejede de udstrakte fede Marskarealer ude mod Vest, have smilet, saafremt de havde læst den tyske Skribents Omtale af deres By. De levede i deres pyntelige Storgaarde i forholdsvis Velstand og var urørlige overfor alle Fortrykningsbestræbelser. For dem var den nidkære Sognepræsts Germaniseringseksperimenter med Tørvefabrik, Anlæg af Fiskedamme og meget andet ude paa den golve Hede øst for Byen kun en Kilde til Morskab; thi de vidste jo, hvorledes det altsammen vilde ende. Men deres egne Forhold var ogsaa Forvandlingens Lov underkastet. Medens de ringagtende morede sig over Præstens taabelige Foretagsomhed, bredte Tyskheden sig i Sognet ved fremmed Invasion og alskens mærkelige Foranstaltninger, som søgtes sikret ved Præstens tyske Bank. Det var derfor rigtigt, at Skærbæk havde skiftet Udseende i de senere Aar. Man maatte uvilkaarligt mindes gamle Dage og den svundne Idyl, da ingen Strømning fra det tyske Rige mærkedes i disse danske Egne. Ved Familieforbindelser og gensidige Besøg opretholdtes stadig Tilknytningen til Kongeriget, hvor desuden mange udvandrede eller udviste Slægtninge levede i Haabet om en snarlig Grænseforskydning. Ved et stort Besøg af Sønderjyder i Vestjylland i Dagene fra 7.—10. Juni 1884 knyttedes et Venskab mellem Værter og Gæster, som varede i mange Aar. Min Mor var, som nævnt i et tidligere Kapitel, med paa Turen og havde været indkvarteret paa Holmslands Klit. Saa langt havde hun aldrig været borte fra Hjemmet. Da hun vendte tilbage, fortalte hun utrætteligt om de Indtryk, som hun havde faaet af danske Forhold. I det rent ydre syntes hun jo nok, at Folk deroppe i den afsides Egn stod noget tilbage i Sammenligning med de vestslesvigske Gaarde, for Eksempel med Hensyn til Udstyrelsen; men samtidig havde hun følt, at Værterne var Gæsterne Syd fra langt overlegne i økonomisk Dygtighed og aandelig Vækst. Besøget gjorde utvivlsomt stor Nytte i national Henseende ved den udstrakte Veksel-

virkning, der opstod over Grænsen. Et sønderjydske Udvalg, som havde forberedt Rejsen, bragte bagefter i de to Tusinde Deltageres Navne Vestjyderne en offentlig Tak for al den Hjertelighed og Venlighed, hvormed de modtoges, for den storslaaede Gæstfrihed, som vistes dem, og for alle de Fester, som i denne Anledning afholdtes med store Ofre. „Mindet herom bevares i vore Hjerter“, hed det, „og de styrker os til at bære Fremtidens Tilskikkelser. Gud bevare vort gamle Fædreland“. Af disse Ord fremgaar tydeligt Besøgets Karakter.

De tyske Myndigheder iagttog naturligvis med stor Misnøje slige Foranstaltninger og Tilkendegivelser. Denne Tur til Vestjylland og et stort anlagt Besøg, som 300 unge sønderjydske Piger samme Aar aflagde paa Sjælland og i København, gav Anledning til en Masseudvisning. Særlig Opmærksomhed vakte Udvisningen af et Par Næringsdrivende i Rødding, som med kort Varsel maatte opgive deres Forretning og forlade Landsdelen. Paa en Klage over denne Forholdsregel gav Overpræsident Steinmann det mærkelige Svar: „Jeg veed godt, at det er personligt hæderlige og retskafne Mænd, som har min fulde Agtelse; men vi kan ikke saadan sidde og pille med en Pennekniv; vi maa slaa til med Øksen. Den, det rammer, gør det mig ondt for.“ Det var tysk Tankegang allerede paa dette Tidspunkt.

Forfølgelserne egnede sig imidlertid ligesaa daarligt dengang som senere til at bringe den danske Befolkning ind under det tyske Kejserriges almindelige Udvikling. Blikket var vendt mod Nord. Forbindelsen med sydlige Egne indskrænkedes i Hovedsagen til Handelen med Kreaturer, og med dette Samkvem fulgte ikke nogen politisk Paavirkning.

I en Egn, hvor Folk saaledes endnu levede med Fortiden i Minde, og hvor man stillede sig absolut afvisende overfor al Paavirkning, der udgik fra den Stat, man ved Tidernes Ugunst var kommen ind under, maatte Fortyskningsmændenes stærke Indsats paa økonomisk, kulturelt og politisk Omraade skabe Uro og Forstyrrelse. Dertil kom Anlæg af Vestbanen, som Præsten i Skærbæk i en Tale ved Aabningen kaldte en tysk Blodaare. De overleverede Forhold kom efterhaanden i Opløsning i den gamle Landsby. Kampens Tid var inde. Til at føre den egnede de Ældre sig ikke. Men heldigvis var nu ogsaa et nyt Slægtled paa Trapperne.

Andet Aar i København

I Slutningen af August Maaned 1898 tog jeg atter til København. Den 1. September begyndte Undervisningen paa Statens eetaarige Lærerkursus. Denne Gang følte jeg mig straks hjemme i Byen, og for at faa mere Tid til at arbejde uforstyrret lejede jeg et rummeligt Værelse paa Rolighedsvej. Her mærkede jeg ikke meget til Støjen fra Storbyen, og for 10 Øre kunde man med Hestesporvognen naa derind i kort Tid, hvis man ikke foretrak at gaa gennem den forholdsvis fredelige Bydel ad Aaboulevard, forbi den gamle Ladegaard og videre frem til Stormgade, hvor Kursus'et havde Lokale i en gammel 4-Værelses Lejlighed paa første Sal. Paa Missionshotellet i Løngangsstræde, der laa lige i Nærheden, spiste jeg til Middag for 50 Øre, og Aftensmaden sørgede jeg selv for.

Oprindelsen til dette Lærerkursus skyldtes D. G. Monrad, som i 1855 udnævntes til Chef for det nyoprettede tredie Departement i Kultusministeriet og Overdirektør for Borger- og Almueskolevæsenet. Anstalten bestod i de første Aar af flere forskellige Afdelinger. Men siden Professor Hans Olrik i 1895 var blevet dens Forstander og havde faaet godkendt sine Forslag til en indgribende Omdannelse, var der i Stedet for de faa og spredte Kursus, der truedes med Undergang, skabt en fast og blomstrende Højskole, der voksede med rivende Fart og samtidig bød paa en Undervisning, hvorved den almenmenneskelige Udvikling kunde faa Plads som aldrig før. Skolen skulde snart blive et Hovedled i den danske Lærers Uddannelse. Man forudsatte dog hos Deltagerne en Modenhed og Evne, saa de var i Stand til at arbejde paa egen Haand, at fordybe sig i Fagene og derved at udvide deres Synskreds.

For mig drejede det sig nu ikke mere saa meget om en pædagogisk Videreuddannelse som om den nødvendige og indgaaende Forberedelse

til den Stilling, som ventede mig. Dertil syntes denne Undervisning fortrinlig egnet, og jeg valgte da ogsaa en saa omfattende Fag række, at jeg kun med yderste Flid kunde overkomme Studiet, da der jo ogsaa skulde levnes mig Tid til adskilligt andet, som Forholdene førte med sig. Derfor blev dette mit andet Aar i København, der var saa forskelligt fra det første, af største Betydning for min aandelige Udvikling. Jeg var netop nu i en Alder, da min Arbejdsevne var stor, og Lysten drev i høj Grad Værket.

Først og fremmest havde jeg tegnet mig som Deltager i Historieundervisningen hos Professor Olrik. De 6 Timer om Ugen, vi sad der som Tilhørere ved hans Forelæsning, gav mig ikke blot et nyt Syn paa dette Fag. Det var ogsaa naturligt, at hans smukke Brug af Modersmaalet og grundige Forberedelse til Timerne maatte udøve en særlig Indflydelse paa Tilhørerne. Jeg mindes ham med Taknemmelighed og Beundring. Noget helt nyt var det at høre om de historiske Kilders Art og Arbejdet med dem. Derved opnaaede vi at faa Indblik i Historikerens Værksted til Forstaaelse og Vurdering af hans videnskabelige Resultater. Professor Olrik kom mig straks i Møde med en særlig Venlighed, der øgedes eftersom han lagde Mærke til min Interesse og Duelighed vedrørende Arbejdet med dette Fag. Han krævede, at Deltagerne fra Tid til anden skulde holde Foredrag om et verdenshistorisk Emne paa Grundlag af videnskabelig Litteratur, hvorefter han plejede kritisk at gennemgaa Foredraget med Vedkommende. Paa denne Maade fik Læreren god Lejlighed til at bedømme sine Tilhøreres Evner og Interesse. Jeg modtog saaledes, efter i et Par Uger at have besøgt Højskolen, den Opgave at skulle holde et Foredrag om den tyske Kejser Henrik den Anden af det saksiske Hus, et Emne, som laa temmelig langt udenfor den almindelige Undervisning. Jeg havde paa Fornemmelsen, at Professoren vilde stille mine Evner paa Prøve. Da jeg imidlertid, som tidligere nævnt, allerede paa Seminariet havde arbejdet ret ivrigt og selvstændigt med Verdenshistorie, navnlig med Tyskland i Middelalderen, og da jeg desuden selv ejede nogen videnskabelig Litteratur fra dette Omraade, følte jeg mig ret tiltalt af Opgaven.

Blandt de Kilder, som jeg benyttede, var en Afhandling om Emnet af den kendte tyske Historiker Heinrich von Treitschke. Da jeg paa Forhaand vidste, at denne Forfatters Opfattelse ofte skulde bedømmes med Varsomhed, fordi han som den preussiske Stats Historiograf og Bismarcks haandgangne Mand lod sig lede af et national-politisk Syn paa

Historien, læste jeg hans Afhandling med en noget forud fattet Mening, men blev grebet af hans glimrende Fremstilling og saaledes stærkt paa-virket ved Udarbejdelsen. Det lykkedes mig paa dette Grundlag at skrive et længere Foredrag, idet jeg gjorde mig særlig Umage med at om-forme den tyske Udtryksmaade til jævnt dansk Sprog. Derefter sam-menholdt jeg det med andre gode Kilder og lærte det udenad. Det voldte mig ikke Besvær at holde det. Professoren var synlig overrasket over denne Præstation, der havde kostet mig en Del Flid baade med Hensyn til Form og Indhold. Det var mig derfor ogsaa en Tilfredsstil-lelse ved Professor Olriks Bedømmelse at modtage Kvittring for mit Slid. Noget lignende gentog sig ved Løsningen af en skriftlig historisk Opgave. Jeg havde det Held frem for mine Kolleger at finde det rette Kildestof og ved Hjælp af dette som den eneste paa Holdet at give en korrekt Besvarelse af det Spørgsmaal, der var stillet os, medens de øvrige Deltagere havde ladet sig vildlede ved kritikløst at slaa op i et Konver-sationsleksikon og misforstaa Emnet.

Med største Interesse fulgte jeg ogsaa Danskundervisningen. Jeg var klar over dens Værdi for mig som vordende sønderjyds Journalist. Det er umuligt at skildre den Betagelse, som greb mig ved Dag efter Dag at høre den unge Dr. phil. Vilhelm Andersen bl. a. fortælle om Oehlen-schläger og læse op af denne Digtets Værker. Det var netop i det Aar, da Dr. Vilhelm Andersen skrev sit store Værk om nævnte Digter, og vi var vel nok de første, som nød godt af hans Studier.

Foruden i Litteratur deltog jeg i en grundig Behandling af dansk Sproglære ved Frk. Ida Falbe Hansen. Hendes Timer benyttedes dog ogsaa til Gennemgang af nogen dansk og fremmed Digtning. Danmarks Folkeviser behandlede Docent Axel Olrik, Øvelse i Oplæsning fik vi ved Frk. Elna Jacobson og senere ved Sceneinstruktør ved det kongelige Teater Julius Lehmann. Hos Professor Falbe Hansen hørte jeg Forelæs-ninger om Samfundslære, særlig om den social-økonomiske Udvikling i nyere Tid, og hos Dr. Francis Beckett og Kunstmaler Malte Engelsted modtog jeg sammen med adskillige andre en ret grundig Vejledning i Kunsthistorie, saa jeg mange Aar senere paa Rejser i Udlandet havde visse Forudsætninger for at forstaa Værdien af de store Kunstsamlinger, som jeg besøgte. Jeg maa endnu nævne, at den gamle Dansk lærer cand. philol. B. T. Dahl i sit Hjem gav mig nogle Privattimer i dansk Stillære, hvorved jeg opnaaede et meget nyttigt Kendskab til skriftlig Behandling af Modersmaalet.

Disse Navne og Emner turde virke oplysende med Hensyn til Omfanget af mit daglige Arbejde i dette Aar i København. Jeg var fyldt 25 Aar og modtog saaledes for første og eneste Gang en lødig og systematisk tilrettelagt Undervisning og Vejledning paa det danske Sprog. Med en Lystfølelse, som vanskeligt kan skildres, fulgte jeg denne Undervisning fra Time til Time. Naar jeg sad der og lyttede til disse betydelige Læreres Ord, som jo for mig var noget helt nyt, maatte jeg manges Gang til Sammenligning mindes den tarvelige og triste Oplysning, som blev budt os paa det kongelige preussiske Seminarium i Tønder. Jeg maatte prise mig selv lykkelig, at det var timedes mig i en moden Alder at opnaa Adgang til denne Højskole, som bød mig en saa værdifuld Forberedelse til min Manddomsgerning. Jeg havde tænkt, at det muligvis vilde volde mig Vanskeligheder at følge med, naar min Modtagelighed skulde maales med mine Medstuderendes Indstilling, da jeg jo mødte med tysk Uddannelse og maaske manglede de nødvendige Forudsætninger. Men det viste sig heldigvis hurtigt, at mit Selvstudium paa Seminariet og efter den Tid, saa planløst og søgende det end havde været, ligesom mine Oplevelser og Erfaringer fra min Odyssee gennem tyske Skoler og tyske Egne fuldt ud opvejede denne Mangel og vel ogsaa gav mig et Fortrin i Form af et videre Udsyn.

Det daglige Samkvem med de øvrige Deltagere paa de forskellige Hold virkede oplivende. Der blev dannet en Kursusforening under Forstanderens Patronat, og jeg valgtes ind i Bestyrelsen, hvorved jeg knyttedes nærmere til Skolens Virksomhed. Fra Foreningens Sammenkomster, Besøg paa Museer og Udflugter har jeg bevaret mange behagelige Mindre. Saaledes udfyldte min Tilværelse i det andet Aar i København i flere Henseender mine Oplevelser fra det første Aar.

Kort efter at jeg var vendt tilbage til København, fik jeg Besøg af Bestyreren af den tyske Realskole paa Graabrødretorv, Spindler. Han havde ærgret sig over at høre om den Behandling, som jeg i Foraaret havde faaet af de preussiske Skolemyndigheder ved den foran omtalte Eksamen i Tønder, og han kom nu for at tilbyde mig en Stilling ved sin Skole. Vi havde ofte Aaret i Forvejen truffet hinanden, da jeg var ansat ved den tyske Drengeskole i St. Pedersstræde. Hans Tilbud skulde opfattes som en velment Oprejsning, sagde han, og det skete sikkert ogsaa i en ærlig Hensigt. Skønt jeg paaskønnede den Venlighed og Tillid, som han saaledes viste mig, maatte jeg meddele ham, at jeg ikke kunde

afbryde det Kursus, jeg havde paabegyndt, og at min Fremtid nu laa paa et andet Omraade. Han gik bedrøvet bort.

Ved Siden af mit daglige Arbejde paa Lærershøjskolen, som jeg ikke paa nogen Maade vilde forsømme, søgte jeg at faa saa megen Tid til overs, saa jeg uden Afbrydelse og i Enkeltheder kunde følge med i, hvad der skete hjemme i Nordslesvig. Adskilligt varslede allerede tidligt paa Foraaret 1898 om, at der kunde ventes strenge Tider. Det var tydeligt, at den ny Overpræsident, Ernst Matthias von Køller, var fjendtligt indstillet overfor den nordslesvigske Danskhed. Denne pommerske Junkertypes tidligere Virksomhed som Landraad, Rigsdagsmand, Politipræsident og preussisk Indenrigsminister pegede i Retning af øget Tvang. I de første Maaneder, efter at han havde overtaget Embedet, syntes han ganske vist at stille sig noget afventende med Hensyn til den Politik, han skulde følge. Men efter det for os Danske saa heldige Rigsdagsvalg i Juni 1898 og ind under det forestaaende Landdagsvalg i Oktober skete der Begivenheder, som røbede Retningslinjerne i den ny Overpræsidents Kurs overfor Nordslesvig. Allerede i September hørte man de første Trusler om Udvisning af danske Tjenestefolk, hvis de ikke forlod deres Husbond og tog Plads hos en anden, der var Myn-dighederne behagelig. Det oplystes, at Hr. von Køller, forinden han tilrettelagde sin Udvisningspolitik, havde haft Samraad med nordslesvigske Landraader og ledende tyske Mænd. Der er ikke Tvivl om, at det var den unge Landraad Mauve i Haderslev, som fik den største Indflydelse, da Overpræsidenten valgte den opsigtsvækkende Fremgangsmaade, han vilde følge i Nordslesvig, ud fra den Opfattelse, som han offentligt gjorde gældende: „Befolkningen skal lære at hæfte solidarisk. Forser nogen sig, skal alle straffes, indtil de ved gensidig Opdragelse har lært hverandre at holde sig i Skindet.“

Lige efter Landdagsvalget begyndte Masseurvisningerne. Det drejede sig ikke blot om uskyldige Tjenestefolk, om Personalet ved de danske Blade, om Haandværkssvende og Handelsbetjente, men ogsaa om et Par meget ansete Borgere som Grosserer Nicolai Outzen og Kreaturhandler Bohnfeldt, som begge i mange Aar havde været bosiddende Forretningsfolk i Haderslev. Der berettedes om Tilfælde, der grænsede til Grusomhed. Samtidig søgte man at umuliggøre den nordslesvigske Ungdoms Besøg paa kongerigske Skoler. Man truede saaledes Forældrene i Sønderborg Amt med, at alle danske Undersaatter i Kommunen vilde blive udviste, hvis de ikke tog deres Børn hjem fra de

danske Skoler. I Berlin havde man allerede for Aaringer siden fældet Udselellens Dom over Danskheden i Nordslesvig. Man troede, at den store Udvandring vilde fremme denne Dom. Den blev indledet ved Modersmaalels Bandlysning fra Skolen, og man haabede at kunne fuldbyrde den ved Køllerpolitikken, der skulde kvæle alle livsvigtige Ytringer.

For øvrigt skal jeg ikke her omtale Køllerpolitikken i alle dens Enkeltheder, men henvise til H. P. Hanssens Afhandling om dette Emne i „Sønderjydske Aarbøger“, Aargange: 1903, 1904, 1905 og 1907, som ogsaa er udkommet som Særtryk. Senere faar jeg Lejlighed til paa disse Blade at dvæle ved visse Episoder, der er særligt betegnende for dette Regimente. Inden Aaret var omme, havde Tallet paa de Udviste naaet 300. En saadan Forholdsregel maatte ikke blot vække Opsigt og Forargelse i alle Kredse herhjemme og over hele Norden, men ogsaa mange Steder i Tyskland, samtidig med, at den paa en tilsvarende Maade blev omtalt i Verdenspressen. I København afholdtes store Protestmøder. I Berlin udtalte fremtrædende Personer som Professorerne Kaftan, Friedrich Paulsen og navnlig Hans Delbrück deres Fordømmelse af den. „De sidste Udvisninger raaber til Himlen“, skrev sidstnævnte i „Preussische Jahrbücher“. Sagen bragtes ogsaa senere paa Tale i den preussiske Landdag og i den tyske Rigsdag, hvor en Række ansete Mænd under en tre Dages Debat fældede en tilintetgørende Dom over dette Udslag af det preussiske Regimente i Nordslesvig. Dette forhindrede dog ikke Hr. von Köller i at foretage en Rejse gennem Landsdelen i Januar 1899, ved hvilken Lejlighed han blev stærkt hyldet af Hjemmetyskerne og navnlig af Medlemmerne af Den tyske Forening.

Jeg husker, at jeg deltog i flere af de københavnske Protestmøder. Af disse blev de fire afholdt af „Socialdemokratisk Forbund“. Dertil kom et Møde i Rømersgade, hvortil der var indbudt af den tyske Arbejderforening „Vorwärts“ i København. Salen var fyldt af et tysktalende Publikum, og den Resolution, i hvilken man i stærke Ord udtalte sig imod Udvisningerne, var ogsaa affattet paa det tyske Sprog. Et smukt og værdigt Møde fandt Sted henimod Jul i „Lørups Ridehus“. En Masse Mennesker fyldte næsten hele det store Rum, hvor der var Plads til 7.000 Mennesker. Blandt Talerne husker jeg tydeligst Johan Ottosen.

Af Verdenspressens Røster mod det nye Preusserregimente i Slesvig maa nævnes Udtalelser i „Le Temps“ i Paris og „The Times“ i London.

Et af disse Blade skrev, at det drejede sig om en barbarisk Krænkelse af Civilisationen. Da disse Artikler var egnede til at skabe en almindelig Stemning i Udlandet mod den preussiske Stats Behandling af den faatallige danske Befolkning i Slesvig, maatte det officiøse berlinske Regeringsblad „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ gøre et Forsøg paa at forklare Forholdene; men det mislykkedes fuldstændigt.

Overfor det store Røre, som saaledes var skabt, opstod det Spørgsmaal, om den danske Regering ikke skulde rette en Henvendelse til det Naboland, der optraadte paa den foran skildrede Maade mod uskyldige danske Undersaatter. Saaledes spurgte jeg nogle Mennesker, som jeg kendte, blandt andre mine gamle Venner fra Karen Jensens Højskolehjem. De rystede paa Hovedet. Tanken om en officiel Regeringshenvendelse forstod de ikke. Det var vistnok ikke noget, som man fra dansk Side kunde blande sig i, mente de selvopgivende. Jeg foretog da for egen Regning i al Beskedenhed en Handling, der ikke fik nogen større politisk Rækkevidde, men som jeg mener bør nævnes i Forbindelse hermed, fordi den viser min Indstilling i denne Situation. En Aftenstund opsøgte jeg, paavirket af den udbredte almindelige Forargelse, som i Særdeleshed raadede hjemme i Nordslesvig, og som jeg kendte baade fra Blade og Breve, efter en pludselig Indskydelse den tidligere Undervisningsminister og daværende Folketingsmand, Kammerherre Jacob Scavenius, hvem jeg af Omtale kendte som en god Patriot. Modtagelsen var yderst venlig. Han hørte roligt paa mig, medens jeg gjorde Rede for mit Besøg, og da jeg sluttede med at spørge, om det skulde være muligt at bringe Udvisningerne paa Tale i den danske Rigsdag, sad han et Øjeblik stille og overvejede Tanken, medens han prøvende mønstrede det unge Menneske, der ukendt tyede til ham i et saa mærkeligt Ærinde. Paa hans Svar mærkede jeg straks, at han ikke betragtede mig som en besværlig Gæst, men at han nærede fuld Forstaaelse for Anledningen til mit Besøg. „Ja, De har Ret“, sagde han, „disse Forhold bør ikke lades upaatalte i Folketinget. Men det er saare beklageligt, at Danmark næppe kan foretage sig stort foruden dette. Vi formaar jo ikke at tage Repræssalier. De skal imidlertid ikke være gaet forgæves. Jeg skal i Morgen nævne denne Sag i det danske Folketing.“ Saaledes lød omtrent hans Svar, og han holdt Ord. Hans Tale, der blev holdt under første Behandling af Finansloven Lørdag den 29. Oktober 1898 i Forbindelse med nogle Betragtninger om Toldbeskyttelse, lød ifølge „Rigsdagstidende“ saaledes:

„Hermed skal jeg forlade dette Emne og vende mig til en Sag, som det dog synes mig endnu bør omtales ved denne Lejlighed. Det er en Sag, som selvfølgelig ligger os alle paa Sinde. Det er den sørgelige og i vore Øjne selvfølgelig højst ubillige Behandling, som vore Landsmænd i det nordlige Slesvig i disse Dage er udsatte for gennem den massevisse Udvisning, der foretages dernede. Der er ikke Tale om en enkelt Mands Udvisning af en eller anden Grund, maaske hans mere eller mindre hensynsfulde Opførsel lige overfor den Stat, hvis Gæst han er, men om en Udvisning af danske Borgere i Flokketal, og det ikke blot løse og ledige Personer, men faste, ejendomsbesiddende Mænd, uden at det er muligt at se nogen personlig Grund dertil. Det forekommer mig, at det maa være Regeringens Pligt — og jeg haaber, at den allerede har opfyldt den — at gøre Forestillinger mod disse Udvisninger hos den venskabelige Magt, hvis Provinsautoriteter foretager den. Vi er kun smaa, og vi er kun svage, og hvis Forestillingerne ikke nytter noget, maa vi finde os deri, og der kan ikke være Tale om, at vi kan gøre Gengæld. Det vilde derfor være baade dumt og urigtigt. Men derfor er det dog ikke sagt, at en saadan Forestilling ikke kan have nogen Betydning, selv lige overfor Tyskland. Haabet beskæmmer jo ingen. Og i alt Fald har det efter min Mening Betydning overfor os selv, at det ikke ser ud, som om man her i Landet fra Regeringens og Rigsdagens Side var aldeles blind for, hvorledes en Del af Statens Borgere behandles i et andet venskabeligt sindet Land. Og endelig vil jeg tillade mig at sige, at med denne store Udvisning kan der fremkomme Trang, og at det er det danske Samfunds Pligt at afhjælpe denne Trang. Der kan fremkomme Ruin, Nød og Tab, og det forekommer mig, at det ogsaa er en Pligt for det danske Folk, for det danske Samfund, at træde hjælpende til. Jeg forlanger intet Svar af den høje Regering herpaa. Det er kun en Hensetting til den, og jeg er overbevist om, at den i saa Henseende vil gøre alt, hvad der kan gøres, hvis den ikke allerede har gjort det.“

Med Spænding greb jeg den følgende Morgen efter Dagbladene og opdagede med en vis Tilfredshed, at min Henvendelse var taget til Følge, og at den „venskabeligt sindede“ Nabostats Færd i Sønderjylland dog var blevet nævnt i den danske Rigsdag. Men jeg mindes ikke at have hørt, at man fra det danske Udenrigsministeriums Side fandt det raadeligt at rette nogen Forespørgsel til den preussiske Regering. Under en Debat i Folketinget den 14. Januar 1899 blev Udvisningerne atter nævnt. Udenrigsminister Ravn udtalte ved denne Lejlighed:

„Efter paalidelige Kilder er vi kommen til den Overbevisning, at det ikke vil kunne gøre Nytte at rette nogen Forestilling til Berlin, idet Preussen forbeholder sig sin Ret til uden nogen som helst Grund at udvise Fremmede.“ Helt uden Virkning blev Scavenius's Tale i Folketinget dog ikke, idet den tyske Højrepresse søgte at tage til Genmæle. Saaledes indeholdt „Hamburgischer Correspondent“ et Par Dage senere en Artikel, der skulde være et Forsvar for Køllerpolitikken. Den blev ikke bedre ved, at Artiklen sluttede med et personligt Angreb paa Jacob Scavenius.

Et Eventyr paa Fodrejse

I Forbindelse med disse Forhold maa jeg omtale en politisk Mission, som jeg sendtes ud paa, og som paa en Maade mislykkedes; men det skete under en saa ejendommelig Omstændighed, saa jeg trods alt ikke kom til at fortryde den Rolle, jeg spillede i denne pudsige Oplevelse. Den bidrog desuden yderligere til at sprede Oplysning om de Forhold, der i Datiden raadede i Sønderjylland. Det blev for mig en fornøjelig lille Affære, og da den ved mit Referat i Avisen rygtedes blandt Befolkningen, vakte den almindelig Morskab, hvorved den bidrog til at gøre Politiregimentet latterligt, og derved mister det i Reglen sin Magt.

Eventyret begynder en tidlig Morgenstund henimod Slutningen af November Maaned i det i politisk Henseende saa begivenhedsrige Aar 1898, da H. V. Clausen hæsblæsende indfandt sig i min Stue paa Rolighedsvej og opfordrede mig til straks at tage til Haderslev og derfra at gaa ud i Sognene nordenfjords for efter Samtale med Folk at skrive en udførlig og paalidelig Beretning paa det tyske Sprog om Udvisningerne og deres Virkninger. Han vilde selv tage af Sted med Nattoget for ikke at blive opdaget, og vi skulde saa næste Dags Aften mødes hos Grosse-
rer Julius Nielsen paa „Damager“.

Jeg udbad mig nogle Dages Orlov fra Højskolen og begav mig efter Bestemmelsen den følgende Morgen af Sted til Haderslev. Da jeg aldrig før havde været i denne By, og da jeg derfor var helt ukendt med Hotelforholdene, opsøgte jeg „Harmonien“, hvor jeg blev modtaget af selve den bekendte Vært Bøllelose, til hvem jeg nogle Aar senere skulde komme til at staa i et nært Venskabsforhold. Da jeg uden Forbehold havde fortalt denne Hædersmand Meningen med min Sendelse, blev han aldeles forfærdet og sagde, at jeg ufortøvet maatte forlade hans Lokale, da det kunde blive skæbnesvangert for Stedet at huse en saa

farlig Gæst. Sagen forholdt sig saaledes, at „Harmonien“'s offentlige Privilegium i lang Tid var truet, medens Køllerpolitikken rasede, og man nærede ikke uden Grund Frygt for, at Lokalerne skulde blive lukkede ved Politibud, saafremt det kunde bevises, at der blev drevet det, som Myndighederne ansaa for statsfarlig Politik indenfor de røde Mure.

Derfor tog Bøllelose mig under Armen og humpede af Sted med mig gennem den daarligt oplyste Gaaskærgade op til den danske Gæstgivergaard „Skulderbladet“ paa Gammelting, som ikke behøvede at tage de samme Hensyn som Værten paa „Harmonien“. Saaledes begyndte en mørk Efteraarsaften mit første Besøg i den gode By Haderslev.

Efter at have fundet Logi begav jeg mig ud til Julius Niensens Landsted vest for Byen. Det var bælgmørkt paa det sidste Stykke Vej, og jeg henvendte mig derfor til en Mand, som jeg indhentede, for at faa nærmere Oplysning om, hvor jeg skulde søge „Damager“. Det føjede sig saadan, at det var den udviste Kreaturhandler Fr. Bohnfeldt, som for kort Tid siden var blevet tvunget til at forlade Hus og Hjem med syv ukonfirmerede Børn. Han havde sneget sig over Grænsen og skulde ligesom jeg til „Damager“, hvor han ventede at opnaa en foreløbig Hjælp, da han ved Udvisningen blev truet med økonomisk Ruin. Saavidt jeg veed, modtog han ogsaa ved Julius Niensens og H. V. Clausens Medvirken den Støtte, som han trængte til og havde fortjent. En Del af Julius Niensens Familie var samlet i Hjemmet paa „Damager“ hin Aften, og jeg lærte saaledes de enkelte Medlemmer at kende. Dette Hjem blev siden et behageligt Tilflugtssted for mig, naar jeg under min Gerning trængte til Støtte og gode Raad. H. V. Clausen blev forlovet og gift med Datteren Kathrine, der fuldtud delte hans forskellige Interesser.

Ved en Samtale med H. V. Clausen fik jeg i Familiens Nærværelse yderligere Besked om, hvilke Egne jeg skulde opsøge. Næste Dag gik jeg straks i Gang med mine Undersøgelser. Jeg havde faaet at vide, at min Beretning skulde videresendes til tyske Rigsdagsmænd, der var vistnok bl. a. et Par af de ledende Socialdemokrater, som havde udbedt sig faktiske og fyldige Meddelelser om, hvad der foregik i Nordslesvig, og jeg følte mig helt stolt ved Bevidstheden om, at det altsaa var min Opgave at fremskaffe dem.

Først besøgte jeg de to danske Bladredaktioner, som havde faaet en stor Del af deres Personale udvist. Ved denne Lejlighed stiftede jeg Bekendtskab med Redaktørerne Axel Sabroe og M. C. Mathiesen, førstnævnte ved „Modersmaalet“, sidstnævnte ved „Dannevirke“. Man vil

Lærer J. A. Jensen
i Skærbæk

Bagved de to Vinduer foroven i det gamle nu ned-
revne Hus laa mit Værelse som Seminarist i 1891-94

Paa Statens Lærerkursus 1898-99

Severin Mathiesens Boghandel i Tønder, hvor Seminaristerne gik ud og ind og købte paa Kredit

Billede af Amtsretsbygningen i Byen Slesvig. Bagved ligger Fængslet, hvor Forfatteren hensad i 3 Maaneder ved Begyndelsen af 1901

forstaa, at det var med en sælsom Følelse, at jeg gik ind ad Porten til den gamle røde „Dannevirke“-Bygning paa Klostreet, det Sted, som saa ofte havde været i mine Tanker, da jeg som Barn læste det Blad, der udgik herfra. Det var altsaa her, jeg havde drømt om engang at skulle gaa ind som Redaktør. I en næsten til Andagt grænsende Stemning traadte jeg ind i det gamle Redaktionslokale med Udsigt ned over den store Have og Møllestrømmen, hvortil der var knyttet saa megen Forhistorie, og hvor de nationale Førere i den sidste Menneskealder havde haft deres Gang. Betaget af disse Omgivelser og af den Mission, der var betroet mig, søgte jeg maaske at lægge en Alen til min Vækst, at gøre mig lidt klogere, end jeg i Virkeligheden var og modtog derfor begge Steder en indgaaende og saare gavnlige Belæring om sønderjydske Tilstande i Øjeblikket og den Taktik, man mente var klogest at slaa ind paa.

Og saa gik min Vej ud paa Landet til Aastrup, Vonsbæk og Fjelstrup Sogne. H. V. Clausen havde forsynet mig med Adresser, og for øvrigt maatte jeg se at handle efter Konduite. Naar jeg kom ind et Sted og nævnte mit Ærinde, var jeg altid velkommen. Udvisningerne havde navnlig ramt de store Gaarde. Her mødte jeg interesserede og selvbevidste Mennesker, som havde deres Rod blandt den Slægt, der var Danskhedens Bærere for to Menneskealdre siden, da Sønderjylland vaagnede. Det var derfor ikke vanskeligt at komme paa Talefod med dem. Jeg røbede maaske flere Gange mere, end jeg maatte, og Folk kunde vel nok faa det Indtryk, at min Opgave var større end paatænkt. I hvert Fald fik jeg ved disse Besøg mange Venner, og Venskabet fornyedes, da jeg nogle Aar derefter flyttede til Haderslev, og vi mindedes mit første politiske Eventyr paa denne Egn. Som Følge af min Interesse for Topografi benyttede jeg ogsaa denne Vandring til at faa Indblik i Landskabets Lokalhistorie. Det ene med det andet medførte, at min Lommebog fyldtes med Oplysninger, og at jeg rigtig nød baade Naturen og de mange Bekendtskaber, jeg sluttede.

En Dag spiste jeg til Middag hos Peder Skau, Bukshave, og havde vanskeligt ved at løsrive mig fra Gaarden, da det var lykkedes mig at faa Skau til at fortælle om sin Bror Laurids, om selvoplevede Forhold i Fyrerne og om Stændertiden mellem Krigene. Ganske vist kendte jeg en stor Del af dette Stof fra min Læsning, bl. a. fra A. D. Jørgensens „Fyrretyve Fortællinger“ og fra Bogen om Præsten Hertel, som jeg havde købt, da jeg boede hos Karen Jensen. Men først nu blev det rigtigt levende for mig. Og saa viste Skau mig en Genvej ad en Sti i Retning af Mengsgaard.

Saa vidt naaede jeg imidlertid aldrig. Ved et Led med Indkørsel til en højtliggende Agermark standsede jeg, tændte en Cigar og søgte ved Hjælp af et Generalstabskort, som jeg havde taget med paa Rejse, at orientere mig.

Med eet hørte jeg Hovslag henne bag Hegnet ved en Bivej, der førte forbi Stedet, hvor jeg stod. Noget blankt blinkede mellem de nøgne Grene, og pludselig saa jeg en Rytter paa en sort Hest dukke op af Landskabet. Det var en preussisk Gendarm i al sin spraglede Udstyrelse. Jeg var straks klar over Situationen. Til nærmere Forklaring for dette Møde maa jeg minde om, at jeg paa min Vandring gennem Sognene havde talt med mange tilfældige Mennesker. For at lære Stemningen at kende blev det ofte til lange Samtaler om Landbrug, Egnshistorie og Køllerpolitik. Det havde derfor nok ikke kunnet undgaas, at Rygtet om en ung Mand, der gik omkring og samlede politiske Oplysninger, var kommet Myndighederne for Øre. I hvert Fald erfarede jeg senere, at Gendarmeriet nordenfjords havde været alarmeret for at finde mig og faa nærmere Rede paa min Person og min Færd. Jeg maatte overfor mig selv vedgaa, at min Mission brat var endt; thi med en Gendarm i Hælene vilde det være meget vanskeligt at foretage yderligere Undersøgelser. Til Gengæld fattede jeg i samme Øjeblik en Beslutning om at tage dette Menneske, som altsaa var en af den danske Befolknings Plageaander, paa Kornet og paa en eller anden Maade at vise ham min Overlegenhed.

Alt dette gik hurtigere gennem mine Tanker, end det kan skrives. Uden Indledning spurgte Gendarmen i en brysk Tone om mit Navn, og hvad jeg tog mig for her. Jeg svarede, at jeg, som han kunde se, røg en Cigar, men for øvrigt ikke agtede at staa til Regnskab overfor en mig ukendt Person, jeg maatte tværtimod anmode ham om at forsvinde lige saa hurtigt, som han var kommen. Dette medførte et længere Ordskifte, som jeg noterede bagefter, og af hvilket kun det vigtigste skal gengives. Gendarmen steg af Hesten, tog Tøjlen over Armen og stillede sig op lige overfor mig. „Jeg maa bede om ordentlige Svar“, sagde han. „Og jeg maa frabede mig Deres Paatrængenhed“, svarede jeg. „Det er min Stilling i Samfundet at holde Øje med vejfarende Folk“, fortsatte han. „De er forpligtet til at legitimere Dem, naar jeg kræver det“, hævdede han. Det nægtede jeg, idet jeg ikke lagde Skjul paa den Ringeagt, som jeg nærrede overfor et Menneske i hans Stilling. Da jeg stod med et Kort i Haanden, spurgte han, hvad det skulde betyde. „Det skal jeg saamænd sige Dem, det er et Generalstabskort, og det har jeg Brug for i Øjeblik-

ket“, forklarede jeg. „Et Generalstabskort, det er jo ret betænkeligt“, udbød han. „Og hvad er det for Papirer, De har der i Lommen“, vedblev han. Jeg oplyste, at det var en gammel Avis, som havde været svøbt om Kortet; jeg rakte ham Stumperne. „Hvad hedder den Avis“, spurgte han videre. „Jeg tror, det er „Politiken“;“ forklarede jeg. „Bolledikken, Bolledikken“, gentog han og søgte at fordybe sig i Indholdet. „Jeg forstaar ikke Dansk, men kan dog se, at her staar noget om Socialister. Er det maaske et Socialistorgan?“ fortsatte han, idet han med Fingeren pegede paa den paagældende Linje. Jeg morede mig og fortalte ham, at det kunde man ikke paastaa; men jeg maatte indrømme, at Ordet Socialister forekom paa den Side, som Gendarmen havde gransket. Sagen var den, at „Politiken“s Huspoet i Bladets Petit-Rubrik havde offentliggjort et Skæmte digt om Dagens Emne, og det tog Sigte paa den italienske Astronom Schiaparelli paastaede nye Opdagelser vedrørende Forholdene paa Planeten Mars. Det lød saaledes:

„Mars er i Færd med at blive populær,
Schiaparelli har slaet sig paa Planeten.
Han har den i Kikkerten og har den saa nær,
som ingen før har set den.

Det lyder lidt utroligt, men maa vel være sandt,
at Mars-Sønnerne er blevne Socialister.
Thi Schiaparelli paastaar, at han ikke fandt
saa meget som en eneste Minister.“

Jeg var klar over, at Situationen nu var i Færd med at udvikle sig til en Farce; men man maa heller ikke glemme, at for en Gendarm i Dattiden var Ordet „Socialist“ Indbegrebet af stor Statsfare. Jeg sendte den fremragende Videnskabsmand nede i Italien en venlig Tanke, fordi hans Navn paa en Maade var kommet mig til Hjælp ved yderligere Forhandling med den stupide preussiske Gendarm og kunde ikke modstaa Frielsen til at spille Farcen til Ende.

Jeg forklarede derfor Gendarmen, hvem Schiaparelli var og fortalte, at han, efter hvad Bladet meddelte, havde opnaaet Forbindelse med Planeten Mars, og at han havde gjort den Opdagelse, at der formentlig var sket en statsfarlig Omvæltning deroppe, saa at Socialisterne nu helt

havde overtaget Styret. Der findes nu ikke mere nogen Gendarm, ingen Amtsforsander, ingen Minister paa Planeten, kun Socialister. Det mener i det mindste Schiaparelli efter Bladet at dømme.

Hvilket Indtryk denne Udlægning af „Politiken“s Petit-Digt gjorde paa Manden, veed jeg ikke. Han stod lidt og tænkte sig om. Saa udbrod han: „Det er jo meget mistænkeligt, at De gaar omkring her med et Generalstabskort og en Avis, der omhandler saadanne Emner.“ Jeg indrømmede villigt for at blive i Farcen, at saadan kunde det unægteligt se ud.

„Jeg spørger Dem endnu en Gang, om De ikke vil legitimere Dem?“ fortsatte han med hævet Stemme, maaske fordi han mente derved at give Opfordringen et mere højtideligt eller officielt Præg, idet han samtidig stillede sig i en tilsvarende Positur.

„Nej!“ sagde jeg.

„Saa er De anholdt!“ udbrod han med Gravrøst.

Da denne Meddelelse ikke gjorde det øjensynligt tilsigtede Indtryk paa mig, bød han mig følge med.

„Hvorhen?“, spurgte jeg.

„Til Amtsforsander Valentiner i Tyrstrup“, sagde han.

Denne Mand havde man betegnet mig som Hr. von Køllers villige Redskab og den, der var Igangsætter af de mere eller mindre lovløse Forfølgelser, som der blev talt og skrevet saa meget om. Jeg havde derfor nok Lyst til at lære denne Person at kende og saaledes tage Konsekvensen af dette Optrin med Gendarmen.

„Jeg er træet“, svarede jeg dog, „og ude af Stand til at gaa ret langt. Som Arrestant har jeg Krav paa en Vogn.“ Jeg glædede mig paa Forhaand til at komme kørende gennem Landskabet, eskorteret af den ridende Gendarm, og saaledes at holde mit Indtog i Tyrstrup og hos Amtsforsanderen. Imidlertid kunde jeg tydeligt mærke, at Gendarmen begyndte at blive ked af Situationen. Han gjorde Forsøg paa en Tilnærmelse. I Virkeligheden vilde han vistnok helst have ladet mig gaa min Vej alene, men Spillet, som han selv efter Ordre havde indledet, maatte føres til Ende, og jeg nærede heller ikke noget andet Ønske. Gendarmen bad mig følge med hen til Kommuneforsanderen i Anslet for at formaa ham til at køre med mig. Der var ikke ret langt, og saa fik jeg jo min Vilje, sagde han. Vi kunde da færdes fredeligt ved Siden af hinanden og passiare om uskyldige Ting, mens han trak Hesten bagefter sig; thi jeg var jo dog en dannet Herre, tilføjede han. Den sidste Bemærkning gav Anledning til, at jeg maatte frabede mig Komplimenter fra hans

Side. Jeg sagde, at jeg selv vilde bestemme Farten, og saa satte vi os i Bevægelse.

Det blev en yderst morsom Eftermiddag. Vi traskede af Sted, helt som jeg ønskede det. Desværre havde Kommuneforstanderen ikke nogen Vogn til Raadighed. Da han hørte vort Ærinde, formanede han mig til at vise Lydighed overfor Øvrigheden; men han blev standset af Gendarmen, som bød ham tie stille; „thi den unge Herre er vanskelig at omgaas“, føjede han forklarende til. Vi gik derpaa ind til Gaardejer Peter Fink i Stubbom, hvor Gendarmen skulde undersøge, om et Par udviste Tjenestepiger var kommen af Sted, medens jeg haabede at faa Fink til at gøre Stadsvognen i Stand til mig; men han var desværre ikke hjemme.

Helt ulykkelig blev min Ledsager, da vi naaede til Aller Kro. „Jeg er baade træt og sulten“, sagde jeg og forsvandt ind i Krostuen. Lidt efter viste Gendarmen sig ogsaa derinde; han havde først maattet binde sin Hest ude i Kørestalden. Da der sad en Del Stavgæster ved et Bord i forreste Værelse og raflede om en Kaffepunch, føjede jeg ham i ikke at vække Opsigt, men at lade, som om det var et tilfældigt Møde. Jeg spurgte Krokonen, der stod ventende med Hænderne under Forklædet, om jeg kunde faa en Bøf og en Flaske Rødvin. Det var der ikke noget i Vejen for, svarede hun; men det vilde tage nogen Tid, da de først skulde have Kødet hentet fra Slagteren. Jeg bemærkede, at det gjorde ikke noget, da jeg var træt og havde Tid nok. Men Gendarmen begyndte at rømme sig, som om han vilde gøre Indsigelse. Jeg blev vist ind i en bedre Stue, hvor Krokonen dækkede Bordet med en hvid Dug og tog det pæne Service frem. Gendarmen bestilte et Glas Øl og satte sig beskedent henne ved Vinduet. Det tog hele to Timer, før jeg var færdig og vel tilpas meddelte Manden, at nu var jeg rede til at fortsætte, hvis han vilde med, men paa de gamle Betingelser. Det havde nok været haardt for ham at sidde roligt derinde ved sit ene Glas Øl, medens Værtinden serverede for mig saa god en Mad og Drikke, som Huset formaede.

Da vi kom udenfor, gav Gendarmen sin Utaalmodighed Udtryk i en Enetale og var i Færd med at stige til Hest, da en stor Dreng gik forbi uden at ænse os, og dette Syn fik ham til i sin Vrede at skælde Drengen ud: „Har du Spurve under Huen? Hvorfor hilser du ikke?“ Nu greb jeg ind og undskyldte Fyren. Hvorfor skulde han hilse paa mig, han kendte mig jo ikke. Et Øjeblik stod Gendarmen stille og puslede ved

Hestens Sattel. Han syntes raadvild. Men jeg fortsatte ved at spørge, om han kendte en Mand, der hed Schiller. Han mente, han havde hørt Tale om ham. „Saa veed De vel ogsaa, hvem Vilhelm Tell er?“; vedblev jeg. Nej, det gjorde han da ikke, lige saa lidt som han kendte Navnet Gessler. „Hvorfor spørger De om disse Mænd?“; sagde han. Da han saaledes ønskede nærmere Forklaring, fortalte jeg ham, medens vi langsomt gik videre til Fods, at der for mange Aar siden nede i Svejts levede en Foged, der hed Gessler, som var en fremmed Myndighedsperson, noget over en Gendarm i Preussen i vore Dage. Denne Mand krævede, at ikke blot alle Mennesker, han mødte, skulde tage Hatten af for at vise deres Underdanighed; men han satte oven i Købet sin Hat paa en Stage, og enhver af de Indfødte havde ogsaa her befalet Hilsepligt, naar de gik forbi. Tilskyndet af det Optrin med Drengen henstillede jeg til nærværende Gendarm at følge Gesslers Eksempel ved hjemme i Stepping, hvor han havde sin Station, at sætte sin Pikkelhue paa en Stage og forlange, at alle Folk, der kom forbi, skulde vise skyldig Respekt for den.

Denne Fortælling øgede tydeligt nok det hos ham i Forvejen ved Ventetiden opstaaede og indestængte Arrigskab. „De tror maaske, at De kan holde mig for Nar!“; udrød han og svang sig op paa Hestens Ryg og gav den af Sporerne, saa at han kom et langt Stykke forud for mig, der meget langsomt traskede bagefter. Det varede dog ikke længe, før han vendte om og spurgte, om jeg ikke vilde gaa lidt hurtigere; thi man ventede paa ham hjemme. Da jeg svarede imødekommende, syntes han at glemme sine tidligere Genvordigheder og meddelte, at nu var vi snart ved Maalet, og derfor kunde vi godt lade Striden fare. Det havde jeg ikke noget imod, og saaledes ebbede vort Mellemværende ret fredeligt ud. I den nogle Dage senere trykte Beretning om dette Eventyr staar der, at jeg gik smaanynnende paa den ene Side af Vejen, han, trækkende med sit Bæst, fløjtende paa den anden Side. Da vi kom forbi et Skovbryn oppe paa en Bakke, spurgte jeg, om han kendte den tyske Sang:

„Wer hat dich, du schöner Wald, aufgebaut
so hoch da droben . . . “

Den havde han lært i Skolen, svarede han. Jeg henstillede til ham at synge den; men det vilde han dog ikke af Hensyn til Folk, som kom forbi og altid betragtede os med Nysgerrighed. Vi fortsatte saa uden at veksle et Ord ad Vejen mod Tyrstrup. Det var blevet Mørkning. Halv-

maanen tittede et Øjeblik frem bag Skyerne. Det var næsten, som om den smilede ned til os to paa Landevejen. I det mindste gav dens matte Straale Genskin i min Ledsagers Hovedbeklædning. Kort efter naaede vi Amtsforsanderens Bolig, det smukke Landsted „Kathrinesminde“, som efter Genforeningen beboedes af Peter Refshauge og Hustru.

Medens Gendarmen stod og fumlede med Hestens Tøjle ude i Gaarden, gik jeg indenfor og ønskede at faa Amtsforsanderen i Tale. Man viste mig ind paa Kontoret, hvor jeg traf Hr. Valentiner, en midaldrende Mand med mørkt Fuldskæg. Jeg bad høfligt paa det tyske Sprog Amtsforsanderen undskyldte, at jeg forstyrrede ham saa sent paa Aftenen; men jeg saa mig desværre nødsaget til at besvære mig over den Behandling, som jeg havde været udsat for fra Politiets Side indenfor hans Distrikt. Efter at jeg havde sagt mit Navn og fortalt, at jeg som Skribent og preussisk Borger gik i lovligt Ærinde, maatte jeg meget protestere mod at være blevet arresteret af en Gendarm, som jeg havde forladt her udenfor. Med fuldt Forsæt rakte jeg ham min Lommebog med alle Optegnelserne. Da det nu havde føjet sig saa mærkeligt, at jeg her stod overfor den Mand, som havde iscenesat Forfølgelsen mod mig, fandt jeg en Tilfredshed i at mindske hans Glæde over Resultatet.

Amtsforsanderen begyndte at blade i Bogen og syntes at blive interesseret af Indholdet.

— „De skriver ogsaa om Udvisninger. Er det maaske Mening, at det skal offentliggøres?“, spurgte han.

— „Ja, i høj Grad, det skal jeg ikke nægte“, svarede jeg.

— „Hm!“ Han slugte de Ord, han havde paa Tungen og saa overvejende paa Bogen og paa mig. Imens var Gendarmen kommen ind og stod ret henne ved Indgangsdøren.

— „Den Herre gaar rundt med et Generalstabskort, det er ret mistænkeligt“, lød hans Anklage fra Baggrunden.

— „Det er vel endnu lovligt i dette Land at bære et Landkort for at finde Vej paa en ukendt Egn“, sagde jeg og viste Amtsforsanderen Kortet. Han kastede et Blik paa det og rakte mig det tilbage.

— „Og saa har den Herre i Lommen en Avis med et meget mistænkeligt Indhold om Socialiststyre“, fortsattes Anklagen fra Baggrunden.

— „Ja, det er virkelig yderst betænkeligt“, tilføjede jeg og lod Hr. Valentiner læse „Politiken“s Petit-Digt om Schiaparelli. Han rystede afvisende paa Hovedet og syntes nu at fatte hele Sammenhængen og dermed ogsaa den stakkels Gendarms Vandgang.

— „Hvis De agter at besvære Dem, kan De indsende en skriftlig Klage til mig eller Landraaden.“ Dermed vilde han slutte Samtalen.

— „Maa jeg spørge, hvor jeg kan bo i Nat? Jeg er aldeles ukendt her paa Egnen“, sagde jeg, idet jeg pakkede mine Ejendele sammen.

— „Jeg kan meget anbefale Brødremenighedens Gæstgivergaard“, lød Svaret.

— „Hvor finder jeg den?“ —

— „Vagtmesteren kan vise Dem Vej.“

Saa var den Audiens forbi, og jeg gav Gendarmen Tegn til at følge med. Da vi kom ud i Gaarden, gik det først rigtigt op for ham, at det nu var ham selv, der var den Anklagede og ikke mig. Da han vilde bebrejde mig, at jeg ikke straks havde givet ham den ønskede Oplysning, men kun holdt ham for Nar, afbrød jeg ham og henviste til, at hans Rolle nu var en Vejvisers og ikke andet.

Han pegede i den Retning, hvor Gæstgivergaarden laa, og saa afskedigede jeg ham. Uden yderligere at mæle et Ord satte han sig paa Hesten og jog ad Stepping til. Om han af sine Foresatte fik Ros eller Paatale for sin Optræden, efter at jeg, som jeg senere skal meddele, havde offentliggjort en lang Beskrivelse af vort Samvær paa Landevejen, veed jeg ikke. Han fik i hvert Fald ikke noget blivende Sted i Nordslesvig. Om hans Forflyttelse Syd paa kan bringes i Forbindelse med dette Eventyr, kan ikke fastslaaes. Folk paastod det. Men Oplevelsen blev Skyld i, at jeg ikke naaede at fuldføre mine Undersøgelser, men maatte nøjes med at udarbejde en Beretning paa Grundlag af Optegnelserne fra de nævnte tre Sogne. De var ogsaa tilstrækkelige til at give et Billede af, hvorledes Køllerpolitikken hærgede Landsdelen.

En saa udførlig Skildring af mit Møde med en Gendarm hører maaske ikke hjemme i denne Bog. Den maa forklares ved, at jeg nærede gammelt Nag til denne Skikkelse fra Barndommen af, ved Harmen over, at dette Redskab for de onde Magter stadig virkede ved sin Hjem-søgelse blandt den indfødte Befolkning og, som nævnt, ved Bevidstheden om min Overlegenhed og min ungdommelige Lyst til at afsløre denne Foreteelse i al sin Ynkelihood, da han nu en Gang kom mig paa tværs.

Amtsforstander Valentiner var en Svoger til Pastor Jacobsen i Skærbæk. Begge udmærkede sig ved nidkært og skaanselsløst at gaa Hr. von Køllers Ærinde. Jeg skulde snart erfare, at førstnævnte ikke havde tabt Interessen for min Person. I Stedet for at følge hans Anbefaling ved at

tage ind paa Brødremenighedens Gæstgivergaard i Christiansfeld op-søgte jeg den danske Forsamlingsgaard „Frej“, der var rejst af Egnens Befolkning, men vedvarende var udsat for Chikanerier fra Amtsforstan-derens Side. Herinde traf jeg den kendte Gaardejer Chr. Finnemann fra Taarning, der kort efter blev erklæret for Optant og udvist, en anden kendt Landmand, Hans Rasmussen fra Højrup, og en kongerigsk Præst. Jeg kom derfor snart i godt Selskab og var netop i Færd med at for-tælle Eftermiddagens Hændelser, da Døren gik op, og Stedets Gendarm, Hillemann, en bredskuldret, jovialt smilende Skikkelse traadte ind og henvendte sig til mig med Ordene: „De er vel den unge Herre, som i Dag har trukket rundt med min Kollega fra Stepping?“ „Eller han med mig“, svarede jeg, „men som De vil.“

„Ja, De er sat under Observation, og jeg maa derfor spørge Dem, om De bliver her i Nat, og i saa Fald om De er Medlem af det Selskab, som ejer dette Hus?“, fortsatte han.

Jeg havde ikke noget udestaaende med Manden, der gjaldt for at være en skikkelig Person, som var ret vellidt af Befolkningen, da han aldrig var ude om at gøre Fortræd. Men jeg nægtede naturligvis at give ham nogen som helst Oplysning. „Saa maa jeg komme igen“, sagde han og forlod Huset.

Det var rigtigt, hvad Gendarmen havde sagt. For at kunne overnatte paa Stedet maatte man være Medlem af Selskabet. Ellers kunde man udsætte sig for, at Lokalet blev lukket af Myndighederne. Der maatte handles hurtigt. Hans Rasmussen gik ud og gjorde sin Vogn i Stand og anmodede mig om at tage Plads i den. Derpaa oplevede jeg en sælsom Køretur ad bælgmørke Veje mod Nord til Gaardejer Niels Bonde i Skovhus, der var Foreningens Formand. Ejendommen henlaa som ud-død. Forgæves bankede vi paa Døren til Stuehus og Stalde. Omsider saa vi dog et spinkelt Lysglimt og en Røst indefra spurgte, hvem vi var. Det tog dog ikke lang Tid at give Forklaring, og det varede heller ikke længe, før vort Ærinde var besørget. I en Fart blev mit Navn indført i Foreningsprotokollen. Naar det varede saa længe, før de lukkede op, skyldtes det Frygt for Gendarmen. Gaarden havde faaet nogle Tjene-stefolk udvist; men de var endnu ikke rejst og skulde først gemmes i Kælderen. Ved Midnatstide vendte vi hjem til „Frej“, hvor jeg blev modtaget af Gendarmen, som sad og ventede paa mig; thi han skulde jo indsende Rapport, meddelte han. — „Jeg gaar ud fra, at De nu er Medlem af Foreningen og skal bo her i Nat“, sagde han. „Det skal De

nu ikke stole paa“, svarede jeg, „men foreløbig ses vi ikke mere.“ Med disse Ord gik jeg henimod Trappen, der førte til Gæsteværelset ovenpaa. „Des bedre“, sluttede Gendarmen Samtalen og forsvandt ud i Mørket.

Ad en Omvej over Bøgeskov gik jeg Dagen derpaa til Haderslev. Herfra tog jeg ud til en Seminariekammerat, som var Lærer i Midterlandet og husede mig med blandede Følelser. Og da jeg nu mente at være undsluppet mine Forfølgere, opsøgte jeg H. P. Hanssen i Aabenraa og skrevte overfor ham baade Forløbet af min noget mislykkede Mission og de nærmere Omstændigheder ved Mødet med Hr. von Køllers Lejevend.

„Det er en kostelig Historie“, sagde H. P. Hanssen. „Denne Oplevelse maa De straks nedskrive. Vi bringer den saa i „Hejmdal“ med Deres Underskrift. Saaledes faar De Lejlighed til paa en god Maade at præsentere Dem for Lærerne som vordende Medarbejder ved Bladet.“ Jeg tror nok, at han ogsaa vilde benytte Situationen til at stille mine journalistiske Evner paa Prøve.

Mit Referat svarede til foranstaaende Beskrivelse af mit Eventyr. „Det er meget morsomt“, lød mit Skudsmaal, „men under den Forfølgelse, som den danske Presse for Tiden er Genstand for, udsætter vi baade Dem og os for at have latterliggjort en Statsinstitution; thi som saadan vil en tysk Statsadvokat opfatte Deres Skildring af Gendarmen i lovlig Udøvelse af sin Tjeneste. De bør gøre et nyt Forsøg, undlade at skrive om Forholdene paa Mars og Gendarmens Hat, som jo ogsaa er Deres eget Paafund, og for øvrigt vil en helt ædruelig Fremstilling af Kendsgerningerne gøre sin Virkning. Folk forstaaer nu om Stunder at læse mellem Linjerne.“

Dette var den første og eneste faglige Belæring, jeg nogen Sinde har modtaget af H. P. Hanssen. Jeg fulgte hans Raad og skrev en tilsyneladende enfoldig Skildring af de Genvordigheder og mærkelige Hændelser, en fredelig og træt Vandringsmand i Datiden kunde blive udsat for paa Alfarvej, idet jeg indflettede en naiv Omtale af Schiaparellis Opdagelse og afskrev „Politiken“s Skæmtevers. Saa satte jeg mit Navn nedenunder. Artiklen findes optaget i „Hejmdal“ for 23. November 1898 og fylder flere Spalter. Jeg har nu over et halvt Aarhundrede senere læst den paa ny og forstaaet, at den under de raadende Forhold maatte have været en ret fornøjelig Læsning i disse Tider. Det fik jeg da ogsaa dengang bekræftet fra mange Sider.

Kun H. V. Clausen var noget misfornøjet med mig. Jeg skulde have røgtet mit Hverv med større Konduite og undladt at drive Gæk med den sølle Gendarm, mente han, og det havde han maaske Ret i. Men saa havde jeg jo ikke faaet Lejlighed til at vise min journalistiske Due-lighed overfor H. P. Hanssen og hans Blad, og det var dog ogsaa noget værd. Jeg undskyldte mig med, at selv om end Gendarmen havde formel Adkomst til at standse mig, vilde jeg ikke paa Alfarvej overfor en saadan Person gøre Rede for min Mission og kunde derfor ikke modstaa Fristelsen til at optræde, som jeg gjorde, hvorved jeg kom til at opleve denne Affære, der forekom mig at være et til Forholdene svarende Situationsbillede af nogen blivende Værdi, og derfor har jeg ogsaa nu indføjet Episoden i min Levnedsskildring.

Jeg fik alligevel renskrevet en længere Beretning paa det tyske Sprog, som jeg efter Anmodning afleverede til Jeppesen Borgbjerg, der var Medarbejder ved „Socialdemokraten“ og straks skulde ekspedere Redegørelsen til Berlin. Han spurgte, efter at have læst den, om jeg ikke kunde tænke mig at blive sønderjyds Medarbejder ved hans Blad. Men det kunde jeg naturligvis ikke. Jeg gav mig atter i Færd med min Læsning. Vi mødtes igen mange Aar senere, da var Borgbjerg dansk Undervisningsminister og jeg Amtsskolekonsulent i Tønder.

Trawlé Maaneder

Hele dette Efteraar 1898 og den følgende Vinter blev saaledes for mig en Tid, der var stærkt optaget af Studier og Syssel med sønderjydske Forhold. Hver Dag bragte Bladene dernede fra nye Beretninger om den preussiske Tvangspolitik. Jeg skal her nøjes med at henvise til et Par Tildragelser, der var egnede til at kaste Lys over Hr. von Køllers Maal og Midler.

Den 23. November opsøgte Henrik Cavling fra „Politiken“ Overpræsidenten i Regeringsbygningen i Slesvig for at formaa denne til at udtale sig om den opsigtsvækkende Behandling af den danske Befolkning, som nu var Genstand for offentlig Drøftelse i hele Nordeuropa. Cavling skildrede bagefter Køller som en tresaarig Mand, en sand Kæmpeskikkelse med et intelligent og myndigt Udseende. Af Samtalen turde følgende Sætninger være tilstrækkelige til at fuldstændiggøre den Opfattelse af ham, der havde fæstnet sig i Sindene som Udslag af hans hemningsløse Forfølgelse af Danskheden.

Cavling spurgte blandt andet: „Hvilke Love har de danske Tjenestefolk forbrudt sig imod?“

„Ingen“, svarede Hr. von Køller. „Men ved deres Udvisning rammes de fanatiske Principaler, som ikke kan udvises.“

„Hvordan bør Folk forholde sig?“, lød det næste Spørgsmaal.

„De skal holde sig borte fra Udflugter til Danmark, fra Højskolerne, fra danske Foreninger, fra Forsamlinger og Agitation“, blev der svaret.

Senere forsikrede han, at han ikke agtede at gennemtvinge en fuldstændig Germanisering af Nordslesvig; men han henviste til, at det tyske Sprog havde udviklet sig til alle Sider i de sidste 800 Aar, saaledes til Rusland, Frankrig og Italien. Det behøvede ingen kunstige Midler. Fremgangen skyldtes en indre Kraft.

Denne Paastand blev straks efter Offentliggørelsen stærkt imødegaaet fra sprogkyndig Side.

Ret oplysende med Hensyn til Stemningen blandt vore nationale Modstandere virkede Beretningen om det allerede kort nævnte Besøg, som Køller lige efter Nytaar 1899 aflagde i Haderslev, hvor han ved Taler, Fakkeltog og navnlig ved et Sold som Afslutning blev stærkt hyl-det af Hjemmetskerne. Her takkede Brygger Fuglsang Overpræsiden-ten særlig for dennes Udtalelse: „Jeg vil skaffe Ro i Nordslesvig“. For-inden havde den vildfremmede Borgmester i Byen udtalt den Spaadom, at naar Excellencen engang atter vilde gæste Haderslev, skulde der herske Fred i Landsdelen, hvilket da alene vilde være den høje Gæsts Fortjeneste.

Tydeligt nok lod Køller sig blænde af al den Virak, som han mødte. Han lovede at ville fortælle Kejseren om, hvor ypperlig Stemningen var i Nordslesvig, og da han den følgende Dag tog med Smaabanen ud paa Landet, var der alle Vegne bygget Æreporte, og paa Stationerne mødte tyske Embedsmænd og Syd fra tilflyttede Nybyggere for at tolke deres Tak for den Politik, som nu blev ført i Nordslesvig. Regeringspres-sen indeholdt udførlige Beskrivelser af den storslaaede Modtagelse, der havde overbevist Overpræsiden-ten om, at hans Kurs var den rette. Magthaverne maatte tro, at nu var Maalet, Nordslesvigs Fortyskning, næsten naaet.

Der lød ogsaa en anden Stemme, en Røst fra selve Folket, til den fremmede Voldsmand. En lille dansk Deputation med Peder Skau fra Bukshave som Ordfører søgte under Køllers Ophold i Haderslev Audiens hos ham. Peder Skau har selv ofte skildret Forløbet af denne Sammenkomst. Et lille Brudstykke af hans Referat skal her gengives:

„Jeg forsikrede Hans Excellence, at saa gammel Mand jeg end var, havde jeg endnu aldrig oplevet en saadan Forbitrelse som den, der var fremstaaet ved Udvisningerne.

Overpræsiden-ten svarede, at det var den danske Presses Skyld. Han anbefalede Deputationen at købe H. P. Hanssens Blad i Aabenraa og at lade det redigere i rolig Aand.

Jeg sagde, at vi vilde tage det under Overvejelse.“

Noget dybere Indtryk gjorde den danske Bondes Ord næppe paa den preussiske Myndighedsperson. Paa en Maade fik han imidlertid sit Ønske opfyldt. Kort Tid efter afholdtes paa „Frej“ i Tyrstrup et Møde, paa hvilket Peder Skau refererede sin Samtale med Overpræsiden-ten.

Forsamlingen vedtog her en Resolution, hvori det hed: „Vi samstemmer med den danske Presse i Nordslesvig i dens Helhed. Det er et sandt og paalideligt Udtryk for den danske Befolknings Anskuelse, Følelser og Ønsker.“ Begge Bladene, „Hejmdal“ i Aabenraa og „Modersmaalet“ i Haderslev, overgik efter nogen Tids Forløb i Befolkningens Eje og blev omdannet til Aktieselskaber, men vistnok til liden Glæde for Hr. von Køller og hans Mænd.

For yderligere at skabe Baggrund for min fremtidige Virksomhed maa jeg endnu noget udførligt skildre den tre Dages Debat i den tyske Rigsdag vedrørende Forholdene i Nordslesvig, som tog sin Begyndelse den 16. Februar 1899. I Forvejen havde man fra tysk-frisindet Side i den preussiske Landdag stærkt angrebet Voldspolitikken, og ved denne Lejlighed var det ogsaa lykkedes H. P. Hanssen at faa Ordet for at tilbagevise de værste af de mange ondsindede Angreb, der under denne Debat havde været rettet mod Danskheden i Nordslesvig og navnlig mod ham. Derpaa blev Debatten sluttet. Redaktør Franz von Jessen, der overværede dette Møde, har i sine Erindringer givet en gribende Skildring af dette Optrin. Da man fra tysk Side var meget forbitret over Behandlingen i Landdagen, blev det besluttet at rejse Sagen i Rigsdagen i Form af en Forespørgsel. For at gøre Fremstillingen saa levende som muligt benytter jeg i det følgende H. P. Hanssens egne Optegnelser om denne Begivenhed. Den lyder saaledes:

„Professor Hänel fra Kiel tilbød uden Opfordring at affatte Interpellationen i en Form, som vilde tillade et vidtgaaende Ordskifte om alle Udslag af Tvangspolitikken i Nordslesvig. Socialdemokraterne stillede beredvilligt 50 Stemmer til Raadighed til dens Understøttelse. Rigskansleren nægtede at besvare Forespørgslen under Henvisning til, at Udvisningerne var et indre preussisk Anliggende; men Flertallet vedtog at fortsætte Forhandlingen. Forbundsraadet trak sig derpaa demonstrativt tilbage, mens Gustav Johannsen, som lige havde rejst sig fra et langvarigt Sygeleje, besteg Talerstolen. Det var sidste Gang, at Johannsen talte i Berlin; men det blev den bedste Dag, han har haft som Parlamentariker. Det lykkedes ham at indlede et Ordskifte, som varede i samfulde tre Dage, og under hvilket en Mængde fremragende Talere som Hänel, Liebknecht, Dr. Lieber, Lenzmann, Munckel og Repræsentanter for Velferne og Polakkerne underkastede Køllerpolitikken en sønderlemmende Kritik, mens Forsvaret under Regeringens Fraværelse var yderst mat. Da Debatten sluttede tredie Dags Aften, havde det tyske Folks Flertal fæl-

det en tilintetgørende Dom over Udvisningerne og de dermed i Forbindelse staaende Tvangsforholdsregler.“

Det preussiske Statsministerium var trængt over i Forsvaret. Lidet hjalp det, da det ved en officios Erklæring søgte at støtte Overpræsident Køllers nordslesvigske Politik. Værrer blev det, da det indledte en Undersøgelse mod Professor Hans Delbrück, „den første Professor i Historie ved det største tyske Universitet“, som Politikeren og Udgiveren af „Die Hilfe“, Friedrich Naumann, kaldte ham i sit Blad. Anklagen rejstes, fordi Professoren i stærke Ord havde angrebet den nordslesvigske Tvangspolitik. Denne Undersøgelse førte til det opsigtsvækkende Resultat, at Professor Delbrück af Disciplinærdomstolen i Berlin idømtes en Irettesættelse og 500 Mark i Bøde.

Intet Udslag af Køllerpolitikken vakte saa megen Harmen som nordslesvigske Dommeres Forsøg paa at fratage danske Folk Forældreretten over deres Børn, fordi disse besøgte kongerigske Skoler. Under Debatten i Rigsdagen udtalte den ansete Jurist og frisindede Rigsdagsmand Lenzmann blandt andet følgende i denne Forbindelse: „Det er efter min rent menneskelige Følelse en Grusomhed uden Lige, at man ved Vold vil fratage nogen hans Modersmaal; men jeg tilføjer, at Grusomheden og Haardheden er baade etisk og sædelig grænseløs, naar man bestemmer sig til for Sindelagets Skyld at fratage Forældrene deres helligste Ret, Retten til at opdrage deres Børn, en Ret, som ikke er indsat af Staten, men anordnet af Gud.“ Det var særlig de to Dommere, Lindemann i Aabenraa og Dr. Hahn i Nordborg, som gjorde sig skyldige i en Række ondartede Angreb paa Forældrenes Opdragelsesret i Tilfælde, hvor de nægtede at tage deres Børn hjem fra danske Skoler.

Onsdag den 21. December 1898 var der saaledes Forhør ved Amtsretten i Toftlund, hvor otte Familiefædre henholdsvis Mødre af Amtsdommer Lindemann truedes med, at de skulde miste Opdragelsesretten over alle deres Børn, hvis de ikke tog dem hjem, der befandt sig paa kongerigske Skoler.

Indstævnet var Hans J. Enemark af Gestrup, Laust Dam af Nitris-kær i Agerskov Sogn, Christian Aaskov af Ørderup, Jens Enemark af Gammelskov, Kresten Sommerlund af Hyrup og Peter Petersen af Branderup tilligemed deres Hustruer, desuden to Enker. De fleste af dem havde Børn paa Hejls og Skibelund Efterskoler. Den ene Enke havde en Søn, der besøgte Silkeborg Seminarium. Den anden Enke, hvis Datter opholdt sig paa Askov Højskole, var ikke mødt.

Endvidere var indstævnet fem tysksindede Gaardmænd fra de samme Kommuner, af hvilke de fire var kommet til Stede. Endelig havde fire saakaldte „Vajsenraader“ fra de paagældende Sogne faaet Tilhold om at give Møde.

Først blev de tyske Gaardmænd kaldt ind. Hvad der blev talt om, da de var ene derinde med Amtsdommeren, kendes ikke.

Dernæst blev de fire „Vajsenraader“ kaldt ind og paahørte sammen med de fire Tysksindede Amtsdommer Lindemann oplæse en Skrivelse fra højere Vedkommende, hvori der stod, at det hørte til „Vajsenraaderne“s Pligt at føre Tilsyn med, at Umyndige ikke kom paa de politiserende Efterskoler. De Paagældende blev ikke spurgt om deres egen Opfattelse.

Derpaa blev det Forældrenes Tur at møde hos Dommeren, eet Par, Mand og Hustru, ad Gangen, medens de fire Tyskere beholdt deres Stilling som Bisiddere. Forældrene blev spurgt, om de havde Børn paa Skole i Danmark, og om Børnene var hjemme nu, hvortil de svarede: „Ja, de er kommen hjem til Jul.“ Amtsdommeren foreholdt dem, at det var galt at sende de unge Mennesker paa de fanatiske Efterskoler, og han spurgte yderligere, om de vilde beholde dem hjemme nu efter Nytaar. Dertil svarede de, at det vilde de betænke sig paa og raadføre sig med andre om, muligvis søge juridisk Bistand.

Amtsdommeren fremsatte da følgende Trusel: Hvis de sendte deres Børn tilbage paa de danske Skoler efter Juleferien, vilde Forældreretten blive frataget dem, ikke alene for disse Børns Vedkommende, men for alle deres øvrige Børn og for alle Tider, og den vilde blive overdraget til de tilstedeværende tyske Mænd. Disse blev spurgt, om de var villige til at overtage Formynderskabet, hvortil de svarede Ja. De fik det Hverv at meddele Amtsretten, om vedkommende unge Mennesker atter var afrejste Nord paa efter Jul.

Samtidig meddeltes, at Kommuneforstanderne i Als Nørreherred havde modtaget Ordre til at foreslaa Formyndere for de Børn, hvis Forældre nægtede at tage deres Børn hjem fra danske Skoler.

Der kunde nævnes mange andre Tilfælde, hvor de to Dommere hensynsløst og med haard Haand gennemførte deres Trusler, indtil Kammerretten i Berlin ved en Kendelse satte en Stopper for disse umenneskelige Handlinger.

Køllerpolitikens Hjem søgelser blev en Styrkeprøve for den dansksindede Befolkning. Man kan uden Overdrivelse sige, at mange indfly-

Bei allen Erträgen ist
das nachstehende Akten-
zeichen anzugeben.

86799

Im Namen des Königs! In der Strafsache

gegen

den *Nachschmier* *Jacob* *Seendoren* in *Spawald*,
geboren am 10 August 1873 in *Skarsoebæk*,

wegen *Wekwer* *Nat* § 360 a *24* L.
hat das königliche Schöffengericht zu *Spawald*
in der Sitzung vom 11 ten *Januar* 1890 an welcher Theil genommen
haben:

Anders *Knudsen*

als Rathgebender,

Willek *P. Clausen* & *Nordhøien*
Jens *Kn. Høbere* *Søren*

als Schöffen,

Heinrich *von* *Reckmann*

als Beamter der Staatsanwaltschaft,

Christian *Wittmann* *Beck*

als Gerichtsdirektor.

für Recht erkannt:

Der *Rechtsanwalt* *Wittmann* *Beck* *ist* *wegen* *Ver-*
weigerung *gegen* *den* *Rechtsanwalt* *Wittmann* *Beck*
zu *erklären* *im* *Rechtsanwalts* *Ver-*
trag *mit* *dem* *Rechtsanwalt* *Wittmann* *Beck* *zu* *erklären* *im* *Rechtsan-*
walts *Vertrag* *den* *28* *April* *1890* *im* *Re-*
chtsanwalts *Vertrag* *den* *28* *April* *1890* *im* *Re-*
chtsanwalts *Vertrag* *den* *28* *April* *1890* *im* *Re-*
chtsanwalts *Vertrag* *den* *28* *April* *1890* *im* *Re-*
chtsanwalts *Vertrag* *den* *28* *April* *1890* *im* *Re-*
chtsanwalts *Vertrag* *den* *28* *April* *1890* *im* *Re-*
chtsanwalts *Vertrag* *den* *28* *April* *1890* *im* *Re-*

N. P. Formular Nr. 37.

Metzgeranstaltigung (§ 275 St.-G.-B.) - Schöffengericht.

Nicolai Svendsen dømt for »grov Uorden« (»grober Unfug«) ved Brugen af Navnet »Sønderjylland« i Bladet, men frikendt for at have aftrykt første Vers af Sangen »Vift stolt paa Kodans Bølge« paa Grønlandske

»Hejmdal«s Redaktions- og Trykkeripersonale 1901. I Midten Anders Lebeck siddende med sine to Småpiger. Stående længst til venstre Nicolai Svendsen

1901

Juni	tu		
31	1 ^{te} Billeder	1	25
	1 ^{te} Mellemvinsten		80
	1 ^{te} Indtægt		15
Juli			
7	1 ^{te} Gøring		70
	1 ^{te} Gørgørskifte		90
	1 ^{te} Gørgørskifte		20
19	1 ^{te} Gøring	1	25
27	1 ^{te} Gøring		70
	1 ^{te} Billeder	1	25
Aug			
7	1 ^{te} Gøring		70
11	1 ^{te} Billeder	1	25
	1 ^{te} Bred Billeder	1	15
16	1 ^{te} Gøring		70
22	1 ^{te} Billeder	1	25
	Transaktioner	12	25

Som Fange i Slesvig Frængsel gjorde Nicolai Svendsen underhaanden Indkøb hos Købmand Carl Køster der i Byen. Her en Side af Kontrabogen

delsesrige Mennesker ude i den store Verden med Interesse og Sympati fulgte den heroiske Kamp, som det lille Folkefærd førte mod det overmægtige Preussen i Selvforsvar mod alle denne Stats Magtmidler; thi det drejede sig jo om, hvorvidt de oprindelige Menneskerettigheder, Samfundsgoder som Modersmaal, Nationalitet og overleveret Kultur kunde hævdes overfor Statens stærke og brutale Indgreb. Paa den anden Side lagde man Mærke til, at Hjemmetyskernes Flertal som ynkelige Medløbere havde givet sig Magthaverne i Vold, og at de som saadanne baade billigede og støttede de fremmede Voldsmænds Færd blandt deres egne Landsmænd, en Kendsgerning, som tjener dem til liden Ære. Først efter at Kampen havde staaet paa i Aarevis, rejste nogle af Hjemmetyskernes bedste Mænd sig, som tidligere antydet, til alvorlig Indsigelse: thi med Skam maatte de bekende, at den preussiske Tvangspolitik havde lidt et Nederlag, som ramte hele Tyskheden og næppe kunde genoprettes.

Naar jeg ikke helt kan undlade i mine Erindringer at omtale disse Tilstande, skyldes det som nævnt, den Betydning, som de daglige Beretninger hjemmefra fik for mig ved Forberedelsen til min Fremtidsgerning. Det viste sig mere og mere, hvor nødvendigt det var for mig at kende Udviklingen af de enkelte Forhold, naar jeg nu snart skulde syselsætte mig med dem ved et dagligt Arbejde som ansvarshavende Journalist ved det af Hr. von Køller særlig forhadte Blad. Derfor ofrede jeg meget af min kostbare Tid paa alt det, der stod i Forbindelse med Køllerpolitikken og dens Virkninger. Dertil hørte ogsaa den righoldige Litteratur vedrørende Sønderjylland, som fremkom i disse Maaneder og var en Følge af den Opsigt, som de preussiske Forholdsregler i Nordslesvig havde vakt. Ved denne Bunke af Bøger, Pjecer og Afhandlinger, som jeg selv samlede og læste i Vinterhalvaaret 1898/99 vedrørende dette brændende Spørgsmaal, uddybedes min Viden yderligere. Det vilde blive for vidtløftigt at dvæle ved Indholdet af alle disse Skrifter, hvis Forfattere var enige i deres Fordømmelse af den preussiske Politik overfor den danske Befolkning. Jeg maa dog gøre en Undtagelse med Hensyn til en Afhandling af Georg Brandes med Titlen „Danskheden i Nordslesvig“, der baade som Følge af Indholdets Skarphed og Forfatterens Anseelse fik en betydelig Udbredelse og Virkning. Han begyndte saaledes:

„At det danske Folk paa to Millioner Mennesker for halvthundrede Aar siden ikke opgav Kampen om Slesvig, da den førte til Krig med

Det tyske Forbund — at det samme Folk for 35 Aar siden indlod sig paa det heroiske Galmandsværk for Slesvigs Skyld at tage Kampen op mod to allierede Stormagter, det har, hvad Dom man end politisk vil fælde derom, i hvert Fald bevist Folkets Venner og Fjender, at det ikke kunde tænke sig en Fremtid uden dette Hertugdømme, der alt i den hedenske Oldtid var dansk.“

Brandes revsede i stærke Udtryk Køllerpolitikken, blandt andet ved følgende Sætninger:

„Adskillige af Tysklands bedste Mænd har indrømmet, at det kun er de danske Nordslesvigeres gode menneskelige Ret at beholde det danske Modersmaal. — Men hvis det er saa, da kan det aldrig være andet end et Overgreb og en Grusomhed at lade, som det nu sker i det danske Nordslesvig, al Skoleundervisning med Undtagelse af to stakels ugentlige Religionstimer foregaa paa Tysk, ja endog at forbyde Privatundervisning i det danske Sprog. Og aldrig kan det betegnes som andet end Raahed og Lavhed at straffe unge Menneskers Studieophold paa dansk Grund med Udvisning af uskyldige Uvedkommende eller med Berøvelse af Forældreretten. Disse Midler er desuden hensigtsstridende. Man forarges over, at Danske, som mod deres Vilje er bleven preussiske Undersaatter, ikke føler sig som Preussere. Man piner og plager dem da, udsætter dem for det smaaligste Spioneri, det lavest liggende Angiveri med dertil knyttet Forfølgelse og falder saa i Forbavselse over, at de ikke derved forvandles til begejstrede Beundrere af Preussen. Selv overfor en Negerstamme vilde den anvendte Fremgangsmaade være haard.“

Hen imod Slutningen af Afhandlingen skrev Brandes endelig:

„Saa lidet sikkert føler altsaa det med alle Magtmidler udrustede Preussen sig paa, at tysk Magt, tysk Rigdom, tysk Krigerheld, tysk Videnskab og Kunst eller de halvhundrede Millioner tyske Menneskemasser udøver større Tiltrækning paa Nordslesvig end den afmægtige Stat, som bærer Navnet Danmark.“

Indholdet af denne Afhandling faldt saaledes som Piskesnert paa det preussiske Regimente og bidrog sammen med den tyske Rigsdags Kritik og alle andre Angreb paa Systemet samlet til, — jeg gentager det — at vore Forhold paany stod paa Dagsordenen blandt Datidens offentlige Emner.

Jeg fik atter uventet Besøg af H. V. Clausen, som meddelte mig, at man indenfor sønderjydske interesserede Kredse i København agtede at

bringe Georg Brandes en Tak for dette fremragende Indlæg i vort nationale Spørgsmaal. Det vilde ske i Form af en Adresse, som skulde overrækkes ham af tre unge Sønderjyder, og at man havde udpeget mig som en af de tre. Han anmodede mig derfor om i Dagens Løb at ville skrive Teksten til denne Adresse. Han vilde selv drage Omsorg for, at den fik den passende grafiske Udstyrelse. Før jeg rigtig havde tænkt mig om, var han ude af Døren, og jeg tog fat paa Opgaven, men opdagede snart, at den laa langt over mine Evner. Jeg vragede det ene Udkast efter det andet og begav mig derefter hen til Clausen for at bede ham om at ville hjælpe mig. Det var han saare villig til, og naar det lykkedes at give Adressen den til Anledningen svarende Form, var det udelukkende hans Fortjeneste.

De andre to Sønderjyder, som skulde deltage i Deputationen, var den medicinske Student og senere Læge, Marie Hjorth fra Langetved og Filologen Physant, senere Skolebestyrer i København og ligeledes fra Skrave Sogn. Ham valgte vi til at være Ordfører, og efter at Georg Brandes havde faaet Meddelelse om vort Besøg, begav vi os til hans Hjem i Havnegade, hvor vi fandt ham liggende i Sengen, dog ikke mere syg, end at han kunde modtage os. Vi mærkede straks, at vi var velkommen. Georg Brandes hørte interesseret paa Oplæsningen af Adressens Indhold og underholdt os ikke blot om sønderjydske Forhold. Han fortalte saaledes om sine Rejser, Ophold og Bekendtskaber i Udlandet og lod hente Adresser, som han havde modtaget andet Steds fra, saaledes fra Polen. Vi forlod Sygeværket med det Indtryk, at Brandes havde været glad for denne Tilkendegivelse fra vor Side, og for os var det noget af en Oplevelse.

En anden Gang blev jeg opsøgt af den kendte Skolemand H. C. Frederiksen, som bad mig om at komme ud paa sin Skole i Ordrup for at give de ældre Elever nogle Oplysninger om Forholdene i Sønderjylland. Jeg fortrød bagefter, at jeg havde givet ham Tilsagn om at ville møde; thi det gik mig som med Adressen til Brandes. Jeg kunde ikke finde Formen. Jeg forsøgte at skrive et Foredrag, men da jeg læste Begyndelsen, forekom den mig at være en tør Indledning til en Afhandling, og efter at jeg længe havde siddet og tygget paa min Pen, faldt det mig ind, at det vistnok var bedst at forme min Optræden som en Lærers, der i en Undervisningstime fortæller sine Elever om et ukendt Emne og søger at vække deres Interesse for det. Jeg nøjedes derfor med at nedskrive en Disposition og tilrettelagde i Tankerne det Stof, som jeg syntes

var tilpasset efter Elevernes Interesse og Fatteevne. Indholdet kom ikke til at bestaa af megen sønderjydske Historie; men til Gengæld fortalte jeg mange oplysende Smaatræk fra Fortid og Nutid, afsluttede med en Beretning om tysk Skolegang og selvoplevede Tildragelser. Som Lærer vidste jeg jo, at man let kan kende paa Eleverne, om de er i Stand til at følge med, og da jeg snart mærkede, at dette var Tilfældet, gik jeg helt udenfor min tilrettelagte Forberedelse og fik paa denne Maade en fornøjelig Time ud af det. H. C. Frederiksen var meget tilfreds, og jeg var glad for, at det lykkedes.

Som Følge af Forholdene fandtes der dengang kun grumme faa unge Sønderjyder i København. Det var jo ikke velset, at de Studerende gik den Vej, og naar nogen søgte Plads indenfor Erhvervslivet i Kongeriget, var der desuden Fare for, at Vedkommende blev derovre, og det kunde Hjemlandet ikke være tjent med. I hvert Fald mødte jeg kun faa Sønderjyder i de to Aar, jeg opholdt mig i Hovedstaden. H. V. Clausen og et Par af hans Venner søgte, som allerede nævnt, at faa Samling paa os til Museumsbesøg, Udflugter og Møder.

Nogle meget gavnlige Sammenkomster afholdt vi saaledes i „Søpavillon“, hvortil bl. a. Eleverne fra Tune Landbrugsskole var indbudt. Det var dem og deres Forældre, som særlig blev udsat for tysk Forfølgelse, og derfor herskede der ogsaa altid en baade alvorlig og fornøjelig Stemning paa disse Møder, hvor Deltagerne blev formanet til ikke at give efter, hvilket der da heller aldrig var Tale om, uanset de Trusler, som blev udstedt mod dem derhjemme. Foruden Clausen husker jeg fra dette flere Gange gentagne Samvær navnlig Johan Ottosen og Dr. Vilhelm Andersen. Eleverne fik grundige Oplysninger om Forholdene i Nord-slesvig og Lejlighed til selv at fortælle om Tilstandene i de forskellige Egne. En Del af Eleverne havde været preussisk Soldat. De var helt upaavirkede af Opholdet i de fremmede Garnisonsbyer og nu rede til at gaa ind i de kæmpende danske Rækker, efter at de havde modtaget den gode faglige Uddannelse paa dansk Skole.

Saa ofte det var muligt, indfandt jeg mig paa de Steder, hvor det sønderjydske Spørgsmaal blev offentligt drøftet, og jeg lærte der en Del interesserede Mennesker at kende, som indbød mig til deres Hjem. Det var maaske ogsaa nok i denne Forbindelse, at jeg blev opdaget af Foreningen „Hejmdal“ og anmodet om at holde Foredrag ved et Par af dens Sammenkomster.

I 1888 var der i København blevet dannet to sønderjydske Forenin-

ger blandt Akademikerne, nemlig „4 S“ i Tilknytning til Studentersamfundet og „2 Løver“ i nær Føling med Studentereforeningen. Af Lederne indenfor den førstnævnte Sammenslutning bør særlig nævnes Johan Ottosen, Professor Høffding og H. V. Clausen. I „To Løver“'s Hovedbestyrelse sad Mænd som Højesteretsadvokat Nellemann og Rigsarkivar A. D. Jørgensen. I 1896 stiftedes yderligere i Forbindelse med sidstnævnte Forening „De danske Studenters sønderjydske Foreningers Agitationskorps Hejmdal“, som i de første Aar—og altsaa i min Tid—nærmest bestod af en Vennegruppe, der talte 20 Medlemmer. „Hejmdal“ havde det Formaal at virke for Udbredelse af Kendskab til den nationale Udvikling i Sønderjylland ved Afholdelse af Møder. Foreningens Medlemmer og dens indbudte Venner samledes i den gamle Studentereforening ved Holmens Kanal, hvor jeg nu ogsaa fik min Gang som velset Gæst. Eftersom vi lærte hverandre nærmere at kende, anmodedes jeg om at holde Foredrag ved nogle Møder, som Foreningen vilde ordne. Jeg gav Tilsagn og vænnede mig snart til Lørdag Aften eller Søndag Eftermiddag ude i Forstædernes Arbejderkredse at staa overfor Hundreder af ukendte Tilhørere, som fulgte Talen i Spænding. Det var jo for Størstedelen Folk af Arbejderklassen, som Preusserne udviste, og denne Omstændighed skabte en tydelig Interesse for Sagen hos disse Mennesker. Jeg havde i hvert Fald megen Glæde af denne Virksomhed, som ikke voldte mig synderligt Besvær.

Noget vanskeligere syntes det mig at være, da jeg i denne Vinter ved „Hejmdal“'s Medvirken fik den Opgave at fortælle om Sønderjylland i alle københavnske højere Skoler. Jeg forandrede af den Grund min Fremstillingsmaade, saaledes som jeg mente, at den maatte egne sig bedst for den ny Tilhørerskare. Saavidt jeg husker, lykkedes det nogenlunde; men det var alligevel med en vis Angst og Bæven, at jeg gik ind til disse Timer, hvor jeg maatte regne med et ret kritisk Publikum, navnlig naar jeg tænkte paa Lærerkollegiet. Foreningen „Hejmdal“ animerede mig imidlertid til at fortsætte. Dens Medlemmer var utrættelige i at finde nye Tilhørerkredse til min ret problematiske Veltalenhed. Engang blev jeg saaledes sendt til Malmø, hvor jeg ligeledes skulde holde Foredrag om sønderjydske Forhold. Min Ankomst var godt forberedt gennem den svenske Presse, og jeg maatte naturligvis helt omarbejde mit Foredrag, saaledes at det blev forstaaeligt for det fremmede Publikum. Jeg fik en yderst venlig Modtagelse af Svenskerne, og min Tale høstede stærkt Bifald. Om det var velfortjent eller et Udslag af Høflighed, fik

jeg aldrig oplyst; men jeg bevarer et behageligt Minde om en festlig Sammenkomst med gæstfrie Mennesker bagefter, og det blev sent ud paa Natten, før vi skiltes. Jeg var meget glad, da det var overstaet, og jeg med første Færge kunde vende tilbage til København.

I denne Vinter mødte jeg ogsaa en mærkelig Fremtoning, som skabte et vist Røre i København. Det var Nordmanden K. F. Tranaas. Han søgte at samle den akademiske Ungdom om den nordiske Tanke. Det var en meget veltalende og saare velklædt ung Mand, og jeg var Vidne til, at han rev Tilhørerne med sig flere Gange, hvor han optraadte offentligt. Jeg mødte ham ofte og blev ogsaa draget ind i hans Arbejde. Senere tabte jeg ham af Syne. Han var vistnok stor i Teorien, men svag i den praktiske Udformning af sine Tanker. Derom vidner de to Bøger, han udgav paa Pios Forlag: „Kamp“ i Aaret 1900 og „Vingskudt“ i det følgende Aar.

Sammen med ham holdt jeg engang i Februar Maaned et Foredrag for den akademiske Ungdom paa Charlottenborg. Hans Emne var „Norden“ og mit „Sønderjylland“. Mødet var godt besøgt, og jeg blev her forestillet for nogle mærkelige Mennesker, unge Kunstnere, hvis Navne jeg har glemt. Et stærkt Indtryk fik jeg ved denne Lejlighed af en Samtale med Akademiets Direktør, Kammerherre Meldahl. Paa min Boghylde staar et 6 Binds Værk, som hans Datter, Kammerherreinde Helga Stemmann har skrevet om denne betydelige Mand. Det har været mig en kær og oplysende Læsning i ledige Timer.

Saaledes randt denne Vinter. Før jeg saa mig om, var det Foraar og Sommer, og omkring 1. Juli sluttede det eetaarige Kursus og dermed mit Ophold i København. Deltagerne tog Afsked med Kammerater og Lærere ved en Festlighed i et stort Lokale udenfor Byen og under Sjællands lyse Bøge. Skilsmissen fra København og de mange gode Venner, jeg havde vundet, laa mig tungt paa Sinde. Det havde været et indholdsrigt, et gavnligt og et dejligt Aar for mig i flere Henseender. Mine Vandre- og Læreaar var til Ende. Jeg tog hjem og skulde nu begynde et vanskeligt Arbejde under helt nye og fremmede Omgivelser. Hvad vilde Fremtiden bringe? —

Ansvarshavende Redaktør af »Hejmdal«

Den 6. Juli 1899 tegnede jeg mig for første Gang som ansvarshavende Redaktør af Bladet „Hejmdal“ i Aabenraa. Denne Dato blev en Mærkedag i mit Liv, eftersom den dannede Indledningen til min Virksomhed som sønderjydsdsk Pressemand gennem en og tyve Aar. Det var altsaa første Del af min Manddomsgerning, som nu begyndte. Jeg stod i mit 26. Leveaar og syntes selv at være velforberedt med Hensyn til Kundskaber og Kendskab til det offentlige Livs Foreteelser og dermed at have fundet det Kald, som jeg havde længtes efter at røgte. Aldrig er jeg gaaget ind til en Gerning med større Lystfølelse end i dette Tilfælde, og jeg tvivlede ikke et Øjeblik om, at det hurtigt skulde lykkes at opnaa den nødvendige Øvelse i at redigere et Dagblad. Jeg maa smile ved Nedskrivningen af denne Bekendelse; thi der meldte sig naturligvis i Fremtiden Vanskeligheder, som satte mine Evner paa en haard Prøve. Men det kan ikke nægtes, at Heldet fulgte mig under min daglige Syssel, og jeg kan tilføje, at jeg ingen Sinde har følt den journalistiske Virksomhed som at gaa i en Trædemølle, men altid i de mange Aar har udøvet Dagens Gerning med veloplagt Sind og Følelse af at eje den nødvendige Kraft i baade Legeme og Sjæl.

Der var gaaget godt ti Aar, siden jeg hin Morgen efter min Konfirmation gik ad den gamle Vej gennem Bøgeskoven ned mod den ukendte By Aabenraa for at blive optaget paa Præparandskolen. Jeg opnaaede i de to Skoleaar kun at faa et overfladisk Indblik i Købstadens ydre Forhold. Det laa derimod i Sagens Natur, at det pulserende Liv med dets Mennesker og Begivenheder vedblev at være en fremmed Verden for Skoleeleven, som var kommen til Byen ude fra Vesteregnet. I de Aar, der var henrundet siden den Tid, skulde jeg altsaa have gennemgaaet en Udvikling, der berettigede mig til med Myndighed fra Dag til Dag

at tale med om Borgernes Færd, Kommunens Styrelse, Haandhævelsen af Øvrighedens Politik overfor Befolkningen og de mange andre offentlige Anliggender, som danner Dagens Emner i en Avis.

At denne Udvikling havde virket forbavsende, fik jeg Bevis for, da en Mand kom ind til mig paa Kontoret faa Dage, efter at jeg havde tiltraadt Stillingen, og fortalte, at Præparandskolens Leder, den tidligere omtalte Forstander Krieger, i en Undervisningstime havde udtalt sin Beklagelse af, at en af hans tidligere Elever nu sad i samme Gade som Redaktør af „Hejmdal“. Han skulde have advaret de unge Mennesker mod at følge mit Eksempel og omtalt min Gerning paa en for mig fornærmelig Maade. Min Hjemmelsmand havde Præparander i Logi, og da de ikke følte sig skræmt af mit Eksempel, lagde de heller ikke Skjul paa deres Forargelse. De hævnede sig derfor ved at lade mig vide, hvad der var foregaaet i deres Skole. Jeg skrev straks til Forstanderen og udbad mig en Forklaring og Undskyldning, da jeg ellers maatte omtale Sagen offentligt og bede hans foresatte Myndigheder om Beskyttelse overfor hans Mistænkeliggørelse. Manden mødte som efter en Tilsigelse, og jeg ynkedes over ham; thi han var helt ulykkelig og søgte naturligvis at give sine Ord en anden Fortolkning. Dette Mellemværende endte med, at min gamle Lærer og jeg sluttede en Ikke-Angrebspagt med Løfte om gensidig Respekt. Pagten blev overholdt. Forstanderen gav aldrig yderligere Anledning til offentlig Omtale, og jeg havde ingen Grund til at nævne hans Navn i Bladet. Vi hilste høfligt paa hinanden, naar vi mødtes. Jeg havde ogsaa Grund til at tro, at han havde fortrudt sin Optræden. Han var i Virkeligheden en velmenende Mand.

Den første Forudsætning for, at jeg kunde gøre Fyldest i min Virksomhed maatte være, at jeg satte mig ind i alle de Forhold, som prægede Dagliglivet, og at opnaa Føling med de Mennesker, jeg skulde leve iblandt. Jeg skal derfor nu i Korthed skildre Aabenraa By, Stedet for min Virksomhed i de følgende fem Aar, saaledes som jeg lærte den at kende omkring ved Aarhundredskiftet:

Det var en lille hyggelig Købstad, ret stillestaaende og uden den Fremdrift, som kendetegner Byen i vore Dage. Det skyldtes vel i Hovedsagen Indsnævringen ved de store Skove og Bakkedrag, som ikke levnede Plads til et udstrakt købedygtigt Opland, og man manglede de gode Færdselsaarer mod Vest, der nu er til Fordel for Næringslivet. Folk længere borte fra kom til Aabenraa for at hente Tømmer, Tobak og Skipperskraa. Konkurrencen fra Flensborg var ret følelig paa andre Omraader. For

øvrigt havde Marcussens Orgelbyggeri et godt Navn. Mændenes Ud- længsel gik fra gammel Tid i Retning af Søvejen. Mange havde særlig i ældre Dage hentet deres Oplevelser og Velstand „ude paa Kysten“, og dette prægede i nogen Grad Byens Liv. De følte sig helt hjemme, naar Talen faldt paa Østasiens Havne fra Vladivostok ned til Singapore; men der sagdes ogsaa spydigt om dem, at naar de paa den anden Side blot kom lidt udenfor Skovene til Rødekro, havde de vanskeligt ved at orientere sig.

Aabenraaerne havde saa at sige deres egen Tankegang. De ejede deres eget Maal ligesom de Indfødte ude i Tønder, hvilket ingen Fremmed kunde tilegne sig. Men de var ingenlunde afvisende overfor Folk, der kom udefra og ønskede at leve iblandt dem, hvis de Paagældende havde Indføling med Forholdene. Jeg fandt i disse Aar Vej til mange gode danske Hjem og har bevaret talrige Minder fra den Tid. Det nationale Spørgsmaal dannede et vist Skel, saa de to Parter selskabeligt set følte sig som et lille Samfund hver for sig, i andre Henseender virkede det fælles aabenraaske forsonende og forenende. Drejede det sig imidlertid om nationalpolitiske Tilkendegivelser, Møder og Valg, var Skellet naturligtvis meget skarpt, men dog uden Nag og Bitterhed. Flere kendte Slægter havde Medlemmer i begge Lejre. Aabenraaerne sad inde med en udpræget Evne til at frastøde Personer, som forsyndede sig mod Byens Traditioner. I det offentlige Liv var Skaren af preussiske Embeds- og Bestillingsmænd samt deres Medløbere dominerende. Ved Rigsdagsvalget i 1898 afgaves i Aabenraa Købstad med Kolstrup 318 danske Stemmer mod 629 tyske. Dertil kom 96 Socialister. Ved Genforeningen i 1920 var Forholdet dette: 2224 Stemmer for Danmark og 2725 Stemmer for Tyskland. Men af disse Tal var 445 danske og 899 tyske Tilreisende.

I mange Aar havde paa tysk Side Skibsrederen og Politikeren Michael Jebsen ubetinget været den ledende Mand i Aabenraa. Han var født i 1835 og nedstammede fra en i Byen hjemmehørende Borger-slægt. I flere Aar havde han Sæde i den tyske Rigsdag og senere en kort Tid i den preussiske Landdag. Han skildredes som en kraftig Personlighed med stærk Vilje og vant til hensynsløst at sætte den igennem, hvor han mødte Modstand. Da han døde i Efteraaret 1900, gav H. P. Hanssen denne fremtrædende Modstander et meget hædrende Eftermæle i „Hejmdal“. En nobel Repræsentant for det tyske Borgerskab var Konsul Jürgen Lorenzen. Flere danske Borgere nød megen Anseelse. H. P.

Hanssen, som paa dette Tidspunkt kun havde opholdt sig nogle faa Aar i Byen, opnaaede en stadig stigende Indflydelse. Kaptajn C. C. Fischer og hele hans vidtforgreneede Slægt — dertil hørte ogsaa den kendte Familie Michelsen i Kolstrup — havde en smuk Position. Tobaksfabrikant M. Andresen, der som Sekretær og senere Formand for „Sprogforeningen“, tillige var fremtrædende Politiker, nød megen Yndest baade i Byen og ude i Oplandet. Gamle Fabrikant Middelheus, Købmand Hans Ries, Urmager Munk, Farmaceut Thaning og Købmand Hans Callesen var særprægede danske Borgere. Paa Forlystelsesstedet „Schweizerhalle“, der i min Tid blev købt og omdannet til dansk Forsamlingshus under Navnet „Folkehjem“, sad den joviale cand. math. Nicolaj Andersen og passede „Sprogforeningen“s Bibliotek. Samtidig drev han videnskabelig Syssel og skrev Vers paa sønderjyds Maal, der har bevaret hans Navn indtil denne Dag. Ingen kunde dog glæde sig ved større Popularitet end den allerede tidligere omtalte gæve Chr. Haugaard, som i sit Hus nede ved Rebekkegangen havde den Mission at samle omkring sig de danske Svende, der arbejdede i Byen. Oprindelig fristede han Tilværelsen som Farversvend, men var nu ret velstaaende og gik helt op i dansk Agitationsarbejde. Naar det gjaldt om at formaa de danske Borgere til at møde fuldtalligt ved Rigsdags- og Landdagsvalgene, havde han sine store Dage med at slæbe eller rettere køre til Valgstedet alle, om hvem han vidste, at de vilde stemme dansk, men maaske var noget forsømmelige. Tyskerne sagde spydigt, at han hentede dem selv fra Sottesengen. Om Sommeren plejede han at opsøge de kongelige Personer i København eller paa Fredensborg. Den gamle Konge tog altid venligt imod ham, og disse Besøg levede Haugaard paa indtil næste Rejse. Han opgav aldrig Haabet om at skulle opleve den danske Konges Indtog i Aabenraa. Paa Afstemningsdagen fik han Hjertekrampe og døde otte Dage senere. Hans Hjerter brast, da den Dag kom, han hele sit Liv havde længtes efter. I et Eftermæle hedder det: „Han fik saaledes ikke Lov til, som han i sin royalistiske Begejstring havde truet med, at springe lige op i Kongens Vogn, naar denne viste sig ved Nørreport. Men hans Kiste var smykket med Dannebrog som den første i Byens Kirke, og det var til hans Ære, at Dannebrog for første Gang blev hejst paa Halvstang, da han blev ført til Graven.“ (J. C. Bech.)

I Aabenraa levede ogsaa Fortællingen om den mærkelige „Jomfru Fanny“, som var død, længe før jeg kom til Byen. Beretningen om hendes Synskhed overleveredes fra Slægtled til Slægtled. Navnlig lagde Folk

Vægt paa hendes Spaadomme om Krigenes Forløb og Udfald. Jeg har første Gang fundet hendes Navn i en Samling af Breve fra danske Soldater under Treaarskrigen. En Menig ved Navn Ole Andreasen fra 2. Jægerkorps skriver i et Brev, der er dateret Apenrade den 28. Juni 1849, „om Pigen Fanny, som har forudsagt, hvad der skal ske og til Dels er sket.“ Hendes Spaadomme udkom dengang trykt i et lille Hæfte. Men under første og anden Verdenskrig blev de atter aktuelle, og Fru Marie Thomsen, født Michelsen, i Aabenraa, som kender hele Overleveringen, har i denne Anledning udgivet en meget udbredt lille Bog om „Fanny“. Det menes, at hun var af kongelig Byrd, en Datter af Kong Christian den Ottende. Hendes Skæbne var i hvert Tilfælde i Beretningerne om hendes Liv i Aabenraa omgivet af en historisk Nimbus, som ingen fik Lov til at krænke. Mange Mennesker satte i Ufredens Dage deres Lid til Paalideligheden af hendes Spaadomme.

Til disse Navne kom et stort Antal jævne Mennesker, som udmærkede sig ved en vis Originalitet og paa en Maade ogsaa bidrog til at sætte Præg paa den daglige Tilværelse. Dette var saaledes Tilfældet med min gamle Ven og Vært H. P. Schmidt paa Søndertorv, hos hvem jeg fik Kost og til Tider ogsaa Logi i fire Aar. Han ejede et medfødt Lune og en sund Sans for Humor. Han fulgte min daglige Færd med Interesse og Deltagelse. I den første Tid var han derfor til større Støtte for mig end nogen anden. Naar han i Mørkningen samlede Torvets Bedsteborgere, baade danske og tyske, omkring sig i Skænkestuen ved en Kaffepunch til 20 Pg. eller et lille Glas Øl til 10 Pg., hvilede der over disse Skikkelser, deres Samtaler og deres Meninger, som blev fremsat paa et ufordærvet Aabenraa-Maal, et ligefrem Holbergsk Kolorit. Her mødtes jeg med Bønderne fra Varnæs og Felsted Sogne, som spændte fra i denne gamle og solide Gæstgivergaard, og det blev saaledes de Mennesker fra Omegnen, som jeg tidligst lærte at kende. Naar de kom til Bys og havde Ærinde hos Øvrigheden, blev jeg efter H. P. Schmidts Anbefaling først spurgt til Raads.

Om Sommeren holdt den tyske Forfatter Erich Schlaikjer, der var barnefødt i Aabenraa, men som i de senere Aar havde levet i Berlin som Skribent, ogsaa til her i Gæstgivergaarden med sin danskfødte Hustru. Erich Schlaikjer var en mærkelig slesvigsk Skikkelse. Hans Mor, som endnu levede i Aabenraa, stammede fra Flensborg og var dansksindet, medens hans afdøde Far skulde have været Hjemmetysker. Erich Schlaikjer, som var en halv Snes Aar ældre end jeg, havde i sin Ungdom

ligesom jeg taget Lærereksamen og haft Embede i Holsten. Han brød imidlertid hurtigt ud og rejste Tyskland rundt som Skuespiller. Nu fristede han Tilværelsen som Medarbejder ved et Par store tyske Blade. Hans betydelige Begavelse havde skabt ham en vis Anseelse i den litterære Verden. Han skrev et Par Bøger, der næppe fik den Udbredelse, som de havde fortjent, da Indholdet var for tungt. To af hans Skuespil blev opført paa berlinske Scener og gjorde nogen Lykke. Han følte sig som tysk Slesviger og var en Beundrer af baade Goethes og Bismarcks Tyskland, men sympatiserede samtidig med den danske Befolknings Krav og stod i venskabelig Forbindelse med H. P. Hanssen. Erich Schläijkers Optræden mod Køllerpolitikken og dens Mænd faar jeg maaske senere Lejlighed til at omtale. Min daglige Omgang hvert Aar i Ugevis med denne Mand, og vore jævnlige Disputer, ved hvilke H. P. Schmidt ofte spillede Rollen som den interesserede Tilhører, blev ikke uden Betydning for mig, da jeg gennem ham fik Føling med den ukendte politiske og litterære Verden indenfor Tysklands Hovedstad.

Den danske Ungdom i Aabenraa var ikke talrig; men den holdt godt sammen og førte en munter Tilværelse ved Sammenkomster, Udflugter og Dilettantkomedier. Jeg mindes ikke at have kendt nogen tysk Ungdom i Byen. En selskabelig Forening samlede aarlig de danske Familier til Baller paa „Hotel Danmark“. Om Tyskerne havde lignende Sammenkomster, veed jeg ikke.

Byraadets Medlemmer var alle tysksindede. Vi gjorde et Par Gange fra dansk Side et Forsøg paa at faa valgt fremragende dansksindede Borgere til dette Hverv; men vi var i Mindretal, og Valg efter Forholdstalsberegning kendte man ikke. Borgmesteren hed Rickmers. Han havde tidligere haft en ledende Stilling paa Helgoland og blandede sig ikke gerne i det dansk-tyske Mellemværende, naar han ikke som offentlig Anklager og Statsadvokatens Repræsentant ved Byens Domstol var betalt for det. Man kan under disse Forhold sige, at Købstadens Anliggender styredes med jævn Forstand og uden Tanke om større Fremdrift. Som ung Journalist havde jeg megen Fornøjelse af Byens offentlige Kollegium, hvis Spidser tituleredes Senatorer. Jeg vandt efterhaanden nogen Tillid i deres Kredse. De vilde gerne staa sig godt med den danske Presse, hvis Udfald kunde volde dem store Ubehageligheder, og derfor gik de ikke gerne udenom mig ved deres Raadslagninger. For saa vidt var det næsten ligegyldigt, om jeg sad i deres Midte eller henne ved Pressebordet. Jeg kunde derfor ogsaa regne med Henvendelser om Bi-

stand, naar det gjaldt om at formulere en Henvendelse paa ulasteligt Tysk; thi de raadede ikke alle over noget større Ordforraad paa dette Sprog, og med Hensyn til grammatikalske Kundskaber stod det for de flestes Vedkommende kun maadeligt til. Jeg gav dem derfor gerne en Haandsrækning. Naar Sager skulde behandles i et lukket Møde, var det, som om en Spændetrøje blev taget af dem. De tændte deres Cigar, drøftede Spørgsmaalet paa Aabenraa-Dansk, og Naturen gik over Op-tugtelsen.

Politistyrelsen sorterede under Borgmesteren og var saaledes nærmest et kommunalt Anliggende. Betjentene regnedes for skikkelige Mennesker, som ikke gerne gjorde Folk Fortræd, hvis de ikke kommanderedes ud i et eller andet politisk Ærinde. Der var saaledes en Overbetjent, som i denne Henseende flere Gange havde vist usømmelig Optræden, bl. a. overfor H. P. Hanssen. Denne Person greb jeg engang paa fersk Gerning, da han i Fuldskab overfaldt et sagesløst Menneske. Dagen efter kom han op til mig og bad i dybeste Ruelse om Skaansel; thi ved at omtale hans Færd vilde jeg have kunnet faa ham afskediget. Jeg foretrak imidlertid at give ham en betinget Dom. Hvis vi senere fra dansk Side skulde have Grund til at klage over hans Færd, vilde Straffen først blive fuldbyrdet. Det blev der aldrig Anledning til i min Tid. En lignende Oplevelse havde jeg med den i Byen stationerede Gendarm. Han var ligeledes i beruset Tilstand optraadt som stærk Mand i en Jernbanekupé og havde slaaet en af mine Bekendte. Da han efter at have sovet Rusen ud bad Vedkommende om Forladelse, fik han det Svar, at Beretningen om hans Optræden laa hos mig. Til stor Fornøjelse for min gode Ven H. P. Schmidt indfandt Manden sig derfor i fuld Krigsmaling i Gæstgivergaarden og tryglede om Tilgivelse. Han var ogsaa moden til Afskedigelse. Jeg meddelte ham, at vi fortsat kun vilde lade en saadan Person repræsentere tysk Politi i Nordslesvig, hvis der ikke indløb yderligere Klager over ham. I Retstilling og med H. P. Schmidt som Vidne modtog han sin Dom, og jeg hørte siden ikke noget ufordelagtigt om ham. Paa denne Maade lykkedes det at undgaa en Del Politichikaner, som man kendte andet Steds fra. Fremgangsmaaden viste sig saaledes at være probat, og jeg har derfor ogsaa anvendt den ved andre Lejligheder og under større Forhold.

Til dette lille Galleri af aabenraaske Skikkelser fra Slutningen af forrige Aarhundrede hører endnu, skønt helt fremmed af Væsen, Landraad Raphael Posé Perfecto von Uslar, født i Meksiko som Søn af en

indvandret Hannoveraner og en indfødt Dame af spansk Æt. Denne Afstamning forklarede hans Udseende og maaske ogsaa hans Uligevægt i offentlig Handling. Han havde forhen i flere Aar ejet den store Gaard Buskmose i Rinckenæs Sogn og her opført en slotsagtig Bygning med Taarn, men efter sigende været en daarlig Landmand. Dette var maaske Aarsagen til, at Regeringen gav ham Embedsstillingen som Landraad over Aabenraa Amt, hvor han ofte havde Lejlighed til at demonstrere sin Uduelighed, navnlig naar det drejede sig om hans Indgriben paa politisk Omraade. Han gav os i Aarenes Løb Kildestof til mange Spalter i Avisen.

En Dag begyndte H. P. Hanssen en Artikel med en Omtale af ham med følgende Sætning: „Landraad von Uslar har som bekendt ikke opfundet Krudtet.“ Som Bladets ansvarshavende Redaktør nærede jeg nogen Betænkelighed ved, at denne Paastand blev fremsat offentligt. Det var paa et Tidspunkt, da Statsadvokaten efter Pres fra Den tyske Forening forfulgte os med Retssager, og efter min Mening forelaa der en objektiv offentlig Fornærmelse. H. P. Hanssen lo ad mine Betænkeligheder og mente, at Landraaden nok skulde vogte sig for ved en Proces at faa dette Spørgsmaal nærmere drøftet. Han fik Ret.

Landraaden udmærkede sig imidlertid ved en særlig Evne; han kunde vise Vand. Det veed jeg af egen Erfaring. I „Hejmdal“ havde jeg ikke kunnet undgaa Fristelsen til at lave lidt Løjer med Skildringen af den vandsøgende Landraad. Jeg blev imidlertid overbevist ved at følge ham en Eftermiddag paa en Vandring gennem Egnen Vest for Aabenraa. Pilekvisten snoede sig uforklarligt i hans Hænder, hver Gang vi passerede en Vandaare. Jeg beklagede derfor ogsaa bagefter offentligt i Bladet min Vantro. Som Embedsmand gjorde Landraad von Uslar sig bekendt som Overpræsident von Køllers nidkære, men som oftest uheldige Drabant. Han drog senere til Afrika for at finde skjulte Kilder i de vandfattige tyske Kolonier, og dermed endte hans Saga for Nordslesvigs Vedkommende.

Dette var altsaa en Skildring af de Mennesker og Tilstande, jeg mødte i Aabenraa i Sommeren 1899, og jeg skal nu fortsætte med Beretningen om mine personlige Oplevelser paa denne Baggrund.

Trods al min Selvsikkerhed var det ingenlunde helt let for en ganske uprøvet Mand som mig straks uden videre Vejledning at gaa i Gang med Dagens journalistiske Virksomhed og svare til de Forventninger, man nærede til mig. Avisen skulde jo fyldes hver Dag og være færdig

til Udsendelse med Posten paa Klokkeslet. Men hvorfra skulde jeg hente Stoffet og hvorledes behandle det? Min Opgave bestod til at begynde med i at samle og skrive om Dagens Nyheder og Emner under Rubriken: „Fra Kongeaa til Ejder“. At kalde dette Omraade for Sønderjylland var forbudt. Det drejede sig altsaa om alle Smaanyheder som brækkede Ben, lange Rugstraa, Færdselsheld, Ildebrande og saa videre. Der til føjede sig langt vigtigere Hændelser, som stod i Forbindelse med Myndighedernes Forfølgelser, politiske Møder og Omtalen af offentlige Forhold, der maatte interessere vore Læsere. Men hvad betød jeg, og hvilken Vægt havde mine Meninger! Nogen bestemt Forestilling om det Arbejde, der paahvilede mig, ejede jeg ikke. Jeg havde maaske tænkt som mange andre, der før og senere af ideelle Grunde stillede sig i Pressens Tjeneste og led Skibbrud, at jeg hver Morgen maatte møde med en bestemt Artikel, eller at jeg skulde tage ud og skrive om Forholdene, hvor der skete noget, og at alt andet saa nok vilde føje sig af sig selv. Men nu opdagede jeg først Nødvendigheden af at lære hele Bladforetagendets Teknik, som den begynder med, at Redaktøren indleverer sit vel tilrettelagte Manuskript i Dagens Løb til Typografens Sættekasse og slutter med, at Maskinen omsider udspyr det nøjsommeligt bearbejdede Stof i Form af en færdig Avis. At forstaa at sætte et Blad sammen under hele denne Proces læres ikke fra Dag til anden. Og selv om man magtede dette, men ønskede som Pressemand at gøre sig gældende og blive noget mere end en almindelig Meddeler af Nyheder eller spaltelønnet Reporter, saa opstaa det næste Spørgsmaal, om man sidder inde med Evnen til at give Bladet et Ansigt, en Holdning, saa det bliver en Røst, der maa regnes med i Døgnets Drøftelse af det offentlige Livs mange Foreteelser, eller om man af de ubarmhjertige Læseres sunde Sans sættes i Rang med den bekendte Udgiver af „Pærekøbing Avis“.

Disse Tanker meldte sig snart af sig selv til alvorlig Overvejelse, og de blev afgørende for hele min følgende Virksomhed. En Pressemands Virke vil hurtigt blive vejet i Offentligheden og hans Vægt værdsat.

Den eneste Bistand, som H. P. Hanssen ydede mig, skete ved Installationen paa Kontoret med et gammelt Bord og ved at anvise mig en nogenlunde lys og passende Plads i det lille yderst primitive Rum, som dannede Redaktionskontoret. Det var indrettet overfor Trykkeriet i Baggaarden til H. P. Hanssens Ejendom i Nygade. Da denne Etablering var sket, syntes han at have gjort sin Pligt. Ved en Pult henne ved Stuens eneste Vindue havde den trofaste og mangeaarige Medarbejder Anders

Lebeck sin Plads. I lang Tid var han Redaktionens bærende og blivende Kraft, og i denne Stilling havde han valgt et begrænset Pensum. Han skrev ofte Dagens ledende Artikel eller en sarkastisk Vurdering af Modstandernes Færd iblandt os. Ved den anden Sidevæg skrev min Forænger, som nu beklædte Stillingen som tilfældig eller fri Medarbejder, Thade Petersen, sine grundigt gennemtænkte Artikler. Da jeg indfandt mig i Aabenraa, sad han dog i Byens Fængsel, og mit første Pligtbesøg gik derfor ud paa at opsøge ham der. Paa denne Maade fik jeg straks en Forsmag af, hvad der ventede mig. Thade Petersen har selv engang paa Grundlag af sin Erfaring skildret Stillingen med følgende Ord: „At være ansvarshavende Redaktør af „Hejmdal“ var i Slutningen af Halvfemserne og et godt Stykke ind i det ny Aarhundrede omtrent ensbetydende med at staa med den ene Fod i Kasjotten. I Løbet af et halvt Aars Tid var jeg blevet idømt rigeligt lige saa lang Tids Fængsel. Da det var sket ved forskellige Domme og altsaa var en Slags engros-Forretning, fik jeg saa megen Rabat, at det tilsammen blev 5½ Maaned.“ H. P. Hanssen meddeler i sine Erindringer, at Bladet i de første 10 Aar havde 38 Processer. Den Celle, i hvilken baade Fangevogteren og Thade Petersen gav mig en god Modtagelse, skulde jeg selv senere lære nærmere at kende. I dette gamle Fængsel havde ogsaa H. P. Hanssen og M. Andresen, der afsonede Straffen for Omtalen af „Røverne i Lindet Skov“, tilbragt nogle fornøjelige Dage sammen. De fejrede her, efter hvad H. P. Hanssen har fortalt, i Fællesskab Andresens Fødselsdag, og denne indbød i Dagens Anledning Fangevogteren og hans Kone til at fejre Aftenen med dem. De hængte Uldtæpperne fra Sengene for Vinduet, saa Lyset ikke kunde skimtes ude fra og dækkede Bordet festligt med Vin og Kager.

Saaledes var det første Indtryk, som jeg fik af min Stilling i Aabenraa. Jeg maa endnu fortælle lidt om Bladets Historie og Presseforholdene i denne By i gamle Dage.

Det ældste danske Blad „Freja“, som udkom i Aabenraa i 1839, skyldte Frederik Fischer, der vakte den slumrende Danskhed, dets Oprindelse. Det var nu for flere Aar siden blevet slaaet sammen med „Dannevirke“ i Haderslev og udsendtes som en Særudgave fra dette Blads Officin. En dansksindet Bogtrykker, Heinrich Matzen, havde i 1879 grundlagt et nyt Blad, som han kaldte „Hejmdal“. Det redigeredes i dansk Aand, men nød ingen videre Anseelse. Fra samme Trykkeri udgav en tysk Typograf, der hed Becker, en Tidlang „Apenrader Zeitung“.

Der fortælles, at de to Mænd stod overfor hinanden ved en Skraapult, hver med sin Sættekasse, medens de samtidig lavede Satsen og saaledes redigerede Bladene. De udvekslede paa denne Maade baade Angreb og Svar gensidigt, før Bladene forlod Trykkeriet og kom Læserne i Hænde. Man vilde ogsaa vide, at naar de ikke stod ved Sættekassen og fyldte de faa Spalter med Smaanyheder og Spydigheder, førte de en kammeratlig Tilværelse, naturligvis uden i national Henseende at gaa paa Akkord med hinanden. Det forekom desuden, at de førte Proces indbyrdes, uden at det gjorde varigt Skaar i Venskabet. Holdernes Tal var ikke stort, for det tyske Blads Vedkommende endda meget ringe. I Firserne kom der til et andet tysk Blad, „Neuer Apenrader Anzeiger“, som fulgte Myn-dighedernes Politik gennem tykt og tyndt. Hverken Bladet eller dets Ud-giver opnaaede nogen Indflydelse. Da jeg kom til Aabenraa, var der opstaaet et tredie tysk Blad. Det hed „Apenrader Nachrichten“ og blev ligeledes redigeret af to tidligere Typografer. Saa vidt der i det hele taget kunde være Tale om nogen Ledelse, skete den i frisindet Aand. Bladets Holdning var aldrig uvenlig overfor Danskheden.

Da H. P. Hanssen i 1893 efter Tilskyndelse fra A. D. Jørgensen købte „Hejmdal“ af Matzen for 27.000 Mark og 1. Oktober samme Aar ud-sendte første Nummer, fik Aabenraa et Dagblad, som der maatte reg-nes med baade i By og paa Land. Bladet havde dengang om Sommeren 1300 og om Vinteren 1700 Holdere. Da det overgik til H. P. Hanssen, fik det en bedre Udstyrelse, og det er givet, at det straks blev Talerør for hans Tanker. Som Følge deraf steg Tallet paa Abonnenter yderligere. I min Tid regnede man med et Oplag paa 3000 Eksemplarer.

Men Bladet kunde af flere Grunde ikke maale sig med „Flensborg Avis“, som under Redaktør Jessens daglige Ledelse blev udgivet ved Hjælp af flere af ham selv i Faget uddannede yngre dygtige Medarbej-dere. Desuden kom en bedre Beliggenhed dette Blad til gode ved For-sendelsen. H. P. Hanssen har selv indrømmet dette Forhold, naar han i sine Erindringer skriver: „Det er vist ingen Overdrivelse, naar jeg om mig selv siger, at jeg ved Overtagelsen af „Hejmdal“ var en øvet Penne-fører og havde gode Indsigter i vore offentlige Forhold. Men jeg havde ikke tidligere været Medarbejder ved noget andet Blad og var derfor ikke skolet i det daglige Redaktionsarbejde. Noget lignende gjaldt om mine første Medarbejdere. De var alle, som deres senere Virksomhed har vist, betydelige og særprægede Personligheder. De var alle dybt gre-bet af den danske Sag og brændte af Længsel efter at stille deres Evner

og Kræfter i Nationalitetskampens Tjeneste. De var alle udrustet med megen Viden, hver paa sit specielle Omraade; men de var som jeg uden journalistisk Faguddannelse, da de blev Medarbejdere ved „Hejmdal“.

Efter kun halvtredie Aars Arbejde ved Bladet blev H. P. Hanssen i Foraaret 1896 valgt til Landdagsmand. Han maatte derfor aarlig opholde sig 6—7 Maaneder i Berlin. Da Rejsen var lang og dyr, kom han ikke ofte hjem. Bladets Røgt maatte han derfor næsten helt overlade til os; men de Artikler, som vi modtog fra ham i hans Fraværelse, var altid meget aktuelle og værdifulde. De bidrog til at give „Hejmdal“ et særligt Præg indenfor den sønderjydske Presse. Medens Jessen med en ret enestaaende journalistisk Behændighed forstod at hudflette Modstanderen, saa det snertede, havde H. P. Hanssen en mesterlig Evne til at afsløre og gennemskue Myndighedernes Færd og Forsæt og til at vejlede og finde paa Raad, naar Faren truede.

Under disse Forhold maatte jeg daglig selv se at finde Stof og Arbejdsmaade. I de første Uger, jeg arbejdede ved Bladet, var Sindene optaget af Forhandlingerne paa de nordslesvigske Provstisynoder, hvor Andragendet om 2 danske Sprogtimer atter stod paa Dagsordenen. Skønt der nu var gaaet 10 Aar, siden den forkastelige preussiske Anordning, som bandlyste Modersmaalet fra Skolen, var blevet udstedt, havde Synodens Lægmænd ingenlunde opgivet Kravet om at faa den ændret. De 77 nordslesvigske Præster, som oprindelig havde gjort fælles Sag med den danske Befolknings Tillidsmænd, begyndte at svigte, fordi de overfor den preussiske Regerings stædige Nægtelse hidtil holdt det for haabløst at opnaa nogen Indrømmelse. Jeg overværede Møderne i Aabenraa og Sønderborg. Begge Steder vedtoges det trods alt, at Henvendelsen til Myndighederne skulde nyde Fremme. Det samme var Tilfældet paa Synodemøderne i Haderslev og i Gram for Tørninglens Vedkommende. Ved at mødes med de mange Synodemedlemmer, stiftede jeg ikke blot nye Bekendtskaber; men jeg fik ved samme Lejlighed Indblik i en Folkesag, som det var taknemmeligt at behandle i Bladet, og det faldt mig ikke svært.

Ellers sørgede Køllerpolitikken Haandhævere ustandselig for, at vi ikke kom i Forlegenhed for Stof. Hist og her blev danske Møder forbudt eller opløst af intetsigende Grunde, saaledes ved Indvielsen af Sottrup Forsamlingshus, fordi tidligere Lærer I. H. Schmidt havde ytret: „Vi maa ikke glemme, at vi er danske Folk, og at vi bor paa vore Fædres Grund.“ I Vodder blev et Møde forbudt, fordi det havde et gudeligt

Præg. Forfølgelserne gav sig Udslag paa mange Maader. Medens Udvisningerne syntes at være stilnet noget af, fandt man paa nye Plager. Nogle vakte baade Forargelse og Munterhed. Det sidste var navnlig Tilfældet med den saakaldte „Tjenestedrengekrig“. Efter gamle, men stadig gyldige Skolebestemmelser kunde Børn dispenseres fra Sommerskolen 4 Dage om Ugen. Smaakaarsfolk plejede ofte at sende deres dispense-rede Børn hen paa Gaardene, hvor de ved Siden af at hjælpe nød god Behandling og tjente en lille Løn oven i Købet. Flere Steder var saadanne Pladser ret efterspurgte. Nu fandt Myndighederne imidlertid paa at gøre Elevens Dispensation afhængig af vedkommende Husbonds nationale Sindelag. At haandhæve et saadant Chikaneri var navnlig Landraad von Uslars Speciale. Ved en Forordning af Juli Maaned nævnte Aar forbød han Folk at tage skolepligtige Børn i Plads uden Politiets Tilladelse. Da Forældrene imidlertid hævdede deres Ret til at faa Børnene fritaget for Undervisningen, mobiliserede Landraaden Gendarmeriets Hjælp, og der opstod nu kostelige Scener omkring i Landsbyerne, naar Gendarmene transporterede Børnene hjem fra de Gaarde, hvor de havde faaet Plads. De smaa Gavtyve fandt det nemlig morsomt stadig at vende tilbage til deres Husbond, og hver Gang maatte Gendarmen paa ny hente dem hjem. Han stod helt hjælpeløs overfor Situationen. Der blev imidlertid indsendt Klage over Landraadens Paafund, og Overlandsretten kendte Forordningen for ugyldig, hvilket yderligere bekræftede H. P. Hanssens Paastand om, at Landraad von Uslar ikke havde opfundet Krudtet.

Mine første Retssager

Der kunde ikke være Tvivl om, at jeg var sat paa en Uriaspost. Gennem Aarene havde danske Presse-mænd i Nordslesvig været ramt af haarde Domme. I Halvfjerdsene var dette navnlig Tilfældet med H. R. Hiort-Lorenzen i Haderslev og Gustav Johannsen i Flensborg. I Firserne og Halvfemserne sad Redaktør Jessen og hans Medarbejder P. Simonsen i Fængsel i Aarevis, naar Straffene blev talt sammen. I Begyndelsen synes Myndighederne dog at have set forholdsvis mildt paa Formen for Straffens Fuldbyrdelse.

Vi ejer nogle Beretninger om disse Fængselsophold fra de første Aar efter 1864. De, som de gik ud over, søgte naturligvis at afvinde den ubehagelige Situation en fornøjelig Side, og det skete da ogsaa, at Fængselsmyndighederne dengang kunde vise Forstaaelse og bevilge Indrømmelser overfor saadanne Fanger. Vi har saaledes Fortællingen om de Lempelse, som Gustav Johannsen, Advokat Bekker fra Aabenraa og Redaktør Johannes Moldt fra Sønderborg nød, da de i 1876 samtidig sad i Glückstadt Fængsel. Da sidstnævnte kom til senere, havde de to andre levet sig godt ind i Forholdene og skabt sig en efter Omstændighederne meget taalelig Tilværelse. De besluttede derfor at give deres Ven en god Modtagelse. Fangevogteren blev indviet i Foretagendet og førte efter Af-tale den intetanende og noget nedtrykte Moldt hen til Gustav Johannsens Celle, hvor et Bord stod festligt dækket med Lys, god Mad og mange Vinflasker, som Johannsen havde faaet tilsendt fra en god Ven i Flensborg. Da Moldt nu nærmede sig Cellen, blev Døren slaaet op, og Johannsen og Bekker modtog deres Kammerat med Sangen: „So leben wir, so leben wir, so leben wir alle Tage.“

Det kunde ogsaa hænde dengang, at Presse-mænd idømtes Fæstnings-arrest i Stedet for Fængsel, hvilket var en betydelig mildere Form for In-

despærring. Det var saaledes engang Tilfældet for Hiort-Lorenzens Vedkommende. Han afsonede sin Straf i Fæstningen Magdeborg, og paa samme Sted tilbragte Gustav Johannsen 3 Maaneder i 1879. Da han vendte tilbage, blev han i Hamborg modtaget af 3 Udsendinge fra Flensborg, hvortil der i Rendsborg sluttede sig 8 nye og paa Krydsstationen inden Flensborg andre 16. Til Modtagelsen i Flensborg var der mødt saa mange, at Politiet havde ondt ved at holde Orden, og paa Pladsen fra Banegaarden og i hele den tilstødende Raadhusgade stod Folk Hoved ved Hoved og raabte Hurra. Det var i de Aar, da Gustav kaldtes for Flensborgs ukronede Konge.

Men der kom strengere Tider og skrappe Bestemmelser. Preusserne haabede nu med haard Haand at kunne lamme den danske Presse. Det maatte først og fremmest Redaktør Jessen sande. Det var ikke hver Mands Sag at finde sig til Rette under saadanne Forhold, Gang efter Gang at skulle forlade Familien og Arbejdet ved Bladet for at gaa i Fængsel i flere Maaneder. „Jeg har altid betragtet mine Domfældelser som Justitsmord“, sagde Jessen engang til mig. Det var ikke blot det, at man var lukket og laaset inde og skulde dele Dagens Kaar med alle de her indespærrede Mennesker fra Samfundets Skyggeside. Værre var det, at man maatte friste Livet ved den for et almindeligt Menneske næsten uspiselige Fangekost. Da H. P. Hanssen mange Aar senere mødte i Centrafængslet i Neumünster for at afsone en Dom paa 3 Maaneders Fængsel, blev han modtaget med Ordene: „Das ist eine Strafe und keine Komödie.“ Naar det alligevel stadig kunde lykkes som politisk Fange at opnaa næsten utrolige Lempelser under Fængselsopholdene, hvilket jeg kan tale med om, fandtes Forklaringen i ganske særlige lokale Forhold eller personlig Imødekommenhed hos dem, der havde Ledelsen. Redaktør Jessen skrev engang i 1892: „Det er langt fra, at vi skammer os over disse mange Processer og preussiske Domfældelser. Tværtimod, de er vor Stolthed. Ikke saaledes, at vi nogensinde ønsker eller har ønsket at opnaa noget Martyrium. Den Slags Ærgerrighed nærer vi ingeniunde. Men hvis der er noget godt i at lide for en god Sag, saa tør vi gøre Krav paa den Anerkendelse, at vi ikke har unddraget os den Pligt at tage imod de Hug, der falder i Kampen, og imod de Krænkelser og Lidelser, som er dens Lod, der vover at løfte sin Røst mod Overmagten.“

Preussernes Had til den danske Presse skærpedes naturligvis, efter at Overpræsident von Koller ved flere Lejligheder havde udtalt, at det var disse Blade og deres Ledere, som var Skyld i, at der ikke kunde opnaas

den Ro i Nordslesvig, som han ønskede, og noget var der jo om det; thi han vilde skabe Kirkegaardens Ro. I Særdeleshed havde han efter sine Ord at dømme Opmærksomheden henvendt paa „Hejmdal“. Derfor maatte vi ogsaa regne med en Skylle af Retssager. Overpræsidenten indskærpede tilmed Statsadvokaten Aarvaagenhed overfor de danske Blade. Landraaderne og Amtsførsterne gik selvfølgelig gerne deres øverste Foresattes Ærinde i denne Henseende. Den tyske Forening for det nordlige Slesvig nedsatte et særligt Angiverudvalg med det Formaal at følge Indholdet af de danske Blade for saaledes at finde Mulighed for Sagsanlæg og Indstilling til den offentlige Anklager.

De fleste af de tyske Smaablade i Nordslesvig var ligeledes som Køllers villige Redskaber ivrige i at øve Angiveri. I Haderslev havde, omtrent samtidig med at jeg kom til Aabenraa, den af den preussiske Regering lønnede Karl Strackerjan bosat sig. Som Redaktør af „Schleswigsche Grenzpost“ havde han den bestemte og eneste politiske Opgave at skulle bekæmpe Danskheden og navnlig dens fremtrædende Mænd. Med en til Monomani grænsende Ihærdighed, som tilsidst vistnok udartede til Sindssyge, fyldte han i de 19 Aar, han opholdt sig i Haderslev, sit Blads Spalter med de værste Sigtelser mod danske Folk og Forhold. Desuden rejste han ved en Række Smædeskrifter Beskyldninger mod dem for Tyskerhad og Landsforræderi. Ved disse Angreb tog han ogsaa Sigte paa Tilkendegivelser, som fandt Sted i Kongeriget til Fordel for Sønderjyderne. Og endelig skal ikke glemmes det mærkelige kvindelige Fænomen Margrethe von Wildenradt-Krabbe, der omkring Aarsskiftet 1900 ved Tingenes forunderlige Tilskikkelse var bleven Leder af vort gamle danske Blad „Dannevirke“ og herfra, vitterlig støttet af Tyskerne, som dansk Statsborger ved uhjemlede Sigtelser og svigefuld Færd daglig gjorde sig Umage for at lægge danske Mænd og Bestræbelser for Had. Alle disse Kræfter, som jeg senere skal omtale nærmere, søgte saaledes i Forening at volde os Fortræd.

Det blev paastaaet, at jeg ejede en Evne til at undgaa de blinde Skær i den tyske Straffelovgivning. Naar man ønsker at fremsætte en Paa-stand, kan det jo ske paa forskellig Maade, og det blev en Kunst, som man skulde nemme. I de første Maaneder af min Virksomhed følte jeg mig da heller ikke synderlig tyngt af mit Ansvar. Men hen mod Slutningen af det første Aar fik jeg en alvorlig Følelse af, at Freden nu var forbi. Da jeg kom hjem fra en kort Juleferie, fandt jeg fem Breve fra Statsadvokaten i Flensborg, og hvert af dem indeholdt en mod mig ret-

tet Anklage, som alle i og for sig var mere eller mindre latterlige, men, som jeg snart skulde erfare, kun dannede Indledningen til den Forfølgelse, som ingen Redaktør af et dansk Blad i de Tider undgik, og som jeg nu ogsaa maatte regne med.

Af mine Skuffer henter jeg et gulnet haandskrevet tysk Dokument frem, som paa en halv Snes Sider samler Forseelserne, Anklagerne og Dommen. Højtideligt staar der med store trykte Bogstaver over hele første Blad: „Im Namen des Königs!“ I Kongen af Preussens Navn var der altsaa rejst Sigtelser mod mig og fældet Dom i følgende fem Sager, som jeg nu skal gøre nærmere Rede for, da Indholdet vedvarende maa skønnes at kunne tjene som et Tidsdokument. Derfor skal jeg nu skildre denne morsomme Retsforhandling i alle Enkeltheder paa Grundlag af den skriftlige Dom og Dagbladenes Referat.

Midt paa Storegade i Aabenraa ligger endnu den Ejendom, som blev bygget i 1870 og nogle Aar senere afhændet til den preussiske Stat. Paa første Sal indrettedes et Retslokale. Ovenover boede en af Dommerne. Nede i Haven opførtes samtidig en Fængselsbygning med 10 Celler i to Etager. I tre Aartier maatte mange Slags Mennesker her afsone den dem idømte Straf. Det var Landstrygere, Tyveknægte, Rovmordere — og „Hejmdal“-Redaktører. Jeg har allerede omtalt nogle af Fængselshistorierne og skal senere fortsætte om Forhold, der vedrører mig selv.

Den 10. Januar 1900 var jeg i Henhold til de af Statsadvokaten mod mig rejste Anklager stævnet til Domsforhandling i Ejendommens Hovedbygning, Retssalen, et spartansk udstyret Rum, der kun indeholdt det allernødvendigste Bohave, Bord og Siddepladser for Dommeren, hans Bisiddere og Sekretæren, desuden en Skranke, en Pult til Brug for den offentlige Anklager og en anden Pult, som stod til Raadighed for Defensor eller den Anklagede selv. Bagved fandtes en Bænk for Pressen og Tilhørerne. Jeg var allerede som hjemmevant her, da jeg i hver Uge overværede Forhandlingerne og skrev Retsreferater til Bladet. Foruden mig plejede to tyske Journalister at være til Stede: en gammel afskediget Skuespiller, som nu tjente sit Brød som Referent, og Redaktøren af det frisindede tyske Blad i Byen. Da jeg traadte ind, hilste de paa mig med en særlig Interesse, da de jo paa Forhaand vidste, at nu skulde de opleve noget ud over det almindelige. De politiske Processer gav altid godt og rigeligt Læsestof, og dette maatte naturligvis være af særlig Betydning for den Gamle, som skrev for Linjebetaling og kunde regne med et længere Referat fra Domsforhandlingen mod mig. Han udtalte som den

høflige Mand, han var, sin Beklagelse over, at jeg denne Dag ikke kunde være blandt dem, der sad paa Bænken, men skulde tage Plads ved den Anklagedes Pult. Den anden Pressemand derimod ønskede til Lykke med Begyndelsen. Han havde selv engang været i Fængsel for Presseforseelse og bar fra den Tid Nag til Domstolene.

Den offentlige Anklager, Statsadvokatens stedlige Repræsentant, mødte i Skikkelse af Byens Borgmester Rickmers. Han var lidt forlegen ved Situationen og blev noget fornærmet, da jeg bebrejdede ham, at han skulde optræde som politisk Angiveris Haandlanger med den lidet attraaværdige Opgave at nedkalde Straffe over sine Medborgere og som i de foreliggende Tilfælde kun for Ting, som var egnet til at skabe Munterhed i vide Kredse.

Vor Diskussion om dette Emne blev afbrudt, ved at Dommeren traadte ind, iført sort Kappe og med en sort Baret paa Hovedet. Han var ledsaget af to Hjemmetyskere, der var udnævnt til Meddomsmænd. Da jeg saa dem, der altsaa dannede Rettens Flertal, var jeg klar over, at jeg ikke kunde vente Frifindelse, selv om Amtsdommeren, der var en besindig og forstandig Mand, som ikke yndede politiske Sager og maaske maatte være af en anden Mening end Bisidderne med Hensyn til Bedømmelsen af mine paastaede Lovovertrædelser. Disse fik en grundig Behandling, som sysselsatte Retten hele Formiddagen. Skønt det altsaa kun drejede sig om latterlige Smaating, havde de en politisk Rækkevidde, som Retsformanden i hvert Fald var klar over.

Den første Anklage lød paa, at jeg havde aftrykt en forbudt og op-hidsende dansk Sang. Den havde staaet i „Hejmdal“ for 4. December afvigte Aar og lød saaledes:

„Vift stolt paa Kodans Bølge“ er for nylig blevet oversat paa Grønlandsk. Første Vers ser saaledes ud:

Takusavit tamane
tugpa dlingpatit
saimassumik kinagene
issikkokaravit.
Kaladlit asassiotte
igdlersortigase
kungivta nunatana
sermilingmiussut.

Det har ved en senere sagkyndig Undersøgelse vist sig, at det ikke drejer sig om en Oversættelse af „Vift stolt paa Kodans Bølge“, men om et grønlandsk Hyldstedigt til en dansk Kolonibestyrer, som kan synges paa Melodien til „Vift stolt paa Kodans Bølge“.

Men saaledes som det staar gengivet paa Tryk, er det til dels ganske uforstaaeligt, selv for en Grønlænder.

Der forelaa ganske vist ikke noget Bevis for, at nogen havde følt sig forarget eller var bleven ophidset ved Læsningen; men jeg tillod mig straks at bemærke, at saafremt den høje Ret mod Forventning virkelig skulde tage denne Spøg for ramme Alvor, maatte jeg stille Andragende om, at der eventuelt fra Københavns og Berlins Universiteter tilkaldtes Sagkyndige, som kunde udtale sig om Oversættelsens Rigtighed. Desuden maatte jeg kræve, at disse uforstaaelige Stavelser og Ord blev foredraget som Sang, og endelig burde det jo fastslaas, om denne Oversættelse var egnet til at virke ophidsende paa tyske Gemytter.

Det trak op til et Smil paa Dommerens ellers saa alvorlige Ansigtstræk. Borgmesteren, den sølle Stymper, maatte imidlertid pligtskyldigst kræve mig dømt for Udøvelse af „grov Uorden“ efter Anklageskriftet. I sit stille Sind var han næppe uenig med mig.

Da de følgende fire Anklager drejede sig om et og samme Emne, vilde Formanden behandle dem samlet. Sigtelsen gjaldt Anvendelsen af den for den preussiske Stats Bestaaen saa farlige geografiske Betegnelse „Sønderjylland“. Jeg skal ikke forbeholde den ærede Læser saa mange Aar senere, hvori Brøden i hvert enkelt Tilfælde bestod:

Bladet „Nationaltidende“ havde bragt en Artikel om Stemningen i Norge overfor Nordslesvig efter en Samtale med Forfatterinden Laura Kieler, der havde holdt 44 Foredrag deroppe om vore Forhold. En Dag stod hun ved Glommens Bred og ventede paa Færgemanden.

— Hvor er Du fra?, spurgte han, da Færgen lagde til.

— Fra Danmark, lød Svaret.

— Naa, det er Du, som skal fortælle os om Sønder . . . Ja, det maa være nogle Allerhelve des Karle, for de gi'er sig ikke, har jeg hørt.

Vi havde gengivet dette Replikskifte i „Hejmdal“, og det var mere, end den preussiske Statsadvokat mente at kunne lade passere ustraffet. Derfor maatte ogsaa hans lønnede Repræsentant paa Stedet gøre Straffekrav gældende. Det samme var Tilfældet med den næste Sag.

Vi havde i „Hejmdal“ henvist til en Udtalelse af den hollandske Forfatter Lord Melis i Tidsskriftet „De Taalstrijd“ om „De Verduitschung

von Zuider-Juitland“. Han havde skrevet, „at det forløbne Aar havde været det haardeste for vore fortrykte Stammebrødre i . . . jylland siden Indlemmelsen i Preussen“. Selv om det var Meningen i Holland, maatte det dog opfattes som „grov Uorden“ at fortælle det i denne Form herhjemme. Saaledes stod det at læse i Anklageskriftet.

Under Rubrikken „Bognyt“ havde en af vore Medarbejdere anmeldt en Geografibog og aftrykt efterstaaende Sætning af samme: „Sønderjylland er den smalleste Del af Halvøen Jylland.“

Og endelig havde der i Bladets Annonceafdeling været anbefalet en Bog med Titlen „Sønderjylland“.

Den offentlige Anklager indskrænkede sig til at paastaa, at det utvivlsomt var „grov Uorden“ at bruge Navnet „Sønderjylland“ og derfor ogsaa strafbart, selv i de Tilfælde, hvor Betegnelsen kun var antydet eller afkortet, og det begrundede han tilsidst saaledes: Bladet „Hejmdal“ værnere om de danske Sympatier i Nordslesvig for at kunne opretholde dansk Sindelag, da man haaber paa en Genforening med Danmark. Han krævede den Anklagede idømt en Bøde paa 50 Mark.

Jeg fik nu en kærkommen, og som det skulde vise sig, ret billig Lejlighed til at belære Retten og Offentligheden om, at Betegnelsen „Sønderjylland“ var det ældgamle Navn for Hertugdømmet Slesvig, idet jeg hævdede, at man baade i Skrift og Tale havde brugt Navnet „Sønderjylland“ fra vor Histories Begyndelse og indtil vore Dage. Denne Benyttelse af Ordet „Sønderjylland“ kunde bevises ved Henviisning til Hundreder af historiske Bøger, Afhandlinger, geografiske Værker og Dokumenter. Dette var ogsaa i sin Tid blevet fastslaaet af Landsretten i Flensborg. Desuden var Betegnelsen „Sønderjylland“ almindelig ikke blot i Danmark, Norge og Sverige; men den anvendtes ogsaa i Finland, England og Holland o. s. v. Det vilde derfor kun vække berettiget Opsigt videnom, hvis en tysk Domstol vilde forbyde at skrive og sige „Sønderjylland“ ved en Retskendelse. I mit Forsvar fik jeg nu rig Lejlighed til at bruge det Navn paa vor Landsdel, som Statsadvokaten krævede mig straffet for at have brugt i Bladet.

Retten trak sig tilbage og raadslog i tre Kvarter. Der var formentlig Uenighed mellem Juristen, Dommeren, paa den ene Side og de to hjemmetyske Lægmænd paa den anden Side. Derpaa tydede i hvert Fald Dommen, som blev den mindste Indrømmelse, som Rettens Flerthal har kunnet opnaa overfor Dommeren.

Rettens Kendelse lød i officielle Ord saaledes: „Anklagede idømmes

en Pengebøde paa 20 Mark — hvis han er uformuende 4 Dages Arrest — for at have øvet „grov Uorden“ i to Tilfælde. For øvrigt frikendes han for de mod ham rejste Sigtelser.“

Denne Dom var virkelig alle Pengene værd. Den vakte da ogsaa megen Munterhed indenfor Læserkredsen, da den Dagen efter meddeltes Offentligheden i et længere Referat i „Hejmdal“. Julius Nielsen skrev i et Brev til mig fra den preussiske Landdag, at Referatet havde gjort Lykke i Berlin. De to Tilfælde, som medførte Domfældelsen, var Bog-anmeldelsen og Nordmandens Ytring til Laura Kieler.

De to tyske Presse-mænd gik efter Forhandlingen med mig ind i Mutter Callesens Beværtning, som laa lige ved Opgangen til Retslokalet. Her maatte jeg spendere et stort Glas Øl til 15 Pg. i Dagens Anledning. „Der gives ogsaa andre Komedier end dem, som jeg kender fra Scenen“, sagde den gamle Skuespiller som et Udtryk for sin Misbilligelse. Hovedsagen var, at jeg nu kunde regne med Statsadvokatens Agtpaagivenhed overfor min Virksomhed.

For øvrigt indankede jeg Bøden paa de 20 Mark, og ved Landsretten i Flensborg blev Dommen et Par Maaneder senere stadfæstet, hvorefter den var retskraftig. Men ellers vakte Sagen i og for sig ingen større Opmærksomhed ud over, hvad jeg har nævnt. Det var Forfølgelsen mod Navnet „Sønderjylland“, som blot dukkede op paa ny. I Juli Maaned 1901 blev jeg af samme Landsret frikendt for i en efter „Kristeligt Dagblad“ gengivet Artikel at have fastholdt Ordene „sønderjydsk“ og „en Sønderjyde“. Aabenraa Ret havde i denne Forbindelse idømt mig en Bøde paa 40 Mark. Under en lignende Retssag havde Landsretten i Flensborg tidligere udtalt sig om, hvilke Omstændigheder der gjorde Brugen af Navnet „Sønderjylland“ til „grov Uorden“, saa det faldt ind under Straffelovgivningen. Den 25. November 1895 havde nævnte Domstol saaledes ikendt baade „Hejmdal“s ansvarshavende Redaktør, Thade Petersen, Bladets Ud giver, H. P. Hanssen, og dets Bogtrykker, H. Matzen, en tilsvarende Bøde paa 20 Mark for denne paastaaede Forseelse. Ved samme Lejlighed hed det i Dommen, at der ikke kunde indvendes noget imod at bruge Navnet i historiske og geografiske Fremstillinger. Derimod kunde det ikke tillades, at det blev benyttet i Dagblade som Overskrifter eller i politiske Artikler.

Under Titlen „Et Land uden Navn“ underkastede Redaktør Jessen i „Flensborg Avis“ for 27. November samme Aar denne Kendelse en bidende Kritik, som længe blev husket, og hvori det blandt andet hed:

„Denne Dom er maaske endnu den mærkeligste af alle de opsigtsvækkende Domme, der er fældet her siden 1864. — Tyskerne gør alt muligt for at fratage os vort Folks gamle Modersmaal. Endog i Nordslesvig er det paa nogle Religionstimer nær udryddet af Skolerne. Det indskrænkes i Kirkerne. Det lyder ikke i Retten, fortrænges fra Forvaltningen. Mange Tyskere pønser paa aldeles at fratage os vort Sprog, at gøre vort Folk aandeligt umælende. Nu maa ikke engang vort Land beholde sit Navn. Men der gives et Navn, som ikke er forbudt endnu. Det er vort gamle Fædrelands dejlige Navn, Danmark. Skal vor egen lille Landsdel være navnløs, saa kan vi endnu nævne Navnet paa vort Moderland. Hvilket Navn har en mere fast og fuld og fager Klang end Navnet Danmark! Saa være det herefter tifold velsignet, vor Sjæl skal klynge sig til det, vor Tunge skal prise det. Ja, Ordet Danmark skal gemmes i vort Hjerte som en kostelig Perle.“

Et andet Sted skriver han: „Det er slaet fast, at Preusserne kun kan undertrykke Navnet „Sønderjylland“ ved at sætte Folk i Arrest; men vort Lands tusindaarige Historie bringes derved ikke ud af Verden.“

Dagligliv som Journalist

Det var ikke vanskeligt at fylde „Hejmdal“s første tre Sider med Tekst. Den fjerde var forbeholdt Kundgørelser fra Land og By. Det skortede aldrig paa Stof. De sønderjydske Emner var naturligvis for en stor og vigtig Del hentet fra Køllerpolitikken Overdrev, hvor hver Dag bragte Budskab om nye Forfølgelser. De daglige Meddelelser fra Kongeriget og Udlandet kom ind ad Døren til os i en rød Konvolut fra „Ritzau“ i København og kunde uden videre Bearbejdelse sendes ind i Sætteriet. En ret værdifuld udenrigsk Medarbejder havde vi desuden en Tidlang i Franz von Jessen, som i disse Aar ledede et Korrespondance Bureau „Unio“. Med Bladet fulgte som ugentligt Tillæg det af Forfatterne Chr. Vestergaard, Zakarias Nielsen og Højskoleforstander Rs. Hansen redigerede „Søndagsblad“, som indeholdt god folkelig Læsning og bidrog til at øge „Hejmdal“s Holdertal.

Skønt Telefonnettet var lidet udbredt, maatte det dog kaldes en Forbedring, da vi i et ubenyttet Værelse nedenunder fik etableret et Apparat, ganske vist i sin første ret primitive Skikkelse og med ganske faa Forbindelser. Men vi kunde paa denne Maade hentes ned ad Trappen til Hørerøret, naar „Wolffs Bureau“ i Kiel havde en vigtig Efterretning til os. Som Meddelelsesmiddel var Telefonen ellers paa dette Tidspunkt uden større Betydning. Dette fremgaar ogsaa af den Kendsgerning, at „Flensborg Avis“ først senere fik Telefon. Naar vi ønskede Forbindelse med dette Blads Redaktion, maatte vi bede „Flensburger Annoncenblatt“, som havde Trykkeri i samme Gaard som den danske Avis, om at være os behjælpelig. Det varede dog ikke længe, før alle sønderjydske Redaktioner tog Telefonen i deres Tjeneste, og vi lærte snart, at den var uundværlig i det daglige Arbejde.

Noget vanskeligt var det saaledes at komme i Forbindelse med Oplandet. Vi havde ikke de Hjælpemidler, som nu staar til en Presse-

mands Raadighed. Bilen var et ukendt Færdselsmiddel i de Aar, da jeg havde min Virksomhed ved Bladet i Aabenraa. Jeg har aldrig ejet en Cykel. Landevejenes Tal var faa, og ofte var de daarlige. Efterhaanden blev der anlagt nogle Smaaabaner, som snoede sig gennem Landskabet; men vor kostbare Tid tillod os sjældent at benytte dem.

En stor Del af Stoffet maatte skrives med Haanden. Vi havde ingen Skrivemaskine. Vi kendte ikke engang Begrebet Diktafon, endsige Fjernskriver eller Radio. Det laa langt ude i Fremtiden. Derimod var en Saks dengang ligesom nu et nyttigt Redskab, da vi laante adskillig Læsning ved at klippe i kongerigske Aviser. Fra denne Kilde hentede vi ogsaa fra Tid til anden vort Føljetonstof. Jeg husker, hvor uheldig jeg engang blev, da den paagældende Sætter kom ind paa Redaktionen og meddelte, at Musene havde ædt Manuskriptet til Fortællingen, som havde ligget i samme Skuffe som hans Mellemdad. Jeg maatte saa selv digte Fortsættelsen, og det lykkedes ogsaa. Naturligvis havde vi et større tysk Bladhold, og vi fik derved en god Øvelse i at oversætte.

Indenfor Læserkredsen sendte Venner af Bladet os hyppigt Meddelelser om vigtige national-politiske Tildragelser. Andre Nyhedskilder repræsenteredes ved tilfældige Personer, som ikke var vant til at føre Pennen, for Eksempel i Varnæs af en Skrædder, i Roager af en Skomager og i Skærbæk af en Hjulmand. Nogle modtog en ringe Godtgørelse for deres Umage. Den bedste Underretning fik vi dog fra Folk udefra, som kom rejsende til Byen for at faa en eller anden Sag behandlet af os.

Virksomheden var ellers meget omskiftelig. Man fik ikke Lov til at kede sig, naar man skulde gøre Fyldest som sønderjydsk Journalist. Men den vedvarende Spænding øgede vor Arbejdskraft. Jeg kom snart paa Talefod med Byens Borgere, baade med danske og tyske, og da jeg ogsaa var nødsaget til ofte at færdes ude i Oplandet, lærte jeg hurtigt vore gode Landboere at kende.

Man veed, at Køllerpolitikken gav sig mange Udslag med det Formaal at hemme Danskhedens Vækst og Udvikling. Et af de Midler, der var tænkt som yderst virkningsfuldt i denne Henseende, gik ud paa at hindre Befolkningen i at holde Møder. Allerede midt i Halvfemserne havde Hr. von Køller som preussisk Indenrigsminister rettet et kraftigt Angreb mod Forsamlingsfriheden og derved ogsaa ramt nordslesvigske Forhold. Flere Landboforeninger, Foredragsforeninger og selskabelige Sammenlutninger blev stemplet som politiske Foreninger og derved lammet i deres Virksomhed. Deres Forsamlinger opløstes eller forstyrredes af Po-

litiet, især ved at Kvindernes Deltagelse i disse „politiske“ Foreningers Møder blev forbudt. Da de nævnte private Foreninger var mere fritstillet end de nationale Sammenslutninger, søgte Myndighederne at fortrædige dem ved at kalde dem for politiske, hvorved Politiet fik en Mulighed for at gribe ind.

Tilmed truede man Kroejere, der var villige til at stille Lokale til Raadighed, naar Danske vilde samles, med Indgreb i deres Næring, Indskrænkning af Lukketiden og Nægtelse af visse Begunstigelser, saafremt de ikke føjede sig efter Myndighedernes Ønske. Denne Forholdsregel blev omkring Aar 1900 en stor Fare i politisk og national Henseende, særlig under Valgkampen, hvor det ofte viste sig vanskeligt at finde Lokale til vore Vælgermøder. Der gaves dog ogsaa Kromænd, som ikke lod sig skræmme.

Endelig havde man nogle Forsamlingshuse, som ejedes af Befolkningen og derfor ikke var saa udsatte for Politiets Trusler. Men ogsaa overfor dem blev der i Begyndelsen gjort taabelige Forsøg fra Myndighedernes Side paa at gribe forstyrrende ind. Da Forsamlingshuset i Bevtøft var opført i 1898, opdagede Gendarmen saaledes en Revne i Gibsloftet, og saa erklæredes Lokalet for brøstfældigt og maatte ikke benyttes. Dette Forsøg paa at forbyde Brugen af det ny Forsamlingshus fortsattes, og saalænge maatte Bygningen staa lukket. Værre var endnu den Skæbne, som ramte Forsamlingshuset „Frej“ i Tyrstrup. Det blev ligeledes lukket af intetsigende Grunde, som viste sig at være ulovlige. I 1900 lod Amtsforstander Valentiner Dørene forsegle og erklærede Foreningen, som ejede „Frej“, for politisk. Med denne Begrundelse blev en større Festlighed forbudt i sidste Øjeblik. I over et Aar stod Salen lukket med dækkede Borde til 300 Gæster. Først efter at Overforvaltningsretten i Berlin i 1902 havde kendt Amtsforstanderens Optræden for ulovlig, kunde Lokalerne tages i Brug efter deres Formaal.

Disse og andre Vanskeligheder blev efterhaanden overvundet ved Højesteretskendelser, og nu vedtog man straks i flere Distrikter at opføre Forsamlingshuse. Før Aarhundredskiftet fandtes der i Nordslesvig kun 5 af saadanne Bygninger, og de var opført efter kongerigsk Mønster. Der til kom nu i de følgende Aar 45. Disse Byggeforetagender kostede mange Penge, saa vidt man kan skønne over 1 Million Mark, og det var en stor Sum dengang; men Folk bragte med Glæde dette Offer i Sagens Tjeneste. Omkring hvert af disse Forsamlingshuse opstod der ved Foredragsforeninger, Ungdomsforeninger, Gymnastik- og Idrætsforeninger, Sang-

foreninger og selskabelige Foreninger, til Dels ogsaa ved Frimenigheds-møder et sjældent rigt Mødeliv, som udvidedes, eftersom Ungdommen nu Aar for Aar kom frem i stadigt stigende Tal. De lokale Myndigheders Magt var brudt. Folk behøvede ikke mere at ty til Krohusene, naar de vilde samles, hvilket ogsaa var et stort Gode.

Endelig maa i denne Forbindelse nævnes, at Politiet, efter hvad det tyske Blad i Haderslev meddelte, havde opstillet en sort Liste over Mænd, hvis politiske Færd særlig skulde overvæges, navnlig naar de optraadte som Talere i offentlige Lokaler. Paa denne Liste stod bl. a. opført Gustav Johannsen, H. P. Hanssen, Thade Petersen og Hans Petersen fra „Dannevirke“ i Haderslev. Da jeg i Marts Maaned 1900 efter Indbydelse fra „To Løver“ havde holdt et Foredrag i Studenterforeningen i København om sønderjydske Forhold, kunde det meddeles, at mit Navn nu ogsaa var optaget paa denne Liste.

Disse Oplysninger er nødvendige til Forstaaelse af den Skildring, jeg nu agter at give af et Par Møder, som jeg overværede i det første Aars-tid, jeg virkede ved „Hejmdal“. Jeg faar saaledes Lejlighed til at omtale mit Møde med Gustav Johannsen baade i 1899 og 1900.

Skønt Gustav Johannsens Helbred havde været svigtende de sidste Aar, han levede, var der dog Perioder, i hvilke den gamle Kæmpe syntes at have overvundet Sygdommen, saa han atter kunde mødes med sine Vælgere, og da kom der bl. a. ogsaa Indbydelser til ham fra de Steder, hvor Køllerpolitikken havde givet sig de mærkeligste Udslag. Det hørte med til min Virksomhed at tage ud til disse Møder for at referere deres Forløb, og det var altid en behagelig Opgave, da jeg der kom i Forbindelse med mange Mennesker og havde Lejlighed til at lære vore ledende Mænd nærmere at kende.

I Slutningen af Juli Maaned 1899, altsaa nogle faa Uger efter, at jeg havde faaet Ansættelse ved „Hejmdal“, var jeg saa at sige ude paa min første Prøvetur. Gustav Johannsen skulde holde Vælgermøde paa „Frej“, og det var naturligvis efter alt, hvad der var foregaaet paa dette Sted, imødeset med Spænding. Man spurgte: Vil Tyskerne vove at spænde Ben for den ansete og aldrende Rigsdagsmand? — Der var mødt henved 300 Deltagere, deriblandt en Del Kvinder. Da Mødet skulde begynde, erklærede den Gendarm, som var kommet til Stede for at overvæge Mødet, at han havde faaet Ordre til at forbyde Sammenkomsten, hvis Kvinderne skulde deltage i den.

Gustav Johannsen bad mig da skrive og afsende et Telegram til Rege-

ringspræsidenten i Slesvig, i hvilket han besværede sig over Politiets Forbud og krævede øjeblikkelig Tilkendegivelse af, at det var ulovligt. I vore Dage vilde der jo være sket en telefonisk Henvendelse til Vedkommende. Medens man ventede paa Svar, fandt der ude i Haven et fornøjeligt selskabeligt Samvær Sted. Det var straalende Sommervej, og Gustav Johannsens Nærværelse gjorde trods alt Dagen til en Oplevelse. Men Tiden gik. To Gange maatte Mødet udsættes for ikke at blive erklæret for ulovligt. Rigsdagsmanden sad i en stor Klynge af Mennesker og holdt Stemningen ved Lige ved sine livlige og morsomme Fortællinger. En Gang rejste han sig og holdt en Tale for de nordslesvigske Kvinder, hvis Indflydelse af Modstanderen betragtedes som saa stor, stærk og farlig for Samfundet, at de ikke sammen med Mændene maatte deltage i et offentligt politisk Møde. Det skete i Form af en privat Bordtale og kunde ikke forbydes efter Forenings- og Forsamlingsloven. Først henaad Aften indløb Regeringspræsidentens Svar, og det gik ud paa, at Sagen var henvist til Landraadens Afgørelse. Det var haabløst at vente denne endnu samme Dag.

Kvinderne maatte saa forlade Salen, og Rigsdagsmanden holdt sin Tale for de forsamlede Mænd. Jeg har kun bevaret nogle faa Sætninger af denne Tale, i hvilken han skildrede den ulige Kamp, som den danske Befolkning maatte føre mod Overmagten. Men — sagde han — under disse Forhold føler den lille Flok alligevel, at Modet bliver staalsat, at Haabet vokser, og Troen fæstnes. Vort Mod er ubøjeligt, vort Haab er usvækket, og vor Tro er klippefast.

Det er meget vanskeligt at omtale den Virkning, som hans Ord havde paa Forsamlingen. Han gjorde Indtryk baade ved sin mandige Skikkelse og ved sin Tale. Med Spænding fulgte Tilhørerne hver Sætning, der ofte var formuleret saaledes, at den virkede gribende og tillige opmuntrende, fordi man følte, at der bagved dem stod en prøvet Mand, der gennem hele sit Liv havde virket for Danskheden og aldrig opgivet Haabet om, at der vilde komme bedre Tider. Han talte den Dag med en saa kraftig Røst, at Kvinderne, der opholdt sig ude i Haven, kunde høre hvert Ord, der blev sagt.

Tyskerne opnaaede saaledes intet andet ved deres Forsøg paa at vanskeliggøre Mødets Afholdelse, end at Deltagerne harmedes og styrkedes i deres Modstand overfor dette Styre.

Næste Foraar var jeg atter til Møde sammen med Gustav Johannsen, denne Gang paa ny i en af de Bygninger, som var Genstand for Politiets

særlige Forfølgelse, nemlig Bevtoft Forsamlingshus. Der var mødt et Par Hundrede Mennesker fra Landsbyen og nærmeste Omegn, og det skal siges, at den tilstedeværende Gendarm ikke paa nogen Maade greb forstyrrende ind. Af mit gamle Referat kan jeg nøjes med at hidsætte Begyndelsen og Slutningen, som begge var betegnende for Gustav Johannsens Maade at tale paa.

Han indledede Mødet med at foreslaa, at man sang „Altid frejdig, naar du gaar Veje, Gud tør kende“, og i denne Forbindelse udtalte han: „Jeg bad Dem synge en kristelig Sang til Indledning af dette Møde. Det er vel ikke almindeligt at indlede folkelige Møder paa denne Maade; men vi bryder os ikke om, hvad der er brugeligt eller ikke brugeligt andre Steder; thi vore nordslesvigske Forhold er af en saadan Beskaffenhed, at vi kan have noget for os selv, ogsaa ved disse Sammenkomster. Nordslesvig er jo stedt i en Stilling, der medfører Kamp for at hævde et aandeligt Gode. De almindelige Kampemner, de rent materielle Interesser, træder ikke i Forgrunden hos os. Vi kæmper for Sandheden og den Ret, der fremgaar af Sandheden.“

Han oplyste derpaa, at han nu vilde tale om tre Løgne og tre Junkere. De tre Løgne var 1) Paastanden om, at vi i 1864 *atter* var blevet tysk, 2) Paastanden om, at vort Sprog ikke er dansk, og 3) Paastanden om, at det danske Styre mellem Krigene havde været værre end det preussiske i Nutiden. De tre Junkere, som han dernæst vilde tage paa Kornet, var Bismarck, den første Overpræsident Greve Carl Scheel-Plessen, som var dansk Godsejer, men gik Preussernes Ærinde, og endelig Hr. von Køller.

Gustav Johannsen sluttede sit Foredrag med en Opfordring til at bygge Forsamlingshuse, og han tilføjede: „Her i Haderslev Amt staar to Kirker, begge bygget ved Folks egne frivillige Bidrag og for i dem at samles til hans Ære, der er den Mægtigste blandt de Mægtige. Disse to Gudshuse maa ikke tages i Brug, og derfor staar de som Tegn paa, at vi lever under preussisk Øvrighed. Deres Spir peger mod Himlen, hvor han troner, der kan bøje Menneskenes Hjerter og lede dem som Vandbække.“ (Det drejede sig om de to Frimenighedskirker i Bovlund og Haderslev, som dengang stod lukket).

Som tilstedeværende Medarbejder ved „Hejmdal“, der havde en Del Læsere paa Egnen, følte jeg mig kaldet til at tage Ordet. Det skete vistnok uden den klædelige Beskedenhed, som mere vilde have passet til min Opgave den Dag. Talens Indhold har jeg glemt; men jeg veed dog,

at jeg omtalte de politiske Forhold, vi levede under, og revsede dem i stærke Vendinger. Nu husker jeg, at H. P. Hanssen har fortalt mig, at Gustav Johannsen altid optraadte som den besindige Mand, der helst undgik Ord, der kunde opfattes som unødigt Udæskning af Modstanderen. Han havde sin egen Maade at ramme dem paa. Derfor gaar jeg ud fra, at han ikke fandt Behag i den unge Journalists Tale, selv om Tilhørerne ikke sparede paa Bifald. Jeg blev nogenlunde klar over Situationen, da Gustav Johannsen straks, efter at jeg havde sluttet, foreslog, at vi skulde synge Sangen:

Fuglen sit Øje lukker,
sætter sig trygt til Ro,
drømmer, mens Stormen sukker
hult om dens høje Bo.

Og Slutningsverset:

Stormen, lad den kun fnyse,
Bølgen, lad den kun gaa,
Drømmenes Kyst, den lyse,
kan de dog aldrig naa.

Ud fra disse Vers talte han om den danske Befolknings Holdning, mens Stormen rasede, og Harmens Bølger gik højt. Han formanede til at tage Tingene med Ro; thi vor Sag var saa god, at ingen Magt i Verden kunde ødelægge den. Han vidste, at Uvejret engang vilde stilne af, og saa skulde det nok vise sig, at Ventetiden kun havde styrket vort Mod og vor Evne til at holde ud.

Der laa i hans beroligende og kloge Ord, som jeg nu saa mange Aar efter ikke formaar at gengive fuldstændigt, en Opfordring til ikke at forsage, en Fortrøstning om, at Sejren var os vis. Vore Drømmes lyse Kyst kunde Modstanderen aldrig naa. — Disse Ord indeholdt ogsaa en Tilrettevisning til mig. I hvert Fald følte jeg mig ramt af denne Fortolkning af Sangen og tog Lære deraf.

Mit sidste Møde med Gustav Johannsen fandt Sted atter en Sommerdag, den 16. Juni 1900, og atter paa „Frej“ i Tyrstrup. Det fik et saa dramatisk Forløb, at jeg maa omtale det nærmere. Dets Forhistorie er denne:

Selskabet, som havde ladet „Frej“ bygge for at have et Samlingssted til fri Raadighed, bestod af danske Mænd fra hele Egnen. Med Kendskab til denne stoute Type var det paa Forhaand givet, at den ikke vilde bøje sig for de Vanskeligheder, de lokale Myndigheder voldte den som et Udslag af den rene Vilkaarlighed. Paa den anden Side tydede adskilligt paa, at Stedets Amtsforstander, Valentiner, en Svoger til Fortrykningspræsten i Skærbæk og Køllers haandgangne Mand, vilde sætte alt ind paa ved en mere end rigoristisk Fortolkning af Lovene at holde Huset lukket og dermed ødelægge Formaålet med dets Opførelse. Det blev ligefrem sammen med andre Begivenheder, f. Eks. Tildragelserne i Skærbæk, et historisk Bidrag til Forstaaelse af Køllerpolitikens Metoder og Nederlag. I et Par Aar varede denne spændende Kamp mellem de to Parter, af hvilke de danske Bønder var de stærkeste, fordi de ikke blot havde Lovens klare Ord paa deres Side, men ogsaa fordi de tillige agtede at gøre denne Ret gældende, koste hvad det vilde. Amtsforstanderen maatte tilsidst bukke under; thi hans Angreb var baaret af Magtbrynde og brutal Hensynsløshed i Haab om at finde Støtte hos indflydelsesrige Velyndere af en saadan Fremgangsmaade. Bekendt er Udvisningen af den ansete Gaardejer Chr. Finnemann, som vel nok fra tysk Side betragtedes som Bøndernes stærkeste Fører. Det var en ren Hævnaakt, iscenesat ved de forkasteligste Midler. Man veg endog ikke tilbage for et Forsøg paa at købe falske Vidner mod den Udviste. Bagved Amtsforstanderen stod Landraad Becherer i Haderslev. Da Køller havde forladt Landsdelen, og Landraaden efter nogle Aars Forløb var rejst Syd paa som en mærket Mand, kom Finnemann tilbage til sin Gaard, og der indtraadte nu roligere Forhold paa Egnen. Dørene i Forsamlingshuset var forlængst aabnet paa ny, og den lokale Kamp stilnet af. Men det er lærerigt at følge Fortsættelsen af dette Stykke Egnshistorie. Ved Genforeningen forsvandt ogsaa Plageaanden Valentiner fra Kamppladsen. Hans Ejendom overtoges, som nævnt, senere af den kendte danske Tillidsmand, Peter Refshauge, der i Overgangstiden var Landraad i Haderslev, og som bød Kong Christian den Tiende Velkommen, da han paa sin hvide Hest red over Grænsen ind i Sønderjylland.

Efter denne Indledning vender jeg tilbage til Beretningen om Gustav Johannsens sidste Møde paa dette Sted, som endnu lever i Folkemunde og har Krav paa at blive bevaret.

Et Rygte vilde vide, at Tyskerne ligesom Aaret tilforn vilde gøre et Forsøg paa at forhindre Rigsdagsmandens Møde. Derfor anmeldte Chr.

Finnemann i Taarning, som boede paa en stor Gaard i Nærheden, samtidig et tilsvarende Møde. Rygtet talte Sandhed. Aftenen før Mødet skulde finde Sted, indfandt Amtsforsander Valentiner sig personlig paa „Frej“ og lukkede alle Døre i dette Forsamlingshus med Undtagelse af den ind til Værtens private Lejlighed, og forsynede dem med Embedssegel.

Mange havde erfaret dette i Forvejen. Adskillige var mødt for at se, hvorledes Situationen vilde udvikle sig. Vi, der kom til Stede langvejs fra, var snart forberedt paa, at der vilde ske noget usædvanligt. Gustav Johannsen opsøgte straks Amtsforsander, hvis Kontor laa i kort Afstand fra Mødelokalet, og søgte at formaa ham til at tage Seglene af Dørene og lukke op for den danske Forsamling. Henvendelsen var forgæves, og de, der allerede havde indfundet sig, begav sig nu sammen med Taleren over til Finnemanns Gaard, hvor et Par store Stuer, der kunde rumme 200 Personer, snart var fyldt. Paa Gangen og udenfor Huset stod yderligere et Hundrede Mennesker. Ved Indgangen stod Finnemann og hans Familie og bød de mange Gæster velkommen.

Som Referent havde jeg taget Plads paa en af de forreste Bænke, og jeg har bevaret en tydelig Erindring om, hvad der nu skete. Tre Betjente stod afventende lige ved Indgangen til Storstuen. Jeg ser endnu for mig Overvagtimesteren fra Haderslev, som havde indfundet sig i Dagens særlige Anledning, staa op ad en Stolpe med Pikkelhuen i Haanden, tydeligt nok stærkt optaget af det Hverv, der var paalagt ham. Da der var faldet Ro over den store Forsamling, traadte Finnemann frem og aabnede Mødet, idet han foreslog at synge Gustav Johannsens Yndlingssang „Altid frejdig, naar du gaar Veje, Gud tør kende“. Med et hurtigt Tag satte Betjenten Huen paa Hovedet — det var vel nødvendigt for at kunne give en Besked i fuld Udrustning — og opløste Mødet med den Begrundelse, at Lokalerne ikke svarede til Forsamlingslovens Forskrifter.

Der blev et Øjeblik helt stille.

Saa rejste Rigsdagsmanden sig og opfordrede Mødedeltagerne til som lovydige Borgere at forlade Gaarden i Ro. „Men“ — tilføjede han — „da det nu to Gange er blevet forment os at forsamles, saa ser jeg mig tvunget af Forholdene nødsaget til at drage endnu en Smule længere mod Nord“. — Denne Bemærkning blev straks forstaaet og hilstes med bragende Bifald.

Saa tog man af Sted ned mod den nære Grænse i Retning af „Frederikshøj Kro““. Det var et sælsomt Tog, som hin Sommer Eftermiddag

bevægede sig ud af Landet til Vogns, til Fods og forrest et Par Cyklistere, der skyndte sig af Sted for at forberede Modtagelsen ovre i den danske Kro. Bagest i Flokken gik strunke, stejle og tavse tre preussiske Gendarmere i fuld Krigsmaling. Men da vi naaede Landegrænsen, maatte de tre nu se de mange Mennesker under Munterhed gaa over mod „Frederikshøj“, hvor Dannebrog just blev hejst som en Hilsen til de ventede Gæster. Et Par danske Grænsegendarmere i deres klædelige blaa Uniform gik smilende Skaren i Møde og bød den velkommen paa dansk Grund.

Talrige Beboere fra Egnen havde sluttet sig til Gustav Johannsens udvandrende Vælgerskare. Da de tog Plads, talte man omkring ved 400 Personer, som fyldte Krosalen. De tyske Forhindringer havde sinket Mødets Afholdelse, og det blev derfor langt ud paa Eftermiddagen, før Rigsdagsmanden kunde aabne Mødet i de nye Omgivelser. Man sang nu uforstyrret hans Yndlingssang. Derpaa tog han Ordet og udtalte omtrent følgende:

Vi har maattet forlade den Landsdel, hvor vi hører hjemme, for her at finde et Fristed. Da man bød os gaa, saa gik vi, som Loven kræver. Han takkede de Tilstedeværende, fordi de ikke havde forladt ham (Tilraab: „Det gør vi aldrig“) og lovede, at han i Fremtiden som hidtil vilde stille alle sine Evner, saa godt han formaaede det, i sine Vælgeres Tjeneste. Vi var lovlydige hjemme, fortsatte han. Det vil vi ogsaa være her, hvor vi opholder os udenfor de preussiske Loves Rækkevidde. Han vilde derfor i sit Foredrag ikke sige et Ord, som ikke ogsaa kunde være blevet sagt paa den anden Side Grænsen. Vi paaskønner det Fristed, vi her har fundet. Derfor vil vi ogsaa først bringe dette Land en Tak. Et Leve for det gamle Fædreland blev derpaa besvaret med et nifoldigt Hurra.

Derefter holdt Gustav Johannsen samme Tale, som er nævnt foran i mit Referat fra Bevtoft Forsamlingshus. De Genvordigheder, som vi havde mødt og Dagens mærkelige Afslutning havde i høj Grad øget Stemningen blandt Deltagerne. En af dem, Peder Skau fra Bukshave, som selv havde levet med i Striden gennem henvendte to Menneskealdre, bragte under stærk Tilslutning fra Forsamlingen Rigsdagsmanden en hjertelig Tak for hans Virksomhed og for hans Optræden denne Dag.

Nogle Deltagere drog syngende hjem over Grænsen og maatte siden betale Bøder for det. Men alle var vistnok enige om, at det havde været en fornøjelig Oplevelse. Hvorledes de preussiske Myndigheder var tilfreds med Dagens Forløb, som nok havde formet sig lidt anderledes, end de havde ventet, vides ikke. Flere store tyske Blade, som omtalte Tildra-

gelsen, lagde ikke Skjul paa deres Forargelse over dette Udslag af Køl-lerpolitikken, som tvang en gammel og anset Rigsdagsmand til at tage til Udlandet for at kunne samles med sine Vælgere i Fred for det tyske Politi.

Mit Indtryk af disse Møder med Gustav Johannsen var, at han frem for alt yndede at staa i et nært Forhold til sine Vælgere. Derfor deltog han ogsaa med Liv og Lyst i saadanne Sammenkomster. Hans Veltalenhed og gode Humør henrev Forsamlingen og gav de Forsagte nyt Mod. Som han saaledes selv med Glæde tog ud til sine Vælgermøder, flokkedes overalt danske Mænd og Kvinder gerne omkring ham, som var et Samlingsmærke for dem. Naar han stod der omgivet af trofaste Tilhørere, kunde han ogsaa lade sit Vid spille og uden at bruge kraftige Udtryk fremstille de preussiske Myndigheders Færd i al deres Ondskab og Latterlighed.

Han døde Aaret efter dette Møde paa „Frederikshøj“ og blev fulgt til Graven af en Sørgekare, der talte Mænd og Kvinder fra alle Nord-slesvigs Egne, og som var saa stor, at man i Flensborg næppe nogen Sinde havde set Mage dertil.

I Forbindelse med foranstaaende Skildringer af mine Oplevelser som Referent ved danske Møder i Køllertiden maa jeg endnu til Afslutning omtale en lille personlig Hændelse som et Eksempel paa, hvorledes man med Tiden lærte at undgaa og omgaa Politiets Forfølgelse af danske Talere. Fra de Mænd, som ledede Oplysningsarbejdet i Bevtoft Forsamlingshus, havde ogsaa jeg modtaget en Anmodning om at holde Foredrag i dette Lokale Lørdag den 17. Marts 1900. Da dette blev offentligt kundgjort, henledte det statsunderstøttede tyske Blad atter tjenstvilligt Myndighedernes Opmærksomhed paa denne Begivenhed i den tydelige Hensigt at faa Mødet forbudt; thi jeg stod jo paa den sorte Liste. Jeg besluttede derfor efter Samraad med Mændene i Bevtoft, at vi skulde spille Tyskerne et Puds, saa Fornøjelsen trods alt blev paa vor Side. Jeg holdt mig borte fra Mødet den paagældende Dag. Men Folk indfandt sig, som de plejede ved en saadan Lejlighed, de fleste maaske uden at vide noget om, hvad der forestod. Lige før Mødet skulde begynde, kom en Mand, som havde staaet paa Udkig, ind og sagde: „Nu skal I bare se, vi faar store Fremmede!“ Lidt efter blev Døren revet op, og selve Amtsforstanderen fra Toftlund traadte ind, fulgt af en Skriver og en Gendarm. Uden at hilse eller se til Siderne tog de Plads paa Scenen, som brugtes ved

Dilettantkomedier. De havde tydeligt nok forberedt en større Aktion, der var rettet mod min ringe Person.

Der skete imidlertid saa dette, at Gaardejer Wodder fra Neder Jersdal, som i sin Tid havde været Lærer, aabnede Mødet i al Stilfærdighed og holdt et Foredrag om Grundtvig, hvorefter et Par Gaardmænd fra Byen sendte Bud hjem efter Bøger og oplæste nogle Smaafortællinger. Ind imellem sang man en Del uskyldige Sange af den blaa Sangbog. Saa blev der dækket Kaffe bord. Folk, der havde været med, fortalte senere, at det havde været et meget hyggeligt og tillige fornøjeligt Møde med de tre tavse Mænd, der hele Tiden sad paa Scenen og ventede, at der skulde ske noget. Men der skete intet andet, end at Folk gik hjem, efter at de havde sunget „Fred hviler over Land og By“. Da maatte ogsaa de tre Mænd forlade Scenen. For dem havde det næppe været et saa behageligt Ophold. De vidste jo, hvad Folk tænkte om deres Besøg. I Aviserne kunde man Dagen efter læse et Referat af et særdeles vellykket Møde, som var blevet afholdt i Bevtoft Forsamlingshus med tre Øvrigheds-personer paa Scenen.

Et Par store Begivenheder vakte i det Aar, der her er Tale om, offentlig Interesse indenfor Læserkredsen. Det drejede sig om en tysk Bank-affære og et Mord. Det blev i begge Tilfælde min Opgave at behandle dem i Bladet. Men det skete ikke som nu om Dage med Sensation og store Artikeloverskrifter. Jeg lod Kendsgærningerne tale for sig og søgte at give Læserne fyldig og rigtig Besked om Tildragelserne, og denne Opfattelse af min journalistiske Virksomhed fastholdt jeg gennem Aarene.

I Aabenraa fandtes foruden Sparekassen to Banker: Den nordlesvigske Folkebank, oprettet 1872, og „Vereinsbank“, stiftet engang i Firserne som et tysk Foretagende. Medens den danske Bank i Aarenes Løb fik stor Betydning for Handel og Vandel i Byen og Omegnen, arbejdede det tyske Pengeinstitut vistnok under visse Vanskeligheder. Det var ogsaa det, som pludselig brød sammen, hvilket medførte følelige Tab indenfor tyske Kredse, samtidig med at et større Handelsfirma blev ruineret.

Det skete helt uventet. En Mand kom farende op ad Trappen til vort Redaktionskontor og meddelte, at „Vereinsbank“ var lukket, og at et Opslag paa Døren forkyndte, at det skyldtes Revision. Jeg søgte straks at faa Bankens stedlige Revisor, en af mine gamle Lærere fra Præparandskolen, i Tale og udbad mig yderligere Oplysninger. Han beroligede mig med en Henvisning til, at der skulde foretages en særlig Undersøgelse af Bankens Forhold, men at den efter hans Mening ikke var af større Betyd-

ning. Denne Meddelelse satte jeg saa i Bladet, og Folk stode derefter paa, at den havde sin Rigtighed. Men tredie Dagen efter, at dette var skrevet, modtog jeg et Brev fra H. P. Hanssen, i hvilket han fra Berlin ytrede sine Tvivl med Hensyn til Paalideligheden af den Meddelelse, som var udsendt af Bankdirektionen, og som jeg i min Troskyldighed havde kundgjort for „Hejmdal“s Læsere. Han bad mig om nøje at undersøge Sagen, da det muligvis drejede sig om en Affære af større Rækkevidde. Hos Bestyrelsen kunde jeg imidlertid ikke erfare noget nærmere. Men det lykkedes mig at komme i Besiddelse af to af Bankens Aktier, der lød paa Ihændeoveren, og med dem i Haanden fik jeg Adgang til den Forsamling, der drøftede Forholdene indenfor Murene. Det blev et stort indbyrdes Opgør, og da det maatte skønnes at være af offentlig Interesse, gjorde jeg i Bladet udførligt Rede for den virkelige Sammenhæng, og den vakte stor Bestyrtelse. Intet kunde ties ihjel mere. Paa den anden Side modtog jeg naturligvis flere Henvendelser fra Folk, der haabede, at det skulde være muligt at neddykke Sagen. Det kunde der ikke være Tale om nu, da jeg var fortrolig med alle de Misligheder, der var foregaaet indenfor det tyske Foretagende. Dette bekræftedes yderligere ved en anden Aktionærforsamling, som krævedes afholdt. Ved mine Referater fik Byens Borgere først Øjnene opladte for Skandalens Omfang. Statsadvokaten tog nu Affære og rejste Sag mod de to ledende Mænd i Banken, en tysksindet Købmand, som havde været Bankens Direktør siden dens Oprettelse i 1886, og Forretningsføreren, en indvandret Tysker.

De havde begge spekuleret med Bankens Penge, og det var nu ved en indgaaende Revision konstateret, at Direktøren alene skyldte Banken en halv Million Mark, og det var mange Penge i den lille By dengang. Der opdagedes ved samme Lejlighed flere falske Konti, Navne paa kendte Folk fra Byen, som stod opført i Forretningsbøgerne, uden at de havde haft nogen Anelse om de paagældende Transaktioner. Forretningsføreren havde fjælet sig i Tide og opnaaet Ansættelse ved „Deutsche Bank“ i Berlin, som gjaldt for at være et af de største Bankinstitutter paa Kontinentet, og det maatte derfor vække Opsigt, naar en af dens Funktionærer sigtedes for Svig. Flere kendte tyske Personer fra Aabenraa og Omegn havde været indblandet i Undersøgelsen; men det blev godtgjort, at de havde været helt uvidende om Formandens Besvigelser.

Den 21. Maj 1900 stod Sagen til Forhandling ved Landsretten i Flensborg. Der havde indfundet sig saa mange Tilhørere, at den store Edsvor-

neretssal maatte tages i Brug. Paa Anklagebænken sad Bankens Formand, der ogsaa var Direktør, og den tidligere nævnte Forretningsfører. Formanden forsvaredes af Dr. Aye fra Flensborg, som var en populær, smart og ret paagaende Sagfører, en Skikkelse, man uvilkaarligt lagde Mærke til. Han dræbtes forøvrigt et Par Aar senere i en Duel ved Berlin. Ingen vidste noget om, hvorvidt der var mødt en Forsvarer for Bankfunktionæren fra „Deutsche Bank“. Førstestatsadvokat Dr. Ziegner, der faa Dage i Forvejen havde krævet mig idømt 6 Maaneders Fængsel for Presseforseelse, paastod Bankens Formand straffet med 1½ Aars og Forretningsføreren med 9 Maaneders Fængsel. Dr. Aye søgte at udfolde sig ved Paastande og Talemaader, der tilsyneladende gjorde et stærkt Indtryk paa de mange Tilhørere. Men hans Optræden stilledes helt i Skyggen af en lille og uanselig ældre Mand, som pludselig dukkede op og viste sig at være den, der skulde forsvare den Anklagede fra den store tyske Bank. Hans Navn var Justitsraad Sello fra Berlin. Det blev paastaaet, at „Deutsche Bank“ havde sat en stor Sum ind paa at faa en af dens Funktionærer frikendt og ved Dom rensat for enhver Sigtelse. Den berlinske Justitsraad røgtede da ogsaa sit Hverv med en imponerende Dygtighed. Jeg maa indrømme, at jeg aldrig har hørt Mage. Han udmærkede sig ved en blændende Veltalenhed og en enestaaende Argumentation paa et Sprog, der vakte almindelig Beundring. Gennem denne fremragende Jurist opnaaede det store Bankinstitut, hvad det havde tilsigtet. Hans Klient blev pure frifundet. Fra Anklagebænken styrtede han ned i Salen og faldt den gamle Justitsraad om Halsen. Bankens Formand, som sikkert ogsaa var den skyldige, idømtes 2 Aars Fængsel. Han førtes ud og begyndte straks Afsoningen.

For os Danske var der ingen Aarsag til at hovere over den Ulykke, der ved denne Bankaffære havde ramt den tyske Befolkning. Vi havde jo desværre selv smertelige Erfaringer paa dette Omraade. Jeg skal blot minde om det betydelige Underslæb, som havde fundet Sted ved „Sparekassen for Haderslev Byes Omegn“. Aaret efter skete „Sønderborg Bank“'s Sammenbrud som Følge af Børsspekulationer. Dertil kom Landdagsmand Hans Lassens Misbrug af „Lysabild Sparekasse“'s Midler. Dengang skrev Redaktør Jessen følgende i „Flensborg Avis“, Marts 1896:

„De ved „Lysabild Sparekasse“ begaaede Besvigelser, som angives til 256.000 Mark, siges at have strakt sig over en lang Række Aar; man taler om tredive. Her synes alle Undskyldninger at glippe. Allerede da

den nu afdøde fremstillede sig for Vælgerbefolkningen og æskede dens Stemmer som Landdagsmand og senere Rigsdagsmand, var han ikke mere nogen ulastelig Mand. Alligevel havde han det Mod at bejle til vore første Tillidshverv. Han har ikke haft Følelsen af det hellige Ansvar, som bør hvile paa en Mand, der skal være Talsmand for en under tvungen Befolkning. Men Døden virker forsonende. I mange Aar har han ikke søgt nogen Hyldest, men er snarere gaaet af Vejen derfor. Folk mærkede hans nedtrykte Sindsstemning og hans noget utrygge Væsen; men man tilskrev hans Sygdom denne Forandring. Han blev gammel og affældig før Tiden. Indvortes Lidelser tyngede paa ham og lagde ham i Graven . . . Vi maa tage mod denne Ydmygelse med bøjet Hoved, men kun som en Opfordring til Selvprøvelse, om vi alle i vor Færd viser os værdige til at tælles blandt dem, der vil kæmpe for en hellig Sag.“

Hen paa Sommeren 1900 opskræmtes Sindene i vor Landsdel ved Efterretningen om et Mord, der var udøvet paa en Mark i Nærheden af Nordborg paa Als. En lille 11-aarig Pige var blevet skændet og myrdet paa en grufuld Maade. Politiet anholdt et Par Dage senere en tysk Vagabond ved Navn Deppe, som trods de talrige Vidneudsagn, der gik ham imod, vedvarende nægtede sig skyldig. Myndighederne satte et meget stort Apparat i Gang for ved Afhøring af mange Mennesker at fastslaa, at denne Landstryger virkelig var Morderen. Retsforhandlingen, der blev fulgt med megen Spænding, fandt Sted i December Maaned og varede i fire lange Dage. En mørk Efteraarsmorgen tog jeg til Flensborg for at kunne skildre Processens Forløb i udførlige Meddelelser til „Hejmdal“. Op ad Dagen kom Thade Petersen mig til Hjælp, idet vi afløste hinanden og skiftevis rejste hjem til Aabenraa med Referatet, som i disse Dage fyldte flere Sider i de sønderjydske Aviser. Det blev en Retssag af et Omfang, som ingen i Datiden havde oplevet Mage til i vor Landsdel.

Tolv Personer fra Nordslesvigs forskellige Egne var indstævnet som Edsvorne, der skulde udtale sig om Skyldspørgsmaalet. Dertil kom for alle Tilfældes Skyld et Par Stedfortrædere. De fik tilsammen anvist en særlig Plads, der i denne Anledning var stillet til deres Raadighed. Før de aflagde den højtidelige Ed, blev dens Indhold oplæst og forklaret for dem baade paa Tysk og paa Dansk. En Tolk var ogsaa kommen til Stede.

Dernæst havde man indkaldt et meget stort Antal Vidner og Sagkyn-dige, som ogsaa fyldte op i Rummet, af hvilket Resten var optaget af Pressens Repræsentanter og en Skare af Tilhørere.

Men allerforrest, lige ved Dommerbordet, sad en lille bredskuldret Mand med stikkende Øjne, klædt i slidt Arbejdstøj. Han bar paa en Bylt, der var indpakket i et billigt, broget Lommetørklæde. Det var den Anklagede, udstyret som han saa ud, da han gik omkring paa Nørreals. Ved hans Side havde Fangevogteren taget Plads. I Haanden holdt denne et Reb, der var fastgjort til Fangens Haandlænker.

Naar man tænkte paa, hvorfor dette store Sceneri var bygget op og hørte forklaret Enkelthederne ved det afskyelige Mord, blev man uvilkaarlig grebet af Uhyggestemning.

De første to Dage hengik med Afhøring af Vidner fra Als, fra Fangens Hjemegn, af hans nærmeste Familie og af Arbejdsfæller. Edsvorne-rettens Forsæde beklædtes af Landsretsraad Schwartz, Den tyske For- enings meget omtalte Formand, som for øvrigt løste sin alvorlige og vanskelige Opgave upaaklageligt. Det lykkedes ham i Løbet af de fire Dage næsten til Vished at øge Sandsynligheden for, at den Anklagede virkelig var Morderen, skønt denne til det sidste fastholdt sin Nægtelse, men heller ikke var i Stand til at bevise sit Alibi.

Tredie Dagens Retsforhandling blev for alle Deltagerne en mærkelig og trist Oplevelse. I Dagningen samledes Dommerne, de Edsvorne, Rets- personalet, Sagførerne, den store Vidneskare, som havde overnattet i Byen, og Pressens Mænd paa Flensborg Skibsbro. Fangevogteren kom med den lænkede Vagabond i samme Udstyrelse som Dagene i Forvejen, og saaledes som han altsaa skulde have set ud, da han gik omkring i Als Nørreherred. Hidtil var afhørt 80 Vidner, men der manglede endnu 60, som ikke havde udtalt sig, de fleste af dem fra Egnen omkring Nordborg, og dem vilde man nu afhøre paa selve Aastedet.

Derfor havde Retten lejet Damperen „Phønix“, der skulde føre hele det brogede Selskab op til den paagældende Egn. Vi var ialt over et halvt Hundrede Personer, som gik om Bord med dette Maal for Øje. Nede i Mandskabsafslukket satte Betjenten sig med sin Fange. Ved Mid- dagstid var vi naaet gennem Alssund. Skibet bøjede ind ad Stegsvig, og i Dyvig gik vi i Land, og saa bevægede dette sælsomme Tog, som jeg ikke skal beskrive nærmere, sig ad Vejen i Retning af Nordborg. Nogle tog med Vogn, andre maatte gaa til Fods. Det saa næsten ud som Følget ved en Begravelse, der langsomt og tvangfrit fulgtes ad. Deltagerne dannede efterhaanden Smaagrupper, alle optaget af dette triste Ærinde paa Egnen. Turen gik ad plørede Veje, gennem nøgne Hegn, over Stubmarker og Dalsænkninger paa Kryds og tværs efter Retsformandens Tegning.

Det gjaldt om at finde den Vej, som Morderen var gaaet, og det Sted, hvor Liget var blevet opdaget. Undervejs afhørtes Folk, som havde set Ugerningsmanden færdes paa disse Enemærker. Paa denne Maade, og efter at der tilsidst var sket en Afhøring i Nordborg, gik hele Eftermiddagen, og Mørket var forlængst faldet paa, da vi hen paa Aftenen styrede ad den bugtede Landevej ned til Skibet, og det blev meget sent, før vi naaede tilbage til Flensborg. De, der var med, vil sikkert aldrig glemme denne Ekspedition i Forbrydelsens Spor til Als ind under Jul.

Den følgende Dag afhørtes endnu nogle Vidner og Sagkyndige. Førststatsadvokaten krævede i en Tale, der varede tre Kvarter, Fangen idømt Livsstraf, da det efter de omfattende og omhyggelige Undersøgelser maatte anses for klart bevist, at han var Morderen. De Edsvorne trak sig derpaa tilbage efter at have modtaget en længere Belæring fra Formandens Side. Deres Raadslagning tog ikke lang Tid. Deres Kendelse lød paa skyldig. Retten dømte den Anklagede til Døden, og Henrettelsen fuldbyrdedes efter nogle Ugers Forløb.

I de følgende Aar fremkom flere Gange Oplysninger om, at denne Dom, der altsaa var fældet paa Indicier, maaske alligevel havde været en Fejltagelse. Disse Oplysninger var dog ikke tilstrækkelige til at rokke ved den almindelige Mening, hvorefter det var Gerningsmanden, som havde maattet bøde med Livet.

H. P. Hanssen, hans Hjem og et Par af hans Venner

Den 1. April 1900 afhændede H. P. Hanssen sit Blad „Hejmdal“ til et „Selskab med begrænset Hæftelse“ for en Sum af 68.000 Mark, hvorefter han selv overtog Stillingen som Forretningsfører for dette Selskab, som til at begynde med talte 55 Medlemmer. Handelen havde nogen Fremgang til Følge. Bladets Format blev udvidet og Trykkeriet forbedret. Medarbejderne traadte nu ogsaa over i Selskabets Tjeneste. Det var vistnok fra dette Tidspunkt, at jeg fik min Løn forhøjet fra 1200 til 1500 Mark. Men ellers skete der ingen Forandringer. Økonomisk set var H. P. Hanssens Stilling styrket udad til. Det daglige Arbejde blev uforandret det samme som hidtil.

Det var navnlig i de første Aar som Landdagsmand, for et Menneske af H. P. Hanssens Støbning med Trang til Handling, en alt andet end behagelig Tilværelse at skulle opholde sig en saa lang Tid af Aaret borte fra Nordslesvig, hvor saa mange Opgaver til Stadighed ventede paa ham. Ganske vist havde han i Berlin Lejlighed til mundtlig at drøfte vigtige Sager med Centraladministrationens ledende Mænd og derved at skabe sig en vis Indflydelse paa Tingenes endelige Ordning. Men i selve det reaktionære preussiske Parlament, i hvilket han havde Sæde, var det i Regelen vanskeligt for ham at faa Ørenlyd for danske Klager. Det fik han at mærke under den store Udvisningsdebat i 1899. Tungt hvilede jo i disse Aar den haarde Haands Politik over vor Landsdel. Sejrsbevidst førte dens ypperste Haandhævere Ordet. Ensomt stod den danske Befolknings kaarede Talsmand paa sin udsatte Post. Hans gode Ven og Kollega, Gustav Johannsen, var tilsidst lammet af en svær Sygdom. Hjem-

me i Nordslesvig hoverede Den tyske Forenings Tilhængere over Hr. von Køllers formentlige Resultater. Men Nemesis nærmede sig.

Naar H. P. Hanssen opholdt sig hjemme i nogle Uger, var hans Tid stærkt optaget af alle de Sager, der stod paa Dagsordenen i Datiden, altsaa navnlig Opgaver, som meldte sig i Køllerpolitikken Spor. Man behøver kun at nævne Emnerne for at give Nutiden et Begreb om, hvor omfattende og indgribende Forfølgelsen af den danske Befolkning i Virkeligheden var. Jeg har allerede udførligt omtalt Masseudvisningerne og deres Virkninger. I Forbindelse dermed stod Løsningen af Spørgsmaalet vedrørende de ca. 12.000 Hjemløse, som levede i Nordslesvig uden at eje almindelige Borgerrettigheder og var Genstand for Tvang og Tryk paa flere Maader. Jeg kan foreløbig nøjes med at gentage Navnet paa de andre Plager, som havde deres Ophav i Regeringsbygningen i Slesvig: Forfølgelsen mod Optanterne og deres Børn, Kampen mod de danske Foreninger og Forsamlinger, Angrebet paa Forældreretten, Tjenestedrengkrigen, Angiveriet overfor den danske Presse og dansk Sang. H. P. Hanssen var utrættelig i Arbejdet for at værne om Befolkningens Rettigheder. Hans Indsats for Omdannelsen af de nordslesvigske Sparekasser i Henhold til Bestemmelserne i den tyske borgerlige Lovbog, som traadte i Kraft Aar 1900, bør heller ikke glemmes. Paa hans Kontor i Ejendommens Forhus var der et Rykind af alle mulige Mennesker, som kom for at søge Hjælp og Bistand. Da jeg var det tyske Sprog mægtig, faldt det i min Lod at medvirke ved Bearbejdelsen af disse Forhold. Det blev en saare omfattende Konsulentvirksomhed, og jeg har fra denne Tid bevaret den største Respekt for H. P. Hanssens store Arbejdsevne, hans klare Indsigt og aldrig svigtende Optimisme. Jeg fik saaledes ved Siden af Journalistikken en Gerning, som spændte over mange Omraader og medførte, at jeg var en hyppig Gæst som Referent eller Tilhører ved Landsretten i Flensborg, Overlandsretten i Kiel og de lokale Domstole. Derved opnaede jeg at faa et godt Indblik i tysk Retsvæsen og preussisk Forvaltning. Til Tider drejede det sig om spændende og ret dramatiske Optrin. For en ung og interesseret Mand var det et lærerigt, men ofte brydsomt Arbejde at være H. P. Hanssens Medarbejder i disse Aar, men tillige en Fornøjelse at blive indviet i den nordslesvigske Politiks mangfoldige Forgønginger. Til denne Side af hans omfattende Virksomhed hørte talrige Rejser, i Hovedsagen til København, hvor han stod i Forbindelse med indflydelsesrige og sønderjydske interesserede Mænd som Højesteretsadvokat Nellesmann, Professor Henning Matzen,

Direktør N. Bang, Direktør Niels Hjort, H. V. Clausen, Johan Ottosen og Professor Aage Friis. Ved vort Samarbejde lærte jeg ogsaa disse Mænd at kende, for saa vidt som det ikke paa Forhaand var Tilfældet.

Selv om der under slige Forhold ikke levnedes H. P. Hanssen Tid til at deltage i den daglige Virksomhed paa Redaktionskontoret, kunde det dog hælde, at vi bryggede en Artikel sammen i Fællesskab, saa man bag- efter var ude af Stand til at sige, hvem af os der havde skrevet den. Kun naar et Spørgsmaal af almen Betydning og større Rækkevidde for den danske Sag meldte sig, og han ansaa det for betimeligt at oprulle et saadant Emne og forklare det til Vejledning for danske Læsere, kunde vi regne med hans Medvirken. Det drejede sig ofte om betydelige Bidrag, der er værd at læse den Dag i Dag. Man vil ved at gennemgaa hans Produktion, der er behandlet i Festskriftet til hans 70-Aars Fødselsdag, se, at H. P. Hanssen trods alt har været en flittig Skribent; men som Redaktør af „Hejmdal“ havde dette Medarbejderskab et ret tilfældigt Præg. Det skal dog siges, at han aldrig tabte vor daglige Virksomhed og Behandling af Bladets Stof af Syne. Skønt det kunde ske, at vi andre tilkendegav ret selvstændige Meninger, ansaa han nærmest dette som en Fordel for Bladet. Han kunde for saa vidt godt taale Afvigelser, som senere blev drøftet, naar vi mødtes. Men det var naturligvis en Selvfølge, at forskellige Opfattelser blandt Medarbejderne ikke fik Lov til at præge Avisen til Stadighed. Det skete heller ikke. H. P. Hanssen var altid en Autoritet for os. Man skulde blot vogte sig for at blive Epigon.

Jeg husker ogsaa, at vi ikke sjældent drøftede hans politiske Optræden ret kritisk, naar han var til Stede, i Regelen i Fru Helenes Nærværelse. Der er ofte henvist til den Indflydelse, som denne betydelige og stærke Kvinde øvede paa sin Mand. I sine Bøger omtaler han ofte deres Brevveksling. Men i afgørende Situationer handlede H. P. Hanssen efter hurtig Opfattelse af det, som han i Øjeblikket ansaa for at være det rigtige, hvilket maaske ikke altid var Tilfældet. Hans Indstilling overfor sine Medmennesker var ikke paavirket af andre. Det laa ham fjernt at tale ondt om nogen, selv naar det drejede sig om hans afgjorte Modstandere eller værste Fjender. Naar disse Forhold kom paa Tale, søgte han at finde en Forklaring for de Paagældendes Optræden. H. P. Hanssen var et saare nobelt Menneske i al sin Færd. En Dag i Aaret 1900 besluttede vi Medarbejdere at lade en kendt dansk Grafolog tyde vor Karakter ved Hjælp af en Skriftprøve, som vi hentede frem fra Papirkurven. For H. P. Hanssens Vedkommende drejede det sig om en Nyhed, som

han havde hørt ude i Byen og sendt over i Sætteriet. Denne Lap omhandlede et Indbrudstyveri og kunde umuligt give Grafologen nogen Vejledning med Hensyn til Forfatterens Person. Vi modtog paa dette Grundlag følgende Tydning: „En meget energisk og selvbevidst Karakter. Er meget intelligent og begejstret. Har en stor Virksomhedstrang, er oplagt, foretagsom, ilsom. Besidder megen Venlighed og personlig Velvilje, har et sympatisk, vindende Væsen. Er sandhedskærlig, oprigtig, — men ogsaa noget ubesindig, naiv. Har derved dog et praktisk Syn paa Tingene.“ Vi fandt, at det ikke var helt ved Siden af. Jeg fik selv paa et lignende Grundlag ved et Greb i Papirkurven et saalydende Skudsmaal: „Har stærke Interesser, er en kraftigt udførende, handlende Natur. Besidder megen Kamplyst, er frejdig og oplagt. Gaar frem med Energi, er dristig, selvbevidst, foragter dog ikke diplomatisk Fremgangsmaade og Forsigtighed, skønt det ikke ligger i Vedkommendes Natur. Besidder megen personlig Velvilje. Er haardnakket med Hensyn til sine Anskuelser. Har stærk Lyst til personlig Indgriben, til Opposition og Kritik. Er hurtig i sin Dom.“ Mine Samtidige mente, at denne Karakteristik var lige saa rammende som den, H. P. Hanssen havde faaet. Vel at mærke, det var for et halvt Aarhundrede siden.

Ingen var i Tvivl om, at H. P. Hanssens Hjem i høj Grad prægedes af Fru Helenes Personlighed. Hendes Indsats var saa nøje knyttet til Mandens Virksomhed, at det vilde kræve et særligt Kapitel at skildre den. Jeg maa dog her nøjes med at henvise til Bogen: „Et dansk Kvindesind“, i hvilken hendes Datter, Fru Ingeborg Thomsen, lige saa smukt som rigtigt og udtømmende har tegnet et Billede af sin Mor. „Det er Bogen om den gode Hustru, der trofast stod ved sin Mands Side et langt Liv igennem. Ikke en lille Kone, der blindt og lydigt og hengiven fulgte ham, men en særpræget Kvinde, et ejendommeligt stort Menneske.“ Saaledes indleder Datteren Forordet til denne Karakteristik af sin Mor. Hun skriver, at medens Faderen som tysk Rigsdagsmand og senere dansk Minister, Sønderjydernes Fører i Udlændigheden, var kendt over hele Landet, og hans Betydning værdsat i mange Biografier, var hans Hustru, Helene Hanssen, kun lidet omtalt ude omkring, ogsaa fordi hun altid blev hjemme. „Hun søgte aldrig sit eget; hendes Navn var aldrig fremme; hun hindrede det, saa godt hun kunde. En Bondedatter med det stolte Sind, der aldrig kues, men kun hærdes i Modgang og Kampe, en flittig Arbejdsfælle, en Kvinde med Hjerte og Forstand, en god Mor for mange Børn. I Helene og H. P. Hanssens Hjem løb der mange Traade

sammen, og det var hende, der holdt fast om Styret, naar hendes Husbond var ude. Hun gjorde Hjemmet til et Fristed for hans og Hjemmets mange Venner og Meningsfæller. En Kvinde, for hvem Hjemmets fire Vægge aldrig blev en snæver Verden; thi hun var stærk i sin Kærlighed til sin Husbond, stærk i sin Kærlighed til Land og Folk.“

Lad mig nøjes med her at gengive dette Brudstykke af Datterens Omtale af sin Mor.

Før jeg kom til Bladet, havde man fortalt mig, at Fru Hanssen ofte blandede sig i Arbejdet, og at hendes Optræden kunde være Journalisterne ubehagelig. Der var i og for sig ikke meget at sige dertil; thi det var jo Familiens Ejendom, og Manden var borte. Jeg var altsaa forberedt paa at møde hende paa Redaktionskontoret. Det varede heller ikke mange Dage, før hun indfandt sig og havde et eller andet at udsætte paa en Artikel, som jeg havde skrevet. Hendes Kritik var maaske ikke uhjemlet, og jeg tog den derfor til Efterretning, men benyttede samtidig Lejligheden til bestemt at gøre opmærksom paa min Opfattelse af det Answer, jeg havde paataget mig ved Bladets Udgivelse. Denne Samtale havde til Følge, at Fru Hanssen aldrig siden blandede sig i mine Anliggender. Hun kom ikke mere paa Kontoret. Men vi mødtes alligevel næsten daglig. Vi fremsatte ofte forskellige Meninger om Forholdene, og det skete altid i stor Venskabelighed. Jeg lærte at sætte stor Pris paa hende og at beundre hendes Karakter. Det varede ikke længe, før jeg gik ind og ud i H. P. Hanssens og Helenes Hus, som om det var mit eget Hjem. Der stillede store Krav til Helene Hanssen i hendes Mands Fraværelse. Hun skulde tage sig af mange Fremmede, men naturligvis først og fremmest passe den store Børneflokk, som voksede op omkring hende, og desuden faa Tid til at hjælpe med i Bladets Bogholderi og Generalagenturet for Livsforsikringselskabet „Hafnia“, der gav Familien en betydelig og nødvendig Indtægt. Der herskede derfor stor Travlhed i dette Hus. Men naar H. P. Hanssen efter flere Ugers Fraværelse kom tilbage til Aabenraa, var der Fest over det hele. Hans Hjemkomst hilstes med Glæde af baade Store og Smaa.

Til H. P. Hanssens i de første Aar ikke særlig store Vennekreds hørte foruden Bladets Medarbejdere navnlig „Sprogforeningen“s Formand, Tobaksfabrikant M. Andresen og dennes gode og forstaaende Hustru. Det var vel nok dem, som stod Familien nærmest og hjalp med Raad og Daad. M. Andresen var en saare velmenende og forstandig Mand, hvis Udtalelser nok var værd at lytte til. I min Tid indfandt han sig sær-

lig Søndag Formiddag, eller naar H. P. Hanssen kom hjem fra Berlin efter et længere Ophold der, og vi saa mange som muligt samledes for at høre ham fortælle om sit Arbejde, sine Iagttagelser og Oplevelser i den store By. Ingen var da mere interesseret end M. Andresen. Dette gjaldt ogsaa med Hensyn til de nationale Opgaver, som droges ind i Drøftelsen og trængte til Løsning. Det var et stort Held, at vi havde faaet købt og indrettet Etablissementet „Schweizerhalle“ som dansk „Folkehjem“ med Nikolaj Andersen og hans dygtige Hustru som Værtsfolk og Tilsynshavende med den nye og omfattende Virksomhed, der nu begyndte paa dette Sted, foreløbig under ret beskedne Forhold. I den tidligere Dansesalon, der nu var omdannet til Forsamlingsaal, holdt Redaktør Jessen i November 1901 sin første Valgtale som dansk Rigsdagskandidat. I den gamle Træpavillon fandt efter H. P. Hanssens Tilskyndelse det første Aarsmøde Sted i 1902. Paa dette Møde vedtoges efter Forslag af Landdagsmand Julius Nielsen Oprettelsen af „Jernfondet“, der var tænkt som et Reservefond til Retshjælp, Valgarbejde og Videreuddannelse af unge Mænd og Kvinder. Der lever maaske endnu ældre Mennesker, som kan mindes adskillige andre nationalpolitiske Sammenkomster, som dengang, før „Folkehjem“ blev udvidet og fik sin nuværende Skikkelse, afholdtes i dette mærkelige og skumle Lokale. Her mødtes de gamle Stridsmænd, hvis Navne nu er gaaet over i Historien: Vælgerforeningens Formand J. P. Reimers, Redaktør Jessen, H. P. Hanssen, M. Andresen, P. Skau fra Bukshave, I. N. H. Skrumsager fra Københoved, Kaptajn C. C. Fischer fra Aabenraa, Landdagsmand Julius Nielsen, P. Schmidt fra Københoved, Hinrich Thomsen fra Roost, Frimenighedspræst L. B. Poulsen fra Bovlund, Jørgen Zachariassen fra Dybbøl og mange andre af dem, som er bleven kaldt Haabets Mænd.

Som Dansesalen var bleven omdannet til Forsamlingslokale, var det lykkedes Nikolaj Andersen, hvis Navn har været nævnt foran, som „Sprogforeningen“s Sekretær at indrette denne Forenings store Bibliotek i den tidligere Etablissementet tilhørende Keglebane, og det viste sig at være en efter Omstændighederne ret praktisk Ordning. I Kontoret, hvorfra der var Adgang til Bøgerne, fandt man siddende denne begavede Mand, der baade var Krovært, Sprogforsker og Bibliotekar, rygende paa sin lange Pibe og enten fordybet i et lærd Emne eller i Færd med at udsende god Folkelæsning til de mange Sognebogsamlinger Landsdelen over, som blev af overordentlig stor Betydning, i Særdeleshed for Ungdommen. Mange af de Mænd og Kvinder, som senere kom

til at staa forrest i Kampens Rækker, kan fortælle om den Oplysning og Paavirkning i national Henseende, de modtog ved Læsningen af disse Bøger og Hæfter. Det veed jeg selv af Erfaring. I talrige Hjem gaves der jo ellers ikke nogen dansk Bog, bortset fra Bibelen, Salmebogen og maaske en Almanak. Det bør ogsaa ved Omtalen af Nikolaj Andersen nævnes, at han vandt sig et godt Navn som Sprogmand, navnlig ved sin Undersøgelse af den musikalske Accent i Østslesvig. Hans rimede Skildringer fra Folkelivet, der ofte tog den politiske Modstander paa Kornet, lever endnu i Folkemunde.

Formanden for „Sprogforeningen“, M. Andresen, var en Mester i at træffe det egnede Udvalg af folkelig Litteratur til Bogsamlingerne. Hans tidligere Virksomhed som Landsbylærer kom ham herved til gode. Der bestod et saare godt Samarbejde mellem de to Mænd, M. Andresen og Nikolaj Andersen, paa dette Omraade, og H. P. Hanssen fulgte denne Virksomhed med megen Interesse og Forstaaelse. M. Andresen var desuden en meget dygtig Forretningsmand som Tobaksfabrikant. Paa en bestemt Tid af Aaret kørte han i Hestslagter Skaus Enspænderkøretøj og med denne som Kusk gennem Nordslesvig som Repræsentant for sin egen Fabrik ud fra det bekendte Reklamerim i „Sprogforeningen“s Almanak: „Overalt er at faa Junggreens Røgtobak og Skraa“. Han havde efter den unge Junggreens Død giftet sig med Enken og drev nu den gamle og ansete Forretning med Held. Naar de to, Andresen og Skau, saaledes var ude paa Forretningsrejse og kom til en Landsbykro, blev Kusken stationeret her efter en faderlig Formaning fra Andresens Side til Værten med Hensyn til Skaus Nydelse af vaade Varer. Derpaa opsogte Fabrikanten selv sine Kunder, og overalt blev han modtaget som en gammel og kærkommen Ven. Naar dette var besørget, gik hans Vej til „Sprogforeningen“s Tillidsmand paa Stedet og til Bogsamlingen, et Tilsyn, som ofte var meget paakrævet. Disse ejendommelige Rejser var i Datiden af stor Værdi i national Henseende ved alt det, som Andresen iagttog undervejs, og ved den Vejledning og de Samtaler, der blev Lejlighed til under denne Færd fra Sogn til Sogn. For ham selv var det sikkert en behagelig Gerning og en Oplevelse, og for os, der paa hørte hans Beretninger, blev det en ublandet Nydelse at følge hans Fortælling, der var præget af et vidunderlig rigt Lune og megen humoristisk Sans. For Skau var disse Køreture rimeligvis hans Livs største Tildragelser, selv om han kunde ytre nogen Misfornøjelse med Rationeringen.

Det var en Sorg for M. Andresen, at hans Ægteskab var barnløst.

Han elskede Børn, og derfor kom han ogsaa saa ofte i H. P. Hanssens Hjem, hvor han ikke mindst af Ungdommen blev modtaget som en kær Gæst. Han kunde heller ikke lade være med at blande sig i Husets og Familiens Anliggender. H. P. Hanssen havde helt fra de unge Aar været en søgt Foredragsholder. Han har selv oplyst, at han inden første Verdenskrig holdt omkring ved et halvt Hundrede Foredrag aarlig, deraf Halvdelen i Kongeriget. Han gjorde det naturligvis for Sagens Skyld, men ogsaa fordi han trængte til Afveksling, nye Indtryk og andre Mennesker. Noget indbringende Foretagende har det aldrig været. Naar han tog af Sted, fik han jævnlig af Andresen en Formaning med paa Rejsen: „Husk nu, Hanssen, at du faar dine Udlæg betalt.“ Det var ogsaa ret paakrævet; thi Honoraret var vistnok mangen Gang ret beskedent, og H. P. Hanssen saa stort paa denne Side af Sagen. Han smilede overbærende i Stedet for at svare.

Efter at Religionsundervisningen i Skolen var blevet delvis fortysket, og da der stadig indførtes mere Tysk i Kirken, vaagnede flere Steder Forstaaelsen for, at Befolkningen selv maatte sørge for Tilfredsstillelse af sin religiøse Trang. Dette var Aarsagen til, at der i 1894 stiftedes et kirkeligt Samfund for Haderslev og Omegn, og at man senere kaldte Rasmus Thomsen hjem fra et Præsteembede i Amerika og gav ham Ansættelse ved den Frimenighed, som nu dannedes i denne Forbindelse. Samtidig byggede man egen Kirke, der dog først kunde tages i Brug efter en lang Kamptid. I 1898 begyndte Pastor Thomsen desuden at holde Møde indenfor en i grundtvigsk Aand paavirket lille Flok i Aabenraa. Men det skete ogsaa her under store Vanskeligheder, da Myndighederne søgte at skræmme de Værter, der stillede et Rum til Raadighed for disse kristelige Forsamlinger. Man flyttede husvild fra Sted til Sted, indtil man tilsidst i Gæstgivergaarden „Colosseum“ paa Store Torv fik overladt et Lokale, der ellers benyttedes som Dansesal. For dette lille Samfund var det en Lykke, at „Folkehjem“ nu ogsaa kunde aabne sine Døre for dets Medlemmer. Men for den svagelige Pastor Thomsen var det et besværligt Embede at betjene begge Byer. Det skete med Fremtiden for Øje. Thade Petersen har skrevet om Thomsen, at han havde de Evner, som under slige Forhold kom ham ypperligt til gode. Han ejede en fin Sporsans for det vordende, fæstede sit Blik paa det, der skulde komme, og talte til det, som endnu ikke var. Eller med Thomsens egne Ord: „Min Evne, mit Kald og min Gerning er der, hvor Solen endnu ikke er oppe, men hvor Lysningen i Skyerne forjætter, at den

kommer.“ Hans hjertevarme Forkyndelse skabte en fast Kreds i Aabenraa. H. P. Hanssen havde staaet i Venskabsforhold til Thomsen helt fra de unge Aar, da sidstnævnte virkede i Broager. Det var en kristelig vakt Højskoleungdom, som i sin Tid havde ønsket ham til Ordfører. Men efter et Par Aars Forløb maatte dette Arbejde standses som Følge af Myndighedernes Forfølgelse. Foruden H. P. Hanssen og hans Hus var der efterhaanden ikke saa faa danske Familier, som sluttede sig til Kredsen, og den udvidedes stadig. Hjemmefra vænnet til at søge Frimenighedens Gudstjeneste fulgte jeg ogsaa denne Udvikling og forsømte sjældent at være til Stede, naar Pastor Thomsen kom til Byen. Allerede i 1904 kunde en Frimenighedskirke aabnes i Aabenraa. Men da var Pastor Thomsen saa stærkt svækket af Sygdom, at han ikke kunde være med. Hans Gerning havde dog ikke været forgæves. Han havde set det gro.

Saaledes blev „Folkehjem“ et Samlingssted for Danskheden, ikke blot i By og Omegn, men i en vis Forstand for hele Landsdelen, for saa vidt som det drejede sig om Drøftelse af nationale og folkelige Spørgsmaal. Det var Begyndelsen til den udstrakte Mødevirksomhed, der nogle Aar senere efter Bygningens Udvidelse skulde samle danske Folk videnom fra paa dette Sted.

Et smukt Forhold bestod mellem Gustav Johannsen og senere ogsaa mellem Julius Nielsen og H. P. Hanssen. Medens Gustav Johannsen gennem de mange Aars Ophold i Berlin var blevet hjemmevant i Byen og ved sit joviale Væsen meget afholdt, navnlig i frisindede parlamentariske Kredse, kom Julius Nielsen ved sin Stilling som Landdagsmand ind i nye og helt ukendte Forhold, hvor han dog efter Omstændighederne hurtigt fandt sig til Rette, skønt han aldrig kunde frigøre sig for en Ubehagsfølelse, naar han fra sit gode Hjem paa „Damager“ skulde rejse til den tyske Hovedstad. Hanssen og Nielsen var meget forskellige af Naturel; men de havde i Hovedsagen samme politiske Indstilling. Med Hensyn til den parlamentariske Virksomhed var det naturligt, at Julius Nielsen i særlig Grad varetog de økonomiske Opgaver, der meldte sig: Jordens Bevarelse paa danske Hænder, Omsorg for, at dansk Ungdom kom i Vej, og at den nationale Stilling blev godt underbygget med Penge. Derfor omfattede han „Jernfondet“ med Interesse. Den dygtige Forretningsmand vidste, hvad Penge var værd i den nationale Sags Tjeneste, og H. P. Hanssen, som altid støttede og fremmede hans Forslag, respekterede ham meget af den Grund og nærede ubetinget Tillid

til hans Dispositioner. I Berlin færdedes de jævnlige sammen. Forholdet til Rigsdagsmand Jessen var noget køligere, men korrekt, og der bestod en vis selvfølgelig Samføling mellem de tre danske Repræsentanter i deres Handlinger paa vigtige Omraader.

Jeg havde nu tilfulde faaet Fodfæste i Aabenraa og dermed tillige den attraaede Stilling som selvstændig Medarbejder ved et sønderjyds Dagblad, hvilket havde til Følge, at jeg fik Brug for alle mine Evner i den nationale Sags Tjeneste. Det er blevet sagt, at man ikke skal bedømme en Journalist efter, hvad han skriver om, men hvordan han gør det, og det er en Opfattelse, som jeg lærte at værdsætte. Ved mit Samarbejde med H. P. Hanssen maatte jeg desuden snart erkende, at Journalistikken under de daværende Forhold kun var en Del af den nationalpolitiske Gerning, som stod i Forbindelse med Bladets Udgivelse, og saaledes gik det til, at jeg gled ind i den nationale Kamp med dens Mennesker, Meninger og Udslag af Selvhævdelse, Forfølgelse og Ynkelihood. Jeg deltog i de skiftende Forhold over hele den brede Front, hvor man oplevede Smaasejre, der virkede med til at holde Modet oppe, men hvor man ogsaa maatte døje Nederlag som Tilskikkelser, der ikke var til at komme udenom. Saaledes følte jeg i det første Aar i Aabenraa min Indvielse til en Livsgerning, og jeg maa tilføje, at de Tildragelser, som jeg nu skal skildre i det følgende Kapitel, under de raadende Forhold nærmest var en uundgaaelig Følge af min Virksomhed.

I Fængsel, mens Stormen rasede

Den 2. Januar 1901 begyndte jeg det nye Aarhundrede med at tiltræde tre Maaneders Fængsel i Byen Slesvig. Denne Begivenhed havde en Forhistorie, som gik et helt Aar tilbage i Tiden, og som her bør tages med til nærmere Forklaring.

Den 6. Januar Aaret i Forvejen afholdt H. P. Hanssen som Landdagsmand et offentligt Møde i Forsamlingshuset „Frej“ i Tyrstrup, og han maatte her gøre samme Erfaring som sin Ven Gustav Johannsen. Skønt Mødet var offentligt og intet Foreningsmøde — der var en hel Del Mænd til Stede, som ikke var Medlemmer af den stedlige selskabelige Forening for Tyrstrup og Omegn, deriblandt et Par Tysksindede — viste Amtsforsstander Valentiner Kvinderne ud af Salen. Da senere en Taler ytrede: „Vi lader os ikke vort Modersmaal røve, ikke af ti Mænd som Køller og ikke af hundrede Personer som Landraad Mauve eller af tusind som Valentiner“, opløste Amtsforsstanderen Mødet.

Over begge disse Handlinger blev der indsendt Klage til Landraaden i Haderslev. Denne gav Amtsforsstanderen Medhold i Udvisningen af Kvinderne, idet han erklærede Mødet for et Foreningsmøde. Derimod udtalte han, at Opløsningen af Mødet havde været ulovlig, da der ikke forelaa Opfordring til en strafbar Handling. Til denne Afgørelse knyttede „Hejmdal“ den 16. Marts under mit Ansvar følgende Bemærkning:

„Den Mangel paa Kendskab til de almindelige og lettest fattelige Bestemmelser i den preussiske Foreningslov, som enkelte Amtsforsstandere i Nordslesvig aabenbarer Gang efter Gang, tyder paa en sørgelig Tilbagegang baade i Pligtfølelse og i Retsbevidsthed hos visse Grene af den preussiske Forvaltning.“

Denne Kritik af Myndighederne fremkom paa et Tidspunkt, da Forfølgelsen mod sønderjydske Presse-mænd rasede værre end nogen Sinde.

Den 24. Februar samme Aar havde Rigsretten i Leipzig stadfæstet en Dom over Redaktør Jessen paa seks Maaneders Fængsel. Den 5. Marts blev Jessens Medarbejder, Redaktør P. Simonsen, ligeledes idømt et halvt Aars Fængsel, den 14. Maj fik min Kollega, Thade Petersen, en Straf paa tre Maaneders Fængsel, og endelig den 16. Maj sad jeg paa Flensborg Landsrets Anklagebænk sigtet for ved anførte Omtale af nordslesvigske Retsforhold at have fornærmet Amtsforslander Valentiner i Tyrstrup.

Det gjaldt altid om at undgaa den første lille Pengebøde. Havde man først den, henviste Retten dertil som straffeskærpende. Jeg havde imidlertid i de faa Maaneder under min Virksomhed ved „Hejmdal“ faaet flere smaa Straffe, og de tyngede nu haardt i Vægtskaalen til Skade for mig ved Bedømmelsen af den efter Indstilling fra Den tyske Forenings Angiverkomite mod mig rettede Anklage. Det var med blandede Følelser, man som dansk Mand sad paa denne Plads og i en saadan Situation i det preussiske Retslokale og rettede Blikket mod den store Væg i Baggrunden, der optoges af Lorens Frølichs bekendte Billede af Valdemar Sejr, som giver „Jydske Lov“. Tyskerne havde mærkeligt nok respekteret det, og her havde det saa fundet et blivende Sted. De Kendelser, som blev fældet i denne Sal i politisk bevægede Tider som dem, vi da levede i, var ofte vanskelige at bringe i Overensstemmelse med de berømte Ord: „Med Lov skal Land bygges“, som danner Indledningen til den Aarhundredreder gamle danske Lovbog.

Da man paa tyske Møder uforstyrret kunde lade Kvinderne deltage, da det hændte Gang efter Gang, at det tyske Politi i Strid med Loven opløste eller forbød danske Sammenkomster, og da Den tyske Forenings Formand, Landsretsraad Schwartz var en af de fem Dommere, som den Dag skulde dømme i min Sag, syntes jeg, at der her ved offentlig Retsforhandling var Lejlighed til i Forbindelse med Anklagen at føre Bevis for Rigtigheden af den i Artiklen fremsatte Paastand. Jeg vidste paa Forhaand, at det vilde være saare vanskeligt overfor en Domstol, om hvilken vi havde Erfaring for, at den ensidigt var hildet i Den tyske Forenings Aand, at faa Ørenlyd for en saadan Bevisførelse. Hvis jeg havde ønsket at opnaa en mild Dom, burde jeg have henvendt mig til en Forsvarer, der vilde søge at udlægge mine Ord i bedste Mening. Men jeg ønskede ikke at staa saaledes overfor mine Anklagere, hvad det saa end skulde koste, og jeg skal villigt indrømme, at jeg ikke tog Hensyn til Dommernes Taalmodighed eller Mentalitet. Selve Forhandlingen refe-

rederes af den tilstedeværende Redaktør P. Simonsen i „Flensborg Avis“ saaledes med et Par Tilføjelser:

For at bevise, at begge Amtsførsterens Handlinger hin Dag havde staaet i Strid med Foreningsloven, fremlagde den Anklagede en Afskrift af en Besværing over Landraadens Svar, som var indsendt til Regeringspræsidenten i Slesvig, og androg om at udsætte Forhandlingen, indtil der var indløbet Svar.

Den offentlige Anklager, Førstestatsadvokat Dr. Ziegner, krævede i stærke Udtryk og ophidset Tone dette Andragende afvist. Retsbevidsthed og Pligtfølelse var det, som karakteriserede Embedsmanden. At frakende ham disse Egenskaber var en Fornærmelse, selv om han et Par Gange havde handlet ulovligt. Taleren var forøvrigt af den Mening, at Opløsningen af Mødet havde været lovhjemlet, om end Landraaden havde givet Besværingen Medhold. Han mente, at der laa en Fornærmelse i de foran nævnte Udtryk. Men det var jo for øvrigt noget, som de bedste Jurister kunde have forskellige Meninger om. (Mærkeligt nok syntes Førstestatsadvokaten at være af den Mening, at et Møde kan opløses paa Grund af en fremsat formentlig Fornærmelse.) I hvert Fald var en Beskyldning for vitterlig Pligtstridighed en grov Fornærmelse. Han krævede den Anklagede idømt 6 Maaneders Fængsel.

Redaktør Svendsen udtalte sin Forbavselse over, at Førstestatsadvokaten holdt en saadan Tale, før han havde hørt, hvad Anklagede havde at sige.

Førstestatsadvokaten (noget irriteret): Har De mere at sige?

Svendsen bemærkede, at han selvfølgelig vilde holde sin egen Forvarstale. Den fremsatte Paastand var ikke rettet mod en Hr. Valentiner eller mod nogen enkelt Amtsførster i det hele taget. Han havde skrevet om den Nedgang, der var sket i Politiforvaltningen ved Amtsførster-Institutionen. Dette skyldtes den Omstændighed, at hverken de konstituerede Amtsførstere eller de indfødte Bønder, som beklædte denne Post, havde juridisk Uddannelse. At de vitterlig ofte viste Mangel paa Kendskab til Lovene, vilde han bevise. Han gentog derfor et tidligere stillet, men afslaaet Andragende om at afhøre Den tyske Forenings Formand, Landsretsraad Schwartz og Amtsførster Kjer i Sønderborg, desuden Amtsdommer Dr. Hahn sammesteds. De skulde under Ed bevidne, at mange Amtsførstere var Medlemmer af Den tyske Forening, en politisk Forening, der idelig overtraadte Lovene, ved at Kvinderne var til Stede ved deres Møder. Det var en aabenlys Kendsgerning,

at Amtsforstanderne taalte dette og endog optraadte som Talere ved saadanne Sammenkomster. Han tilbød endvidere en Række Beviser for, at den paagældende Amtsforstander Valentiner ofte havde handlet lovstridigt.

Retten forkastede efter en halv Times Raadslagning disse Andragender. Selv om Regeringspræsidentens Svar vedrørende Udvisningen af Kvinderne gik Amtsforstanderen imod, saa berettigede dette ikke den Anklagede til at fornærme ham, og det samme var Tilfældet, hvis alt det, som Landsretsraad Schwartz, Amtsforstander Kjer og Amtsdommer Dr. Hahn skulde bevidne, viste sig at være rigtigt.

Svensden androg nu om at afhøre Amtsforstander Valentiner vedrørende dennes Embedsførelse. Han krævede, at Retten i denne Forbindelse skulde prøve alle Sagerne, der omhandlede Valentiners Optræden overfor Forsamlingshuset „Frej“. Endvidere stillede han Andragende om, at Frimenighedspræst Thomsen fra Haderslev, den tidligere Amtsforstander Kjer fra Sønderborg, Gaardejer Bonefeldt af Sottrup og Kommissionær Schmidt fra Haderslev blev afhørte for at give Oplysninger om bestemte Tilfælde, der havde givet Anledning til Klage.

Førstestatsadvokaten udtalte sig noget mere spagfærdigt mod disse Andragender. Det kunde godt være, at adskillige Amtsforstandere havde haandhævet Loven urigtigt; men det berettigede dog ikke den Anklagede til at tale om manglende Pligtfølelse og Retsbevidsthed.

Svensden: Jeg har skrevet, at der er sket en Tilbagegang indenfor Politivæsenet paa det nævnte Omraade, og det vil jeg føre Bevis for.

Retsformand, Direktør Waitz spurgte tydelig ophidset og med høj Røst, om den Anklagede havde flere Andragender. I saa Fald maatte han straks stille dem. Formanden vilde ellers se en Utilbørlighed i, at den Anklagede forhalede Forhandlingen. „Tror De, at De derved forbedrer Deres Stilling“, sluttede han.

Svensden havde for Øjeblikket ikke flere Andragender.

Retten forkastede alle Bevisandragender med samme Begrundelse som før.

Førstestatsadvokaten fastholdt sit Krav om en Straf paa 6 Maaneders Fængsel.

Retten forkyndte straks Dommen uden ny Raadslagning. Den lød paa 3 Maaneders Fængsel, samt at Dommen skulde offentliggøres i „Hejmdal“ og „Schleswigsche Grenzpost“ paa den Anklagedes Bekostning. Retten antog, at den Anklagede havde gjort sig skyldig i en grov Fornær-

melse mod Amtsforsander Valentiner. Det var utvivlsomt, at Bebrejdelsen for Mangel paa Pligtfølelse og Retsbevidsthed særlig var møntet paa ham, om hvis Haandhævelse af Foreningsloven der lige i Forvejen havde været Tale i Artiklen. At han muligvis i flere Tilfælde havde haandhævet Loven urigtigt, eller at andre Amtsforsandere havde taget fejl, ændrede ikke noget i, at der forelaa en Fornærmelse. Saa vidt Referatet.

Ingen kunde være i Tvivl om, at denne Procedure foregik i en politisk Atmosfære. Den flensborgske Landsret var, som antydet, kendt for sine politisk prægede Domme overfor danske Mænd. Jeg blev derfor snart klar over, at jeg var dømt paa Forhaand. Men jeg søgte at sælge min Frihed saa dyrt som muligt. At det var vanskeligt, vidste jeg. Det af Hensyn til Presseloven noget afdæmpede Referat giver ikke det fulde Indtryk af den Stemning, som raadede ved Dommernes Bord og hos den offentlige Anklager. Paa den anden Side maa det have været ret ubehageligt for Meddommeren, Landsretsraad Schwartz, at skulle sidde stille paa dette Sæde og høre paa, at jeg som Begrundelse for mine Andragender rejste Sigtelser mod den af ham ledede Forening for idelig at lade afholde Møder, som vilde være blevet forbudt, hvis de havde været danske. For saa vidt optraadte jeg ikke som anklaget, men som Anklager overfor en af mine Dommere. At jeg derved skabte en for Fortyskningsmændene yderst uheldig Situation, var det vigtigste Formaal med mit Forsvar, idet jeg ved min Bevisførelse vilde fastslaa, at der herskede to Slags Ret i denne Landsdel. Selv om Domstolen ved sin Nægtelse forhindrede mig i, at denne Bevisførelse fandt Sted, opnaaede jeg dog ved mine Krav om en ny Retsforhandling, hvor jeg bl. a. vilde have tvunget Fortyskningens ledende Mænd til under Ed at aflægge Regnskab for deres forargelige Embedsvirksomhed, der jo var et Led af Køllerpolitikens værste Udslag, at disse Tilstande paa ny kom ind i Offentlighedens Søgelys. Den Ophidselse, jeg mødte ved min Domfældelse, vidnede tilstrækkeligt om, at Flensborg Landsret atter stod overfor en politisk Sag, som den mente at skulle behandle partisk for at frelse Myndighedernes stærkt truede Autoritet, hvad man saa ellers vil mene om den formelle Side af Tilfældet.

Jeg mærkede, efter at Dommen var falden, at en af de tilstedeværende ældre Presse-mænd havde faaet samme Indtryk. Han var Medarbejder ved „Flensburger Annoncenblatt“ og nøje kendt med Dommernes Indstilling overfor de forskellige Sager. Da jeg skulde med Toget, forlod han sin Referentplads og fulgte mig ned til Stationen. Undervejs lagde

han ikke Skjul paa, at han ansaa Dommen for noget af et oplagt Justitsmord; thi det var jo vitterlig sandt, hvad jeg havde skrevet om Forholdene i Nordslesvig, og han glædede sig over, at jeg var optraadt med saa stor Frimodighed. Et af Fortyskningens værste Organer, „Neuer Apenrader Anzeiger“, omtalte i en ledende Artikel min Optræden for Retten og kaldte mig sarkastisk en dansk Mirabeau.

Selv tog jeg Dommen med en vis Tilfredsstillelse uden at tænke videre paa Fremtiden med de tre Maaneders Fængsel. For dog at faa den juridiske Side af Sagen prøvet, indankede jeg Kendelsen for Rigets Højesteret, idet jeg henviste til, hvorledes jeg var bleven afskaaret fra at føre Bevis for mine Paastande. Da Dommen imidlertid fandtes at være juridisk uangribelig, blev den nogle Maaneder senere stadfæstet af Rigsretten i Leipzig, og i Oktober Maaned modtog jeg fra Overstatsadvokaten i Kiel Meddelelse om, at jeg i Begyndelsen af November skulde paa-begynde Straffens Afsoning i Retsfængslet i Byen Slesvig.

Naar man forstod at udnytte den tyske Fængselslovgivnings Bestemmelser og var dømt for Presseforseelse, der jo ingenlunde ansaas for vanærende, kunde der efter Datidens Forhold opnaas et ikke just behageligt Ophold, men dog nogenlunde blide Kaar under Straffens Fuldbyrkelse.

Jeg var i min gode Ret, naar jeg i den foreliggende Situation gjorde Brug af denne Kendsgerning. En Efteraarsdag aflagde jeg derfor Besøg hos Fængselsdirektøren i Slesvig, den hæderlige gamle Amtsretsraad Posselt, paa hans Kontor, som sammen med selve Amtsretten var indrettet i det i 1754 opførte smukke Heespen'ske Palæ paa „Lollfuss“. Jeg maa nok sige, at han modtog mig venligt og forstaaende, men tillige med en Bemærkning om, at jeg ikke vilde være velkommen hos ham som Fange. „Thi de Herrer fra Pressen kræver jo en vis Hensyntagen.“ Imidlertid lod Afgørelsen sig ikke ændre, og jeg bad derfor om Tilladelse til at se lidt paa Lokaliteterne i Fængselsbygningen, en almindelig høj, grim og gul Kasse, der laa lige bagved Palæet, frastødende ved de mange Jernstænger og andre Forhold, der allerede udefra røbede, hvad Meningen var med dette Sted. Jeg ytrede Ønsket om at faa overladt en lys Celle, for at jeg kunde læse og skrive, og jeg fik Løfte om, at Nr. 25, der laa paa Fængslets Solside, skulde blive stillet til min Raadighed, naar den Tid kom. Med Hensyn til særlige Begunstigelser henviste Fængselsdirektøren mig til Overstatsadvokaten i Kiel, som førte øverste Tilsyn med disse Forhold.

Jeg skrev derpaa et Andragende, i hvilket jeg anholdt om Tilladelse

til at gaa i mit eget Tøj og til Selvbeskæftigelse under mit Fængselsophold. Til Tøjet henregnede jeg ogsaa min egen Seng, og hvad angaar Selvbeskæftigelsen maatte denne Anmodning opfattes saaledes, at jeg i Henhold til Fængselsloven bad om Adgang til at leje en Fanges Arbejds-kraft for et Tidsrum af tre Maaneder, og denne Fange var altsaa mig. Jeg agtede ved Selvstudium at sysselsætte mig med Forvaltningen i Hertugdømmerne og Hjemstavnshistorie, skrev jeg. Med dette Andragende rejste jeg til Kiel, hvor jeg opsøgte en god Bekendt, der i mange Aar havde haft sin Gang som Referent ved Overlandsretten og var fortrolig med alle Forhold. Jeg spurgte, om han fandt det betimeligt, at jeg gjorde Overstatsadvokaten min Opvartning. „Nej“, svarede han, „lad mig faa Andragendet, jeg ordner denne Sag“. Han holdt sit Ord, og jeg havde en Fornemmelse af, at jeg nu stadig mødte en mild Brise i Kiel, hver Gang det paa dette Sted drejede sig om mine Anliggender. Alt blev bevilget. Værdien af min egen Arbejdskraft sattes til 1 Mark 50 Pg. om Dagen, altsaa til ca. 130 Mark for tre Maaneder. Mod Emnerne for min Selvbeskæftigelse fandt man intet at indvende.

Imidlertid var min Far blevet meget syg, og da jeg frygtede for, at min tvungne Fraværelse under disse Forhold kunde faa en uheldig Indflydelse paa hans Helbred, anmodede jeg Overstatsadvokaten om et Par Maaneders Udsættelse. Min Far havde været svagelig i den senere Tid. Hans Tilstand forværredes fra Uge til Uge, og den 5. November afgik han ved Døden. Hans Stilling som velstaaende Gaardmand, som dansk Tillidsmand paa flere Omraader, som Medlem af den efter tysk Lovgivning valgte Menighedsrepræsentation og tidligere af Skoleforstanderskabet, havde medført, at han nød almindelig Agtelse i Sognet. Da mine Forældre havde sluttet sig til Frimenighedskredsen, var det naturligt, at Frimenighedspræst Pastor Jørgensen, som jævnligt havde besøgt min Far under Sygdommen, kom til at medvirke ved Begravelsen. Vi bad ham om at tale i Hjemmet. Da dette rygtedes, fik vi Besøg af Sognepræsten, den bekendte Pastor Jacobsen, som meddelte, at der under disse Forhold ikke kunde være Tale om offentlig statskirkelig Medvirken. Den maatte vi saa uden Sorg give Afkald paa, og efter at Frimenighedspræsten havde foretaget Jordpaakastelsen i Hjemmet, og jeg havde sagt nogle Afskedsord, foregik Begravelsen, som kort omtalt i første Del af mine Erindringer, i dybeste Stilhed uden Klokkeringning og Tale ved Graven. Det var en Følge af det, man kaldte tysk Kirketugt i de Dage. Det gjorde et stærkt Indtryk paa det store Følge. Ved Sammenkomsten

i Hjemmet bagefter skildrede Pastor Simon Hansen fra Ribe, som havde kendt og sat Pris paa min Far, den Afdødes Betydning for Slægten, Vennerne og Danskheden. Mine to Brødre var nu naaet til Skelsaar og Alder og overtog Gaardens Drift.

Det lykkedes mig at faa Straffeaafsoningens Begyndelse udsat til 2. Januar 1901. Det føjede sig saa heldigt, og jeg tror, at Overstatsadvokaten derved havde en Finger med i Spillet, at min Forgænger i Embedet ved „Hejmdal“, Thade Petersen, havde et tilsvarende Synderegister at sone. Tilsammen var han for flere forskellige Presseforsøelser blevet idømt 6½ Maaneders Fængsel; men, saa underligt det end maatte lyde, Overstatsadvokaten gav ham en Maanedes Rabat og nedsatte saaledes Straffen til 5½ Maaneder. Han skulde tiltræde Straffen den 3. Januar, alt-saa Dagen efter mig, ligeledes i Byen Slesvig og under samme Vilkaar. Det var sikkert ingen Tilfældighed, men for os to naturligvis en stor Behagelighed.

Det ny Aarhundrede oprandt med stærkt Frostvejr. Jeg husker endnu, at mine Venner i Aabenraa og jeg Nytaarsnat i muntert Samvær paa „Hotel Danmark“ tog Afsked med det nittende Aarhundrede og bød det ny velkommen med gode Forhaabninger. Det formede sig til-lige som en Afskedsfest for mig.

Ak jal Nytaarsdag forberedte jeg mig paa Afrejsen. Den 2. Januar om Formiddagen tog jeg Enkeltbillet til Slesvig, medførende en forholdsvis omfangsrig Bagage, bestaaende af en solid Seng, som jeg havde arvet efter min Oldemor og rejste omkring med i mit Ungkarleliv, Gangklæder, Vask, et lille Bibliotek, Papir og Skrivemateriale, indpakket i en Sæk og en stor Rejsekurv. Ankomsten til Slesvig kørte jeg Bagagen hen til Fængslet og overlod den til en tilfældig Rengøringskone, som mod en Drikkeskilling besørgede det altsammen paa tilbørlig Maade til mit Logi. Thade Petersen beretter i sine Erindringer, at han hørte fortælle, at det vakte stor Opsigt i Fængslets normale Besætning, der netop var samlet til Aftensmad i den store Forhal, som baade var Spisestue og Arbejdsrum, da et Par Fanger blev sat til at bringe mit Tøj paa Plads, og rent galt blev det, da det samme gentog sig ved Thade Petersens Ankomst næste Dag.

Imens spiste jeg imidlertid med god Appetit til Middag ude i Byen, saa lidt paa de Indfødte og paa Fængslets Omgivelser og kikkede op mod Celle Nr. 25, der, før Døgnet randt ud, skulde være mit Opholdssted, hvorefter jeg aflagde Visit hos Fængselslægen, Kredsfysikus, Dr.

Suadicani. Jeg nærede nemlig et brændende Ønske om til de øvrige Begunstigelse ogsaa at kunne føje egen Forplejning. Da Betingelsen var, at man led af en eller anden Sygdom, der gjorde det nødvendigt, og da jeg som ærlig Mand maatte tilstaa, at jeg med mine 27 Aar følte mig sund og rask, maatte jeg forlade Lægen med et negativt Resultat.

Henimod Aften hentede jeg Thade Petersen ved Toget. Han indlogerede sig paa „Dehns Hotel“ lige overfor Fængslet, og her spiste vi saa til Aften i Fællesskab, medens vi drøftede, hvad den følgende Dag og de kommende Maaneder vel maatte bringe. Klokken 5,55 rejste jeg mig og bød Farvel og paa Gensyn. Senest Klokken 6 skulde jeg møde. Det var altsaa paa høje Tid. Udenfor var det hundekoldt, ret et Vintervej med Frost, Sne og Mørke. Jeg gik over Gaden, omkring Hjørnet paa det omtalte smukke gamle Amtsrets-Palæ og ind i den skumle Fængselsgaard. Ved Siden af en noget uhyggeligt udseende Dør med Jernstænger sad en lille hvid Knap. Endnu var jeg fri Mand. Jeg kastede et sidste Blik ud i den mørke Aften, hvor kun Skæret fra Gadelygterne lyste lidt op i det fjerne, og saa trykkede jeg paa Knappen. Virkningen var først en skingrende Lyd fra en Klokke, der syntes at være ophængt i et stort Rum, dernæst at Døren med Jerngitret gled op, og at en Betjent med Uniformshue og nedhængende Overskæg viste sig i Aabningen med en lille Lampe i Haanden.

Jeg nævnte mit Navn. „De kommer sent“, sagde han, „jeg skulde lige til at udsende Stikbrev efter Dem.“

Ovre fra Taarnet paa den katolske Kirke rungede seks Slag. Jeg var altsaa mødt paa Klokkeslet.

For øvrigt var der ikke mange Formaliteter at iagttage ud over Aflevering af mit Ur og mine Penge, et Par Hundrede Mark, som jeg medbragte for at kunne betale for Selvbeskæftigelse og andre mulige Indrømmelser. Efter nogen Forhandling fik jeg min Seng med op i Cellen, skønt den først skulde have været grundigt revideret. Betjenten bar den foran mig op ad den brede Trappe, der strakte sig gennem en stor Hal. Han aabnede en Dør. Det var Nr. 25. Udenfor var Maanelyset nu trængt gennem de mørke Skyer, og et klart Skær kastedes ind gennem Fængselsvinduet højt oppe og tegnede klare Skygger af Jernstængerne paa den hvide Væg.

„Ja, saa Godnat“, lød det bagved. Den tunge Celledør faldt i med et Smæld, og jeg hørte Betjenten laase den udefra. Man gribes uvilkaar-

ligt af en ret ubehagelig Fornemmelse, første Gang man oplever denne Situation.

Jeg klædte mig hurtigt af ved Maaneskinnet og krøb ind under Oldemors Dyne, som Betjenten havde kastet hen over en snavset Fangebriks, og faldt snart i Søvn. Hen paa Natten vaagnede jeg, plaget af en ulidelig Tørst, der hidrørte fra en salt og pebret Bøf, den sidste, som jeg havde nydt som fri Mand. Det led imidlertid ud paa Morgenstunden. En Mand gik over Gaarden nedenfor. Jeg hørte ham rasle med et Nøg-leknippe og aabne Døren, hvorefter en Klokke sattes i Gang over hele Hallen. Snart lød Lyden af klaprende Trin ned ad den foran nævnte brede Trætrappe, der førte op til Cellerne paa første og anden Etage.

Livet vaagnede indenfor Murene. Der blev stukket en Nøgle i Laasen paa min Celledør, en Betjent lukkede op og bød Godmorgen. Det var ham fra Aftenen i Forvejen.

Jeg forstod denne Hilsen som en Opfordring til at staa op. En lang, ranglet Skikkelse i graa Lærredsdragt med ufarvede Uldsokker og Trætøfler paa Fødderne kom smaagrinende med et Vaskefad, som han satte hen paa en Bænk ude paa Gangen. Haandklæde og Sæbe medbragte jeg selv, saa Morgentoiletet i Fremtiden ikke vilde volde Vanskeligheder. Jeg erfarede, at Fangen var udnævnt til at forestaa Renholdelsen af min Celle og paa flere Maader at tjene til min Opvartning. Hans Titel som saadan var Kalfaktor.

Mere spændende var det, hvorledes Morgenmaaltidet vilde se ud. Jeg havde atter trukket mig tilbage til min aflaaede Celle og ventede paa, at der skulde ske noget. Paa Gangene, paa Trappen og nedenunder i det store Rum syntes alt levende nu i Dagningen at være kommen i Bevægelse. En Klap i Døren blev aabnet, og den lange Fange stak en Skive tørt Brød, en Kumme med Vand og en Skaalfuld varm Suppe med Ske ind ad Hullet. Vandet drak jeg med Begærlighed. Brødet var godt. Men Suppen — puha! Denne grimme Vælling, bestaaende af Mel — skiftevis Rug-, Byg- og Havremel — kogt i Vand med en Tilsætning af Tælle og til Tider med smaa Maddiker svømmende ovenpaa, som serveredes tre Gange om Dagen sammen med Brød i forskellig Tykkelse, er — bortset fra den tvungne Isolering — det eneste ubehagelige Minde, jeg stadig har bevaret fra mit Fængselsophold. Men det var naturligvis udregnet, skønt man dengang næppe kendte meget til Kalorier og Vitaminer, at det maatte være tilstrækkeligt til Livets Ophold. Fangerne syntes at befinde sig vel ved det. Men der var dog ogsaa Forskel paa min

Nabo, Tyveknægten paa Nr. 24, hvis Tilværelse for en stor Del henrandt bag Laas og Slaa, og mig paa Nr. 25, som havde kendt bedre Dage. I den første Tid voldte det mig næsten Kvalme at faa denne Vælling ned. Da Sulten senere meldte sig, gik det nogenlunde. Men jeg sendte daglig min gamle Ven og Vært, H. P. Schmidt paa Søndertorv i Aabenraa, og ikke mindst hans solide Køkken en vemodig Tanke. Overgangen fra hans Spisestue til denne Forplejning var alligevel værre end ventet.

Da jeg havde opholdt mig i Fængslet i fjorten Dage, fik jeg som Belønning for god Opførsel udleveret nogle Gram Margarine. Det var i hvert Fald et Fremskridt og blev paaskønnet derefter. Dertil kom hver Søndag i Suppen et Stykke Kød, som gik under Navn af „Spatzen“, fordi det var af Størrelse omtrent som en Spurv. Ogsaa dette var en behagelig Afveksling.

Den første Formiddag gik med at indrette Cellen. Den kom efterhaanden til at tage sig ud. Dynen forsynedes med Betræk, Sengen med Lagener, og et hvidt Tæppe over det hele skabte en vis Hygge. Bøgerne stilledes op paa Rejsekurven, og det lille snavsede Bord omdannedes ved Hjælp af Pen, Blæk og Papir til et Skrivebord. Vintersolen kastede jævnlig et Strejf ind over Interiøret, og Kakkellovnen, som bestod af tre Rør, der blev betjent som Bilæggerovn med Indfyring ude fra Gangen, spredte en passende Varme ud over det lille Hummer, som ialt omfattede godt 20 Kubikmeter. Med udstrakte Arme og Fingre, staaende midt i Cellen, kunde jeg lige naa fra Væg til Væg med det yderste af Lange-mands Fingerspidser.

Ligesom jeg var færdig med at udstyre Cellen, indfandt sig en Mand i fuld Krigsmaling, d. v. s. i Uniform og med Sabel ved Siden. Han præ-senterede sig som Overfangevogter paa Stedet og holdt derpaa i en meget brysk Tone, som formentlig hørte med til Værdigheden og vidnede om hans tidligere Stilling som preussisk Underofficer, en lille Tale til mig, i hvilken han forklarede, at han nærmest var enevældig i dette Hus, at han krævede ubetinget Underdanighed, og hvorledes han plejede at udøve sin Myndighed. Det mindede mig ikke saa lidt om den Skildring, som min gamle Lærer From havde givet os Smaa børn i Skær-bæk Skole af Kæmpen Goliath.

„Jeg er, kort sagt, en mægtig Mand“, sluttede han denne Præsentation.

Jeg hørte roligt paa ham og svarede spagfærdigt, at det var jeg ogsaa.

„Hvorledes det?“ spurgte han.

„Jo“, svarede jeg, „naar jeg har været her i tre Maaneder, kommer jeg

tilbage til mit Blad, og saa kan jeg skrive alt, hvad sandt er om mine Oplevelser i Slesvig Fængsel og om den mægtige Mand, jeg der lærte at kende. Man har jo før set saadanne Skildringer.“

Jeg lagde Mærke til et lunt Blink i hans Øjne.

„Vi to skal nok lære at forstaa hinanden“, sagde han i en anden Tone end forhen.

„Det tror jeg ogsaa“, tilføjede jeg, og jeg har aldrig haft Grund til at klage over Mandens Behandling. Tværtimod! Bagved den preussiske Betjents barske Væsen skjulte sig en vis Godmodighed, og da han mærkede, hvilken Imødekommenhed der vistes Thade Petersen og mig ovenfra, indstillede han helt sin Optræden derefter.

Hen paa Formiddagen kom den gamle Fængselsdirektør, Amtsretsraad Posselt, værdig og venlig. Hans Blik faldt paa en Tavle paa Væggen, hvorpaa der stod skrevet, at mit Straffemaal var tre Maaneders Fængsel. „Det er jo en frygtelig Straf. De er vel blevet dømt i Flensborg?“ spurgte han.

Efter at jeg havde svaret bekræftende, underholdt vi os om min Selvbeskæftigelse. Den drejede sig jo, som nævnt, om Forvaltningen i Hertugdømmerne og Hjemstavns historie, et Begreb, som jeg senere tillod mig at fortolke efter Forholdsbefindende og Omstændighederne. Han kikkede lidt paa mit Bibliotek og interesserede sig navnlig for Mejborgs „Slesvigske Bøndergaarde“ og Bogens Beskrivelse af gammel Bondekultur. Dette Emne blev en stadig Kilde til Samtalestof, naar han siden besøgte mig.

Ved Middagstid mødte Fængselsinspektøren, en Fuldmægtig ved Amtsretten. Korrekt og embedsmæssigt mønstrede han baade mig og Cellen. „Der er mødt en politisk Fange mere“, sagde han. „Det skal være en Præst. Vi faar nu at se, hvorledes vi skal ordne Deres Forhold.“

Da jeg over Middag fik Lov til at spadseren en Tur i Fængselsgaarden, indfandt ogsaa bemeldte Fange sig. Det var naturligvis Thade Petersen. Der blev truffet den foreløbige Aftale, at vi skulde mødes hernede hver Eftermiddag en Times Tid, men nærmest efter Behag, og vi havde saaledes rigelige Stunder til at drøfte alt mellem Himmel og Jord, som havde vor Interesse. Avisen fik vi hjemmefra. Vi var altsaa ikke lukkede ude fra Døgnets Emner. Desuden var der jo ogsaa god Lejlighed til hernede at tale med Fængslets Personale, for øvrigt ogsaa med Fangerne.

Disse Mennesker, som var havnet her paa Livets Skyggeside, fordi de manglede moralsk Modstandskraft, frembød i Almindelighed ingen

større Interesse. Det var for en stor Del Vaneforbrydere, Kæltringer og navnlig Vagabonder, som plejede at hygge sig her ved Vintertide. Desuden var der nogle Smaatyve og lignende, som kun havde en Straf paa faa Dage at afsone paa dette Sted. Ialt talte man omkring ved 60 Fanger, af hvilke flere arbejdede i deres Celler med at pille Tovværk eller med at sy Flaskehylstre af Halm, medens andre ude i Gaarden var syselsatte med at samle disse Hylstre i store Bundter til Forsendelse. De saa vistnok med nogen Misundelse og en vis Respekt paa Thade Petersen og mig, som gik og drev og blev behandlet som Gentlemen. Dagen igennem stod vor Celledør aaben, og Betjentene gjorde sig fra Tid til anden et Ærinde herind for at faa en Passiar.

Og saa gik Tiden ellers med Læsning og Skrivning. Forskrifterne toges i denne Forbindelse ikke saa nøje. De blev i hvert Fald ikke overholdt. Thade Petersen havde medbragt Ibsens og Bjørnsons Værker. Dem laante jeg. Desuden modtog jeg fra Venner i København en hel Bogsamling med et Indhold, som vi delte. Jeg fik ogsaa god Lejlighed til at læse Darwins Bog om Arternes Oprindelse, hvilket jeg ellers næppe havde faaet Tid til. Jeg lod heller ikke Det ny Testamente og Davids Salmer, den eneste Bog, som vistnok fandtes i hver Celle, ligge ubenyttet paa Hyliden. Det var først her, hvor jeg undte mig Stunder til at fordybe mig i denne Læsning, og hvor jeg opdagede dens Værdi som Udslag af Hebræerfolkets Tro og Haab. Søndag Eftermiddag kom Thade Petersen paa Besøg hos mig eller jeg hos ham, efter at vi om Formiddagen havde været til Gudstjeneste.

Fængselspræsten gjorde Indtryk af at være en preussisk Officerstype af ældre Støbning og forestod, saa vidt jeg kunde skønne, kun Betjeningen af Fangerne som en Bibeskæftigelse. Forøvrigt havde han Ansættelse som Garnisonspræst. I Fængslet holdt han sin Prædiken, forinden han gik hen paa Gottorp Slot for at gentage den for Soldaterne. Hele Fangeflokken var ved denne Lejlighed forsamlet i en større Arbejdssal. Jeg ser endnu for mig denne Samling af skæggede Skikkelser i Fangedragt siddende paa Fængslets Smaaskamler, hver med sin Salmebog i Haanden. Ude paa Gangen stod Thade Petersen og jeg og ventede paa Præsten. Vi fulgtes ad ind i Salen, og her havde vi en Slags Æresplads foran de andre, lige nedenfor Talerstolen. Præsten var, efter hvad jeg kunde forstaa, en god Mand for Fangerne. Paa den anden Side tror jeg nok, at denne lille graa Menigheds Medlemmer misbrugte hans Godhed og Medfølelse som de Gavtyve, de nu engang var.

Dag efter Dag spadserede vi to politiske Fanger altsaa frem og tilbage i Fængselsgaarden og talte om Tingene. Tilværelsen vilde have været taalelig, hvis Kosten havde været bedre. Vi haabede imidlertid, at den 18. Januar — 200 Aarsdagen for det preussiske Kongedømmes Opretelse — skulde bringe Udfrielse i Form af almindelig Amnesti for politiske Forseelser. Vi blev imidlertid bittert skuffet og sendte Bud efter Fængselslægen Dr. Suadicani og klagede med god Grund over, at vi ikke kunde taale Kosten. Lægen viste sig i høj Grad forstaaende. Han talte med Amtsretsraaden om Sagen, og det blev derefter bestemt, at vi skulde have Sygekost. Den begyndte med Mælk tre Gange om Dagen og et særligt Middagsmaaltid, som serveredes af Overfangevogterens Kone paa det store Bord i Thade Petersens Celle. Bordet benyttedes ellers af Skrædderen, naar en saadan fandtes blandt Fangerne. Der var derfor god Plads til Retterne. Maden var godt tilberedt og velsmagende.

Nævnte Kone stod ogsaa paa anden Maade til vor Tjeneste. Hun tog saaledes villigt og helt udenfor Fængslets Reglement mod Breve og Pakker, der var bestemt til os, men forsigtigt stilet til hende. Fra Kontoret derhjemme fik vi tilsendt Madvarer som Pølse, Skinke og Hvedebrød, hvis jeg husker ret, medens Købmand Hans L. Hansen i Aabenraa forestod Leveringen af Cigarer, Likører og lignende Drikkevarer, som kunde virke stimulerende under vort noget ensformige Ophold. Jeg bad Kontoret om ved hver Sending at lægge nogle „Preussere“, d. v. s. Sølvdaler à 3 Mark, øverst i Pakken. Meningen blev heller ikke misforstaaet af Modtageren. Overfangevogteren havde saaledes noteret, at der ialt var fulgt 72 Mark med Pakkerne til mig, og dem havde jeg altsaa Krav paa, da Straffen var udstaaet. Jeg svarede, at det kunde der ikke være Tale om, da Pakkerne jo var stilet til hans Hustru. Han forstod det og takkede paa hendes Vegne.

Nødens Tid var altsaa omme. Efter Anmodning underviste jeg om Aftenen en ved Anstalten ansat Aspirant til Stillingen som Fangevogter i hans Fritid i Regning. Hans manglende Evne i dette Fag havde hidtil været ham en uovervindelig Hindring for at opnaa fast Ansættelse i Embedet. Som tidligere Lærer lykkedes det mig uden større Vanskelighed at faa ham til at forstaa Brøkgregningens Hemmeligheder, og for at vise sin Erkendtlighed forærede han mig et skaaret Glas til mine Drikkevarer og en primitiv Køkkenlampe, som jeg havde god Brug for, naar Mørket faldt paa. Cellerne kunde nemlig ikke oplyses, uden at det skete fra Fængselskontoret.

Om Aftenen, naar jeg havde faaet min Mad, naar Betjenten var gaaet efter paa ny at have fyret op i min Kakkellovn og derpaa laaset mig inde, kunde der melde sig en Følelse af Ensomhed. Det var jo et sælsomt Interiør. Jeg sad paa min trebenede Skammel i Halvmørke og røg en af Hans L. Hansens gode Cigarer, medens jeg nippede til det skaarede Glas foran mig paa Bordet, som var fyldt med en eller anden Drik fra samme Kilde. Der kunde maaske ligge en vis Hyggestemning over Cellen i en saadan Stund; men jeg kunde alligevel ikke undlade at tænke nærmere og dybere over den øjeblikkelige Situation, da jeg sad der bogstaveligt indestængt blandt Tyve, Røvere og andre Kæltringer, der fyldte Gangene til alle Sider. Ganske vist dannede Thade Petersen dernede paa Nr. 10 en hæderlig Undtagelse; men paa den Tid af Døgnet var det ikke muligt for os at holde Aftensæde sammen.

Det hændte saa, at mine Tanker som en Arv fra min Mor gik tilbage i Tiden og samledes om min Slægt og min egen Skæbne. Det, som min Mor havde fortalt os som Børn om Fortiden, om Menneskene i den gamle Gaard derhjemme gennem Tiderne, blev levende for mig. Jeg saa Slægt efter Slægt færdes i min Fødeegn under den landsfaderlige danske Regering. Aarene havde vel skiftet med Velstand og Fattigdom; men Folkenes Livssæt havde været det samme i de to Hundrede Aar, som vi vidste Besked med, hvad enten disse Forfædre som Naboer og under lige Kaar som kongelige Undersaatter lød Christian den Femtes Danske Lov eller som hørende til den slesvigske Del af Landsdelen Valdemar Sejrs Jydske Lov. Denne Forskel forandrede intet ved den Kendsgerning, at de følte sig som Medlemmer af eet Samfund, der viste Troskab overfor den danske Krone og som saadanne havde en tusindaarig nordisk Overlevering.

Og nu sad jeg saa hernede ved det gamle Riges Sydgrænse, hvor Danmarks Historie havde sin Begyndelse. Selv om Aftenens Mørke, de tykke Mure og den laasede Dør forhindrede mig i at se mine Omgivelser, kendte jeg dem fra Besøg paa Stedet saa nøje, at jeg grant kunde forestille mig Enkelthederne: Derovre hinsides Slien Halvkredsvolden og Begyndelsen til Dannevirke. De straalende Minder meldte sig om Ansgars første Kirke, om Grænsevagten og Grænsekampene med Navne som Knud Lavard, Valdemar den Store og Valdemar Sejr. Lidt længere nede i Byen, til venstre, naar jeg saa ud af Fængselsvinduet højt oppe, vidste jeg laa den ærværdige Domkirke, hvor sidstnævnte Konge Sankt Hansdag 1218 lod sin og Dronning Dagmars 9-aarige Søn, Valdemar,

krone til sin Efterfølger i Overværelse af en pragtfuld Forsamling af Rigets Stormænd, Hertuger, Biskopper, Grever og hele Adelen. Jeg huskede det historiske Drama, der udspillede henede med Erik og Abel som de handlende Personer, Sagnet om den onde Bror, som ikke kan finde Fred, om hans vilde Jagt i mørke Nætter hen over Sliens Vande og Beretningerne om Brydningerne mellem holstenske Grever, gottorpske Hertuger og danske Konger, et Tidsafsnit, der afsluttedes hin Sensommerdag i 1721, da Kong Frederik den Fjerde i det gamle Gottorp-Slot, som laa til højre henne i Gaden, modtog Arvehyldningen af Hertugdømmets Stænder som den eneste uafhængige Landsherre. Her tilsvor Slesvigs myndige Mænd i høje Stillinger den danske Konge Troskab og Lydighed, hvorefter de hver for sig stedtes for Monarken til personlig Hyldning og Haandkys. Hvem kender ikke det danske Kunstværk, Lorens Frølichs Billede, som fremstiller denne Begivenhed! Ja, hver en Vraa i denne By gemmer Minder af dansk Historie fra den ældste til den seneste Tid. Og nu, medens mine Tanker syslede med denne Fortid, boede i den grimme røde Administrationsbygning i kort Afstand fra Fængslet den pommerske Junker Ernst Matthias von Køller, som med Vold og Magt vilde tvinge Landsdelens Befolkning ind under preussisk Udvikling.

Optaget af disse Forhold sad jeg nu her bag Laas og Slaa, kort sagt, fordi jeg som en blandt mange i al Beskedenhed efter Evne havde villet væрге vor gamle Odelsret overfor Fjenden Syd fra. I min Fantasi skabtes ved denne Lejlighed og i denne Stemning en Rigdom af henfarne Dage for mit Syn, og paavirket af disse Drømmerier opstod Tanken om at skrive en slesvigsk Nutidsskildring, der skulde omfatte den aldrig hvilende Kamp mellem Dansk og Tysk, saaledes som jeg selv havde oplevet den. Denne pludselige Indskydelse virkede næsten som en Aabenbaring og viste mig Meningen med min Indespærring. Hvis jeg udførte mit Forsæt, kunde det maaske blive til nogen Nytte for kommende Slægter. Jeg laa vaagen hele Natten og tænkte paa Udførelsen.

Da jeg den følgende Dag mødtes med Thade Petersen paa Gaardturen, fortalte jeg ham, at jeg havde besluttet at benytte mit fremtidige Fængselsophold til at skrive en Bog, og jeg foreslog ham at gøre det samme. Han stillede sig noget skeptisk overfor denne Tanke, da han ikke var vis paa, at vi ejede Evner dertil. „Hvad har du tænkt, at jeg skulde skrive om?“, spurgte han. Jeg henviste til alle de ærværdige Arkivalier fra Rømø, der laa dynget op paa hans Skrivebord derinde i

Cellen. Ingen kunde bedre end han skrive om sin Fødeø. Lad mig straks tilføje, at han tog mit Forslag til Følge og i de sidste Maaneder af sin Fængselstid skrev de ypperlige Skildringer af Fødeøen, som blev trykt i fire Aargange af „Sønderjydske Aarbøger“. Men der var for Resten noget helt andet, som denne Dag helt optog hans Sind. Han meddelte mig, at han havde indsendt en Ansøgning til Overstatsadvokaten om at faa en Maanedes Ferie, da man i hans Hjem ventede en Begivenhed, som gjorde hans Nærværelse ønskelig. Denne Ansøgning blev omgaaende bevilget, og jeg gik derefter ene omkring i Fængslet og rugede over mit Forsæt.

En Aftenstund, kort efter at Thade var rejst, tog jeg Papir frem for at begynde Arbejdet paa Bogen. Et mat Skær fra den lille Lampe faldt hen over Bordet og oplyste Arket just saa meget, at jeg kunde se at føre Pennen. Udenfor tudede en stærk Februarstorm om Fængslets Hjørner. Den for pibende ind gennem de smalle Smøger mellem de nærmeste Huse og hylede videre i haarde Kast op ad Hestebjerget, der laa lige bagved vor skumle Bygning og for øvrigt var en gammel Valplads fra Grev Gerts Dage. Det uhyggelige Vejr mindede mig om Efteraarsnætterne hjemme, naar Stormfloden var i Vente, og uvilkaarligt begyndte jeg paavirket deraf at skildre en saadan Begivenhed næsten nøjagtigt, som jeg kendte den af Selvoplevelse. Bogens Titel blev saaledes ogsaa til med det samme. Jeg skrev: „Mens Stormen raser.“

Saaledes sad jeg nu i de lange Vinteraftener ikke ulig en Munk i sin Celle i gamle Dage og føjede Kapitel til Kapitel. I Form af en Fortælling søgte jeg saa levende og rigtigt som muligt at fremstille Forholdene i stort og smaat, saaledes som jeg kendte dem af Selvsyn. Det var helt mærkeligt at sidde laaset inde i Slesvig Fængsel, udestængt fra Livet, som rørte sig derude, i Færd med at fremtrylle et Tidsbillede saa nært op ad Virkeligheden, som jeg evnede det, af Datidens Tilstande i min Hjemstavn og af Foreteelser og Brydninger indenfor Folkelivet netop nu ved Aarhundredskiftet, da Kampen var haardest, medens de preussiske Magthavere atter havde fældet Udslettelsens Dom over den danske Befolkning. Men paa den anden Side kunde ingen undgaa at lægge Mærke til en ny sønderjyds Ungdoms Frembrud. Til den satte vi vor Lid, og dette Haab blev jo heller ikke beskæmmet. Jeg vilde skildre det gamle Slægtled, som maatte gaa ind under Aaget, Haabets Mænd og Kvinder, Tyskernes Lokkemidler og Fristelser med Løfter og med Løn, men ogsaa deres Plager i skiftende Skikkelse og endelig det ny Slægt-

leds Modstandevne og Fremtidsmuligheder. Alt dette indflettet og afrundet i en ædruelig Beretning om Livet i et lille Landsbysamfund rummede saaledes de Iagttagelser og Erfaringer, jeg selv havde samlet ved Begyndelsen af min Livsgerning, og de kom paa en Maade til at staa baade som en Indledning og en Bekendelse til Fremtiden.

Dagliglivet i Fængslet formede sig nu for mig under disse Forhold nærmest som en Tilværelse, jeg næppe kunde ønske mig bedre. Jeg havde paa Fornemmelsen, at der i alle Henseender blev set gennem Fingrene med min Optræden. Jeg havde intet Ansvar for noget Pligtarbejde, og ingen Sorg tyngede mit Sind. Dertil kom Fritidssyssel efter eget Behag den lange udslagne Dag og Aftenen med. Efterhaanden var jeg ved Brevveksling kommen i Forbindelse med mange af mine Venner, og Indholdet af de talrige Pakker, som de sendte til Overfangevogterens Kone, var et kærkomment Vidnesbyrd om, at man ikke havde glemmt mig. En Dag spurgte jeg Overfangevogteren om, hvorvidt en Kontrabog mellem en Fange og en af Byens Købmænd kunde henregnes, fortolkes og forsvares som hørende til Begrebet „Sygekost“. Det var han ikke helt sikker paa; men jeg skulde blot ikke spørge om det, mente han. Det voldte mig i Virkeligheden ikke større Besvær at opnaa den paagældende Forbindelse med en Kolonialhandel henne i Gaden. I mine Gemmer fra de Dage har jeg liggende en Kontrabog mellem „Hr. Redaktør Svendsen og Købmand Carl Køster i Slesvig“, hvoraf fremgaar, at jeg i Tiden fra 31. Januar til 25. Marts 1901 hos bemeldte Firma har købt 6 Pund Smør, 5 Pund Honning, 1 Pund Svejsteroest og 1 Pund Medisterpølse. Blandt mine Leverandører var der ogsaa en Slagter. Jeg husker noget om røget Skinke, der leveredes mig i disse to Maaneder fra hans Butik.

Om den Respekt, jeg nød paa Stedet, vidner to mærkelige Tilfælde. Engang fik jeg fra Amtsretten en høflig Anmodning om at ville medvirke som edfæstet Tolk ved en Retsforhandling mod en dansk Sømand. Fra min Fangecelle Nr. 25 gik jeg over Gaarden til det gamle Palæ, hvor jeg pludselig forvandlede til et vigtigt Medlem af Retten. I hvert Fald var Dommens Affattelse og den Anklagedes Skæbne jo afhængig af min rigtige Oversættelse. Jeg havde mit Sæde ved Siden af Dommeren. Denne lagde ikke Skjul paa sin Taknemmelighed, og Episoden øgede i høj Grad min Anseelse hos dem, der holdt til paa den anden Side af Gaarden.

Det andet Tilfælde ønsker jeg at omtale saa skaansomt som muligt, men dog i nøje Overensstemmelse med Tildragelsen. Det grænser ellers

til det utrolige i en Fanges Tilværelse. En Aften, da jeg sad og skrev paa min Bog, lukkede Overfangevogteren i dyb Stilhed en Embedsmand fra Omgivelserne ind til mig, hvorpaa han forsvandt lige saa lydløst, som han var kommen. Den Fremmede nævnte sit Navn og sagde, at hans Besøg skyldtes et meget pinligt personligt Anliggende. Han forklarede uden Forbehold, at han i sin Virksomhed havde et Underskud paa 1500 Mark, som han ikke var i Stand til at dække, hvis jeg ikke vilde hjælpe ham.

Da jeg af hans Redegørelse fik det Indtryk, at det beklagelige Deficit skyldtes flere ulykkelige Omstændigheder, som han ikke selv helt havde været Herre over, hvilket jeg ogsaa senere har faaet bekræftet, spurgte jeg, hvorledes han havde tænkt sig min Medvirken ved at frelse ham fra Embedsfortabelse. Han lagde da en af ham selv udfyldt og underskreven Vekselblanket med omtrent følgende Indhold ned paa mit Bord:

„Tre Maaneder fra Dato betaler De denne Veksel med 1500 Mark til „Folkebanken“ i Aabenraa.“

Der krævedes kun mit Navn som Kautionist, saa haabede han, at Banken vilde sende ham Beløbet. Jeg fortalte ham, at jeg ikke ejede denne Sum, og at det derfor maatte anses for tvivlsomt, om „Folkebanken“ under disse mærkelige Forhold vilde udbetale Pengene. Han bad mig derfor om samtidig med Vekslen at sende et Par Ord til Banken til nærmere Forklaring.

Efter nogen Overvejelse kom jeg til det Resultat, at Manden burde hjælpes. Jeg satte mit Navn tværs over Vekslen og søgte derefter i et Brev til Bankbestyrelsen i Aabenraa at gøre Rede for Nødvendigheden af, at Pengene blev udbetalt, uden at jeg dog forklarede Aarsagen nærmere. Jeg hørte ved min Hjemkomst, at denne Henvendelse fra Fængslet havde vakt nogen Opmærksomhed hos Bankens Mænd. De grundede naturligvis forgæves over, hvad Anledningen kunde være. Men Manden fik Pengene og blev saaledes hjulpet. Jeg veed nu, at han havde fortjent denne Haandsrækning, og jeg er glad for at have kunnet yde den. Hans Navn og Stilling forblev vor Hemmelighed.

Det vil ikke virke forbavsende, naar jeg i denne Forbindelse oplyser, at jeg i den følgende og sidste Tid af mit Fangenskab fra en unævnt Velynder modtog saa mange Gaver baade af Mad og Drikkevarer, at jeg kunde føre et Levned i Overdaadighed. Vekslen blev indfriet til Forfaldstid, og der opstod ingen ubehagelige Følger af denne Affære hverken for mig eller for den Ubekendte. I mit stille Sind havde jeg Grund

til at glæde mig over det gode Renommé, jeg tilsyneladende nød baade i Slesvig og Aabenraa under mit Fangenskab. Det blev røbet ved denne sandfærdige Historie. Efter det her omtalte Besøg hin Aftenstund paa Nr. 25 kunde jeg næsten gaa omkring helt efter mit eget Hoved i Slesvig Fængsel, naar jeg blot ikke forlod dets Enemærker.

En Dag kom der et Brev fra Thade Petersen, som meddelte mig, at hans Hustru havde født en Datter. Hen paa Forsommeren samme Aar, da jeg forlængst havde forladt Fængslet, medens Thade Petersen stadig sonede sin lange Straf, aflagde liden Kirsten sammen med sin Mor Besøg paa dette uhyggelige Sted og slumrede sødt i sin Uskyldighed i Skræddercellens Seng, rimeligvis hendes første Udflugt i denne taabelige Verden. Jeg havde min Bog færdig, da Thade Petersen kom tilbage fra sin Ferie, og jeg lod ham, der var udstyret med en stærk kritisk Sans, læse nogle Brudstykker af den, og jeg tror nok, at de fandt hans Bifald. Han havde endnu fire Maaneders Afsoning foran sig, og Bevidstheden om denne lange Tid tyngede hans Sind. Han udtrykte det engang i disse Sætninger: „En gyselig lang Tid at være spærret inde mellem fire høje Mure. Ikke se Solen gaa ned end sige staa op. Ikke høre den første Lærke eller se Aarets første Viol.“ For mig var disse Uger i Vinteren 1901 gaaet forholdsvis hurtigt. Nu var Vaaren i Vente og Befrielsen forestaaende. Jeg nærede kun een Længsel, nemlig at se, hvorledes Verden saa ud efter tre Maaneders Fraværelse. Med Vemod i Sindet skiltes jeg den 2. April fra min gode Ven og Lidelsesfælle. Jeg har et Minde om, at vi Aftenen i Forvejen tog Afsked ved en Ret Duesteg og en Flaske Rhinskvin.

Mørket var ved at falde paa, da paa Slaget 6 den tunge Fængselsdør smækkede i bag mig, og jeg gik ud i Friheden. Her mødtes jeg med Manden, som havde besøgt mig i Fængslet, og han førte mig ud i Byen til et Hjem, hvor Bordet stod pyntet med et Dannebrogslag og dækket med forskellige gode Retter. Da han senere efter en god Aftensmad fulgte mig den lange Vej til Stationen, passerede vi forbi den preussiske Regeeringsbygning, og min Ledsager viste mig en Række oplyste Vinduer i Overpræsident von Køllers Lejlighed. Ja, hvis den Mand ikke havde været, vilde jeg ikke have faaet de tre indholdsrige Maaneder i Slesvig Fængsel. Saa underligt kan det føje sig.

Hen imod Midnat naaede jeg til Aabenraa. Det var lidt mærkeligt atter at skulle vænne sig til de hjemlige Forhold. Nogle Venner hentede mig paa Banegaarden, og vi gik sammen hen til H. P. Hanssens Hjem,

hvor jeg naturligvis fik en god Modtagelse og maatte fortælle om mine Oplevelser. Ingen var saa spændt paa at høre min Beretning som M. Andresen. Men da han som Bestyrelsesmedlem af „Folkebanken“ ønskede at faa at vide, hvad Meningen var med de 1500 Mark, som jeg havde kautioneret for, tav jeg. Dagen efter opsøgte jeg imidlertid Banken og gav Direktionen fyldestgørende Forklaring.

Før jeg slutter dette Bind af mine Erindringer, maa jeg endnu meddele nogle Oplysninger om min beskedne lille Bog „Mens Stormen raser“. Den blev renskrevet af min Ven Niels Madsen Carlsen paa Fanø, der kendte Forholdene ud og ind. Derefter sendte jeg Manuskriptet til en af mine Bekendte i København til Gennemlæsning. Han viste det til min tidligere Lærer, Dr. Vilhelm Andersen, der foretog nogle mindre Rettelser og, uden at jeg foreløbig erfarede nærmere om Bogens Skæbne, indleverede den til „Det nordiske Forlag (Ernst Bojesen)“. Her udkom den som „En slesvigsk Nutidsskildring“ i 1902 under Pseudonymet Broder Boysen. Det var et tilfældigt valgt Navneskjul, som jeg benyttede, for at det ikke skulde blive opdaget, at jeg havde skrevet den i Fængslet. En saadan Opdagelse kunde have voldt Ubehageligheder for flere end mig.

Den lille Fortælling paa 205 Sider fik en god Modtagelse og en særdeles venlig Omtale i hele Dagspressen. Den blev naturligvis navnlig læst i Sønderjylland, og dermed var Formaalet ogsaa naaet.

Mange Aar derefter, da det stundede mod Sønderjyllands Genforening med Moderlandet, udsendte „Gyldendalske Boghandel“ Fortællingen i andet Oplag under mit eget Navn og med et Forord af Valdemar Rørdam. Han skrev blandt andet om den: „Det hele er Kendsgerninger, samlet med logisk Sans for Sammenhæng, ordnet med kunstnerisk Sans for Handling og Karakter og fortalt med noget af den sønderjydske Tales Liv og Kraft. Det er hele det nordslesvigske Landsbysamfund, samlet i dette ene Billede fra Vestkysten, livfuldt, fængslende, klart og troværdigt.“

Bogen blev saamænd ogsaa engang i Svejts oversat til Tysk og udkom som Føljeton til „Thurgauer Zeitung“.

Jeg havde saaledes Lov til at være taknemmelig for de tre Maaneders Ophold i Slesvig Fængsel. Da jeg kort efter Bogens Fremkomst var i København og havde benyttet Lejligheden til at præsentere mig for Direktør Ernst Bojesen paa Forlagets Kontor, var det med en Følelse af Stolthed, at jeg efter Besøget gik ned ad Trappen, rygende paa en af de berømte Forfattercigarer.